
VINDICIAE SEBETHI NEAPOLITANI
PLAVDE, PATER SEBETHE, TIBI REDDENTVR HONORES
PRISCI. NVNC ARIS TV QVOQVE DIGNVS ERIS

SEBETHI
VINDICIAE
SIVE
ANTONII VETRANI
DISSERTATIO
DE

SEBETHI ANTIQVITATE, NOMINE, FAMA, CVLTV, ORIGINE, PRISCA MAGNITVDINE, DECREMENTO, ATQVE ALVEIS

ADVERSVS

JACOBVM MARTORELLIVM.

ΕΠΙ ΣΜΙΚΡΟΙΣ ΝΟΟΣ ΔΙΑΦΑΙΝΕΤΑΙ ΑΝΔΡΟΣ.

NEAPOLI CIↃIↃCCLXVII.
EX TYPOGRAPHIA PACIANA.

VTRIVSQVE FACVLTATIS NVTV.

Magni Auctores . . . . & labuntur aliquando, & oneri caedunt, & indulgent ingeniorum suorum voluptati, nec semper intendunt animum, & nonnumquam fatigantur . . . . summi enim sunt, homines tamen.

Quintilian. lib. I. cap. 10. Institut.

Veritatem in pace catholica pacifico studio requiramus, parati corrigi, si fraterne, ac recte reprehendimur; parati etiam, si ab inimicis, VERA TAMEN DICENTIBUS, *mordeamur.*

Augustin. lib. II. de Trinit. cap. 9.

Non esse vitii hominem unum laudare in aliis, in aliis accusare.

Hieronym. contra Ruf.

EXCELLENTISSIMO · AC · EMINENTISSIMO · PRINCIPI

DOMINICO · VRSINO

S. R. E. CARDINALI · MERITISSIMO

F E R D I N A N D I . IV.

VTRIVSQVE · SICILIAE . REGIS

APUD · CLEM XIII · ORATORI

INCLITO · FELICI . MAGNANIMO

MVSARVM · PATRONO · PIORVM · SOLATIO

NOMINI, ATQVE AMPLITVDINI EJVS
DEVOTISSIMVS

ANTONIVS VETRANI.

SEBETHVS a nostris Poëtis, agmen ducente Virgilio, tot, tantisque carminibus ita celebratus, ut maximos etiam fluvios fama sui nominis aequet, nunc a quo minime sperandum erat illiberaliter impetitus, sed justis Vindiciis cohonestatus; cum

jamdiu in litterariam lucem prodire velle videretur, interrogatus quo tenderet, & cujus in Patroni tutelam se recipere cogitaret? Ille enim vero, se potissimum ei viro Principi commendandum optare, cui non solum summa generis nobilitas, amplissimus familiae splendor, effusa liberalitas, fortunarum copia, atque omnium virtutum decora, quae magnos Principes decent, quasi haereditario jure a natura insunt; sed etiam qui Vrbem Neapolim magnanimis Heroibus foecundat, Neapolitanumque nomen ubique terrarum sua eminenti virtute, ac dignitate tuetur. Huic Sebethi justissimo desiderio ut facerem satis, vix dici potest, quamdiu consilii incertus fuerim, donec animum cunctantem erexit, nescio quae insueta Vox, aut Inspiratio, quaeque nunc etiam mihi in corde sonat, jugique mentem motione percellit; ea enim me animo dejectum nescio quo felici omine ita alloqui coepit: hem, quid agit Sebethus ille tuus, cujus Antiquitatem, Nomen, Cultum, Famam, veteremque Magnitudinem nova luce illustrasti? Cur in publicum prodire metuit? praesertim hocce fortunatissimo tempore, cum latior undis Danubius in faustissimis Nostri amabilissimi Regis FERDINANDI IV. nuptiis mox suis humeris cum Nympharum, Charitumque choro lectissimam Austriacae domus Regiam, optatissimamque Puellam, Orbis terrarum Ocellum; inter faustas notissimorum amnium acclama-

tiones

tiones ad Sebethi clarissimos fontes subvectet secum gratulaturus, quod tandem aliquando

Jam redit & Virgo, redeunt Saturnia Regna,
Jam nova progenies caelo demittitur alto.

Cui egomet: quia Sebethus, qui ab injuriis vindicatus est, Patronum postulat ejusmodi virtutibus praeditum, ut e caelo vix exoptari possit. At illa confestim: quin tu bono animo es, quiesce, exporrige frontem. Nunc i propere, atque Sebethum tuum tecum adducito, ut eum Excellentissimo, ac Eminentissimo Principi DOMINICO VRSINO sistas, atque commendes. Quem autem Patronum omnibus numeris absolutum Sebethus voto fingere, aut ambire optavit, reipsa experietur. Interim scito, VRSINAM Gentem, cujus antiquitas in Patriae primordiis latet, Trojanum equum jure ac merito dicendam, unde quot viri, Heroës totidem prodierunt, quibus id propositum, & perfectum, non ut Trojam, immissis noctu facibus inflammarent, sed ut Italiam, Europam, omnemque Orbem, effusis undique maximarum virtutum luminibus illustrarent. Pleni illustrium gestorum Annales. Plenae ad satietatem Historiae. Itaque si longo ordine pro temporum ratione VRSINAE domus Heroës, Heroidesque (Fortitudinis, Religionis, Fidelitatis, & blandissimae Fortunae gravissima simulacra) celebrarentur,

pro-

profecto magnum opus, ingensque lapis moveretur. Quis enim adeo imperitus rerum, qui VRSINORVM tot, tantosque titulos, Principatus, innumera bello, & pace collecta ornamenta, & trophaea, ac florentissima cum Regum sanguine connubia ignoret? quis majorum suorum egregias dotes, ac virtutes, pene divinas, quibus prae ceteris emicuerunt, admiratus saepius non est? Postremo quis nescit tot praeclarissimos viros ex hac Familia (quae ad dignitatem Romani Imperii, & tutamen Religionis divina Providentia nata est) non dicam Infula, vel Purpura, sed suprema in Ecclesiastica Hierarchia dignitate fulgentissimos? quid quod si nulla veterum extarent monimenta uni loquerentur illi Sanctorum, Sanctarumque ex Gente VRSINA Fasti nonne id singularissimi instar triumphi esset? quod si in ipsum Excellentissimum, ac Eminentissimum Principem oculos conjicias, si ejus animi magnitudinem, elegans ingenium, rectum in re omni judicium perpendas, si denique summam ejus humanitatem, ac benevolentiam spectes; quid optabilius Tuo Sebetho accidere possit, equidem non vides, cum eum nanciscetur Maecenatem, quem omnes uno ore delicium Musarum, Munificum, Gloriosum nuncupant? His igitur replicatis intimioris animi cohortationibus, veluti admotis facibus impulsus eo audaciae progressus sum, ut ego tantillus homo, ac postremi ordinis

ad

ad tuae Purpurae praetextam, Excellentiſſime, ac Eminentiſſime Princeps, accederem, atque hoc levidenſe litterarium munuſculum inclito Tuo Nomini conſecrarem. Patere itaque, ut mei ingenioli primitiae Tuo numine, ac praeſidio munitae in publicum prodeant, dum me interea, Purpuratae Amplitudini tuae devinctiſſimum profiteor; Teque ut nunc Romanae Eccleſiae digniſſimum Cardinalem, decori, & eruditorum hominum felicitati DEVS OPT. MAX. diu ſoſpitem ſervet, Neſtoreoſque annos concedat, enixe precor; ſic poſtea fatis addicentibus, cum iſthaec tua praeclariſſima virtutum inſignia ad ſupremum dignitatis inter homines Deo proximae Solium evexerint Te ſummum Eccleſiae Catholicae Hierarcham adorabo.

Dabam Neapoli IV. Cal. Octobr.
CIↃIↃCCLXVII.

CUM intra breviſſimos duodecim dierum limites Editio iſthaec deproperata fuerit, mihi fugienti oculo typographicos errores expurganti plurima exciderunt, ad juſtam praeſertim vocularum graecarum compoſitionem, accentiunculas (Typographorum tormenta) & animulas ſpectantia: ea vero licet ab noviciis deprehendantur, tamen & ipſis cultioris notae legentibus veluti detergenda objiciuntur. Quae autem per ſaturam colligere potui nitido ſaltem iſthuc ordine apponam.

G R A E C A.

ERRATA	CORRIGE	ERRATA	CORRIGE
93 27. ἀδῖται	ἔδιται	13. 33. ραρ	γαρ
93. 38. μερὶ	μηρὶ	133. 26. ἄριμοι	αριμος
91. 39. ἑταίροις	ἑταίροι	133. 40. νεω	νεῷ
91. 40. επω	εἴπω	135. 19. φ'λος	φίλος
92. 14. αμφιυίσσης	ἀμφιηλισσης	135. 24. ἡεπν	ἡέπν
91. 15. ποτε	ποτι	135. 25. κεδνᾶ	κεδνῆ
90. 4. Οτρεντῆς	Ορωντῆς	137. 36. αμεστος	αμεστως
91. 5. Ενδα	Ενθα	142. 5. ἔτεσον	ἕτερον
67. 26. Θιγατηρ	Θυγατηρ	151. 32. τερεστλετο	τῇ ρ̈ ἔχετο
19. 14. Χρυυσαωρ	Χρυσαωρ	135. 19. Θῶπ	Θεοισι

L A T I N A.

ERRATA	CORRIGE	ERRATA	CORRIGE
23. 5. conſulor	conſolor	203. 8. tuum	tuam
9 23. ſuſficiens	ſufficiens	43. 34. defendeat	defendat
22. 13. accomodari	accommodari	122. 34. corondis	coronidis
12. 10. nomen	numen	135. 8. axarſit	exarſit
85. 37. fluent	fluens	23. 4. Hexodi	Exodi
86. 5. noſtras	noſtròs	225. 8. ſideles	fideles
31. 9. Trojani	Trajani	126. 8. terre	terrae
85. 4. tamque	tamquam	129. 33. hud	haud
203. 32. offentionis	offenſionis	136. 14. difficillillimo	difficillimo
145. 34. Virginibus	Virginio	189. 21. tabuloſam	fabuloſum
2. 20. vindicari	vindicare	148. 38. Bajane	Bajanae
159. 17. appellare	appellere	127. 30. Atnae	Aetnae
202. 28. factam	factas	44. 6. *poſt* inter	*add.* ſe
197. 40. generat	generant	44. 21. magis	maris

I T A L I C A.

ERRATA	CORRIGE	ERRATA	CORRIGE
68. 7. Graecia	Grecia	168. Cabari	Cabiri
74. 15. molto	molte	172. dal	del
19. 26. tuffoffi	tuffoſſi	154. nome	nume
3. 12. E' la	E la	144. calor	color

G A L L I C A.

ERRATA	CORRIGE	ERRATA	CORRIGE
118. 13. an jor	au jour	118. 12. le fleuue	le fluve
118. 12. du fleuue	du fleure	ibid. de meuren	demeuren
118. 15. juequ'	juſq'	118. 21. lor ſqu'.	lorſqu'
118. 2. Iſrâe lites	Iſraëlites		

ΠΡΟ-

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

In queis, praeter ἀπολογητικὰ plurima, totius Dissertationis argumentum, & ordo praemittuntur.

IRABERIS cum primis me ex Levitarum ordine Juvenem, Animarum bono, ac sacris praesertim exercitationibus addictum, hic nescio quo futili pruritu incalescentem nil nisi profana intonare, ac veluti mei muneris oblitissimum in mustaceo gloriolam inquirere, inani honoris aura excantari, in levissimi momenti lucubratiunculis concinnandis operam ludere, ineptire, atque horarum tempus frustra conterere. Verum si bene sapis, & pectus honesto & τῷ πρέποντι incoctum habes, ea, quorum pleraque falsa sunt, mira plane tibi videri non debent. Quippe dari & Christianorum delicias, voluptates, innoxia gaudia, seu recreationes ecquis unquam denegavit? Atqui si SS. Patrum monitu, atque exemplo, cum animum recreare volumus, possumus hortos petere, fluentes rivos conspicere, ingentes lacus considerare, amoena cernere loca, ac totius mundi pulcritu-

dine gaudere: quidni & animum graviorum Disciplinarum studio languentem sobria profanorum scriptorum lectione relevare, aut aliquid huic simile subsicivis horis elaborare, atque in lucis auras oblectationis potius, quam altercandi gratia emittere? Quocirca me haec raptim scribentem, tot curis distentum, interque horrida Scholasticorum senticeta irretitum aequo ferant animo universi, qui hanc elucubrationem lecturi sunt. Praeterea nemo non novit, isthaec omnia, quae ad unicam saecularium virorum provinciam amandasti, cum sacratioribus scientiis adeo copulari, ut pari semper incedant gradu, mutuo sibi manus dent, atque nullo inter se divortio distrahantur.

Hinc veniam peto ab Cl. viro Jacobo Martorellio, de quo omnes mecum magnifice loquantur & sentiant, si in ejus libros veluti profanas manus ea, quae semper licuit, libertate immiscui. Placuit Neapolitani Sebethi, qui illustriorem reddit Campaniam, quam suus Helicon Graeciam, aut Hispaniam Iberus, pessumdatum honorem vindicari. Verum si ceteris Martorellii opinamentis, ut ratio & ordo postularunt, obviam ivi: nemo me tamquam audacissimum, atque elati animi Adolescentulum traducat: etenim id mitiori, qua fieri potuit, refutatione, atque juxta severiores honestae Criticae canones factitavi. Stupidissimus audiri malo, quam observandae caritatis violator. Si vero inter innumera aeque ac flagrantia tot argutationum dissidia aliquid inscio mihi ore exciderit, quod Cl. Martorellii famam violare videatur, id ut longe gentium amandetur, atque ut prorsus aboleatur volo. Ancipitem Martorellii ventilare doctrinam, non ipsum Martorellium vellicare mihi in animo fuit. Non sum nescius meam orationem sin illepidissimam amarulentiam, saltem quid huic simile praeseferre in summa specie: verum si mea jam virescens aetas, mearum soliditas assertionum, mei Adversarii ingens ardor, ac justissima summorum virorum, quam ago, apologia spectentur, certe mea legentes ab omni me tumoris labe expurgent oportebit. Universos rogatos volo, ut mearum potius rationum momentis, quam meo, ut ut sit, refutandi modo respiciant. Meas opinationes propono, & confirmo: vestes autem queis

eas

eas circumcingo, & fervidam, qua easdem tueor, elocutionem nihili vel parvi pendeo.

Ceterum, ego me meo pede metiri ſcio. Cauſſam coram omnibus ago. Singularis eſt Cl. Conſtantini locus egregius, quo me conſulor, eaque me deinceps apologia tutabor. Is in libro Venetiis edito an. 1749. (*Difeſa della ſentenza, che i fulmini diſcendono dalle nuvole*) haec illevit: *non può mai eſſere offeſa ad un letterato, che altri dimoſtri fallace una ſua opinione; come non è, che chi è verſato in altre materie erudite, non abbia intero lume delle ſpeculative*. Non uni dat cuncta Deus. *E' la ſcienza, e l' Erudizione ſono Paeſi così vaſti, Mari cotanto profondi, che non può mai un' uomo dotto averſi a male, ſe qualche coſa le viene dimoſtrato, ch' ei pria non vide. Il maggiore che abbiano fatto gl' inſigni Studioſi, è ſtato il conoſcere le limitate viſte dell' umanità, ed il guardarſi dalle ſeduzioni dell' amor proprio*. Et temeritatis nota eſſem ſane inurendus, ſi Cl. Martorellium hujusmodi dotibus, quae in eo maxime refulgent, carere addubitarem.

In toto Diſſertationis hujus decurſu opus, *I Fenicj primi abitatori di Napoli*, a Duce Michaële Vargas Macciucca nobiliſſimo, atque ingêntis ſpei Juvene editum, ſub Martorellii nomine citatum invenies. Id vero duplici ratione factum eſt. Et quia in id opus plurimum adlaboravit eruditiſs. Martorellius, ut norunt univerſi, & ut in praefat. pag. VIII. ſingulari modeſtia atque ingenuitate Dux ipſe faſſus eſt: *Non ſoffro arrogarmi quello ch' è altrui, ingenuamente paleſo, che così creda chiunque amerà leggere queſta mia opera, che quanto ci troverà di buono, tutto è di lui, e mio ſoltanto quello, che ci ravviſerà di mal concio, e di cattivo*. Et quia quae in eo opere caſtiganda cenſui proprie Martorelliana ſunt, atque vivacem Martorellii indolem praeseferunt, ut vel oculis capti videbunt, imo plurima totidem verbis proſtant in altero Martorellii opere *De Reg. Thec. Calam.* Sed purgationis & querelarum ſatis.

Quoad ordinem: ſymmetram rerum compoſitionem hac in Diatriba offendes, adeo reſpondent extrema primis, niſi me mei decipit amor, media utriſque, omnia omnibus. Et licet plurima tibimet aliena videantur,

importuna, & ἀσύστατα; tamen ea si pensitaveris intimius, aut rem confirmant propositam, aut dictorum corollaria sunt, aut in dicendorum gratiam, veluti in antecoenium praejaciuntur, neutiquam vero inter se pugnant, minimeque discordant, sed inter se mutuo conciliantur ordine, & amice cospirant. Ceterum Antiquarii vulgo, quod agitant, argumenti immemores aliena libarunt, aut tractarunt: atque summorum virorum auctoritate fixum ac sancitum est Antiquarios, uti Pöetas hanc sibi veniam facilem petere, ac vicissim dare. Ita factitatum quidem est ab Cl. Martorellio, qui ingenti, & quantivis pretii operi, *De Reg. Theca Calam.* bina & longiora capita adnexuit, quaeque ipsemet novit sanequam extranea, & ab suscepto passim argumento se deduci sivit, oblatisque alienis discursibus adhaesit. Sed de his satis. Jam enim tempus est, ut rei argumentum, quod deinceps explicandum superest, persequamur.

Quis fuerit Lycophron, quae scriptitaverit, aut quam mortem obierit, tradiderunt jam Tzetzes, Canterus, Meursius, & Potterus, penes quem ultimum universa, quae de Lycophrone supersunt, testimonia in unum collecta reperiuntur. Unum hic notandum duxi, Lycophronem nempe ante Platonis aevum minime victitasse, ut incauti eruere quirent ex latiali Diogenis Läertii ἐκδόσει in vita Mened. Revisas Martorellium *De Reg. Thec. Calam. tom. 2. pag. 675.*: Tragicus is vates in Cassandra flebile trium Sirenum fatum commemorans de Parthenope occinit vers. 712.

> Τὴν μὲν Φαλήρυ Τύρσις ἐκβεβρασμένην
> Γλάνις τε ῥείθροις δέξεται τέγγων χθόνα,
> *Unam Phaleri Turris ejectam foras,*
> *Clanisque capiet flumine irrorans humum.*

Duplicem hunc tenebricosum jambum sic κατὰ λέξιν interpretatur Scaliger, licet pöetam hunc utpote σκοτεινοτάτον, id dedit operam ut verbis priscis obscurisque exprimeret. Adi sis Mazzochium *De sub Ascia pag.* 784. Liquet ex utroque jambo Lycophronem cecinisse Clanium fl. prope Neapolim urbem perfluxisse, quem potius diuturna exundatione circum Acerras fluctuasse te-

testatur Maro Georgic. 2. vers. 225. *& vacuis Clanius non aequus Acerris*, cui succinit Silius Punic. 8. vers. 546. *& Clanio contemtae semper Acerrae*. Hinc Peregrinus Campanus pag. 190. Lycophronem incusat, qui ad Neapolim Clanium pertinuisse occentavit. At Lycophronis patrocinium suscipit Martorellius ibid. pag. 680. ubi asserit nullum amnem praeter Clanium excucurrisse Neapoli viciniorem: adeoque Lycophronem recte cecinisse ejectam Parthenopen ab Clanio fore excepturam. Sed cum quispiam potuisset reponere Sebethum esse Neapoli propiorem Clanio: continuo occurrit Sebethi osor aeternus Martorellius, & inclamat Lycophronem merito commeminisse Clanium & posthabuisse Sebethum, *utpote aquarum indigentissimum rivulum, & veteribus vix notum*. Pro re nata connotat ex antiquis scriptoribus, qui Sebethum commemorarunt, nil posse colligi, nisi Sebethum fuisse aquarum pauperrimum rivulum, vel fontem, vel aquulam prae exiguitate rori comparandam & negligendam. Hinc ἀρχαιολόγους, qui pro tuenda ignobilissimi Sebethi fama & dignitate ad Aldinam epigraphen apud Gruterum 94. 9. provocant, vel ad bina verba NAMA SEBESIO, quae in tauri collo in sacrificio Mithrae lectitantur, oscitantia arcessit, ac veluti indoctissimos subsannat, & commiserandum Sebethum, ceu indebitae λατρείας usurpatorem ex ἀθανάτῳ Deorum choro expungit, avellit, deturbat: edicitque hunc amniculum exteris vix notum, neque aediculam, neque aras promeruisse. Inde more suo recentissimum Sebethi etymon excudit, ex quo ejus μικρότητα, ignobilitatem, ac miseriam deducit & confirmat. Irridet Pontanum & Sannazarium, qui Sebethum antiquo aevo ne nomine quidem notum, plenis carminibus concelebrarunt, & cuivis fluvio antetulerunt, veluti si esset Sperchius, & Scamander. Demum in Indice verborum lectores invitans ad Neapolitani Sebethi miseram conditionem detegendam, haec enotavit: *Sebethus parvus fl. juxta Neapolim veteribus vix notus: etiam etymon praesefert fuisse ποταμίσκον nullius famae*. Tantumne est Sebethi infortunium, ut ipsosmet σμπολίτας scriptores sibi infensissimos pati debeat? Heu! nunc illum merito cum Actii Barcinio alloqui possumus Ecl. 12.

 Dun-

Dunque, miser, perchè non rompi e scapoli
Tutte l'onde in un punto, ed inabissiti,
Poichè Napoli tua non è più Napoli?

Martorellius ibid. pag. 668. irarum plenissimus Casaubonum, Gorium, universumque Grammatistarum gregem flagellavit, quod Eunostum, quem coluerunt Neapolit. Φρήτορες Εὐνοστεῖδαι ab selectissimo Deorum choro expulsum inter subrusticos pistrinorum molarumque Deos amandaverint; omnibusque, ut ajunt, unguibus & nervis continentissimum hunc adolescentulum ab vilissima pistrinensium officinarum, & molarum tutela vindicavit. Eccur & ego eadem pietate impulsus simillimam pro nostro Sebetho caussam non suscipiam, quem Martorellius nimis ingratum se praebens non solum ex Deorum canone dejecit, sed illum nullius veluti existimationis, ac nominis fluviolum omni dedecore oppressit? Sane quae de hoc nostro, atque omnibus dilectissimo fluvio illevit Martorellius, & inficeta sunt, & injuria, & quae inulta abire nequeunt. Rerum ubertate dicendarum pene obruor, ac tanto oneri ne succumbam, in certa veluti capita argumentum partior, ut ordo saltem in dicendo servatus multiplicem disputationis materiem facilem reddat fluentem expeditissimamque. Ac primo statim controversia illa veniat in medium, quae est fundamentum ceterarum. Num Sebethus antiquissimus sit? E vestigio sequetur altera circa veram Sebethi nominis indolem. Succedet suo ordine tertia. An Sebethus antiquo aevo magna sui nominis gloria fluitaverit? Quarto loco quaeretur, utrum veteres Neapolitani aliquo religionis cultu Sebethum honestarint? Hinc quinto de ejus origine loquemur. Sexto investigabimus an Sebethus olim uberrima aquarum copia tumidus effluxerit; ac septimo de ejus diminutionis caussis. Postremo de ejus alveis dicemus.

VINDICIAE SEBETHI NEAPOLITANI

CAPUT PRIMUM.

DE ANTIQUITATE SEBETHI.

I. HOENICES (primitus dicti apud Homerum Odyff. Σιδόνιοι, imo & Il. Ψ Σιδόνες : quippe ab illo Sidone propagati, quem Mofes X. 15. Chanaanis primogenitum facit) longe lateque vagatos, plurimas per Europam ftabiliiffe colonias, maxime in Italia, Hifpania, Graecia, aliisque pluribus maritimis locis ita demonftrarunt Bochartus, Huetius, Clericus, Galeus, Mazzochius aliique, ut poene taedeat pigeatque eandem iterum atque iterum telam retexere, novoque opere redordiri. Praeter autem Phoenices extitiffe & aliorum Chananaeorum à Jofua pulforum per orbem veftigia fcitum vulgatumque eft. Verum Martorellius hujusmodi Orientales Colonias Neapolim potiffimum adventaffe

evincere conatus est in singulari libro (*I Fenicj primi abitatori della città di Napoli*) cujus summa huc redit: *sembra anzi certo, che i Fenicj si furono la prima gente, che occupò la nostra campagna, testimonj i vocaboli di quasi tutt' i luoghi de' nostri lidi, e specialmente quei, che nomina Omero per ragion del viaggio del suo Eroe. Indi nella seconda parte dell'opera s'uniscono tanti nomi orientali di nostra città, il Nume, il Conduttore, l' età, nella quale ci si portarono i Falegici, ed i Fenicj, e questa età si conferma con una istoria, che ci ha trasmessa Omero, e colle due famose epistole de' Tirj, e de' Sidoni di Pozzuoli*. Quare Auctor postquam evicerit pro modulo suo nomina *Parthenope*, *Phalerum*, *Aminei*, *Hermus*, *Patulcus*, *Echia* phoeniciam redolere originem, ad limpidissimum tandem nostrae principis urbis flumen (ita illud vel ab initio appellitare mihi benignissime concedatur) devenit, quodque Sebethum orientali ῥίσει a Phoenicibus esse nuncupatum asserit. Nullus adhuc assurrexit, quod meminerim, qui hac una in re meo Martorellio refragantem se praebuerit, aut minime assentiri ausus sit, cum contra passim audias, etiam ex doctiorum collegio, qui cetera Martorelliana etyma in minimis habeant, vellicent, derideant, & quidem non sine gravi ratione. Ecquis enim vel rationis mica pollens unquam sibi suaserit, *Cajeta*, *Formiae*, *Lami urbs*, *Minturnae*, *Vescia*, *Vulturnus*, *Liternum*, *Cumae*, *Inarime*, *Epomeus*, *Typhoeus*, *Prochyta*, *Misenus*, *Bauli*, *Lucrinus*, *Puteoli*, *Avernus*, *Gaurus*, *Laboria*, *Campus Phlegraeus*, *Hamae*, *Acherusia palus*, *Herculaneum*, *Pompeji*, *Stabiae*, *Vesuvius*, *Summa*, *Sarnus*, *Surrentum*, *Capreae*, *Cicones*, *Ismarus*, Ὠκεανός, Λωτοφάγοι, Ἐλάχεια, Κύκλωπες, *Aeolus*, *Loestrygones*, Μῶλυ, Αἰαίη, *Elpenor*, Κίρκη, *Pontia*, *Aethyops*, *Gorgones*, *Medusa*, *Pegasus*, Ἀτρογετος, Χρυσάωρ, Ἐρυθεία, Ἄτλας, Κίων, Προμηθεύς, Νάρθηξ Πυγμαῖοι, *Cimmerii*, Περσεφόνεια, Ἀΐδης, Κέρβερος, Στύξ, Κώκυτος, Πυριφλεγέθων, Ἀχέρων, Ἔρεβος, Μίνω, Ῥαδάμανθυς, Ἠλίσιοι, Ἀσφόδελος, Μαλάχη, Ἀνθεμόεσσα, λιπαρα, πλαγκταί, πλωτή, σκύλλη, Χάρυβδις, Θρινακίη, *Ortygia*, Καλυψώ, *Ogygia*, Σχερίη, Φαίηκες, Ἰθάκη, *Penelope*, & sexcenta alia hujusmodi phoenicia esse nomina, cum eorum plurima graeca

sint

ſint & latina? Ut autem id generis etymon, queis Martorellii libri, quos non inficete *Etymologica* dixeris, a vertice ad talum referti ſunt, falſitas ſimul, & inutilitas deprehendatur, unum & alterum hic expendere ſat erit. Ac primo quamobrem, Martorellium alloquor, Sidonii parvae illi inſulae, quae *Neſis* latine, *Niſita* vulgo audit, orientale nomen minime impoſuerunt? Reſpondet pag.15. *Neſi è voce interamente Greca, e ſarebbe follia trarla dal parlar Fenicio.* Hanc ſubdit rationem: *Ognuno può penſare, che non tanto per la picciolezza, quanto per l' aria e l'alito maligno, che la circonda non rendendoſi abitabile, i Fenicj non curaronla, e non le diedero nome.* Verum haec luſitantis ingenii nugae ſunt, ideo enucleandae penitus, ne quemquam fucatis verborum lenociniis delinitum circumveniant. Vera, genuina, ac propria ratio, cur *Neſis* non eſt vox phoenicia apud Martorellium, certe fuit, quia nempe ex phoenicia radicula extrahi nullo modo potuit, cum vel pupuli noſcitent *Neſin* a Graecis vocitatam, quia parvula eſt. Si autem hujus voculae ſonus, vel ſyllaba ex hebraeo fluere vel umbratili quadam analogia potuiſſet, diſpeream, ni Martorellius ſidoniam eſſe dictitaſſet. Ceterum peſtilentiſſimus hujus inſulae aër ratio ſufficiens non eſt cur ei nomen indere Phoenices recuſarunt: imo peculiaris haec ejus loci qualitas cum peculiarem in Phaenicum animis ſenſum excitaret, ut ſibi nomen facerent poſtulabat, non ſecus ac Veſuvius ex eo, juxta Martorellium, dictus, quod *inibi flamma* concipitur, ita & iſthaec inſula ex eo dici debuerat, quod corrupto aëris tractu colonos reſpuebat. Iterum percontor, quamobrem *Limon* phoenicia vox non eſt? Reponit Martorellius pag. 51. *quia graeca eſt, ſignificatque* pratum. En fucum. Graeca eſt quia ea voce bene utitur Martorellius ad firmandum Harpyias (quae ἐν λειμῶνι paſcebantur) extitiſſe in regione Bajana. Contra ſi Martorellius haec foediſſima monſtra Puteolanis oris victitaſſe inculcare noluiſſet, firma mihi perſuaſio eſt, quod quidem jactitaſſet *Limon* graecam non eſſe vocem, quemadmodum fidenter nimis adverſus omnes aſſeruit *Limon* inſulam non eſſe: *ma una grande, e bella praterìa.* Quocirca advertat in poſterum Cl. Martorellius, quem & ego

ego summa veneratione prosequor, *ne*, quod clamabat. Huetius Dem. Evang. cap. 13. *ne quod in duobus, si forte, tribusve successerit nominibus, ad reliqua aeque prorogare se posse speret: caveatque ne aliqua syllabarum, ac sonorum concentione deceptus sibi ipsi fucum faciat*. Huc quoque spectant quae de Bocharto jam dixerat Ezechiel Spanhemius in Observ. in Callimac. pag. 169. *Adeo ut hic non debuerit vir magnus, sicut nec saepe alibi continuo in Orientem confugere, ubi erant in medio posita, quae rem de qua agebatur liquidam redderent*. Canonem hunc nuperrime variis exemplorum acervis elucidavit Antonius Genuensis, cujus lucubrationes mihi delicium sunt, & magis magisque firmavit ad calcem Logicae, quam italice edidit an. 1766. Quae vero praescius illevit Martorellius praef. XXIII. nil evincunt, nisi aliquando Artem Etymologicam utilissimam esse, quod quidem evidens est: exinde vero minime elicitur, quod qui suspectissima hac utilitate delusi, ut eruditionem suam manifestent, nova indesinenter, ac futilissima etyma nobis obtrudunt, tamquam nugacissimi circulatores rejiciendi non sint. Saepius objectant, ideo Etymologiarum studium aperte contemni, quia orientales linguae ignorantur, vel quia tantum metaphysicae res adlubescunt. Quid facias istis? Igitur, quod innuebam, Sidonii, primi Campaniae coloni, non omnibus urbibus, fluviis, lacubus, insulis, collibus cet. nomina dederunt. Hinc nostri Mazzochii summam prudentiam nusquam commirari desinam ajentis in tota nostra Campania terna tantum adesse nomina orientalis originis h. e. *Capua*, *Acerra*, *& Thianum*. Revisas Diatribam V. *De' luoghi della Campagna, che dalle lingue orientali traggon l'origine, Acerra, Tiano, e Capua in* tom. 3. Acad. Cort. pag. 38.

II. Quibus & Sebethum adnectere mihi placuit, non quia futilem cum phoenicio *Sabat* praesefert analogiam, sed ob rationem longe nobiliorem. Amabant sane Phoenices loca haec nostra homonyma iis, unde profecti, facere, ut in Thuscis Origin. Romae editis evicit jam Mazzochius. Unum & alterum ex millibus exemplum in medium producam. Audiatur Laurentius Cajetanus Fabbri Florentinus in Differt. Lucae 1753. *Dell' Origine*

ne di Firenze. E' certo il fiume Arnon un fiume era, che bagnava una parte di quei fertilissimi luoghi della Palestina. Ora lo nome del fiume Arno, che il medesimo si è di quella della Palestina.... serve a me di argomento probabilissimo per indurmi a credere, che quella gente della Palestina, che quel lor fiume veduto avevano, e praticato, a questo nostro per la naturale affezione, e per la indelebile ricordanza delle cose di quel Paese abbandonato il nome stesso imponessero. Idem confirmat M. Maffeus in Differt. *Degl' Itali primitivi* pag. 218. ac *Arni* nomine utitur ad comprobandum gentes ex Chananea, vicinisque regionibus in Etruriam fluxisse. Eodem ferme modo Eridanum *Padum* vocitarunt eo quod per camporum immensam planitiem excurreret: *Padan* enim, auctoribus Aben Esra, & R. Salomone, planum campestre atque sativum notat. Quinque autem campestres planicies cum addito *Aram* in scripturis nuncupari docuit Mazzochius Spicileg. 102. n. 2. *De quintuplici Padan*. Eodemmet modo sollemne & Phoenicibus fuit cognomines per orbem Colonias disseminare. *Hinc*, inquit Bochartus Phal. 11. 27. *in mari Persico alii Sidonii, altera insula Tyrus, & Aradus altera: & in Hispania nova Carthago: & in Boëtia alterae Thebae: & in mari Cretico altera Byblus: & Tharsis in utroque mari. Omnia enim haec nomina imposuere Phoenices.*

III. Haec cum ita sint, certe in Palestina extitit jam flumen quoddam *Sabatus*, *Sabbaticus*, *vel Sambathius* nomine, de quo inferne plurima dicturi sumus: nil igitur nos vetat dicere Phoenices nostrum hunc fluvium *Sebethi* nomine vocitasse, eo quod orientali illi fluvio simillimus effflueret. Haec magis firma & luculentiora fient, cum nostrum Sebethum cum Palestino Sabato conferamus. Cornelius a Lapide in Cantic., Adricomius, Augustinus Lubinius, Regis Christianissimi Geographus, aliique propugnant *Sabbaticum* eundem esse ac *Fontem Hortorum*, de quo in Cantic. legitur IV. 15. *Fons Hortorum: puteus aquarum viventium, quae fluunt impetu de Libano*. Universi vero s. terrae Topograhi, qui *Fontem Hortorum*, seu *Sabbaticum* describunt, nostrum Sebethum (qui potiori ratione *Fons Hortorum* dici deberet) describere videntur. Audi sis Jac.

Vi-

Vitriacum Histor. Jerosolymit. 1. 23. *ad pedes autem Libani montis in partibus illis oritur fons amoenissimus, aquas habens limpidissimas, quae per quosdam subterraneos meatus fluunt.. omnes Hortos regionis copiose irrigantes*. Et cap. 43. *habet aquas limpidissimas, intrinsecus scaturientes, quod omnia pomaria, & hortos olerum, & universam irrigat regionem*. Brocardum: *Ad cujus* (Libani) *pedem oritur... habens quidem scatebram humilem, sed illico tumens fit fluvius magnus, irrigans, & fecundans Hortos, & totam regionem*. Eadem recitant posteriores s. Topographi: sed ante omnes Willermus Tyrius lib. 7. Bell. sacr. cap. 22. Quid moror ipsum Adricomium, qui hunc Fontem ex Saligniaco, Bredembachio aliisque ita graphice depinxit in Descript. ter. s. pag. 107. *ex monte Libano procul a Tripoli sex millibus passuum cum impetu scaturit, ac brevi spatio auctus in vehementem cursuque velocem fluvium excrescit, suisque aquis, quae limpidissimae, frigidae, & dulces sunt, omnes Hortos (unde & fons Hortorum vocatur) totamque regionem irrigat & fecundat*: Quorsum haec? Nonne Sebethus, praeter magnam aquarum copiam, quam cur sensim sine sensu amiserit, infra investigabimus, *Fons Hortorum* est? nonne totam regionem, quae inter Vesuvium, & Neapolim est, irrigat, ac fecundat? Nonne ejus aquae viventes, argenteae, illimes, salutaresque sunt? Cum igitur tam paria inter se haec duo flumina fuerint, recte asserimus Phoenices unum idemque nomen ambobus fecisse, praesertim, cum ut dixi, loca haec nostra homonyma iis, unde profecti sunt, facere studuerint.

IV. Ex hactenus dictis colligere licet, Sebethum vetustissimum esse, cum Sidonii illum uberrima aquarum vena jam fluitantem inviserint, non secus ac eorum *Sabbaticum*. Hi vero, ut conjectatur Martorellius, ante Trojana tempora, seu paullo post mortem Josue, qui obiit an. 1439. ante Christum, Italiam venerunt: imo Theodorus Richius autumat primam coloniam (filiorum Javanis) latium appulisse post Babelicam dispersionem. Mazzochius vero in *Lamin. Heracl.* pag. 73. in Richii pedibus ire sententiam videtur: in Spicileg. tamen tom. 11. pag. 206. Martorelii sententiam mi-

nime

nime rejicit, & tandem pag. 208. utramque amplectitur. Ego autem Bocharti, & Theophili Galei consilium sequor nil hac de re tenebrosissima disceptantium. Verumtamen, ut ut sit, probatum jam remanet, Sebetum antiquissimum esse.

V. Hinc constat Marchionem Trivici, & Bartholomaeum Maranta, ceterosque, si qui sunt, infeliciter in errore versari, *i quali* (ait Summontius lib. 1. pag. 237.) *credono, che il fiume Sebeto non sia questo, ma l' acque, che venivano da Serino pigliando il nome dal fiume Sabato, che così finora da' paesani è nominato, e che poi per l' alterazione del vocabolo sia detto Sebeto, e che tutti gli Autori antichi, che fan menzion del Sebeto in Napoli intendessero dell' acqua del fiume Sabato, che scorreva da Serino*. Futilissimum commentum ita exsufflat Capacius lib. 2. 435. *Qui Sebethum cum Sabato ita conjungunt, ut eundem esse arbitrantur, nefas mihi facere videntur*. Hanc subdit rationem. *Sed easdem aquas .... deperditas emergere, tam absurdum est cogitare, quam nullo pacto fieri potest, ut e Sirino 3000. millibus passuum itinere absconditae aquae laberentur, cum praecipue duriora saxa occurrant, quae nisi ferro perforentur aditum exitumque dare nullo modo possunt*. Sed his non indigemus: nam quisque experitur, ut argutatur idem Summontius, *non esser verisimile, che tanti Poeti ed autori antichi abbiano voluto celebrare un fiume, ed acqua, che non si vedeva, e che andava per coverti aquedotti, come quel di Serino: Dippiù Vibio Sequestre, autore antichissimo, dice il fiume Sebeto essere in Napoli, il che non si potria verificare di quel di Serino, il quale non è altrimenti in Napoli, nè anco l' acqua, che veniva da Serino in Napoli per aquedotto era altrimente fiume; del che non avrebbe fatto menzione, essendo il suo intento discorrere non di aquedotti, ma di fiumi. Gli Scrittori, che fiorirono prima dell' imperat. Claudio, autore dell' acquedotto di Serino fanno menzione del Sebeto in Napoli, come Virgilio, che fiorì e morì a tempo di Giulio Cesare, tal che non parlò dell' acqua di Serino, che a quel tempo non veniva: dippiù Colomella, che fiorì a tempo di Claudio, chiama Napoli* roscida, *cioè irrigata, ovvero irrugiadata dall' acque di Sebeto*,

beto, il che per forza del vocabolo, più conviene al fiume, che all'Aquedotto. Sabatus autem, qui a Benevento delatus Vulturno miscetur, ut ait Cellarius, ex veteri monumento an probari possit, aut mentio ejus inveniri, dubito: nisi quod Livius in hoc tractu *Sabatinos* populum memorat lib. 24. cap. 33. ut videri possit, sicut visum est Cluerio, oppidum flumini fuisse appositum, forsan *Sabatie* nomine, unde denominati sunt *Sabatini*, sed ubi illud fuerit, si fuit, ignoratur. Non me fugit Leandrum, Ortellium, ipsumque Summontium ratos esse Sabatum Beneventanum *Samnii* nomine signatum fuisse ab Floro: verum hoc falsissimum est: en Flori verba: de Bell. Samn. *Hos tamen* 500. *annis per Fabios, & Papirios patres, eorumque liberos ita subegit ac domuit, ita ruinas ipsas urbium diruit, ut hodie Samnium in ipso Samnio requiratur*. Quaenam hic vel minima fluminis mentio? Dissidium quidem inter Criticos non leve fervet, an vox *Samnium* regionis tantum nomen sit, ut tenuit Cluerius, an cujusdam urbis, ut maluerunt Paullus Diac., Jo: Bononius in Not. ad Cluer. lib. 4. aliique: utrum vero cujusdam fluvii nomen fuerit, nescio cur id dubium Leandro primum obvenerit, inde Ortellio, quos secutus est tandem Summontius. Nonnulli rursus Sabatum Samniticum tuentur saltem ab Antonino in Itiner. fuisse commemoratum: verum is Ocinarum innuere voluit, qui & Sabatus dicitur, quemque *Bati* nomine salutavit quoque Plinius, ut videre est in opere Cluerii *Italia Antiqua* pag. 1288. Antequam autem hinc abeo, animadverto. Livius 23. 25. dum ad Beneventum parte altera Annonis ex Brutiis, altera Tib. Gracchi ex Luceria accessum memorat, de Calore quidem amne mentionem facit, ad cujus ripas Annonem castra posuisse notat: de Sabato autem, quem Gracchus (qui primo oppidum intravit) aut tranavit, aut secus ejus oram exercitum traduxit, aut saltem invisere debuit, altum silentium. Et inferius ejusdem Gracchi infelix fatum descripturus ait, *sunt qui in agro Beneventano prope Calorem fl. ostendunt, a castris cum lictoribus, a tribus servis lavandi progressum: cum forte inter salicta juncta ripis laterent hostes, nudum atque inermem, saxisque*

quae

quae volvit annis propugnantem interfectum. Hinc subdit aliorum opinationem ajentium Gracchum prope Beneventum, fortasse secus Sabatum, circumventum, nil vero de Sabato adnectit. Ibidem: *Fulvius profectus nocte Beneventum, moenia est ingressus* cet. & alia plurima juxta Sabatum gesta refert, nil autem habet de Sabato, quem nunquam memoravit, cum etiam memorandi opportunitas erat. Quae omnia satis ostendunt Sabatum plurium seculorum curriculo ἀνώνυμον effluxisse. Neque in Actis S. Hippolysti Antiochensis, qui enn. 303. prope Tripaldam martyrii palmam adeptus ast, ulla fit mentio Sabati: hinc adhuc quaeritur, an S. Martyr in Sabato vitam finierit, an potius in vicino Tripaldo fl., qui per Salsulae fines cursitans Tripaldae muros alluit ex parte orientali, ac tandem in Sabatum se infundit, ad cujus ripam silva est peringens latronum domicilio infamis, quae ab amne vicino *Tripaldina* audit. Vero tamen similius est S. Hippolystum in mediis Sabati Serinensis gurgitibus innocentissimam animam efflasse, cum in ejus Actis legatur: *sanguis ejus, qui oram fluminis tinxit aquam eo in loco salutiferam, & pisces mansuetos reddidit*. Videsis Bollandianos. Id vero phoenomenon in Sabati vadis non uni piscatores experiuntur. Hinc Rugerius in vita S. Hipp. inquit: *Franciscus Pascha civis meus retulit mihi, piscatores aliquos id fuisse testatos nim. in aliis ejusdem fluvii* (Sabati) *partibus, aliquando pisces, vulgo trottas nuncupatos non potuisse capere: in ea tamen fluvii parte cepisse. At certe non magni momenti res ista mihi videtur: consideratione tamen dignum censeo, quod saltem circa Martyrii tempora anniversaria nocte festivitatis ejusdem sancti lumina quaedam, veluti faces accensae intus aquam praedicti fluvii cernebantur*. Aliquid huic simile tradit Ferdinandus del Castillo 1. part. hist. 5. Dominic. lib. 1. cap. 63. Nec quidem Prudentius in hymn. περὶ στεφάνων XI. 115. Sabatum fl. innuit

> *Per silvas, per saxa ruunt: non ripa retardat,*
> *Fluminis, aut torrens oppositus cohibet.*

Quippe piissimus vates non alium Hippolytum illaudat hoc in hymno, praeter Portuensem martyrem ce-

le-

leberrimum, cui haec omnia optime competunt. Neque amplius audienda est plurium opinio blaterantium vatem nostrum hoc in hymno ex tribus Ss. Hippolytis, uno quem laudavi, Episcopo Portuensi, altero Antiocheno Presbytero, & tertio milite Romano, unicum conflasse. Prudentii autem verba, quae Hippolyto Antiocheno in Rom. Martyrologio recentiori aptantur in nullo ms. aut excuso habentur ante Baronii recensionem. Legesis Ruinart. Act. prim. martyr. pag. 168.

VI. Quamobrem ludit luditurque (pace sua dixerim) rerum Abellinensium Scriptor F. Scipio de Bona, qui pag. 5. fidentissime pronuntiavit fl. Sabatum ab urbe *Sabatio* ab Sabatha Chusi filio condita sibi nomen fecisse. Haec autem gerrae sunt nugaeque levissimae in quibus discutiendis opus non est; ut anxie laboremus. Hinc Cluerii & Cellarii praesertim nobis se se offert miranda prudentia nil certi hac de re statuentium. Ergo unde, mihi nonnemo obmurmuret, *Sabatini* populus sibi nomen corrivavit? Ajo id nomen totius regionis esse, minime vero cujusdam oppidi, cur autem ita dictum sit inferne discutiam in cap. seq. Id unum nobis exploratum est, vulgo non oppida fluminibus, verum haec potius illis nomina fecisse. Eccur autem Beneventani Urbi vicinissimum fluvium *Sabatum* dixerint in sequiori aetate divinare difficile prorsus est ac arduum. Conqueror de Cl. Canonic. Joanne de Vita, selectissimi Antiquitatum Beneventanarum Thesauri, Romae editi 1754. Auctore, quod hanc rem ad suam patriam maxime spectantem minime attigerit: ex hoc doctissimo viro haud parum luminis expectabam, sed tandem omni me spe defraudatum reliquit. Si quis tamen in re obscurissima conjecturis est locus, existimaverim Beneventanos proximum amnem *Sabatum* dictitasse, eo quod Neapolitano Sebetho simillimus excurreret. Revera Beneventani propriam urbem altae Neapoli in omnibus persimilem facere studuerunt; quod eo advertit vel Carolus Cresconius in quadam panegyrica oratione.

CA-

CAPUT SECUNDUM.

DE NOMINE SEBETHI.

I DE non unis ac inter se adversantissimis Sebethi, vel Sabati etymis locuturus, haud multus ero. Affectissimum quod de Sebetho etymon excogitavit Martorellius, ne crambe repetita lectorem occidam σὺν Θεῷ infra cap. VI. excutiemus: siquidem conjunctam habet ingenitamque Sebethicarum aquarum paupertatem. Quid est ergo de nostri Sebethi nomine dicendum? Quirem hic aliqua sonorum, ac syllabarum concentione adjutus aliud ejus nominis, & inauditum thema inducere, idque uberrima congruentiarum segete, nitidisque Philologiae flosculis mirum in modum confirmare: verum ne veritatem nebulis obducam, vel imperitis fucum faciam, ingenuus me retineo. Sat erit audire Cluerium pag.525. hac de re ita fantem: *Haec derivativa vocabula* Sabatinus, & Sabatius, *quæ lacui tribuuntur* (& cuidam agro apud Columellam lib. 8. c. 16. sicuti & tribui illi, cujus meminit Livius lib. 6. quaeque an. CCCLXVI. cum Stellatina, & Trementina fuit reliquis addita) *haud dubie indicant fuisse quondam hic aliud quiddam nomine* Sabate, *sive* Sabata, *unde id cognominis lacui quaesitum*: & Cellarium: *ex veteri monumento an probari possit* (Sabatus) *aut mentio ejus inveniri*, *dubito*: *nisi quod Livius in hoc tractu* Sabatinos, *populum memorat* lib. 24. 33. *ut videri possit oppidum flumini fuisse appositum*, *forsan* Sebatie *nomine*, *unde denominati sint* Sabatini. Eccur vero Cellarii oppidum isthoc dictum sit *Sebatie*, & unde illud *quiddam* Cluerii (sive urbs, sive pagus, sive ager cet.) dictum sit *Sebate* conjector quivis arioletur, & erit mihi verus Apollo. Quam reconditi sint hujusmodi verbulorum natales ostendit jam tot doctissimorum hominum experimentum, qui in ipsa *Sabbati*, quo nomine VII. diem designant Judaei, origine rimanda misere caecutierunt. Lactantius lib. 7. *divin. Instit.* cap. 14. Sabatum a numero septimo dierum, dici credidit. Quid

puerilius? Appion Alexandrinus apud Joseph lib. 1. Aegyptium putavit vocabulum, quia Aegyptii exacto sex dierum itinere, inguinum ulceribus affecti sunt, & hac de caussa septima die quieverunt incolumes in ea regione constituti, quae nunc Judaea dicitur. Nam inguinis morbum Aegyptii vocant *Sabbatosni*. Quid impudentius dici potuit? Idem tamen effutire videntur plerique inanes nostrae aetatis erudituli, qui profanorum Scriptorum, Herodoti praesertim auctoritate citi, & Marshamii Angli ratiunculis suffulti hebdomaticum dierum orbem ex Astrologica Disciplina, atque ex intima Aegyptiacae antiquitatis penu depromtum fuisse deblaterant. Verum nebulones hi, qui tenebrosam Aegypti noctem prima luce antiquiorem censent, ignorant, antequam Aegyptus esset in Mundo, septimum diem cultui sacro fuisse destinatum. Adi Huetium Dem. Evang. pag. 168. Agedum, ad alia regrediamur. Plutarchus lib. 4. symp. probl. 2. *Sabbatum* dictum putavit a Baccho, quem vulgus Σαβßις, vel Σαβßυς appellat, quasi eo die Bacchum colerent Judaei, vel ex eo quod *Sabbatarii* se sabbatis solerent cibo, vinoque replere. Tabernaculorum quoque festum, quod post collectas fruges & vindemiam agebatur, Bacchicam quandam celebritatem, & θυρσοφορίαν esse censet, Sabbatumque meram fuisse Βακχείαν infrunite calumniatur. Hinc *Sabis* Arabum non est alius, ac *Sabus*, quod Bacchi cognomen esse nemo est qui ambigat: Arabes enim, sub quorum nomine saepe veniunt Palaestini, ut post Relandum, Seldenum, & Bochartum jam vulgatum est, Bacchum praecipue colebant, eumque *Dusares*, vel *Dysares* vocitabant, vel quia erat *Dominus libertatis*, seu *expressionis uvarum*, & *convivii*, ut contendit Bochartus G. S. pag. 111. vel quia erat *Dus-chera*, *Dio del Bosco*, ut mavult Canonic. Jo: Checozzius in Dissert. quae lectitatur in tom. 2. par. 2. pag. 115. Ac. Cort. Huc spectant altaria Puteolis eruta queis inscriptum visitur DYSARI SACRUM. Non levis hic esset quaestio ventilanda, nim. an Bacchus Arabum, & apud Homerum, seu in heroica tempestate vini Dominus audierit, Silenis undique, vitibus, satyris, thyasisve circumdatus, an vero tamquam dignius, princeps, ac omnipotens numen, habitus

tus sit. Id posterius propugnat Martorellius pag.347. *nè siamo costretti col Bochart a ricorrere all' uve, nè col Checozzi a' boschi: non avendo questi pensato a distinguere il Bacco de' Greci posteriori dal Bacco degli Arabi, a' quali era un nume grande, anzi neppure da quello di Omero, ne' di cui poemi non si legge mai co' Sileni, o con viti, ma si descrive tra' primi Dei, e figlio di Giove.* Primum vero defensant quot sunt, fueruntque Scriptores, quorum & ego sententiae adstipulor: Homerus enim, ut hymnos ei vulgo adpictos posthabeam, Bacchi orgia descripsit, thyrsos, furorem, fugam cet. Ilid. Z.

Ος ποτε μαινομένοιο διωνύσοιο τιθήνας
Σεῦε κατ' ἠγάθεον νυσσήϊον αἱ δ' ἅμα πᾶσαι
Θύσθλα χαμαὶ κατέχευαν ὑπ' ἀνδροφόνοιο Λυκούργου
Θεινόμεναι βυπλῆγι Διωνύσος δε φοβηθεὶς
Δύσεθ' ἁλὸς κατα κῦμα θέτις δ' υπεδέξατο κόλπῳ
Δειδιότα κρατερὸς γαρ ἔχε τρόμος ἀνδρὸς ὁμοκλῇ

Quæ ita reddidit Italorum omnium ελληνικοτατος Antonius M. Salvini.

Che già del furioso Dioniso
Le nutrici cacciava pel divino
Nissèjo; ed elle insieme tutte
Per le terre versavano gli arnesi
De' mistèrj, dal micidial Licurgo
Percosse coll' accetta ammazzabovi.
Dioniso tuffossi impaurito
Del mare sotto l' onde; e Teti in seno
Paventante il raccolse; che gagliardo
Trèmito avea dell' uom per la minaccia.

Cujus versione in rebus, quae ab vocabulis minime pendent uti nil erubesco, quicquid contra obmurmuraverit Xaverius Mattheus (*Libri Poetici della S. Scritt. tom.* I.) Vehementer angor quod Salvinianarum versionum patrocinium hic suscipere nequeo: longa enim & fortassis importuna esset digressio. Saltem, ut adeatur rogo Jo. Lamii Nov. 46. col. 721. ubi Salvinianae versionis dignitas contra Torellium defenditur.

Insuper Homerus Bacchum mortalium χάρμα, *gaudium* appellat Iliad. Ξ, & Odyss. Ω Bacchum χρύσεον ἀμφιφορῆα, *auream amphoram*, Thetidi dono dedisse adnectit, quae omnia hunc Deum visitatorem fuisse satis aperte ostendunt. Legesis Homeri Hymnos. Hactenus dicta magnopere firmat Cl. P. Erasmus Fröelich (*Quatuor Conamina pag.*128) qui in hunc numum

sic

.)(. MARC. IVL. PHILIPPOS. CESAR *caput Philippi*
COL. METROPOLIS BOSTRA *senioris cum corona radiata.*

tum in corona

AKTIA. ΔΟΤCAPIA

Exposuit: *Actia certamina, in honorem Apollinis Actii ab Augusto instaurata fuisse, e Strabone l.7. notum est, sed* ΔΟΤCAPIA *quid sibi velint, quaeve certamina, aut ludi sint, nemo, quod sciam, hactenus exposuit. Dusaria ergo audenter Bacchanalia interpretator* cet. Sed e diverticulo ad viam. Ab Arabum *Sabo* minime Phrygum, & Thracum *Sabacius* distinguitur, quem Bacchum quoque fuisse jam constat; nec alius ac *Sabinus*: Sabinorum enim campos vini feracissimos extitisse tradidit Strabo lib. V. ac ii propterea Baccho erant dicati. Hinc Hesychius σαβάζειν interpretatur εὐάζειν, βακχεύειν, & σάβος βακχεία; & apud Harpocrationem, & scholiasten Aristophanis Vesp. σαβοὶ, Sabazii Sacerdotes: & vociferationes Orgiorum Sabazii εὐοῖ, σαβαῖ. Hac vocula bene utitur Demosthenes contra Aeschynem. Hinc *Sabazia*, sacra in honorem Bacchi, Oppianus Cilix lib. 1. Cynegetico.

Οὐκ ἐθέλω τριετῆ σε τὰ νῦν ὀρίβακχον ἀείδειν,
Οὐ χορὸν Ἀονίῃ παρὰ βένθεσιν Ἀσωποῖο
Λείψομαι, ὡς κέλεαι, τὰ σαβάζια νυκτερὰ θύσθλα.
Nolo trietericum te nunc montanum Bacchum canere
Nolo choreas Boeotici ad fluenta Asopi
Missa faciam, ut jubes, Sabazia nocturna sacra.

Haec mysteria in quibusdam inscriptionibus quoque denotari puto, ubi Hecate Deo Brontonti conjungitur, quem Bacchum esse ob turbas, quas fulminum instar ebrie-

ebrietas commovet, extra dubitationis aleam eſt. Verba Inſcriptionis ſunt

JOVI. SANCTO. BRONTONTI. ECÁTAEQ.
AVRELIVS. POPLIVS.

Rectiſſime inquit Blond. Flavius Romae triumphantis lib. 1. *Bacchus & Liber Pater & Brontinus quandoque dictus*. Extat & alia Epigraphe, quaeque id idem paullo clarius exprimit

DEO. SOLI. INVICTO. MITHRAE
FL. SEPTIMIVS. ZOZIMVS. V. P.
SACERDOS. DEI. BRONTONTIS. ET.
HECATÆ.
HOC. SPELEVM. CONSTITVIT.

Hinc Juppiter, quia Bacchi Genitor, *Sabazius* a Cretenſibus dictus eſt. Reviſas Valerium Max. lib. 1. cap. 6. Julium Firmic. *De err. prof. Relig.* & Gruterianas inſcriptiones pag. 22. n. 5. & 6. quas inter & hae numerandae ſunt

I.
JOVI SEBASIO. Q. NVNNIVS. ALEXANDER.
V. S. L. M.

II.
Q. NVNNIVS ALEXANDER. DONVM.
DEDIT. JOVI. SABAZIO.

Alibi legitur SABADIVS & SEBADIVS. De hocce Jovis cognomento agit Thomas Dempſterus ad Roſini antiquit. pag. 108. Edit. Schouten, ſed, ut eſt ejus perpetuus mos, uberem Scriptorum meſſem late congerit, cur autem Juppiter ita, & unde dictus ſit, & quomodo inter ſe pugnantes Auctores conciliari debeant, ne verbum quidem. Hic obiter, ne ſepta tranſiliam, caſtigandum eſt Natalis comitis in hymn. in Sabaz. Orphaei interpretamentum.

Κλῦθι πάτερ, Κρόνου υἱὲ Σαβάζιε, κύδιμε δαῖμον.
Ὃς Βάκχον Διόνυσον ἐιραφιώτην

Μηρῷ ἐγκατέραψας, ὅπως τετελεσμένος ἔλθῃ
Τμῶλον ἐς ἠγάθεων . . . .

Scilicet frustra hic innui credidit Bacchum, vel Bacchi filium, vel alium Daemonem, cum aperte Orpheus *Sabazium* vocet, Κρόνε υἱὸν, *Jovem Saturno satum*. Cur autem Saturnus ipse *Sabazius* saepe vocetur, praesertim a Beroso, fateor, ignoro. Sed his Gentilium commentis quid insulsius, & incertius? Originem denique *Sabbati* aliunde trahit Tacitus, atque alii alia comminiscuntur, nugas oggerunt, fabulantur. Adi ad Ursinum Analect. sacr. vol. 1. lib. 6. Verum, quod ad rem attinet, ex allatis nullum etymon, nisi inficete prorsus & ridicule nostris posse fluminibus accomodari, quisque vel rationis mica pollens sibi persuadet: apposite satis admonet ipsemet Cl. Martorellius pag. 224. *tanto più, che non può* (Sebethus) *uscire dalle due lingue Greca, e Romana, ed indarno s' ingegnerà taluno trarlo da queste, riuscendogli il tutto a disagio*.

II. Sunt qui *Sebethum* prono alveo deducunt a *Sibboleth*, quod sonat *fluentum*, ut Psalm. LXVIII. vers. 3. & 16. Isaiae XXVII. 12. Neque dicas Judic. XII. 6. haberi: *Dic ergo scibboleth, quod interpretatur spica*: nam hae tres postremae dictiones non extant in Hebraeo, ut adnotant Estius, Malvenda, Menochius, Emmanuel Sa, aliique, sed additae sunt a LXX. senioribus. Ceterum haec vox modo *fluentum*, modo *spicam* significat, ut Job XXIV. vers. 24. *& sicuti caput spicae, seu culmi*, circumcidentur. Ad haec sic connotat magnus Mazzochius Spicileg. tom. 11. pag. 173. *Proprie vertendum fuisset*, summitates calamorum *seu* culmorum, *quia* Shibboleth, *proprie* culmum, *seu calamum inanem qui in spicam desinit, notat; etsi tam Hebraice quam in cetero Oriente utrumque notare solet, i. e. calamum cum spica, aut συνεκδοχικῶς spicam. Ceterum in linguis cognatis ex vocabuli origine designat* Ductum, Viam, Meatum cet. Ex his, uti vides, elicitur in hac ultima significatione vox *Sibboleth* nostro quoque fluvio mirabiliter accomodari posse: etenim *Ductus*, *Meatus*, *Alveus* Fluminibus optime consonant.

Interim Cornelius a Lapide *Sibboleth* in cit. Judic. loco

loco posse quoque verti *Fluentum*, *Fluminis Alveus*, *vel inundatio*, uti verterunt Pagn. Vatabl. & alii, optime notat, idque apposite ad locum esse addit: *Fiebat enim hoc examen ephrateorum ad vada*, *fluxumque Jordanis*, *quasi inde e re presenti hoc nomen prae aliis*, *veluti nationis*, *& gentis indicium*, *tesseramque acceperint*. Hactenus dictis favent Orientales Interpretes Jonathan, Syrus, & Arabs, ut ait Mazzochius spicileg. tom. II. pag. 730. & vetus fabella in ore Accolarum Vulturni fluminis favet, quam, utpote de trivio petitam ad imam paginae oram apponit Italorum gloria Mazzochius. En illam: *Cum Capuae in porta vectigal nescio quod a viatoribus exteris portorii nomine exigeretur; erant qui se falso pro Capuensibus gererent*, *ne nummulos illos solverent*. *At ubi exactoribus de fraude subolebat*, *viatores per pronuntiationis specimina tentabantur*, *ac proferre vocem* Sciummo (*sic Capuae rustici* Flumen *enuntiant*) *cogebantur*. *Tum utpote* Scibboleth *Hebraicum exprimere ignari*, *ad illud Ephraimiticum ac* rusticum Shiboleth *se convertebant; ac pro vernaculo Capuensium* Sciummo, *proferebant* Sijummo, *monticularum ac sylvicolarum abnorme vocabulum: quo mihi sane hi nostri videntur Ephraimitas in efferendo* Shibboleth *vi cogente imitati*, *sicuti & significatu sequebatur*, *quia* Shibboleth *Ephrataeum idem ac fluentum erat*, *ut supra dixi*.

Nec mirandum (qui id etymon tuentur prosequuntur) Orientales populos Sebethum, aliosque ejusdem notionis fluvios *γενικῷ* vocabulo designasse: siquidem sollemne Orientalibus hoc fuit, ut in designando aliquo vicino & perquam familiari fluvio *γενικῷ* vocabulo uterentur: hinc Euphrates prope Chanaanitidem *κατ' ἐξοχὴν Fluvius* dicebatur, & quia hunc amnem trajecit Abraham, Hebraeus i. e. *transfluvialis*, *transamnicus*, seu *transeuphratensis* dictus est, ut jampridem a viris doctis demonstratum fuit.

Neque audiendus est Stephanus Morinus in *De lingua primaeva*, quem in tanto litterarum lumine in veteri sententia se obfirmare minime puduit. Quid dicam de Nilo? In Aegypto, ut Geneseos XLI. 3. 17. & in universo Hexodi libro *Flumen* Nilum designabat. Hinc *Hebraei* appellatio in Aegypto *Transnilanum* sonat. Ad

rem Clericus in Hesiodi theog. v. 338. *Certe* Νεῖλος *non est nomen proprium amnis, vox enim illa fluvium significat, & ita in Aegypto vocabatur unicus ille fluvius, quo fecundabatur*, κατ' ἐξοχὴν. *Vide quae notavimus ad num.* 34. 5. *similitudo nominis, & forte eadem ratio effecit, ut Fluvius Hesperiorum Aethyopum idem, ac Nilus esse crederetur. Pomponius Mela lib.* 3. *c.* 9. in horum finibus fons est, quem Nili esse aliqua credibile est. Nuchul ab incolis dicitur, & videri potest non alio nomine appellari, sed a barbaro ore corruptus, *Nubhul*, & Nuhhil, *unde* Νεῖλος, *sunt nomina appellativa, quae fluvium quemlibet significant*, ut Hebraice *nahhal* (seu Nachal.) *Accolae* (nota) *solent vicinum amnem simpliciter* fluvium *vocare, ac ita res se habuit in Aegypto, forte & in Aethyopia; sed Graeci, qui eorum populorum linguas ignorabant, nomina propria esse putarunt, quae erant appellativa*. Hinc ratio enitescit, cur hoc πολυύμνητον Aegypti Flumen apud varias gentes varia nomina sortitum sit. Homerus non alio quam *Aegypti* nomine Nilum appellat Odyss. Ξ. Ab aliis dictus est *Shibor*, aut *Siris*, ab aliis *Melo*, aut *Melas* cet. Adisis vel Calmetum in Diction. Nomen enim proprium non habebat. Idem dicito de Jordane: quare *Fluminis* vagum nomen in S. Scripturis ex contextu sermonis determinandum est. Ipsemet Martorellius *De Thec. Calam. tom.* 11. *pag.* 682. nostrum quoque Clanium ex γενικωτέρῳ etymo deducit, & *Clanii* nomen proprium non esse, sed pluribus fluviis commune contendit. Idipsum dicendum de Sebetho qui cum in origine γενικὸν amnium nomen sit, posteritas veluti proprium adhibuit.

III. Hactenus dicta licet haud minimam veri speciem praeseferant, tamen certa esse nequeunt, cum dubiis praesertim analogiis innitantur, nec nimis urgenda, ne subdola syllabarum, aut sonulorum harmonia pellecti nobis ipsis fucum faciamus. His tandem posthabitis, in quibus discutiendis ordinis ratio me potius, quam utilitas adegit, meliora percurram.

CA-

CAPUT TERTIUM.

DE FAMA, ET GLORIA SEBETHI.

I. SEbethum nostrae Neapolis amoenissimum amnem antiquissima aevitate notissimum fuisse, ac ejus nomen in omnium ore versatum longe lateque floruisse, nemo est qui inficias ire pertentet. Rem altius repetamus. Graeci urbes, oppida, pagos, arces, & castella secus plena flumina aedificabant. Morem hunc non ubique servatum esse sat scio, cum in ipsa intimiori Graecia, veluti Cyllene, Cyparissus, Messeria, Epidaurus, Sicio, Tegea, plurimaeque aliae extiterint urbes, quae nullo flumine rigabantur. Verum nobiliores urbes vulgo juxta mare, vel flumina constituebant Graeci, & perquam raro contrarium invenies. Id ipsum in regno Neap. admirantur universi, in quo videre est, Puteolos, aliam Νέα-πόλιν ad Bajas, Surrentum, Pompejos, Herculaneum, Stabias, Rhegium, Crotonem, Tarentum, Hydruntum, Brundisium cet. ad oram maris. Et in Sicilia Panormum, Messanam, Syracusas, Catinam cet. Ad haec politissimus Michaël de Jorio, (*Discorso sopra la storia del Regno di Napoli ec. pag.* 153.) in hunc modum: *Il genio de' Greci, che soleano fabbricar Città in aria amena, e battuta dal mare si fece conoscere in queste parti, dove essi ne vennero molte a fondare: tutto al contrario de' latini, che edificavano le Città nella cima de' Monti. Si fecero nelle vicinanze del mare per avere il vantaggio della Navigazione, e del Commercio. Altre poi ad imitazione di quelle fatte da Greci si videro nell' istessa maniera situate, e come l' acqua è necessaria agli uomini, agli animali, e ai campi, i Greci si studiarono ancora di fondare la maggior parte delle loro Città sulle rive di qualche fiume.* Ex his pronum est conjectari, quamobrem non una occurrunt flumina apud quasvis nationes, in Terra sancta praesertim, circumjacentibusque regionibus, quae cum urbe proxima simillimam aut eandem praeseferunt nomenclaturam,

turam, ut *Valania*, *Arnon*, *Gozan*, *Gerata* cet. Consulas tutemet tot Cl. Geographos, quorum alii solius Terrae S. Descriptionem tentarunt, ut Volffgangus Vueissemburgius, Michäel Aitsingerus, Adricomius cet. alii locorum Syriae, Arabiaeque notitiam additarunt, ut Jacobus Zieglerus, Landavus Bavarus, alii solam filiorum ac Nepotum Nöe per omnes orbis regiones dispersionem prosecuti sunt, ut Samuel Bochartus in *Phaleg* & *Chanaan*. Hinc Curtius lib. VII. cap. VII. *Ipsa Bactra, regionis ejus caput, sita sunt sub monte Paropamisso. Bactrus amnis praeterit moenia. Is urbi, & regioni dedit nomen*. Et Cl. Mazzochius spicileg. tom. II. pag. 269. ex *Bostreno* amne, quem prope Sidonem agnovit Dionysius v. 913. inibi quoque *Bostram* civitatem extitisse deducit. His, quae nimium obtrita sunt, rite perpensis, ratiocinor. Conditores, vel Habitatores Palaeopolis, & Neapolis Graecanici fuerunt: ergo ambas hasce nobilissimas urbes secus aliquod *Flumen* aedificarunt, & hunc Sebethum fuisse observarunt omnes. Audi, quem superius laudavi, disertissimum Juvenem Michäelem de Jorio pag. 154. *I Greci si studiarono ancora di fondare la maggior parte delle loro città sulle rive di qualche fiume. Minturno si vide sulle sponde del Garigliano, Napoli sulle floride del Sebeto*. Idem, ut antiquiores praeteream, habet P. Troyli tom. 4. *perchè la Città di Napoli era Greca, e fu fabbricata con tutte le regole dell' arti senza dubbio ebbe le sue acque accanto*. Famosae enim apud Graecos erant, & ubique receptae Platonis aureae atque Aristotelis leges, quae id maximopere statuebant. Ille lib. VI. Leg. sancivit: *Fontanas aquas (sive fons sit, sive fluvius) complantationibus & aedificiis ornent, laticibusque per subterraneos canales derivatis universam regionem ita opportune & commode pro anni tempestate aqueant, atque irrigent, ut fertile reddatur solum:* & hic lib. 2. Polit. cap. 6. magistri scitum firmavit: *Civitas autem aquarum, & stagnorum abundantiam habeat*. Palaeopolim vero fuisse trans Sebethum amnem ex Livio mirabili modo deduxerunt Cluerius, Bononius, Ambrosius Leo, cet. atque eam fuisse contendunt, quae nunc *Turris Jopparellorum* appellatur; est enim locus is prope Neapolim ad tria millia

lia passuum. Unde Palaeopolitani *transamnici* forte dictitabantur ab Neapolitanis, *transsebethici*, seu *transsebethenses*, non secus ac Hebraeorum, & Transilanorum vocabulis notabantur ii, qui trans Euphratem, & Nilum incolebant. Sebethus itaque antiquissimo aevo Palaeopolim inter fluitabat, & Neapolim, suumque purissimum, indeficientemque laticem in earundem urbium commoditatem, & usum hinc & inde benignissime erogabat. Ex his elucescit, quam male se gerat, Sebethicae gloriae vituperator, Martorellius, qui ut caeci Lycophronis oscitantiam obvelaret Neapolitani Sebethi famam, & dignitatem obnubilare minime verecundatur, effutiendo (parcat verbulis) illum fuisse veteribus ignotum. Verum hic parumper desistendum est. Cedo. Sebethus fuitne notus in vicinissimis Palaeopolis, Neapolisque urbibus? Nemo hoc denegabit, nisi judicio sit plane destitutus: ergo fuit & notus ceteris nationibus: urbs praesertim Neapolitana si Straboni, Philostrato, Statio, Cassiano, Svetonio, Dioni Chrysostomo credatur, semper fuit enormi tum *αὐτοχθόνων*, tum advenarum numero florentissima. Et ut cetera sileam, innumerabilem fuisse Neapolitanorum vim, ea satis evincunt vasta Coemeteria, quae saeculo IV. Neapoli jam extabant, quaeque hodiedum prope Ecclesiam *Pauperum S. Januarii* visuntur. De iis Mabillonius in Itin. Italic. Liter. annor. 1685. & seq. tom. 1. fol. 112. in hunc modum: *Incubit Ecclesiae mons, in cujus cavitate antiquum est Urbis Coemeterium omnino insigne . . . . Eo profecti sumus cum Valletta, Duce Carolo Celano, Venerabili Canonico Ecclesiae Metropolitanae, rerum Neapolitanarum peritissimo. Nam ceteris fere tunc ignotum erat Coemeterium. In immensum producitur, & longe altiores habet, quam Romana Coemeteria, fornices, ob duritiem, & firmitatem rupis, secus quam Romae, ubi arena, seu tophus tantum altitudinis non patitur. Multae sunt directae per coemeterium viae: & quidem triplex ordo Cryptarum, alius super alium. In una quaque via sex sunt ordines loculorum: varia subinde lararia diversarum familiarum, cum variis inscriptionibus etiam graecis, qualis est haec* ΙΣ ΧΓΣ, *item* NIKA, *item* ΑΩ. cet. Miror Martorellium, qui De T. Calam. tom. 11. pag. 496. hanc ipsissi-

fiffimam thefin . i. e. Neapolim femper innumera gentium caterva celebrem fuiffe , propugnavit, haec quae libavimus, monumenta, minime protuliffe . Ecqui ergo (ut illo redeam) fieri potuit , ut tot cujufcumque generis, & notae populi in dies Neapolim frequentarint, & tamen utiliffimum ejus fluvium vel extra moenia , vel per civitatem ipfam confluentem ignorarint?

II. Credendum potius Virgilio, qui Sebethum ante Telonem, & Oebalum Capreenfes celeberrimum extitiffe tradere non dubitavit . Concors eft eruditorum fententia, nemine reluctante, Capreas infulam Neapolitani juris fuiffe, atque illam inter, & Neapolim vel ab aevo μυθυκῷ mutuum coaluiffe commercium, atque auream floruiffe focietatem . Idem dicito de Aenaria , quam antiquitus Neapolitanorum fuiffe jam conftat , poftea bello ab eisdem amiffam , tandem vero fecuta permutatione recuperatam , de qua Svetonius in Octavio cap. 92. fic fcripfit: *Apud infulam Capreas veterrimae ilicis demiffos jam ad terram, languentefque ramos convaluiffe adventu fuo , adeo laetatus eft , ut eas cum Republica Neapolitanorum permutaverit Aenaria data .* Tangunt eam hiftoriam tum Dio in fine lib. 52. tum Strabo lib. V, pag. 248. eandemque illuftravit Mazzochius Kal. tom. II. pag. 347. ubi concludit: *Ab illo vero tempore Aenaria cum vicina Prochyta in reip. Neapolitanorum dominio manfit . Sicuti & utraque olim infula praefulibus Neapolitanis parebat : quibus poftea Prochyte fola manfit , poftquam ultimis temporibus Aenaria (hodie* Ifchia) *in Epifcopatum evecta fuit .* Capreae igitur ab Augufto redemtae fuerunt , ut Dionis verbis utar , adeoque ante hanc redemtionem diu in reip. Neapolitanorum dominio manferunt . Hinc Maro Neapolitanorum cum hujus infulae accolis jugem , & perquam familiarem confuetudinem defcripturus cecinit quamdam *Sebethida*, feu Nympham Sebetho profatam follemnes celebraffe Nuptias cum Telone Caprearum, Teleboumque Rege . Quocirca advertere te jubeo , adeo celebrem & famofum antiquiffima illa aevitate Sebethum fuiffe , ut nubiles Neapolitanorum puellulae vix potuerint ab Virgilio falutari quam nomine *Sebethidum*, quafi Sebethi filiae fuerint, quafi, inquam, Nea-

po-

politani & Sebethici, Neapolis & Sebethus una, eadem, ac indistincta esset notio. Ex hoc pronum est suspicari vel ab aevo fabulari Sebethum plenissimum amnem omnibus perspectissimum fuisse, ceu illustre Neapolitanae gentis indicium, & manifesta nota. Haec adeo certa & fulgentia sunt, ut nulla vel nubecula emaculari, vel tergiversatione eludi queant.

III. Insuper Statius silv. lib. 1. vers. 263. cum Neapolim Violantillam formosam honestissimamque mulierem in sinu suo recepisse cecinit, minime dixit, *tumeat Neapolis, Parthenope, vel Siren pulcra alumna*, sed *pulcra tumeat Sebethos alumna*: quasi hanc principem urbem luculentius Sebethi, quam alio nomine exprimere voluisset. Verum in hoc Papinii laetissimum Epithalamium cap. V. nil sordida commentabimur.

IV. Sebethus itaque in fabulari, & Romanorum aevo vicinam Neapoli designabat, ejusdemque civitatis *Genius* erat. Hinc recentissimi, defoecatissimaeque latinitatis vates, Maronem, Papiniumque secuti, Neapolim inclito Sebethi nomine salutarunt ubique, Sannazzarius potissimum Epigram. lib. 1.

Sebethusque pater fluviis metuendus Etruscis
Aurea caeruleum tollet ad astra caput.

Et in Arcad. prof. 12. *O liquidissimo fiume; o Re del mio Paese; o piacevole, e grazioso Sebeto, che colle tue chiare, e freddissime acque irrighi la mia bella Patria. Dio t' essalti: Dio vi essalti o Ninfe, generosa progenie del vostro Padre, siate, prego, propizie al mio venire, e benigne ed umane tra le vostre selve mi ricevete, ec.* Et in morte Massiliae Ecl.

Quanti pastor, Sebeto, e quanti populi
Morir vedrai di quei, ch' in te s' annidano
Pria, che la riva tua s'inolmi, o 'npopoli.
Lasso, già t' onorava il grand' Eridano,
E 'l Tebro al nome tuo lieto inchinavasi,
Or le tue Ninfe a pena in te si fidano.
Morta è colei, che al tuo bel fonte ornavasi
E preponea il tuo fondo a tutt' i specoli
Onde tua fama al ciel volando alzavasi,
Or ben vedrai passar stagioni, e secoli:

E can-

E cangiar rastri, stive, aratri, e capoli
Pria che mai sì bel volto in te si specoli . . .

Eadem expromit Pontanus, aliique, quorum carmina praetermitto, ne lectoribus taedium ingeram.

V. Hactenus dicta magis magisque relucent, modo advertatur, communem, probatissimumque veterum morem fuisse. Urbes nomine vel imagine propioris fluvii designare, ut in cujusvis aevi Scriptoribus, pöetis potissimum, innumerisque Caesarum nummulis cernere est. Hinc Hadrianus ad *Italicam* urbem arguendam, in qua ortus erat, aureos nummos, qui inter rariores collocandi sunt, excudit, in queis adest epigraphe HERC. GADIT. & *Hercules innixus Clavae, sinistra tria mala, bic fluvius decumbens, illinc dimidia navis:* Fluvius *Baetis* est ad cujus litus *Italica* sita erat. Eandem urbem notat flumen illud, quod in aliis Hadriani nummis visitur, quique hanc epigraphen praeseferunt: P.M. TR. P.COS. III. In ceteris vero Hadriani nummis fluviorum figurae seminudae, vel bicornes non *Baetim* significant, sed vel *Nilum*, in quo navigans Hadrianus Antinoum suum perdidit, vel *Rhenum*, quem ex Gallia in Germaniam trajecit, teste Spartiano. In celeberrimo nummo, quem Antiochenses Trajano, ob ejus in urbem suam adventum, dedicarunt, *Orontis fl.* imago elucescit, quaeque Antiochiam, quam interluit, signat. Gallieni nummus, qui hanc ostendit Epigraphen P.M. TR.COS. PP. geminam fluviorum figuram habet, *Rhenum* nempe & *Mosellam*, quae sat nota flumina utramque Germaniam consignificant. Et nunc in mentem venit Trajani nummus vel pueris notissimus, quemque affert Begerus tom. 2. pag. 648. in eo videre est *Tigrim* & *Euphratem*, quorum primus denotat Mesopotamiam, quam idcirco *interamnam* dicunt latini, alter Armeniam majorem, vulgo *Turcomania*, & hanc monstrat Epigraphen: ARMENIA ET MESOPOTAMIA IN POTESTATEM P. R. REDACTAE. Extant argentei, licet rariores, Caracallae nummi hanc Epigraphen praeseferentes ΤΥΧΗ ΤΑΡΣΟΥ ΜΗΤ.Γ. B. & *mulierem insidentem rupibus, & ad pedes fluvium.* Fluvius hic *Cydnus* est, qui Tarsum Ciliciae Metropolim,

polim, quam transmittit, designat. Item in nummo, quem Apameae cives Philippo juniori dedicarunt, apparet *Orontes* fl. cum alia haud dissimili figura, quae Apameam certe indicant inter Orontem, & lacum quendam existentem. Et quod rem proprie illustrat, Fluvius determinat, quaenam sit illa Antiochia (plures enim fuerunt Antiochiae, quaeque usque ad XVI. numerantur) quae in Septimii nummis repraesentatur. Denique Fluvius exhibet Cretam in Trojani nummis, *Tybris* Romam in nummis Antonini, *Chabora* Reisainam in ejusdem urbis nummulis Etruscillae, Trajani Decii uxori, dicatis, *Billaeos* Tejum in nummo, quem haec urbs Aurelio dedicavit, & sexcenti alii, quos & pupuli in tot nummorum selectissimis Cimiliarchiis vulgo admirantur. Hinc, esto breviter, alte commendandi sunt elegantissimi Parthenopaei Patricii, qui in Caroli V. adventu magnificam Sebethi statuam in ingressu capuanae portae, subjecto illo superbissimo Hexametro,

Nunc merito Eridanus cedet mihi Nilus & Indus.

extulerunt, & Carolus III. Hispaniarum, novique orbis Rex Catholicus, qui dum froena utriusque Siciliae moderabatur, Sebethi regalem imaginem in monetis argenteis sculpi curavit, veluti existimantes, Sebethum omni tempore fuisse notissimum etiam apud exteras nationes, & tamquam Neapolitani Regni dignissimum, ac perpetuum insigne. Apposite satis Cluerius pag. 1181. *inter Capuam, & Vesuvium fluvius omnino est nullus, nisi quorum nomina, vel ipsa antiquitate* CLARISSIMA *semper extiterunt apud Acerras Clanius, apud Neapolim Sebethus.*

VI. Ceterum, ut litem omnem dirimamus logica procedere methodo oportet. Ut nobilitas, ac antiquissima cujuscumque Fluvii fama & gloria probetur, ad summum, ut quatuor habeat conditiones necessum est. Primo, ut fuerit aquarum dives, quod quidem admodum necessarium non est, cum innumerabiles, in Graecia praesertim, extiterint lacusculi, fontes, & amniculi aquarum egentissimi, qui tamen incredibili sui nominis gloria stagnarunt, aut fluitarunt. Deinde, ut propter no-

nobilissimae, & antiquae urbis hortulos & moenia cursitaverit; Tertio, ut fuerit amoenis, & elegantissimis Pöetarum fabulis illustratus. Denique, ut telluri, quam alluit, feracitatem afferat, ceterisque vicinae civitatis commodis inserviat. Quae sanae quatuor conditiones nostro Sebetho, de cujus gloria male contenditur, optime competere, quivis, modo omnem pertinaciae tumorem deprimat, lubens mecum conjurat. De prima tantum conditione, scilicet, de antiqua Sebethicarum aquarum magnitudine, quae quidem, uti diximus, ad fluviorum gloriam est minime necessaria, levis exoriri posset dubitatio, iccirco integro capite Sebethum lato undarum gurgite fluctuasse inferius evincam. Sed, quamobrem, inquiet Martorellius, pervetustus Lycophron nil de Sebetho memoravit, cum memorandi opportunitas erat? Audio. Verum hoc argumentum, quod inficiale, seu *negativum* vocitabat Launojus, liberioris ingenii viros in errores frequenter abripuit. Audiatur Raymundus de Sangro limatissimae ratiocinationis vir (*Lettera Apologetica ec. pag.* 117.) *mal per noi se un cotal argomentare troppo valesse, Dio sa quante cose, che son tenute da noi per vere, e che per tali debbono esser tenute senz' altro sarebbono convinte di falsità*. Nam si Scriptor ille, cujus silentio veluti argumento utimur diligentissimus, atque in levioribus etiam rebus exponendis accuratissimus minime videatur, suspicari certe non possumus Sebethum v. g. quem ille tacitus posthabuit minime extitisse. Hi sunt critices aureae canones. Porro qua oscitantia saepe laboret Lycophron, quam sit in fabulis configendis singularis, quamque in elocutione perplexus norunt omnes. Et nunc in mentem venit praegrandis illa Lycophronis allucinatio, quae me diu stupidum detinuit. Communis fuit praestantiorum Scriptorum, Homeri praesertim, Odyss. δ. 563. (non vero Iliad. 4. ut habet Martorellius pag. 41. apud quem passim vides Iliad. pro Odyss. & vicissim) Beatorum insulas extitisse in Gaditana regione non procul ab Alcidae Columnis. At latebrosus Lycophron communi sententiae obsistens Elysiorum insulas ex remotissimis illis terrae confinibus funditus eradicavit, & transtulit ad agrum Thebanum. Qua in re non tantum erravit,

ravit, quod Elyſium ad Thebas pertinere credidit (non enim unae Mythologorum circa Elyſiorum ſitum circumferuntur opiniones: imo Martorellius illos ad Puteolos, quos univerſarum fabularum receptaculum fuiſſe aſſerit, extitiſſe addocuit) ſed quia agrum Thebanum inſulam eſſe deliravit, ubi de Saturno

Τύμβος γερὸς κενταυρος ὠμόφρων σπόγας
Νήσοις δὲ μακάρων ἐγκατοικήσοις μέγας.

Hinc per tranſennam caſtigandi quoque ſunt maleferiati quidam critici, qui Maronem labyrinthaeo Lycophroni indigne conjuraſſe ogganniunt Georgic. I.

Quamvis Elyſios miratur Graecia Campos.

Quod quam ſit Virgilii menti diſſonum ſatis oſtenderunt Servius, Probus, Mancinellius, aliique. Cum igitur Lycophron diligentiſſimi Scriptoris laudem obtinere nequeat, negari non poteſt, Sebethum, quem tacuit fuiſſe illo aevo notiſſimum. Ceterum Martorelliani argumenti vim omnem validiſſime infringit perennis, atque ſincera traditio, quae Neap. Sebethi famam plurium ſaeculorum curriculo ad praeſens uſque tempus derivavit: etenim non eſt ambigendum quin plurima ad Fluviorum famam, alveos, ariditatem, diſcurſumque pertinentia non ſcriptis editis memoriae commendata, ſed viva tantum voce poſteritati tradita ad nos uſque profluxerint; quae ſi quis non alia cauſſa negaverit, quam quod ab antiquiori Scriptore, praeſertim oſcitabundo, memorata non ſint, certe diſſolutiſſimae impudentiae nota inuri poterit.

Martorellius (*Nap. abit. ec. pag.* 223.) neſcio qua patrii Sebethi pietate impulſus Strabonem oſcitantiae inſimulavit, eo quod hunc amnem, quem tot injuriis ipſe vexavit, taciturnus ſiluerit: *mi duole, che in niuno Scrittore Greco ſi rinvenga il ſuo nome*, neppure nel gran Geografo Strabone, *ed è in colpa d' averlo non curato*. Veritatis fulgida lux, & patriarum rerum amor tantamne vim exerunt, ut vel jam praejudicatos hominum animos ad ſui defenſionem trahant? Interim ab meo Martorellio ſciſcitor, eccurnam hac in re Strabo quidem, minime vero Lycophron incuſandus eſt?

 Non-

Nonne eadem ratione, qua motus Lycophron Sebethum posthabuit, moveri & potuit Strabo? Quid si quis Martorellii principiis innisus, eidemmet Martorellio obmurmuraret, Sebethum Strabonis aevo *fonticulum* fuisse, *rivulum*, *ποταμισκον*, *rorem*, *ne nomine quidem notum*, meruisse neque *Aediculas*, nec *Aras* cet. nonne exactissimum Strabonem culpa, qua eum adstrinxit Martorellius, penitus absolveret? Verum, ut ut sit de Strabonis silentio, quod nec ego quidem omni culpa carere dico, si verum amamus, Lycophronem jam inusta oscitantiae nota purgari posse negandum est, quicquid tutor ejus Martorellius contra reposuerit. Atqui ne id temere affirmare videar, iterum iterumque percontor. Eccur Lycophron nostrum Sebethum posthabuit? In promtu est ratio, repetit Martorellius, quia nempe est undarum egentissimus fluvius: *Sebethum* (De Thec. Calam. tom. 11. pag. 680.) *quidem posthabuit*, *utpote aquarum indigentissimum rivulum*: & pag. 682. *nil mirum est si Lycophron Sebethi haud meminerit*, *utpote undarum egentissimi fluvii*: & pag. 224. (Napoli abitat. ec.) *Non mi è stato di maraviglia*, *che Licofrone tanto benemerito di nostra Città*, *perchè molto ne dice* v. 717. ec. *essendo uso distinguere le città con nominare i vicini fiumi*, *e pochi versi dopo da essi piacendogli determinar Leucosia e Terina*, *alla nostra Napoli attribuisce il Clanio*, *e non il Sebeto*; *ora ognuno può pronto dire*, *che essendo questo più tosto un rivo*, *che un fiume* ec. Aut igitur (reclamare mihi liceat) haec ratio inanissima est, & risu excipienda, aut Lycophron debuit quoque posthabere & rivum Arem, quem dicit Ligiae (Sirenum tertiae) *σῆμα* fore abluturum v. 730.

> *Λύσει δὲ σῆμα βουκέρως νασμοῖς Ἄρης*
> *Ὀρνιθόπαιδος ἴσμα φοιβάζον ποτοῖς*,
> *Abluet & tumulum corniger laticibus Ares*
> *Avis-puellae* (sirenis) *bustum inundans aquis*,

nam adnotat Martorellius *De Thec. Calam. tom.* 11. *pag.* 683. rivulum Arem, de quo non pauca inferius, dictum esse *ἀπὸ τοῦ α στερητικοῦ*, & *ῥέω*, *fluo*, quasi non *flueret* ob caritatem aquarum: ergo, si Lycophron ob aquarum inopiam posthabuit Sebethum, posthabere & debuit

buit rivum Arem, utpote nomine & re Sebetho aequalem. Antequam hinc discedam, noto Martorellium perperam, & contra seipsum το φοιβάζων Lycophronis reddidisse *inundans* in subsequentium jamborum posteriori.

Λούσι δὲ σῆμα βουκέρος νασμοῖς Ἄρης
Ὀρνιθόπαιδος ἴσμα φοιβάζων ποτοῖς.

Primo, quia barythonis φοιβαζω, sive φοιβαω saepius respondent *purgo*, *lavo*, quam *inundo*, quod vel nasutuli subodorantur. Deinde si Ares dictus est a non fluendo, sive a leniter fluendo, male ergo nunc dicitur *inundare* Bustum Ligiae: *inundare* enim est extra alveum diffluere, effundi, aliquando devastare, hinc *inundatio* sumitur pro ipso *diluvio*, quae omnia non bene conveniunt Ari ποταμισκῳ: unde plausibilior censenda erat Potteri versio, qui το φοιβάζων reddidit *extergens*, quodque videtur Lycophronis menti sat consonum, qui paullo ante cecinerat Arem λούειν *lavare*. Sed e diverticulo ad viam.

VII. Multiplici sed frustranea responsione (ut mihi praevidere volupe est) & primam suam antilogiam, & sui Lycophronis incostantiam posset obtegere, vel conciliare antiquariorum lumen Martorellius. Primo si assereret Arem non fuisse acceptum pro nomine ipso fluvii, sed veluti pro adjumento quodam h. e. *fortis*. Sed turpiori laboraret antilogia: etenim ib. rotundo ore pronunciat Ἄρην esse fluvium, non epitheton, & interpretes qui contrarium reddiderunt exufflat, & ne ipsum quidem Potterum excipiens, omnes απροσδιονισα λεγειν clamitat, ac veluti nullius assis pessumdat: nam aliter ignoraretur, inquit, quisnam esset amnis Lycophronis Βουκέρως antonomasticως cognominatus. Haec ratio alicujus momenti est. Ejusdem ponderis non est alia, quam ibid. subnectit Martorellius, nempe dixit, quemadmodum Lycophron juxta Leucosiam (sirenum secundam) binos amnes advertit h. e. Im & Larim, eodem modo juxta Ligiam duos similiter amnes advertere debuisset h. e. Ocinarum, & Arem. Haec, inquam ratio levissima est: siquidem posset quispiam tuto reponere, Lycophronem quemadmodum juxta Parthenopen unicum amnem h. e. Clanium advertisse, sic & alium h. e.

Ocinarum juxta Ligiam. Ex duplici ſua conſuetudine nulla adeſt ratio ſufficiens cur idem Auctor hanc potius, quam illam ſequi debeat.

Reſpondet ſecundo vir omnigena eruditione faetus Martorellius conjiciendo Sebethum fuiſſe ignotum Lycophroni; ſed utrum haec reponere voluerit affirmare non auſim: nam ſuum Lycophronem quem maxime tuendum ſuſcepit, nunc oſcitantia arceſſeret: Sebethum quippe antiquiſſimo aevo fuiſſe notiſſimum jam vidimus, inferneque videbimus.

Reſpondet demum, Lycophronis tutor, Martorellius Sebethum fuiſſe quidem notum Lycophroni, & tamen libere fuiſſe ab eo praetermiſſum. Verum poſtrema iſthac reſponſione male ſe gereret Martorellius, & amiciſſimum vatem prodiret, & non dormitantem quidem patefaceret, ſed veluti incoſtantiſſimum ſcriptorem cuicui traderet irridendúm. Profecto Lycophron juxta Leucoſiam duplicem amnem advertit Im & Larim v. 724.

Πέτραν ὀχήσει δαρόν ἔνθα λάβρος Ι'ς,
Γείτων θ' ὁ λάρις ἐξερεύγονται ποτά.
Rupem occupabit diu, quo violentus Is,
Vicinuſque Laris eructant latices.

Duplicatum quoque, teſte Martorellio, amnem advertit juxta Ligiam, Ocinarum, & Arem v. 729. Ergo ſi Lycophron ſibi conſtans eſſe voluiſſet geminum quoque juxta Parthenopen amnem advertere debuiſſet h. e. Clanium, & Sebethum.

VIII. Quid ſi Parthenopen juxta Sebethi oſtium mortem oppetiiſſe dicamus? Urſinus de *Fam. Rom.* in Cumis Parthenopes corpus conditum eſſe credidit. Idem confirmat Auguſti nummus in quo Siren dextra tubam inflare videtur, ſiniſtra femori admota: Cumas autem Coloniam ab Auguſto deductam ſcitiſſimum eſt. Gronovius vero Parthenopen in Veſuvio ſepultam adſtruit: Pontanus in collo Parthenopaeo: Summontius in alto tumulo, ubi nunc adcubat templum S. Johannis Majoris: Martorellius in ſummo Mergellines colliculo. Eccur ego probabiliori fortaſſe rationi innifus Sirenem hanc ad Sebethi crepidinem moribundam non conſtituo? Saltem hanc veterrimam extitiſſe traditionem eruitur ex Sannazario Ecl. I. *In*

In gremio Phyllis recubat Sirenis amatae
Consurgis gemino felix, Sebethe, sepulcro.

Et in Arcad. Ecl. II. ita Sebethum queribundus alloquitur Ergastus

Ma tu ben nato avventuroso fiume,
Convoca le tue Ninfe al sacro fondo,
E rinova l'antico almo costume.
Tu la bella Sirena in tutto il mondo
Facesti nota con sì altera tomba,
Quel fu il primo dolor, quest'è 'l secondo.
Fa che costei ritrovi un'altra tromba,
Che di lei cante; acciochè s'oda sempre
Il nome, che da se stesso rimbomba.
E se per pioggia mai non si distempre
Il tuo bel corso aita in qualche parte
Il rozzo stil: sì che pietate il tempre ec.

Hinc & Pontanus inter Sebethum, & Parthenopen conjugalem effinxit amorem, familiaritatem, mutuumque commercium.

Sparge tuas Sebethe nuces, en colligit uxor
Parthenope . . . . & alibi
Parthenope Sebethon amat, cet.

Quos recentissimi, elegantioresque vates optime imitati sunt, Giannettasius praesertim in Surrentinis Thempe.

Parthenopen clamore vocat Sebethide ab unda

Et in Bellicis

Excepta hospitiis a rorifluo Sebetho
Sirenum genus Euboicis prima intulit oris.

Haec cum ita se habeant, mecum quisque mirabitur Martorellium, opiniosissimum virum, haec fidenter nimis illevisse de Calam. tom. 11. pag. 679. *neque praetereundum cum dicat Lycophron* ἐγχώρυς δωμήσασθαι τὸ σῆμα *puellae Parthenope juxta* φαλήρυ τύρσιν *adhuc in superno Mergellinae colle reliquias vetustissimi sepulcri superesse, licet nostrates cujuscumque pretii scriptores civibus, atque exteris imposuerint ajentes sine ullo vade Virgilio*

erectum: imo & Neapolitana Respublica in grandi memoria ex marmore affabre constructa, atque addita epigraphe idipsum scalpserit: quando Maronis sepulcrum in superiori Puteolana via constructum esse sat certis monumentis alibi σὺν Θεῷ ostendam: sane ut sibi omnino constet Lycophron, aedificii illius reliquias potius exputo esse Parthenopes nostrae sepulcrum, quod cives certo ante Lycophronem erexisse, & sacrificiis quotannis honestasse novimus, uti idem poëta canit. Siccine conjecturis abripitur tantus vir? Itaque cum horum refutationem aggrederer, ecce ob oculos venit suavissima illa Martorellii retractatio, quae inter Adnotanda legitur XCIV. col. 2. sic occipit: *pag. 679. legere est sepulcrum, quod supra Mergellinae collem invisitur me Virgilio vati eripuisse, & libentius tribuisse Parthenopae: accidit autem, ut post editum hoc thecae calamariae opus collem cum carissimis amicorum adirem, reperi fuisse columbarium alicujus prosapiae: etenim circa quatuor illos rusticitatis plenos parietes exstant adhuc plus minus viginti ollaria, in quibus servari cineres novimus; quare neque unius viri, neque unius Sirenis dicas conditorium cet.* Ex hac, quam merito concinit, palinodia advertat in posterum magnus Martorellius, ne suas recentissimas, omnibusque contrarias opinationes, quae sane lubricae sunt, & casurae vel insensilibus nutant auris, tumido perquam ac decretorio proponat modo, ut suae famae & dignitati consulat. Constat igitur, ut illo redeam, sepulcrum quod in summo Mergillinae vertice conspicitur non esse Sirenis Bustum, & jam diximus illud ad Sebethi ostia constituendum esse. Verum replicat Martorellius, ex Statio saltem apparere Parthenopen sepultam esse in Mergellinae jugo, qualicumque inibi loco fuerit, Silv. lib. 5. 3. v. 104.

Exsere semirutos subito de pulvere vultus,
Parthenope, crinemque afflato monte sepulti
Pone super tumulos, & magni funus alumni.

Nam vox *afflato*, prosequitur Cl. Martorellius, confingenda est *Phalaro*, quae idem est ac *Phalero* h. e. Mergellina, nam tam φαλαρὶς, quam φαληρὶς *mergus* est. Ecquid faciamus Martorellio medendi, conflandi, cori-

ri-

rigendi spiritu incalescenti? Prudentissimus Mazzochius *De sub Ascia* pag. 152. haec optavit, inquiens: *Utinam ad tantam nostrorum temporum felicitatem hic etiam cumulus accedat; uti Rex optimus edicto vetet, ne posthac saxa, aera, & quidvis aliud antiquitus scriptum, opificum barbarie, & inscitia frangantur, conflentur, aut aliunde depereant*. Similiter & ego magis & magis exopto uti Rex, litterarum primum columen, edicto vetet, ne sint qui in veterum scripta veluti profanas manus immisceant, eaque turbent, corrumpant, distorqueant, vel quavis medela conspurcent. Non unae quidem medelae, & correctiones necessariae sunt, & usurpandae, sed quae ab litteraria Republica minime probantur, statim rejiciendae sunt, & non miti poena puniendae, aliter brevi codicum multiplicem, infidam, turbatamque videbis lectionem. Quod genus hominum ad deformanda pulcherrima natum, utinam expostulante me, majores aliquando injecto freno coerceant. Verumenimvero concedam Cl. Martorellio Statianam vocem *afflato* affectissimam esse, suspectam, ac configendam esse *Phalero* h. e. *Mergellina*: quomodo autem ex medicatis tribus hisce Papinii versibus Parthenopen super *Phalerum* montem abactam esse colliget? Rem nitidius explano. Statii sententia juxta ipsum Martorellium huc redit, optat vates is, ut *Parthenope e suo semiruto ob vetustatem sepulcro erigat caput, & ponat recisos crines super tumulum patris Neapolitani sepulti in monte Phalaro*: ex hoc vero novimus Menecratem Statii parentem in Phalero quidem colle sepultum esse, minime vero Parthenopen, uti quisquis vel rationis micam habens, videt.

Nonne Parthenope ex suo sepulcro ab monte Phalero non tam longe dissito consurgere poterat recisum crinem super alumni tumulum positura? Sane Clanius ab Phalero longe dissitus juxta Lycophronem & Martorellium in suis undis Sirenem excipere potuit, eccurnam autem Siren ex viciniori loco h. e. Sebetho sepultum in Mergellina Menecratem flere, ac invisere non potuit? Ceterum terna supetallata Papinii carmina saniori interpretamento honestari posse exputo. Profecto dici potest verba *afflato monte* sonare Menecratem se-

pultum esse in monte *afflato a Vesuvio*, seu fumo, pulvere, cineribus concocto, perniciosissimisque montis ejus ignibus obnoxio: Vesuvius enim juxta ipsum Martorellium afflat urbes & loca. Quisnam autem fuerit mons hic, cujus proprium nomen silet Pöeta, determinare lascivientis ingenii est. Quod fluens ac germanum interpretamentum si non adlubescit, ita & iterum exponere possumus: *Parthenope exsere vultus semirutos de pulvere subito, & afflato monte*, scilicet excusso pulvere, terra, aggere, seu excusso monte cineris, qui est super vultum tuum semirutum & contectum, *pone crinem super tumulos, & funus magni alumni sepulti*. Vel quid aliud. Hinc apud Vergilium, & Plautum legitur *mons aquae*, *mons frumenti*: nempe mons sumitur pro quacumque re eminenti & coacervata.

Parthenopen non in Sebetho, sed in celso Mergellinae jugo conditam esse insuper hisce ejusdem Pöetae versibus confirmare adnititur doctissimus Martorellius. Silv. lib. 4. 4. v. 51.

. . . En egomet somnum, & geniale secutus
Littus, ubi Ausonio se condidit hospita portu
Parthenope, tenues ignavo pollice cordas
Pulso, Maroneique sedens in margine templi
Sumo animum, magni tumulis adcanto Magistri.

Queis adnotat (Napoli abitat. ec. pag. 167.) in hunc modum: *In oltre ci determina più specialmente il luogo, dove Partenope* se condidit, *e si è mostrato il sepolcro di questa sopra il vicino colle, ed ove si sa, che v' era anche quello di Virgilio, e nella soglia di esso sedentesi cantava: e certamente quì Stazio aveva e geniali possessioni, e bell' alloggio, e vi passava dolci le notti, altrimenti non avrebbe detto*, egomet somnum, & geniale secutus litus, *cet.* Verum ego, nisi mea me fallit opinio, dico hosce Papinii versus nedum Sirenem Sebetho eripere, imo potius ipsam Cl. Martorellii sententiam misere jugulare: siquidem pöeta candide occinit se venisse in *Littus, ubi hospita Parthenope se condidit Ausonio portu:* ergo Siren non in supero monte, sed in *littore*, in *portu* condita est. Neque Statius *somnum*, & *geniale littus* sequebatur in Mergellina, sed potius ad oram Se-

bethi

bethi prope Herculaneum, ut ibid. v.78. 79. notat:

Haec ego Chalcidicis ad te, Marcelle, ſonabam
Littoribus, fractas ubi Vesbius egerit iras.

E contrario idem Cl. Martorellius advertit ibid. pag. 168. *E' troppo ſicura, perchè lontana, Mergellina dal furore del Veſuvio*. En Statius ipſe exponit, ubi fuerit littus Sirenis conditorio inſigne, ſcilicet prope Veſuvium non procul a Sebethi oſtiis.

Agedum, eruditiſſimum virum Martorellium iterum iterumque argutantem audiamus, haec reponit ibid. pag. 168. in principio num. 199. *Meriterò bene, ſe quì aggiungo pochi verſi dell' accortiſſimo Dionigi Periegeta; coi quali darò vigore ad alcune coſe già dette, e ſpecialmente, che 'l ſepolcro di Partenope ſi era preſſo Mergellina v.* 357.

Τῇδ' ἔπι Καμπανῶν λιπαρὸν πέδον, ἧχι μέλαθρον
Ἁγνῆς Παρθενόπης ϛαχύων βεβριθὸς ἀμάλλης,
Παρθενόπης, ἣν πόντος ἑοῖς ἐπεδέξατο κόλποις.
Poſt hanc Campanorum felix campus, ubi antrum
Pulcrae Parthenopes ſpicarum plenum manipulis.
Parthenopes, quam mare ſuo exceperat ſinu.

Quello che ſi affà al mio argomento ſi è, che dice eſſere ſtata accolta Partenope in quella parte del noſtro mare, ove fa un bel ſeno, e ripeto, che verſo Mergellina ſi vede eſſer così . . . e ſi ceſſi di dubitarne, perchè le noſtre acque là ſono accolte da ben curvo lido, dicendolo chiaramente anche Stazio, che ſpeſſo il vedeva, lib. 1. delle ſelv. 2. v. 80.

Quaeque ferit curvos exſerta Megalia fluctus.

Si sa, che Megalia *è quell' Iſoletta, ch' ora diceſi* Caſtello dell' Ovo, *ed in eſſa termina il bel ſeno di Mergellina* cet. Haec magni nominis vir Martorellius, ſed ſi fari libere expedit; ajo longe aliam fuiſſe Dionyſii mentem. Siquidem vates is γενικωτάτως ſe habet, inquiens mare ſuis ſinibus excepiſſe Parthenopen, ἣν πόντος ἑοῖς ἐπεδέξατο κόλποις, *quam mare ſuis exceperat ſinibus* nil de horum peculiari ſitu innuens. Praeterea Tyrrhenum innumerabiles ſinus habet aeque amoeniſſimos, quisnam

vero

vero ex his Sirenem peculiariter exceperit, silet Pöeta, ac plane ignotum est. Summa igitur est doctissimi Martorellii confidentia, sinum, quem tacuit Dionysius, determinantis. Itaque qui recto utuntur criterio mecum certe conjurant Dionysium in ultimo versu simpliciter innuisse Parthenopen *se in maris immersisse undas*, quae quidem generalem sensum praeseferunt. Denique si primus & alter Dionysii versus intimius spectetur, advertere est, eum cecinisse sepulcrum Parthenopes in felici campo extitisse, spicarum plenum manipulis: haec autem an Mergellinae, an potius spiciferis campis conveniant, quos prope Craterem alluit Sebethus, seu

Al lieto piano, ove col mar congiungesi
Il bel Sebeto accolto in picciol fluvio.

Judicent aequi rerum aestimatores.

Tandem ut hisce tricis nos extricemus, litem componere possumus asserendo, Sirenem fuisse vivam ab Sebetho exceptam, cui tamen postea jam mortuae cives primum in Mergellina sepulcrum, seu templum erexerunt, deinde in secuta aetate aliud ad Sebethi oras: etenim duplex distingui debet Parthenopes sepulcrum. Primum quod quidem altero fuit insignius, sacerdotibus, oraculis, ludis, & sacrificiis decorum: alterum primo humilius, semirutum, pulverulentum, ac solis spicarum, rusticisque agricolarum donis honestatum. De primo in hunc modum Lycophron 719.

Οὗ σημα δωμήσαντες ἔγχωροι κόρης
Λοιβαῖσι, καὶ θύσθλοισι Παρθενόπην βοῶν
Ἔτεια κυδανοῦσιν οἰωνὸν Θεάν.
Ubi templum cives exstruentes puellae
Libaminibus Parthenopen, & sacrificiis bovum
Quotannis honorabunt volucrem Deam.

Legesis & v.732.& seq. in quibus distinguere est jam viventis Parthenopes in nostras oras adventum (non secus ac Leucosia, quae cognominem rupem occupavit diu v.724. 725.) non enim Pöeta Sirenas in maris undis periisse credidit, aliter diversissima, ac inter se longe dissita loca appellere non potuissent: hinc, illas per Tyrrheni fluctus urinantes introducit Lycophron v.715.

Quo-

Quocirca nil ferendum est Cl. Martorellii recens interpretamentum, quo illud ejusdem vatis v. 714. *Αὐτοκτόνοις ῥιφαῖσιν* contra universos reddidit *sponte se necantes*, cum verti debuerat, licet illepide, *spontaneis jactibus*, ut habet Potterus, vel *sponte se projicientes*. Pater Homerus in tribus locis, in queis Sirenum meminit, non solum earum mortem, sed & naufragium silet. De altero Parthenopes longe inferiori sepulcro meminit Statius, ut vidimus, & Dionysius. Hinc conciliantur Pontanus, & Sannazarius, qui aliter non sibi constant. Ille enim, ut diximus inter Sebethum & Parthenopen commercium descripsit, ac alio in loco Sirenis bustum in editiore colle fuisse adnectit, ut ex ejus duplici relucet textu, quem apud Capacium p. 39. 40. revisas. Hic eodem modo nunc ad Sebethum, uti notavimus, nunc ad collem Sirenis sepulcrum pertinere cantavit, ut Ecl. 4.

Tum canit antiquas sedes, opulentaque regna
Auricomae sirenis, & altum in monte sepulcrum.

Haec de Sirenis sepulcro, quae plurimum ad Sebethi famam conferunt. Non insulsa hic promenda forent de Parthenopes cultu & fama, quam Martorellius ibid. a pag. 150. usque ad 153. turpiter denigravit. Scilicet id faciendum fuit, ut qui maritum (Sebethum) despexit, despicere debuit, & uxorem. Sed haec alibi, superest si tempus & otium.

IX. Antequam manum de tabula, coniicere mihi liceat. Quid si oscitantem Lycophronem Clanium cum Sebetho confudisse dicamus? Quicquid enim conjiciet ingentis eruditionis vir Martorellius, remanet semper enormis illa distantia, quam inter Phaleri turrim, & Clanium esse constat. Ecquidem si distantia illa, quae inter antiquam Neapolim est, & Misenum, ita enormis Martorellio visa est, ut acriter subirascatur in non unos maxime notae Ictos, ac defendeat Lycophronem canere non potuisse Neapolitas habitasse prope Misenum, *De Calam.* tom. 11. pag. 686. aliter, inquit, Lycophronis famae, & exactae *ἀκριβείᾳ* consuli non posset: hinc vatis hujus versiculos, quos tutemet legas, inter *παρενθέσεως* limina redigit, eorumque sensum inflectit, alias, repetit, cerneres Neapolitanos cum Misenatibus colo-

colonis confusos, ac commistos, multorum lapidum, intervallo dissitos: ergo quamobrem, quaeso, idem non dicit Martorellius, si sibi constans esse vult, de distantia illa, quam negligit idem Lycophron inter Clanium & φαλήρου Τύρσιν, seu Mergellinen, in qua tumulum Sirenis esse arbitratur, cum magis magisque distent inter Clanius, & Mergelline, quam antiquae Neapolis confinia, & colles Miseni? Addesis, Lycophron minime cecinit Neapolim esse in Miseno, sed παρα v. 736.

(λεὼς) Νεαπολιτῶν, οἱ Παρ' ἄκλυστον σκέπας
Ὅρμων Μισηνοῦ στύφλα νάσσονται κλίτη.
(Populus) Neapolitanorum, qui prope tutum collem
Portuum Miseni saxosa habitabit promontoria.

quae particula, quae idem sonat ac *juxta*, *contra*, distantiam non tollit, imo denotat: at paullo superius dixerat Clanium non tantum esse παρα Mergellinen, sed in illa proprie fluere, aliter ejectam Parthenopen in suis rivis excipere minime potuisset: ergo aut Lycophron Sebethum cum Clanio confudit, aut ἀγαιωγραφώτατον vatem fuisse dicendum est, cum Clanium, & Mergellinen, seu ultimum nostri magis sinum, loca sane plurium lapidum intervallo longe dissita simul confuderit, & commiscuerit. Hinc Falconius in vita S. Januarii hac distantia territus Lycophronis Clanium Acerranum esse negavit, aliamque ridiculam opinionem tutari maluit: *il Clanio non è quel fiumicello, che è presso Cuma, o quel di Toscana, o di Francia, o il Clanio di Acerra: ma il Clanio era quel fiumicello presso Falero, che poi fatto gran fontana, prima si disse Fontanola, ed oggi mezzo Cannone*. Et Jacobus Gastellus (*Dell' Orig. della lingua Nap.*) *pag. XX.*, hac, quam videmus, distantia citus pro certo habuit Lycophronem minime innuisse Clanium nostrae Neapoli fuisse viciniffimum, sed tantum Reip. Neap. confinia ad id usque flumen extendi: *Bisogna dire in fine, ch' egli* (Clanius) *era il confine del territorio della nostra Repubblica da quel lato verso Capoa, come il Miseno dal Ponente, e il mare da mezzodì, e la linea controvertita tra' nostri, e i Nolani, dall'Oriente. Onde i confini nostri alcerto intese additarci il saggio Poeta, e non la vicinanza di Miseno, e del Clanio*

nio alle nostre mura. Quae si vera sunt rationem sane praeseferunt, quam propter Lycophron Sebethum posthabuit: is enim confinia quidem, non vero, nostrae Neapolis flumina indicavit. Sed de his satis.

CAPUT QUARTUM.

De Sebethi vetustissimo cultu.

I. Famam, gloriam, & nobilitatem Sebethi apprime confirmat veterum Neapolitanorum erga eum studiosa religio. Extat antiquissima Epigraphe, ex qua liquido eruitur nescio quem Eutychum quandam Aediculam patrio Sebetho erexisse.

P. MAEVIVS EVTYCHVS
AEDICVLAM
RESTITUIT. SEBETHO

Vides ergo Sebethum inter Deorum chorum adscriptum, & in restituta aedicula divinos honores consecutum, imo & verbum *restituit* innuere Sebethi cultum ante ipsum Eutychum jam floruisse: quippe verbum *restituit*, uti cernere est in millenis Inscriptionibus, semper habet ante se rem, aut vi ignis absumtam aut vetustate consumtam, aut vi maris collapsam, aut bellorum injuria, aut amnium violentia disruptam, dirutam, disturbatam cet. itaut *collapsa* & *restituta*, *collapsum* & *restituit* sint voces, quae se mutuo deosculantur. Penes Muratorium epigrammata quidem lectitavi, licet paucissima, in queis restitutam rem non inveni: sed rem, quae restituta dicitur, antea certo temporum spatio jam integram extitisse, inibi nunquam reticetur. Advertere te quoque jubeo, in nostra Epigraphe verbulum legi *Restituit*, minime vero *Instauravit*, quod sane magnam innuit antiquitatem: etenim *Instaurare* sequioris aetatis est, uti visitur in Historiae Augustae Scriptoribus, Spartiano praesertim, Capitolino, Lampridioque: in antiquioribus vero sculptis frequen-

quentius *Restituere* legitur, interdum *Reficere*, neutiquam *Instaurare*. Hinc Inscriptiones apud Gruterum pag. 756. & Reinesium Cl. II. num. 31. in queis *instaurandi* verbum usurpatur posterioris aevi sunt. Imo ut adnotat Mazzochius in quantivis pretii opere, cedroque linendo, *De Amphytheatro Camp. pag. 68. Instaurare ludos, bellum, funus, scelus & similia veteres dixerunt, sed de aedificiis nunquam, quod legerim usurparunt, ut miror hoc viros doctissimos non notasse cet.* Neapolitanam esse hanc Epigraphen vel conjicere licet ex ipso *Eutychi* nomine: etenim saxa a Romanis erecta Romana praeseferunt nomina Flaviorum, Coccejorum, Herenniorum cet. quae e contrario ab Neapolitanis graja ut plurimum sunt, utpote Graecanicae originis, ut *Apollonius*, *Eutychus*, *Eumenes*, *Nympsius cet.* Hinc Martial. Epigramm. XLVII. lib. VI. nescio quem Eutychum in Bajis prope Neap. acerbissimo periisse fato memoravit.

Flete nefas vestrum, sed toto flete Lucrino
Najades, & luctus sentiat ipsa Thetis
Inter Bajanas raptus puer occidit undas
Eutychus *ille, tuum, Castrice dulce, latus.*
Hic tibi curarum socius, blandumque levamen
Hic amor, hic nostri vatis Alexis erat.

Deque aliis nostrae Campaniae Eutychis adi Gruterianum indicem.

II. Adversus haec, quod sciverim, unus assurgit Martorellius, inclamat, contenditque extremam vocem SEBETHO suspectissimam esse, & aliqua salutifera medela indigere, hinc illam reficit EX BOTO. Verum, ut id quod sentio sincere promam, innumerae ac semper prae manibus id generis medelae, quas in deliciis habet Martorellius, vir ceteroqui ingenio, & eruditione plane incredibili, ut plurimum exitialia venena sunt, & infirmitatem potius vel mortem afferunt, quam sanitatem. Vehementer doleo, quod in mentem veniat politissimi illius viri in Martorellium haud dissimilis expostulatio: *Hortamur eum* (Ariston redivivus), *pace sua dixerim, ut placabilius se gerat in posterum cum viris de graecanica eruditione benemeritis; nec spisse intonare quot verba totidem glomerantur σφαλματα, & mire exubera-*

berare παροραματα. Sed de his judicent aequi rerum aestimatores. Insuper rei antiquariae promicondus Martorellius confictum σφαλμα duplici ex capite ostendit. Primo in scriptis silicibus honestatis ergo Deorum nomina primo loco scalpere mos fuit: in hoc autem saxo divinum Sebethi nomen in extremo habetur. Deinde hoc saxum dicitur erutum esse ex Neapolitanorum murorum fundamentis (h.e. ex aedibus Spataphori:) at nullum latiale saxum in hac urbe repertum est; imo omnia graecanica effodiuntur: ergo nil genuina est allata Epigraphe, sed ob exscribentium incuriam vel stuporem facile deturpata. In hunc modum argutatur, licet alia verborum periodo, Sebethi adversarius Martorellius. At bona ejus venia, si rectam loquendi libertatem usus umquam, aut ratio probavit, ad primum reponere mihi liceat. Inconcussum plane est in Inscriptionibus Deorum & Caesarum nomina principe loco frequenter apposita esse: sed aeque verum est nos interdum contrarium advertere, quod in Graecanicis praesertim lapidibus frequens, ne dicam vulgare est. Legesis Differt. 3. Vandalii. Hinc in millenis Graecorum titulis sollemne est illud, ΘΕΟΙΣ, ultimo loco inscriptum. Quirem hic conatu nil arduo ex Grutero, Sponio, Reinesio, Ferretio, Maffejo, Muratorio aliisque Inscriptionum thesauris quamplurimas ex latinis seligere, in queis numinum, & augustorum nomina in extrema dictione prostant, atque in medium adducere: verum ne tempus in re omnibus obvia frustra teratur, lubens me retineo. Unam & aliam proferam, non quia ad rem evincendam ceteris aptiores existimaverim, sed quia heri aut nudiustertius erutae sunt, & in locis nostrae Neapoli propinquissimis. Prima in ruinis oppidi Pompejorum effossa dicitur, & Characteribus minio rubescentibus,

ANTEROS L. HERACLEO SVMMAR.
MAG
LARIB. ET. FAMIL.

quae fortasse in ipso Larario, quod inibi instar Aediculae cum arula inventa est, affixa erat. Quinam fuerint Lares, & unde dicti sint compitalitii, hostilii, praestites, permarini, quando, ubi, & quinam eis tem-

pla

pla, facella, & delubra dicarint, & quomodo celebrarentur lararia, & unde ortum habuerint, vel pueri noscitant: hinc jure de hoc silice ait F. A. Zaccharia Hist. Lit. tom. 2. lib. 3. 4. *non pare, che questa iscrizione esigga più d' un foglio di spiegazione. Nientedimeno sentiamo, che Monf. Bajardi stia occupato ad illustrarla con un copioso comentario*. Altera ex ejusdem disjectis oppidi rudetis in lucem prodiit,

Q. LOLLIVS SCYLLAX ET
CALIDA ANTIOCHIS MATER
C. CALIDIVS NASTA IOVI
V. S. L. M. (1)

Et nunc, praeter alias, in mentem venit illa Inscriptio, quam prope Romam extraxit eruditiss. Pater Odericus, in qua legere est DIS PARENTIBVS in 13. versu, & quod ad stuporem usque demirabitur Martorellius, sollemnis illa ac tritissima formula DIS MANIBVS in

36.

(1) Hanc Epigraphen inter alias, quas ei transmiserat Cl. Januarius Sances de Luna, inseruit F. A. Zaccharia Hist. lit. tom. X. III. V. qui vero tot rerum mole oppressus, quasi fuimet oblitus, eandem rescripsit in tom. XIV. I. V. Ibidem, sed paulo superius, sequentem adfert epigraphen, sed affectissimam, quamque in Nolensi Dioecesi erutam esse falso credidit

SILVANO SACRVM
M. VICIRIVS. RVFVS. V. S.
QVOD LICVIT IVNIANOS. REPARARE
PENATES. QVODQVE. TIBI. VOVI
DE. MARMORE. SIGNVM

Deest quippe vox POSVI post VOVI, quaeque necessaria est ad justum carminis metrum finiendum, quaeque jam visitur in αὐτογράφῳ, quod olim in Beneventana Dioecesi repertum inter tot alia scripta saxa asservatur in selectissimo Museo Conlegii S. Petri ad Caesaranum. De hac Epigraphe egit in singulari Diatriba Paschalis Blanchius Munianensis, ejusdemque Conlegii Presbyter meritissimus, cujus Vita jam paratur, & Philologica Opuscula colliguntur. Hae autem mendulae quas vel obiter detergere placuit, laudati Historici famae, & ἀκριβείᾳ nil detrahunt, universi enim norunt, quam lubrica sit exscribendi ars. Hinc Scipio Maffejus Praefat. Mus. Veronens. Muratorium, cujus Thesaurum illepidissimi quidam cavillatores perperam dilaniunt, exscusaturus id pronuntiavit: *Inscriptiones sine erroribus conglobare impossibile factu est*.

36. versu, & fere in ultimo loco scalpta inviſitur, cet.

III. Ad alterum Martorellii argumentum ajo, *nil agere*, ut ille ait, *exemplum litem quod lite resolvit:* ex longiſſimo enim & laborioſo illo ſermone, quem de Calam. tom. II. a pag. 462. usque ad 534. intexuit, nil meo quidem judicio, evicit, niſi *permultos* non vero *paucisſimos* graecos lapides Neapoli excavari, uti Capuae & Romae, etiam publica auctoritate exaratos: nullo autem modo demonſtravit nullumdum latiare ſaxum Neapoli ſcalptum fuiſſe, imo ſtabilis permanſit Mazzochiana illa propoſitio: *latinas Inſcriptiones omnium generum* (Neapoli) *quotidie effodi*, cui univerſi adhaereſcunt. Non inficias eo plurimos titulos, qui Neapoli viſuntur, Puteolis, Bajis, Baulis, Miſeno, Cumis, Capua, aut undelibet illuc translatos fuiſſe: affirmare autem in tot inſcriptionum σιλλογη nullam eſſe Neapolitanam neutiquam potui. Neque credam eſſe quemquam tam ferrei pectoris, qui hocce παράδοξον deglutire valeat. Interim Graecanicum idioma usque ad VII. ſaeculum Neapoli vernaculum floruiſſe a me nunquam impetret cl. Martorellius, ex eo quod inibi usque ad illam aetatem Graecae reperiantur Inſcriptiones: etenim alibi populi latine quidem loquentes Graecas Epigraphes compegerunt, non tam ſpiſſas, quam Neapolitani, quia hi impenſius, quam illi Graecanicis Inſtitutis vacabant: hinc miranda ſane eſt Dominici Diodati, juvenis ceteroquin ſupra aetatem eruditiſſimi, magna confidentia audacter aſſerentis: *De Chriſto Helleniſta*; pag. 166. *Neapoli vero decimum jam fere eſt ſaeculum ex quo Graeca lingua vernacula eſſe deſiit nihilominus nonnulla adhuc Graeca vocabula retinemus. Cujusmodi ſunt* Vallana, caſtanea cocta, a voce βαλάνος; Vaſtaſo bajulus a Βασάζω fero; ſtrummolo turbo a ςρόβιλος; Catapano a κατα παν ſuper omne; nfenocchiare a φεναχίζω decipere; ſmorfia ab αμορφια forma indecora, *centrella*, *aculeus a κεντρον; chiaſeo a γναφεύς, quod eſt fullo cet.* ſcilicet non generant aquilae columbas, & hic in magiſtri ſententiam jurare debuit. Interim hujusmodi abnorme vocabulorum genus, quamvis quid Graeciae praeſeferant, tamen antea vulgare inibi fuiſſe Graecum eloquium minime evincunt: etenim, ut perquam ſimili utar exemplo in Italicae linguae Lexicis infinita pro-

pedum occurrunt Graecae originationis vocabula, & tamen Italos antea Graecum vernaculum sermonem habuisse nemo deliravit. Insuper latini proprium idioma ex Graeco habent, & tamen latini primitus non tam Graeco, quam Etrusco sermone utebantur. Tandem quamvis hujusmodi rusticorum vocabulorum natales ex Graeco erumpere videantur, tamen casu, ac fortuita analogia id evenire censet Antonius Genuensis, ibid. pag. 222. *Spesso il solo caso ha generato alcune voci simili, anche in paesi distantissimi... L'Italiano* battere *è fuor di dubbio esserci venuto dal* beat *de' Sassoni, trovandosene esempi nelle leggi longobarde*, si quis battiderit: *come la parola* guerra. *Ma è la storia della lingua Italiana, che cel debba insegnare. La similitudine può ingannare, anche quando è il medesimo senso. Chi direbbe, che* Mama Oella, *degli Americani, significante* Madre Oella, *fosse venuta dal Greco* μαμμα Ελλας, o *dal latino* Mamma tellus? *Chi, che il* Tata *di noi altri dal* Tatar *de' Tartari? Gl'Indiani, dice Rogger, chiamano* Amortam *una crema di vacca: e i Greci una crema di farina e mele. Io non direi che gli uni han presa questa parola dagli altri. Al capo di buona speranza* Kanna *è l'animale detto* Elano; *in Greco, e in latino è una canna. Quivi* omma *son le mani, e in greco l' occhio, il volto. Nella China, dice Duhald* To *significa molto:* too *in Inglese ha l'istesso significato. Nella medesima China* tiao *è l'onore, che si rende ai morti: e in Greco* τιω *è onorare. Un antiquario farebbe dal medesimo verbo Greco venire il Tien de' Chinesi*, Cielo, Dio, Sovrano; *essendo cose tuttequante, che si venerano; e sarebbe ridicolo. Sarebbe così ridicolo, chi deducesse l'una voce dall'altra, come chi dall' Ebreo* Bara, *verbo che significa il creare de' latini, deducesse la voce italiana* Bara, letto, martorio, *o da* Nasi, *dottori* di legge, *la parola italiano* Naso; *e come quei che da* Enacim, *giganti, cioè selvaggi deducono* Αναξ Greco, Re, *e da* Jehova *Ebreo, Giove. Nè perchè* Italos *in Greco significa un toro, o un vitello, vorrei perciò dire, che l' Italia fosse stata così detta in senso di paese de' vitelli, o tori; come se i Greci non avessero prima veduto di questi animali, come noi. Si può dire la maggiore scipitezza?* Abbotta, *dicono i Napoletani d'un che*

gon-

gonfia per lo sdegno; nè perciò vorrei dire, che venga da Βυκτᾶις, *usato nell' istesso senso dall' Autore dell' Odissea* X. 20. *Sarebbe infinito quest' articolo. Il caso può fare anche più. I Groelandi, populi separati da tutto il resto del genere umano, hanno il Duale com' i Greci: chi direbbe, che l' avessero appreso da' Greci?*

IV. Ceterum sermonis pernicitate abreptus do manus meo Martorellio, & graecum eloquium usque ad VII. & quasi ad VIII. saeculum Neapoli vernaculum fuisse concedo: exinde vero deduci nequit Neapolitanos cives latiares Inscriptiones conficere non valuisse; quemadmodum enim Latini Graecam linguam callebant, Graecasque interdum exarabant Epigraphes, ita & Neapolitani, illustriores saltem, latiali pollebant idiomate, latialesque Epigraphes scriptitabant. Deinde innumeram Romanorum vim Neapolim confluxisse constat ex Cic. pro Rabir. Post. cap. 10. ex Statio silv. 5. carm. 3. v. 176. & ex Strabone lib. 5. pag. 378. ex quo belle colligitur Neapolim se recepisse cujuscumque fortunae Romanos, tum etiam primores, ac illustriores. Hi autem Romani, quorum immensum fuisse numerum elucet, cum ceteris Neapolim confluentibus populis latino sane ore sonabant, ex quo licet eruere possem tunc Neapoli Hellenismum animam egisse, tamen, quod modeste tueor, quodque nemo, nisi pertinaciae veneno tumidus, pernegabit, huc redit, scilicet Neapolitanorum illustriores latinum eloquium excoluisse. In tanta autem rei luce mihi quoque refragatur, literarum Graecarum amore citus Martorellius ibid. 465. ubi asserit Romanos non ob delicias Neapolim confluxisse, sed ob Graecanicam Institutionem: *etenim si Neapolitani latinos mores induissent, sermonemque Romanum etiam didicissent, nequaquam Roma Neapolim se illi recepissent, cum haec eadem in urbe terrarum orbis principe longe melius ac elegantius reperissent; verum Strabo* pag. 378. tom. 1. *clare praestat Romanos huc adventasse, quo Graecanicis Institutis, Atticaque vivendi ratione fruerentur* perdite τὴν διαγωγὴν Ἑλληνικὴν *amantes; Delicias autem, & amaenitatem loci minime commemorat*. Verum miror magnum Martorellium, de Strabone praesertim benemerentissimum, modo probae sint ejus medelae, haec illinere quivisse. Siquidem Strabo

 ibid.

ibid. contrarium tradidiſſe viſitur. En ejus verba, Ἐπιτείνουσι (vel ἐπιχείρουσιν) δὲ τὴν ἐν Νεαπόλει διαγωγὴν τὴν Ἑλληνικὴν οἱ ἐκ τῆς Ῥώμης ἀναχωροῦντες δεῦρο ἡσυχίας χάριν τῶν ἀπὸ παιδείας ἐργασαμένων, ἢ καὶ ἄλλων διὰ γῆρας, ἢ ἀσθένειαν ποθούντων ἐν ἀνέσει ζῆν, καὶ τῶν Ῥωμαίων δ' ἔνιοι, κ. τ. λ. *vitae autem Graecanicae rationem augent* (vel aggrediuntur) *qui Neapolin Roma ſecedunt in ocium: ſive qui ab ineunte aetate laboribus defuncti ſunt, ſive qui ob imbecillitatem, aut ſenectutem cupiunt vitam jucundiorem degere: praeterea Romanorum primi* cet. & lib. 5. ait: *priſcis Romani ſeceſſum Neapolim faciebant, quietis, atque otii cauſſa*. Id ipſum innuit Cicero loc. cit.: *Deliciarum cauſſa & voluptatis non modo cives Romani. Sed & nobiles adoleſcentes, & quosdam etiam Senatores ſummo loco natos non in hortis, aut ſuburbanis ſuis, ſed Neapoli in celeberrimo oppido cum mitella ſaepe videmus.* Hinc Livius lib. 3. dec. 3. diſerte tradit & plurimos nobiles equites fuiſſe Neapoli, & cives Romanos, cum nobilibus e Campania crebra iniiſſe connubia. Cum igitur tam longum, ſpiſſum, ac intimum Neapolitanorum cum Romanis extiterit commercium, fàlſus minime fui, dum dixi Neapolitanos, quicquid fuerit de proprio, Romanum eloquium didiciſſe. Hinc Statius, civis Neapolitanus, latina pöemata ſolummodo panxit. Neque obmurmuret Martorellius ibid. pag. 465. & ſeq. Statium fuiſſe graece doctiſſimum, & in Albano ruſculo ſaepe ruſticatum: nam primum neutiquam negavi: ad alterum ajo, quod vel pupuli norunt Statium pöemata latine panxiſſe in urbe latii principe, locisque confinibus, ſed aeque notum eſt Statium, non ſecus ac Virgilium, ſtudiis Neapoli florentem omnia inibi primum compegiſſe. Idem evincit Neronianum numiſma magni moduli, cujus deſcriptionem reviſas apud Ficornium cap. 6. Id ab Neapolitanis cuſum eſſe plurima indicant, imo & affirmat vel Martorellius ibid. pag. 409. ſed epigraphe hujus nummi latialis eſt: ergo Neroniana tempeſtate Neapolitani latino ore ſonabant: nam ut enotavit Dominicus Diodatus ibid. pag. 84. *Priſcis nequaquam id moris fuit, quod noſtris Regibus modo eſt, qui numos plerumque non vernacule, ſed latine inſcribunt. Illi qua lingua vulgo utebantur, eadem numiſmata inſcribebant; ut ex*

iis

iis non modo qui cujuscumque populi sermo fuerit, sed etiam quae ejus sermonis origines, quae mutationes, & incrementa certissimis veluti fatentibus testibus. Eadem praedixerat Spanhemius. Verumtamen ex his minime deduco tunc temporis Neapoli latinam linguam vernaculam fuisse, quod ad rem propositam probandam nil necessarium reor. Quod millies affirmavi, quodque hic contendo, illud plane est, Neapolitanos Romanum eloquium excoluisse, & cum pro Romanorum usu ac dignitate praesertim, quid publice exararent, latine scripsisse. Hactenus dicta plane confirmant, grande fragmentum Inscriptionis Imp. Tito Neapoli scalptae, Graece superne, inferne vero Latialiter, quo frequentissimi Romani convenae, quanta munificentia Titus de Neapolitanis meritus sit, viderent: latiaris illa Epigraphe, in qua Valentinianus Neapolim munivisse dicitur, & alia monumenta, quaeque isthuc transcribere non ausim, cum brevis esse laboro. Plurima autem praeterire non potui, & subiratis musis viverem si vano silentio praeteriissem. Apud Capacium extat saxum, *M. Aurelio Pelagio patrono coloniae Neapol. pientissimo*, quod intactum reliquit Martorellius ibid. pag. 430. Prostat apud Gruterum titulus, qui & Neapoli visitur, in quo Agatha P. C. N. idest *Patronus Coloniae Neapol.* dicitur, quem male ad Nolam transfert Martorellius ibid. universis repugnantibus. Extitit & saxum cuidam L. Baebio Cominio erectum Neapoli, quod Martorellii suspiciones nil infirmant, sed tantum aliqua in particula ab Ligorio male sanatum fuisse ostendunt. De eodem Cominio vides apud Gruterum alterum Neapolitanum cippum pag. 373. 2. & plurima sunt saxa latialia in Helenae & Constantini decus, quae omnia *νοθείας* plena esse dicere, ut contendit Martorellius, nescio quid temeritatis praeseferat '. Longus essem si omnia percurrere vellem: ut vero horum lapidum *γνησιότης* cognoscatur, unius tantum apologiam ago. Visitur Epigraphe *μετρικῶς* inscripta, licet tenebricosa nimis, adjecta parieti prope portam, qua in Aedes Dominicanorum in Nilensi regione degentium, itur, cujus initium

Imbrifer ille Deus mihi sacrum invisit Osirim

Hanc Martorellius pag. 651. quia suae thesi adversantissima est, spuriam, aut duobus circiter ab hinc saeculis confictam esse libere asserit. Nempe hoc familiare est meo Martorellio, ut nodos vindice dignos secare malit, quam cum cura, & industria solvere. Ecquis autem ex Neapolitanorum civibus in tanta Christianae Religionis luce & progressu vota, preces, vel quicquid sibi vult hic Inscriptionis auctor, vertere potuerit sibi sacro Osiridi, Imbrifero Deo, cet.? Neque sibi Deum invidere, & quod sequitur

Voce precor superas auras & lumina caelo.

Christianum hominem redolent. Porro qui hosce versus exaravit minime ab avis, atque atavis, vel ab antiquissimis membranis hausit in hac regione Osiridem cultum, ut conjectatur Martorellius: nam paucis ab hinc annis monumenta in lucis auras exsiliere, quae certe firmant Aegyptios insedisse hanc regionem: hinc exscusandus Tutinus asserens regionem Alexandrinorum ita esse dictam ab Aedicula S. Athanasii inibi erecta. Neque si id fama novisse illorum versuum σκοτεινοτατον auctorem quidem dicimus, conjectari possumus cur sibi Osiridem tamquam sibi Deum proponere voluerit. Quod plane illepidissimum, sacrilegum, ac insanum esset, quodque cogitari nequit: illorum enim versuum modus & sensus, licet obscurissimus, nescio quid sincerae pietatis, & sacrae, ac minime fictae orationis praeseferant. Vero contra similius, & candidiori simplicitate dicimus hanc Epigraphen vetustissimam esse, & Alexandrinorum aevo, qui huc, ut infra dicendum, convenerant, exaratam. Ecquid enim nos adigit ad aliud misere conjectandum? Neapolitani igitur latiares epigraphes compegerunt: ergo sublestissimae conjecturae omnes, queis conatur Martorellius Eutychiani saxi γνησιοτητα oppugnare, & collaudandi potius tum nostrates, tum exteri cujuscumque pretii Scriptores Altus, Gruterus, Capacius, uterque Summontius, Falcus, Nizolius, Sanfelicius, aliique, qui allatam Epigraphen germanam, & vetustissimam esse arbitrati sunt. His addo Ulamingium, qui ad illud Sannazarii

Te

Te pater irriguis audit Sebethus in antris
Jurgia ad ingratas dum jacis ipse fores.

Haec enotavit: *recte, fuit enim divinis honoribus cultus:* inde allatam Inscriptionem adfert & confirmat. Non me fugit nuperum Pontanianae vitae compilatorem in hisce bene tornatis Ulamingii adnotatiunculis curam diligentiorem desiderasse. Verum haec est sueta eorum, qui os in ficu, & nodum in scirpo scrutantur, querimonia. Ad jam vindicatam Inscriptionem spectasse videtur Nic. A. Caracciolus Vici Marchio in pereleganti titulo, quem supra portam sui viridarii, vulgo il *Guasto*, extra Portam Nolanam exaravit, quaeque adhucdum legitur

NIC. ANT. CARACCIOLVS VICI MARCHIO
E CÆSARIS A LATERE CONCILIARIVS HAS
GENIO ÆDES, GRATIIS HORTOS, NYMPHIS
FONTES, NEMVS, FAVNIS, ET TOTIVS
LOCI VETVSTATEM
SEBETHO, ET SIRENIBVS DEDICAVIT
AD VITÆ OBLECTAMENTVM ATQVE
SECESSVM, ET PERPETVAM AMICORVM
IVCVNDITATEM. M. D. XXXXIII.

Postremo si vox SEBETHO esset ex hac epigraphe veluti adscititia, ac extranea detergenda, adhuc ignoraretur eccuinam Deorum restituta fuerit Aedicula isthaec, quod sane rarissimi, vel nullius ferme exempli est: enimvero in id generis Inscriptionibus semper apponuntur Deorum, Caesarum, vel Heroum nomina, quibus arae, statuae, vel fana restituuntur, ut elicere vales vel ex illa Muratoriana pag. V. quae nostrae simillima est, ut millenas taceam.

C. IVNIVS. M. F.
II. VIR. CLAVDII. II. VIR. NOLAE.
IIII. VIR. QVINQVENN.
ARAM. DE. SVO. FACIVND.
COERAVIT
IDEMQVE RESTITVIT
IOVI. O. M. SACR.

Et ex illa Gruteri : *Fabius Maximus V. C. Rector Prov. Thermas Herculis restituit*. Quid moror illam ejusdem Muratoris pag. 61. *M. Lucceius M. F. Anaximander Praef. Abellae Hercul. dicavit* . In queis Herculis & Jovis nomina in ultima dictione scalpta jam vides.

Antequam hinc abeo, alios, leviores licet, Martorelli scrupulos eximere meum est: pag. 225. num. 262. (*Napoli abitata da' Fenicj*) hunc in modum intonat: *V' ha forti ragioni , che non si leggea* Sebeto, *ma colla solita formola* EX. BOTO, *in vece di* ex voto, *siccome* bixit, *per* vixit, ec. *ed il Mazzocchi ne' bronzi d'Eraclea avvertisce pag.* 356. *col.* 1. V. pro B. serior aetas ad nauseam *permutavit* . Respondeo , hanc vulgarem permutationem norunt vel femellae, & id millies recitaverat Sphanhemius. Verum probet primum Martorellius, nostrum marmor serioris esse aetatis, quod praefracte negavimus, ac deinde illud cum vitiosissima illius saeculi orthographia componet. Praeterea ex Sebetho in EX BOTO non est facillima permutatio: nam plurium litterarum, uti vides, commutationem, exclusionem, ac tandem totius dictionis divisionem importat.

IV. Replicat Cl. Martorellius ibid. *Si sa in oltre di quanta dubbia fede sono l' Iscrizioni dall' Alto raccolte, il quale dicendo, che'l sasso* erutum est a fundamentis *di nostra città, fa più sicuro l'errore, sì perchè essendo in Napoli rinvenuto, niuno de' nostri Scrittori il riporta, e n' avrebbero fatto gran pregio, leggendovi il Sebeto adorato tra Numi, e dedicatigli tempietti: ed all' opposto sarebbe stata reità enorme de' nostri savj il non averlo curato*. Audio. Verum quid facias tot Archaeologis, qui cum Aldi epigraphae ad rem suam faciunt , reticent, vel eas laudibus excipiunt, & ad quidlibet firmandum adducunt , cum vero propriis sensis adversantissimae sunt, tot injuriis opprimunt, & proscindunt? Ad aliud, quod urget Martorellius, ajo, quod jam vidimus, Scriptores ante & post Manutium hanc Inscriptionem innuisse: antiquiores vero de illa non meminerunt, quia non adhuc effossa erat.

V. Instat ibid. pag. 226. Martorellius : *Quello però, che saldamente pruova esservi fallo nella voce* Sebetho,

si

si è, che ci fa sapere Grutero, che questo P. Maevius Eutychus *esser potrebbe quel* P. Metillius Eutychus, *che fu in Roma* Fontis Gallicani magister, *siccome ricava da altro marmo* 180. 1., *ed allora si ha da supporre, che Eutico venisse in Napoli, e si togliesse a rifare i luoghi sacri, che i nostri maggiori non curavano, e gli tenevano contro il dovere*. Vides interim Martorellii vatinianum in Sebethi apotheosin odium cum illam quibusvis, inanibus licet, machinamentis oppugnare adnititur. Quid reponam? Rotundo ore pernego nostrum Maevium Neapolitanum unum eundemque esse cum Metillio Gruteri, cum ad id affirmandum nulla ratio, necessitas, aut convenientia adstringit. Miror sane Martorellium haec urgere potuisse: nam si vera est Gruteri opinatio in auras abibunt Martorelli oppositiones, queis asserit Neapolitanas Epigraphes solummodo Graecas extitisse.

VI. Possem hic ad Neapolitani Sebethi apotheosin firmandum adjicere & bina illa περιβοητα verba NAMA SEBESIO in tauri collo in sacrificio Mithrae scalpta, quae de nostro Sebetho plurimi interpretati sunt, sed summae impudentiae, ac temeritatis arguendus forem, si in certo horunce verbulorum sensu rimando judex sedere vellem. Legesis Scip. Maffeji Differt. quae Rom. in Cortonensium D. vol. III. prodiit an. 1741. Id agant alii, qui barbatulorum more insaniunt, ego perbrevi me meo pede metiri scio. Tantum perpendat velim Martorellius, quam inficeta, absurda, & inter se adversantissima, aut toto coelo diversa sint cetera, quae de his duabus ρησει tot eruditi protulerunt interpretamenta, perpendat, inquam, vir in arte hermeneutica callentissimus, e contrario quam fluens, candidum, & nil obtortum illorum interpretamentum sit, qui in illis verbis Sebethum intelligi clamitant, & inde quae sibi magis adlubescit sententiae velificetur. Non sum nescius me haec scribentem ancipitem licet adhuc & fluctuantem indoctissimi notam incursurum. Verum ego hujusmodi ludibriis exponi malo, quam cum quibusdam Phanaticis, qui animo innovandi incalescentes, trita & obvia quaeque despiciunt, insanire.

Ut autem meae vel nutantis sententiae verisimilitudo

do dignoscatur audire praestat eruditiss. Banerii Adnotatorem Bassum Basli hac de re ita santem tom. 3. pag. 146. *non crederei gir lungi dal vero in asserendo, che il nome di Sabismo provenne dal sole, che si chiamò Sabadio, Sebadio, Sebasio, e Sebesio, come l' affermò il dottissimo Prelato Filippo della Torre* De Mithra cap. 4. *e prima l' accennò Macrobio* Saturnal. lib. 1. cap. 18. in Thracia eundem haberi solem cet. quem illi Sebadium nuncupantes magnifica religione *colebant. Provalo ancora la nota Iscrizione* NAMA SEBESIO, *di cui tanti letterati an. ragionato*. Itaque juxta hunc doctiss. virum SEBESIO in hoc brevi titulo *Solem* indicat. Sed ecquodnam est τὸ solis νᾶμα, *fluentum*, *unda*, *rivus aquae*, aut latex? Quid sol cum *fluento?* Ex hoc unum, quod quidem insulsum non est, erui posset, nempe extitisse quoddam *fluentum* νᾶμα soli dicatum, eodemque solis nomine insignitum, Sebetum scilicet, cui quidem rei lubens adstipularer. Sed ubinam leguntur Soli dicata flumina? Cyrenen quidem Solis uxorem in fluminibus victitasse poëtae fabulati sunt, ut Georgic. IV.

Mater Cyrene mater, quae gurgitis hujus
Ima tenes. Quid me praeclara stirpe Deorum
(Si modo, quod perhibes pater est Tymbraeus Apollo)
Invitum fatis genuisti.

Et solis filium Phoetontem, *quem procul a patria diverso maximus orbe Excipit* Eridanus, *fumantiaque abluit ora*. Inter solem autem & flumina nullum extitisse commercium sat scio, nisi quod apud Homerum Iliad. θ Apollinem allocutus est Xantus, & apud Sannazarium Epigram. lib. 2. legitur *de Camilla Scalampa Mediolanensi*

Fumantem ambustis olim Phaetonta quadrigis
Excepit rapidis fluctibus Eridanus.
Ecce recens, Ticine, tibi de sole trophaeum
Erigit auratis culta Camilla comis
Nam Deus ille tuis ausus concurrere ripis
Majoris numen sensit adesse Deae.
O fatum fluviorum! ergo nova fabula vestris
Semper erunt Nymphis, aut Pater, aut Phäeton

Alii contendunt, NAMA SEBESIO, innuere sanguinem victimarum, liquorem vel laticem quemque,

qui

qui ante Mithrae taurum effundebatur, a *Σεβομαι colo, veneror, pius sum*, seu *a Σεβαςος, ε venerabilis, veneratione dignus*. Verum hoc interpretamentum praeterquamquod felix minime fuerit in rimanda vocis SEBESIO origine, id maximae difficultatis habet, nempe nullam aperit caussam ob quam sacrum illud effusum, vel effundendum *νᾶμα* claris literis, & in illo loco inscribi debuerit. Tandem ne meum Sebetho perquam decorum interpretamentum tam cito castiges ac rejicias, expendendum enim tibi prius est, an quae aliorum attulimus interpretamenta arrideant, & an ceteri magis opportuna scrutentur.

VII. Quae huc usque diximus confirmare interest aliis monimentis, ex queis constat vetustissimos Neapolitanos Sebethum summa religione prosecutos esse. In vestibulo templi Castorum, quod ingenti architectonices jactura, terrae motu concidit an. 1688. juxta Ludovicum Sabatinum Kalend. tom. VI. pag. 86. & quod an fuerit erectum Tiberii tempore, an in sequiori aetate adhuc Mazzochium inter & Martorellium dissidium fervet, inscripta est Graeca elegans epigraphe, supra quam, & proprie in tympano, opere anaglyptico, plurimae Deorum visuntur imagines, quas inter ad laevam enitescit illa Sebethi humi procumbentis, qui laeva erectum sustinet calamum, dextra autem doliolum aquas evomentem. Audi A. Summontium, licet impolitissimae elocutionis virum, notitiarum tamen nostrae principis urbis promum condum lib. 1. pag. 88. *Dall' una, e l' altra parte vi stavano i simolacri della terra, e del Fiume Sebeto. . . quel di Sebeto tiene alla sinistra il calamo, e nella destra il dogliolo*. Idem habet Neapol. rerum conservator acerrimus Carolus Celanus (*Giornata 2. pag. 125.*) imo existimat in terrae figura fortunatam Campaniam designari. Sub eadem forma, paucis demtis, Sebethum se vidisse finxit Sannazarius in Arcad. prof. 12. *O fidata mia scorta, o bellissima Ninfa, se fra tanti e sì gran fiumi il mio picciolo Sebeto può avere nome alcuno, io ti prego che tu mel mostri. Ben lo vedrai tu, disse ella, quando li sarai più vicino, che adesso per la sua bassezza non potresti, e volendo non so che altra cosa dire si tacque. Per tutto ciò i*

passi

passi nostri non si allentarono, ma continovando il cammino andammo per quel gran vacuo . . . Maravigliandomi io del nostro veloce andare, che in sì breve spazio di tempo potessimo d' Arcadia insino quì essere arrivati: ma si potea chiaramente conoscere, che da potenzia maggiore, che umana, eravamo sospinti. Così a poco a poco cominciammo a vedere le picciole onde del Sebeto, di che vedendo la Ninfa, ch' io m' allegrava, mandò fuori un gran suspiro, e tutta pietosa ver me volgendosi mi disse. Omai per te puoi andare, e così detto disparve, nè più si mostrò agli occhi miei. Rimasi io in quella solitudine tutto pauroso, e tristo, e vedendomi senza la mia scorta appena avrei avuto animo, di movere un passo, se non che dinanzi agli occhi mi vedeva l' amato fiumicello. Alla quale dopo breve spazio appressatomi, andava desideroso con occhi cercando, se poter vedessi il principio, onde quell' acqua si movea, perchè da passo in passo il suo corpo parea che venisse crescendo, ed acquistando tuttavia maggior forza. Così per occulto canale indrizzatomi, tanto in qua ed in la andai, che finalmente arrivato in una grotta, cavata nell' aspro tufo, trovai in terra sedere il venerando Iddio co 'l sinistro fianco appoggiato sopra un vaso di pietra, che versava acqua: la quale egli in assai gran copia facea maggiore con quella, che dal volto, dai capelli, e da peli dell' umida barba piovendoli; continovamente v' aggiungeva. I suoi vestimenti a vedere parevano di verde limo: nella destra mano teneva una tenera canna, ed in testa una corona intessuta di giunghi, e d' altre erbe provenute dalle medesime acque; ed intorno a lui con disusato mormorio le sue Ninfe stavano tutte piangendo, e senz' ordine, o dignità alcuna gettate per terra non alzavano i mesti volti, ec. Cum igitur inter patria numina Sebethum quoque inseruerint Neapolitani, cumque in porticu tanti templi imaginem ejus appingere curaverint, ecquis adhuc obtrudet Eutychum Sebetho Aediculam restituere non potuisse?

VIII. Insuper divini Sebethi imago insculpta quoque visitur in alio vetustiori marmore. Audisis Summontium ibid. pag. 93. *Dell' antica Religione de' Napoletani rende testimonianza, quel marmo c' ora serve per cannone d' ac-*

d' acqua, *che sparge sopra la fontana del molo*, *ove si vedono scolpiti di basso rilievo Apollo in mezzo alle Sirene*, *e Sebeto*. Summontio cariſſime conjurat Celanus (*Giornata V. pag.* 47.) *in quel marmo scolpito vi stava di fattura Greca Apollo in mezzo alle Sirene*, *e del Sebeto*. Quod marmor fuiſſe Arulam Deorum jam advertit Vinandus. Falſiſſimum ergo eſt illud Martorellii adſertum, nempe Sebethum meruiſſe neque Aediculam neque Aras. Quod haec non meruerit concedam, quod non habuit ſtrenuus pernegabo.

IX. Ad utriuſque ſani monumenti vim declinandam non aliud Martorellio effugium patere video, quam ſi dixerit, haſce Icunculas Sebethum minime deſignaſſe, ſed aliud quodcumque flumen. Verum ediſſerat, amabo, ecquodnam fuerit hocce aliud flumen, praeter Sebethum, cui religioſum cultum adhibere obſtringebantur Neapolitani? Nullum ſane ex hiſtoria, excepto Sebetho, aliud flumen habemus, ita de Neapolitanis benemeritum, ut ab eis potuerit exigere juxta Gentium errores imagines, Aediculas & Aras. Imo monſtroſam animi culpam ſubiiſſent Neapolitani, ſi poſthabito Sebetho, aliud quodcumque flumen ſibi adorandum propoſuiſſent. Non deerit fortaſſe qui mihi hic ita erit obmurmuraturus: Neapolitanos in Nilum religioſiſſimos fuiſſe, eique Statuam poſuiſſe extra dubitationis aleam eſt: eccur igitur dici nequit allatas imagunculas Nilum potius, quam Sebethum praeſeferre? Reſpondeo. Statuam Nilo veluti patrio numini non erexerunt Neapolitani αυτοχτονοι, ſed Alexandrini, quorum vim grandem Neapoli fuiſſe ex Svetonio deducit Martorellius de Calam. tom. 11. pag. 649. ubi loquitur de τῶν Κυνων Fratria, & id jam adverterant Matthaeus Aegyptius, Fabius Jordanes, Celanus, & Sabatinus Kal. tom. 1. ubi Tutinum profligat ſantem regionem Alexandrinorum ita eſſe nuncupatam ab Aedicula S. Athanaſii inibi erecta. Haec αποδεικτικα ſunt. Ex inde tamen colligi nequit Neapolitanos Nilum coluiſſe, ſed & Alexandrinorum exemplo Sebethum quoque aliquo divino honore affeciſſe.

X. Dixi non Neapolitanos αυτοχτονυς, ſed Alexandrinos Nilo ſtatuam illam dedicaſſe: nam uti decet, & videtur alibi, unaequaeque gentes in eadem civitate, propria

pria & peculiaria numina colebant, neque constat quendam virum Neapolitanum Aegyptiorum numinibus memoriam dedicasse: nam Neapolitani propria numina in publicis templis adoranda habebant, inter quae non extabant Isis, Osiris, Anubis, Apis, Adonis, ut ex illorum templorum ruinis & monimentis apparet. In hac quoque re, quam certam quisque putet, mihi refragatur Martorellius ibid. pag. 642. & hanc obtrudit epigraphen.

ΑΠΟΛΛΟΝΙΟΣ, ΔΙΟΣΚΟΥΡΙΔΟΥ
ΝΕΑΠΟΛΙΤΗΣ. ΑΝΟΥΒΙΔΙ. ΥΠΕΡ. ΕΑΥ
ΤΟΥ. ΚΑΙ. ΤΗΣ. ΓΥΝΑΙΚΟΣ. ΚΑΙ. ΤΩΝ
ΠΑΙΔΩΝ. ΕΠΙ. ΤΕΡΕΩΣ. ΣΩΣΙΩΝΟΣ
ΤΟΥ. ΕΥΜΕΝΟΥΣ. ΟΙΝΑΙΟΥ.

Cui sic adnotat: *Interea fruamur nos his vetustatis honestissimis monumentis, ex quibus eruo, ideo in marmore appositum τὸ Νεαπολίτης, ut posteri noscitarent non virum ex Alexandrinis, quibus ea regio florebat, sed Neapolitanum Anubidi memoriam dedicasse*. Verum, tametsi adstruere possem, praeclarum id marmor Neapolitanum neutiquam esse, cum Venetias translatum ex Delo dicat Gruterus pag. 86. 2. responsio in promtu est: nempe *Neapolitanum* dici hunc Apollonium ob longum & jam firmatum domicilium, quo cum caeteris Alexandrinis in Cynaeorum regione permanebat. Praeterea jam constat, singulas *Φρατρίας* propria coluisse numina. Hactenus dicta confirmat Cl. Matthaeus Aegyptius in eleganti hac epigraphe, quam majorum nostrorum nutu sub Neapolitana Nili statua apposuit.

VETVSTISSIMAM NILI STATVAM
AB ALEXANDRINIS OLIM VT FAMA EST
IN PROXIMO HABITANTIBVS
VELVTI PATRIO NVMINI POSITAM
DEINDE TEMPORVM INIVRIA
CORRVPTAM CAPITEQVE TRVNCATAM
AEDILES QVIDEM AN. MDCLVII
NE QVAE TOTI HVIC REGIONI
CELEBRE NOMEN FECIT

SINE

SINE HONORE IACERET
RESTITVENDAM COLLOCANDAMQVE
AEDILES VERO AN. MDCCXXXIII
FVLCIENDAM NOVOQVE EPIGRAMMATE
ORNANDAM CVRAVERE cet.

De hac eadem Nili ſtatua, quae apud plebem vulgo, *Corpo di Napoli*, audit, cecinit merito Bernardinus Rota:

Quid tibi cum Nilo Siren male blanda? canentem
Te ductum fugiens terra ego delitui.
Infenſi cives cur me promſiſtis, ut eheu
Cogerer invitis cernere vos oculis.
Quis bene diſcordes animos quis barbara juſſa
Tempora quis ferro deteriora videt?
Obruite, o cives, Sebetho aut mergite; ni mox
Diſcatis laeſi numina quanta Dei.

XI. Antequam ultra progrediar, ſi congruentiarum unquam locus, & conjectari mihi liceat. Refert Joh. Villani, quod & confirmat Summontius lib. I. pag.207. locum, ubi nunc Nili patet platea, uſque ad illam Portam, quae *Ventoſa* dicitur, olim lata aquarum congerie plenum fuiſſe: ad eam enim partem non ſolum fluctuabant paludarum aquae, ſed ipſemet Sebethus, illarum aquarum rivulis auctus, ut in extremo capite oſtendam: omnes autem hae aquae, profecuntur hi II. viri, Nili imaginem referebant. Quam quidem traditionem ambabus ulnis excipio, imo ſtrenuus evincam, Sebethum tunc temporis Nilo ſimillimum fuiſſe, & Nili nomine vocitatum. Primo Nilo ſimilis interfluebat ob aquarum copiam, & ob foecunditatem praeſertim: univerſos enim, qui ab Veſuvii radicibus ad Neapolim uſque patent, campos, vicinos hortulos late, olerum omnium ſeminaria, praedia, pomoeta omnia, & ſuburbana paſſim viridaria jugis alluebat: adde ſolam Sebethi aquam biberunt primi noſtrae principis urbis coloni. Praeterea, ut jam diximus cap. I. Orientales populi, qui huc advenerant, loca haec noſtra homonyma illis, unde profecti fuerant, facere ſtuduerunt: ergo mirum non eſt, ſi Alexandrini Sebethum *Nili* nomine vocitave-

verint, eique ſtatuam, tamquam patrio numini poſuerint. Denique norunt vel pueri Nili nomen γεννικώτατον eſſe: igitur noſtro Sebetho vel facillime dari potuit. Haec autem juſtam congruentiarum veriſimilitudinem minime ſuperant: verumtamen ſi vera ſunt, ex Deorum choro nullum in hac noſtra civitate magis excultum eſſe oſtendunt, quam Sebethum.

De Neapolitano Nili ſigno plurima congerit Cl. Martorellius, quae tamen ad ſanioris criticae lancem expendere libet. Nec extra chorum cano, ſi vagum Martorellium vagus & ego quaque verſus ſequar: haec ſubdit ibid. pag. 650. *Scias nos Neapolitanos haud Romae coloſſicum Nili ſignum invidere, quod expreſſit Montfauconius in Antiq. explan. t. 3. pag. 186. quamvis noſtrum minoris molis, & Romanum ſenis denis puellis, & crocodilis non unis dives, Neapolitanum vero iiſdem ſymbolis, & fortaſſe pleniore arte ſcalptum ſit. Cur Nilum cum infantibus ludentibus finxerint ſtatuarii, docent nos veteres Scriptores, dum adſtruunt mulieres ſterilitate laborantes, ſi hujus fluminis aquas bibiſſent, ſtatim evaſiſſe utero gerentes: quare haud praeſtem fidem Montfauconio ajenti ſexdecim illos puellos adnotare ad totidem cubitos, nec ultra, Nili aquas aſcendere conſueviſſe: verum hujus ſententiae vadem dat neminem; imo non tam facile membranis illeviſset, ſi in noſtrate Nili ſtatua privum puerum ſcalptum noſset, itaque infantium Nilenſium numerus penes ſtatuariorum, arbitrium erat: & quis in animum inducat pro cubitorum numero veteres finxiſse puellos? cum ea in re nulla ſit ἀναλογία, plurima vero, ſi dicas Nili aquas mulieribus faecunditatem peperiſse.* Niliaca vero aqua mulieres faecundas reddi ex Kirchero, Thoma Stanlejo, Plinio, Theophraſto cet. late demonſtrat, hinc concludit: *& miror iſthaec tam aperta non advertiſse Montfauconium*. Ad haec igitur tria repono, ut & brevis ſim, & magni Montfauconii famae conſulem I. Romanam Nili ſtatuam, qua majorem non viderunt gentes, cum hac noſtrate comparare quid eſt aliud niſi nobis palpum obtrudere? II. Non fuit neceſſe, ut Montfauconius Neapolitanum Nili ſignum obſervaret, ut ei pateret Nilum aliquando non ſexdecim puellis fuiſſe circumdatum: noſcitabat enim

id

id vir doctissimus, quod & vident ipsae femellae in Caesarum nummulis, in queis elucescit Nilus cum singulis, aut binis puellulis, quosque isthuc transferre, importunum puto, cum sint omnibus noti. III. Ajo puellos in Nili figura mulierum faecunditatem minime designasse. Primo quia mirabilis Aegyptiarum faecunditas fabulosa est. Apposite satis magnus Mazzochius Spicileg. to. II. pag. 2. *At mihi sane ut fatear veterum Aristotelis, Plinii, Solini, Paulli jurisconsulti notissimas narrationes de quinis, imo & septenis uno partu in Aegypto editis fabulosae videntur. Nec temere auguror, eas historias ad Hebraearum potius olim in Aegypto peregrinantium foeturas pertinuisse. Sed ethnici Hebraicae historiae ignari Hebraeos saepe cum Aegyptiis per omnia confuderunt: ut animadvertere licet in illa narratione, quae reperitur in Josephi I. contra Appionem, in Taciti V. histor. in Justini lib. XXXVI de Judaeis leprae caussa ex Aegypto pulsis; qua in narratione habentur Judaei ut Aegyptii generis. Sic etiam Aristophanes Avibus, Aegyptios πγιvθοφόρυς* (laterum pottitores) *vocat: quod de Hebraeis in Aegypto morantibus fuerat praedicandum. Sed ut eo redeam; ubi semel Aegyptiarum (quae tamen revera Isräelitides erant) portentosa fecunditas aures hominum occupavit; de ea sic posteriores auctores scripserunt, quasi si semper eadem fecunditas constitisset. Et alioqui scimus, antiquos parum fuisse de exploranda narrationum fide sollicitos, sed unum ex altero, ut quodque insolitum, & portentosum nanciscebantur, descripsisse.* Neque urgeat quis contra meum Mazzochium primam Hebraeorum in Aegypto multiplicationem Niliacarum aquarum faecunditati adscribendam esse: nam quamvis illa Hebraeorum multiplicatio naturaliter evenire potuerit, ut evincit Simlerius apud Historicos Anglos, confirmat Malvenda, & tribus rationibus suadet Cornelius a Lapide: tamen & hi fatentur propagationem illam non esse adscribendam soli naturae, sed *singulari* Dei providentiae, auxilio, concursui, qua naturam adjuvit, fovit, vegetiorem, & faecundiorem effecit. Hinc S.Augustinus de Civit. cap. 7. lib. 18. dicit eos *crevisse divinitus fecundata multiplicatione;* cujus sententiam maxime probat Pererius disput. 1. ad cap. 1. Exod. Etsi enim, ut cum

E Co-

Coquaeo ratiociner, mulieres in Aegypto faecundas esse, & locis plerisque geminos etiam edidisse concedatur, tamen omnes mulieres unius amplissimae gentis per duo & amplius saecula perpetuo quolibet partu plures edidisse, quod de Hebraeis traditur id nonnisi quodam praecipuo ac singulari privilegio, & favore in eam gentem contigisse potuit. Addo quod quanto magis opprimebantur, tanto magis crescebant, cum minus labor, & tyrannica illa oppressio ac servitus faecunditati magis esset contraria. Tandem si Hebraei ob Nili aquarum faecunditatem creverunt: eccur Aegyptiae mulieres eandem faecunditatem non habuerunt? His saltuatim animadversis, quisque mecum Tirinum miretur ajentem: *Ut omittamus prodigiosam Aegypti fecunditatem, & etiam extraordinariam Dei benedictionem promissam toties Patriarchis; potuit sola via naturali, spatio tot annorum numerus Israëlitarum in tantam multitudinem, & etiam majorem excrescere.* Eadem repetit Menochius. Scilicet hi II. viri, & alii si qui sunt, Bonfrerii supputatione deliniti, quae supra fudimus, momenta neutiquam adverterunt.

Deinde si puelluli Nilo adstantes Aegyptiarum faecunditatem indicarent, non solum pupuli circa Nilum insculpi debuissent, sed & cetera animalia, oves praesertim, boves & capellas, quae eandem dicuntur habuisse faecunditatem. Ceterum pueros juxta Nilum lusitantes ejusdem Fluvii excrescentiam & mensuram designare magnopere ostendit nummulus ille, quem Antonino dedicarunt Aegyptii, in quo enitescit cum suetis ornamentis & symbolis Nili figura, ante Nilum autem Puellus visitur quodam gyrulo circumdatus, ad quem gyrum (quomodo proprie dici debeat ignoro) dextram erigit. Ecquid autem est gyrus ille, nisi quaedam mensurae species, aut significatio? In aliis autem Nili nummulis, Hadriani praesertim, duo qui inibi visuntur infantes, manibus cornucopiam stringentes, neque Nili faecunditatem, neque mensuram designant, sed universam totius Aegypti abundantiam. Id apprime confirmat alter Trajani nummus DACIA AVGVSTI PROVINCIA in quo ipsius Daciae figura sedet, ante eam vero pupuli duo, quorum unus frumenti spicam ostendit, alter uvarum race-

cemum. Omnia totius regionis faecunditatem indicant. Sed tandem a longo diverticulo ad viam regrediamur.

XII. Constat igitur ex allatis monimentis Sebethum, nostrae Neapolis antiquissimum Flumen, divino cultu fuisse quondam honestatum, quae si quis contendendi morbo incalescens adhuc pertinacissimus negaverit me denique sic ratiocinantem audiat. Rem penitius introspicio. Vel ex Tacito liquet Populorum religiones sacra, lucos, & aras patriis amnibus dicasse: siquidem antiqui si quem fontem, vel utilem aquam excavantes reperissent, id Nympharum munus esse rebantur, pro qua aqua sacrificia offerre consueverunt. Idem sollemnius, & potiori jure factitabant patriis amnibus, & in eorum sacrificiis utebantur verbis & precibus, & vina fundebant, ut ait Apollonius lib. 2. Hinc Alphaeum pro Deo coluerunt, quod etiam Cephiso, & Acheloo contigisse constat. Trojani sacrificia offerebant patrio Xanto Ilid. φ.

Οὐδ᾽ ὑμῖν ποταμός περ ἐΰῤῥοος ἀργυροδίνης
Ἀρκέσει, ᾧ δὴ δηθὰ πολεῖς ἱερεύετε ταύρους,
Ζωοὺς δ᾽ ἐν δίνῃσι καθίετε μώνυχας ἵππους
Neque vobis fluvius pulcrifluus, claris-vorticibus
Proderit, cui jam diu multos sacrificatis tauros
Vivos autem in vorticibus immittitis unungulos equos.

Et Ilid. π. haec ait de Sperchio

Υἱὸς σπερχειοῖο διιπετέος ποταμοῖο
Τὸν τέκε πηλῆος θυγάτηρ καλὴ πολυδώρη
Σπερχειῷ ἀκάμαντι γυνὴ θεῷ εὐνηθεῖσα.
Filius Sperchii ex Jove-fluentis fluvii
Quem peperit Pelei filia pulcra Polidora
Sperchio indefesso, mulier Deo concubans.

Notissimus est Homeri locus Iliad. φ in quo Achilles Asteropaeum jam animam efflantem allocutus discrimen longe notat inter potentiam Jovis & Fluviorum. Ad haec veteres diis fluvialibus caesariem nutriebant. Homeri locus Iliad. ψ. 140. & sequentibus imprimis illustris est; ubi Achilles comam quam Sperchio fluvio alebat, postquam reditus in patriam spem sibi ademptam sensit, detonsam Patroclo defuncto dicavit. De Nili sacrificiis nil dicam. Adisis Lucam Voyag. tom. II. pag. 327. & Thevenot. Voyag. p. 1. cap. 22., 45. cet. imo longe mi-

randum etiam in illa tempestate, quo Christiani Caesares Aegypti fraena moderabantur tam barbara floruisse sacrificia. De templo & cultu Clitumni in singulari libello egit Ridolphinus Venutus, quem Romae edidit an. 1753. Sed ut illius viri, qui Banerium aeternis adnotationibus honestavit, verbis utar: tom.1. pag.169. *In Graecia particolarmente, ed in Italia forse non eravi Fiume, sulle cui sponde non si vedessero statue, od altari eretti al Dio del Fiume, ove faceansi regolarmente libazioni, e sacrifizj. Un tal culto proveniva sempre da qualche causa.* Gli Egizii, *dice Massimo di Tiro*, onoravano il Nilo a cagione dell'utilità, che recava. I Tessali il Peneo a cagion di sua vaghezza; i Sciti il Danubio per la vasta estensione delle sue acque; Gli Etoli l'Acheloo, per essere stato a fronte d'Ercole; i Lacedemoni l'Eurota per una legge espressa, che loro l'imponeva. Li Ateniesi l'Ilisso per uno statuto di religione. *Di nissuno Fiume si legge, che avesse oracolo, a riserva del Fiume Clitunno nell'Umbria. Plinio il Giovine nella sua pistola* 8. a Romano *l'afferma. Egli rendeva le risposte in un' antico tempio, ed assai rispettato, ove vedevasi la di lui statua abbigliata alla Romana. Il tempio era appresso la sua sorgente, e vi si contavano molte cappelle, ch'erano sacre ad altri ruscelli, che se gli andavano ad unire. I fiumi infernali non pare, che fussero eretti in divinità, se pur n'eccettuviamo l'Acheronte, cui il Boccaccio appella Dio. Esiodo dice che i Fiumi del Mondo sono* 3000.; *ma non credo ch'egli l'abbia accuratamente numerati. A Merida, già Emerita, Città dell'Estremadura in Ispagna, vedesi ancora in oggi la statua del Fiume Guadiano detto* Anas *da' Latini*. Et Gorius in Mus. Etrusc. inter Deos Topicos, sive Locales relati etiam a Thuscis *Padus*, *Rhenus*, *Numicius*, *Umbro*, *Macra*, *Stella*, *Cecina*, *Cremera*, *Almo*, *Osa*, *Far*, *Nar*, ceteraque insigniora Italiae flumina, quae omnia si enumerare vellem manum e tabula nunquam *tollerem.* Hinc plurima subnectit de cultu Lacuum, Aquarumque medicatarum, ac tandem de *Arni* sollemnibus sacris, cet.. Posita igitur Fluminum divinitate plurima quae obscura videntur patefient. Hinc in variis Trajani nummulis visitur Danubius caput velo volitante circum-

cumdatum ostendens. Id vero est suae divinitatis symbolum, quicquid contra reponat Caesar Ripa in *Iconolog.* Id ab Petro Seguin. in *Select. numism.* confirmatur ex eo quod in Graecanico Sardorum nummo renidet Pluto caput habens eodem ornamento praecinctum. Idem meo quidem judicio magnopere dilucidat nummus ille: DIVA FAVSTINA PIA -- AETERNITAS: in quo haec Augusta inter duas Deas considet: unaquaeque autem ad suae divinitatis symbolum caput volitante velo redimitum ostendit. Et nunc in mentem venit Trajani nummus ille. DEVS RHENVS, in quo Fluvius apparet eodem velo redimitus. Adi sis Begerum T. 2. pag. 647. atque Ebermajerium.

Quae hactenus de Fluminibus dicta sunt intelligi debent quoque de Fontibus. Hinc III. Idus Octobris *Fontinalia* erant, de quibus ita Kalendarium: *F. Font. N. P.* In eo autem die & in Fontibus corollas jaciebant, & puteos coronabant: praesertim vero Fontinalia sacra & feriae illius Fontis erant, cujus delubrum fuit juxta Portam Capenam. Fontes aras passim habebant, quod inter alias ostendit Epigraphe apud Fabbretum c. 6. pag. 430.

JOVI OPTIMO MAXIMO CAELESTINO
FONTIBVS ET MINERVAE

Hinc *aquae vivae* sacrae sunt habitae in lustrationibus, & hac sane de causa veteres aras & fana secus plena flumina statuebant. Quid vero sub *aquae vivae* nomine veniat, plane incertum est. Mazzochius spic. tom. II. pag. 100. communem sectatus sententiam haec illevit: *Aquae vivae dicebantur non aliae quam fontium fluminumque. Etiam ethnici in lustrationibus suis non aquam quamlibet, sed de fontibus fluminibusque haustam (quae sunt aquae vivae) usurpabant. Vide Virg.* II. Aen. 719. IV. 635. VI. 635. Verum Cl. Paullus M. Paciaudius in Differt. in qua *Puteum sacrum* Agri Bononiensis jussu Benedicti XIV. P. M. commentario illustravit, late ostendit *aquarum vivarum* nomine non solum fluviales, fontanas, aut marinas intelligi, sed etiam aquas Puteorum. Ipsum revisas.

XIII. His summatim licet nullo ordine & per saturam delibatis. Ecquis iverit inficias Neapolitanos quo-

que tot populorum auctoritate, exemplo, & aemulatione compulsos aliquem sacrum honorem patrio Sebetho persolvisse. Plurimis beneficiis Sebetho obstringebantur Neapolitani. Sebethus quippe antiquo aevo, ut infra validis conjecturis ostendetur, mediam urbem interfluebat, roscidas ac illimes aquas ad publicum usum effundebat, ejusque undae ducebantur per Hortos, suburbana vireta, & pomeria. Ne multis. Unius Sebethi aquis utebantur Neapolitani. Aquae vero Sirinenses ingenti illo aquarumducto ad Bajas potius, & Puteolos inducebantur, quam ad Neapolim. Deinde constat hunc Aquaeductum sub Claudio extructum esse: unde necessario ante Claudium solius Sebethi aquae universam Neapolim inrigabant. Cum tot beneficiis Sebetho obstricti essent Neapolitani, quid ergo mirandum, si ei aliquem cultum tribuisse dicantur? Usus colendi flumina invalescebat: superstitiosissimos fuisse Neapolitanos patet vel ex uno Philostrato fab. V. & seq. & ut Michäelis De Jorio, juvenis supra aetatem suam & supra opinionem omnium eruditissimi, verbis utar: *Napoli* (Discorso sopra la storia di Nap. ec. pag. 364.) *e'l Regno, che avevano adottato fin dal principio le costumanze, e la Religione de i primi, non andavano esenti dalle loro licenziose Feste, da i divertimenti, e da i giuochi, ch'erano tanto più sfrenati, quanto più si cuoprivano col manto della Religione. Quanti erano i Tempj, che aveano innalzato alle Divinità più empie della Grecia! Quante furono le Feste, quant' i giuochi, che si celebravano in onor di quelle! Favole nommeno ridicole che infami componevano il fondo della Religione, e si aveva cura di farle apprendere da i fanciulli Napoletani sin dalla loro infanzia* ec. ec. Eccurnam, quaeso, tot inter numina solum beneficentissimum, patrium, carissimumque Sebethum quadam aedicula, vel arula, vel icuncula venerari minime potuerunt? Debuerunt certe, & id jam praestasse satis superque evincunt super allata monimenta. Colligere ergo liceat cum Antonio Sanfelicio Juniori Adnot. 173. *divinum quidpiam inesse Sebetho Neapolitanos Ethnicos credidisse nil dubito.* Calumniosa igitur est, ut mitissime dicam, & Neapolitano Sebetho perquam injuria propositio illa Martorelliana, h.e. *Sebe-*

be-

bethum meruisse neque Aediculas, nec Aras.

Antequam huic capiti finem faciam animadverto. Quamobrem Sebethi nomen transactis potissimum saeculis longe lateque floruit? Quamobrem nunc etiam in omnium ore versatur, & apud exteras nationes? Nulla sane alia ratio proferri potest, quam antiquissima Traditio, quae semper non intercisa temporum serie, docuit Sebethum Neapolitanum omni aevo insigni nominis gloria fluitasse. Boccaccius certe communi traditione tenebat Sebethum, & magnum, & famosissimum esse fluvium: deinde Neapoli Sebethum invisens, & divisione, & tot saeculorum fluxu longe decretum stupidus exclamavit: *minuit sua praesentia famam*. Atque etiam vulgo salutatur.

Ricco di fama sei, povero d' onde

Sic & Bernardus Tasso Ep. 100. *Nel principio del quale* (piano) *Sebeto più povero d' acque, che di fama a lento passo camminando, con l' onde chiare il suo picciolo tributo al mare porta*. Et Sanfelicius de situ Camp. *Suburbium quod secundum litus est Sebethus alluit fluviolus ne lintrium quidem patiens, non tamen inglorius*. Et Giannettasius Veris Hercul. cap. 11. *Dum autem regifico aedificatum luxu Sebethi fontem percurrimus ita me ille* (Balbus) *interpellat: quam apte de hoc fluvio scripsisti* Nautic. VII.

. . . . Et ipse
Pauper aqua, at multo dives Sebethus honore.

Quo nimirum Neapolitani vates, ipseque vel in primis, donasti. Miror sane tam perexiguo rivo, qui uno aut altero saltu vadari potuisset, amplissimum hunc pontem, quem nec superbus ipse Tybris dedignaretur, imo & Rhenus etiam pati posset, impositum. Cui tum ego. At praeclarissimae urbi debebatur. Quid enim exterae gentes, quae quotidie huc confluunt, dixissent si in conspectu hujus urbis, qua majorem post Romam Italia non vidit, ut illius digna imperio censeri possit, in humilem pontem, ac sublicium incidissent. Praeterea si non fluvio, at certe celeberrimo illius nomine dignus erat. Quocirca mirari jam desine, Balbe, si magnificus isthic additus Sebetho pons sit. Hinc Balbus: occlusisti os, non oppedo. Verum age, di-

dicendus ne fluvius, an potius rivulus? memini enim apud Scriptorem quendam legisse, innominatam hanc esse aquam, atque inter paludes juxta Vesuvium hauriri. Cui ego: At Scriptor ille quem innuis, nec me fugit, Pöetarum Principem non noverat, qui sub Sebethidis Nymphae nomine belle de nostro amne lusit . . . neque etiam Colomellam legerat cet. *Extat etiam perantiquus lapis ex vetustorum maenium ruinis erutus hoc cum epigraphe*, cet. *Non igitur innominatus noster hic Sebethus, quando ab antiquis uti nomen, non secus, ac caeteri amnes habitus cultusque est*, cet.

Quid plura? Ipsemet Sebethi adversarius Martorellius opus suum *De Reg. Thec. Calam.* Sebethi effigie ornare voluit, apposuitque carmen illud

Σηβήτοιο ῥοῇσι φάνη ῥοδοδάκτυλος Ἠώς

Quae nisi ironicως fecerit, palinodiam cecinisse videtur: nullam enim ei lucem attulit, imo aeternas tenebras offudit. Sed procul amoto joco, & his, quae nullius sane momenti sunt, posthabitis ad alia transiliamus.

CAPUT QUINTUM.

DE SEBETHI ORIGINE.

I. JAm vero ut nostri Fluvii antiqua magnitudo dignoscatur, e re fore existimo paucula hic de Sebethicarum aquarum origine, veluti in antecaenium illinere. Trita opinio est, & rusticorum praesertim hominum consensu communissima Sebethi fontes in Vesuvii caveis, quae septemtriones spectant, latitare. Inter alios agmen agit Joh. Villani *Chronic. cap.* 17. quem secuti sunt Sanfelicius adnot. 171. Celanus (*Giornata V.*), & Summontius, qui lib. 1. cap. IX. haec tradidit: *L' acqua, che ora viene in Napoli per pubblica commodità scaturisce sei miglia lungi dalle radici del monte di Somma in un luogo detto* Cancellaro *nella masseria detta le* Fontanelle, *dalla parte australe, lungi dal mare circa miglie*

glie cinque, ove si vede un' Antro, che a goccie, a goccie pullula quantità d' acqua, d' onde per coverti meati va crescendo, riducendosi un miglio discosto, in un luogo volgarmente chiamata la Bolla . . . . Dove quest' acqua abbia origine non è noto, percioccbè un sol miglio più su della Bolla, com' è detto ha il suo principio: più oltre non si è fatta mai diligenza: i paesani son d' opinione c' abbia origine appresso S. Maria del pozzo, Chiesa de' Francescani vicino il monte di Somma, avanti la quale v' è un grande, ed antico Pozzo d' acqua sorgente, dentro il suo fondo v' è una grandissima pietra, che di sotto dicono sentirsi un mormorio d' acqua, come d' un rapidissimo fiume, che corra, e vogliono, che da questo luogo per vene sotterranee scaturisca nel luogo sopradetto nelle radici della Montagna: aggiungono dippiù, che nella concavità, che si scorge nel mezzo di detta montagna, dove un tempo esalò l' incendio, alcuni de' medesimi Paesani, ne' tempi sereni vi sono discesi sino ad un certo luogo, ed han veduto acqua abbondantissima con velocità correre in quella profondità. Conferma anche questo il vedere, che in molti luoghi intorno la montagna vi sono diverse surgenze, ec. Hactenus dicta, quamvis quid aliud in mente habuerit, prae ceteris, ut suus est mos, confirmat Cl. P. Jo: Maria de Turre, Physicorum nostrae aetatis facile Princeps, & Congregationis Somaschae gloria & decus, quocum tamen aeterna mihi erit expostulatio. An vero magna sit meae querimoniae aequitas videant ceteri. Physicus is, quem ante alios semper amavi, in Vesuvii Hist. pag. 13. & seq. de aquis agit, quae in Vesuvianis scatebris excipiuntur, ac tandem qua data ostiola in rivulos digeruntur, & plurima connotat ad id generis aquas quammaxime spectantia, quaestionem agitat de Draconis fl. existentia, cet. De Sebetho autem, quem etiam ex Vesuvianis fontibus complures repetunt, nil commemoravit: hinc non uni, laudatum Physiologum in Ambrosii Leonis, quam inferne producam, pedibus ivisse sententiam jure contendunt. Quicquid autem opinatus fuerit, certe Sebethum non memoravit, cum memorandi opportunitas erat. Interim velit nolit communem de Vesuviana Sebethi origine in hunc modum suadet ibid.: *Il piano del Vallone, che cinge*

cinge per metà il Vesuvio, siccome è tutto arenoso, così agevolmente imbeve, e tramanda prestamente l'acqua piovana; che perciò questa rare volte, ancora dopo piogge dirotte in esso si vede, distinguendosi solamente dal piano molle e cedente, che in questi casi si trova. L'acqua delle piogge in esso raccolta può forse somministrare l'alimento ad alcuni piccioli ruscelli, che si osservano in alcuni luoghi delle falde del Vesuvio, e di Somma: Uno di questi, ch'era poco più in sotto dell'atrio verso il Bosco d'Ottajano, è stato occupato dall'ultima lava. Chi sa, che quest'acqua ancora non sia quella, che forma i pozzi, i quali si vedono in moltissimi luoghi cavati nel tratto di Territorj tra il mare, e 'l Vesuvio, cominciando più in là di S.Giovanni a Teduccio, e andando più oltre di Torre del Greco. Secondo molto osservazioni da me fatte, quando scavano i pozzi, l'acqua sorgente sempre viene dalla parte della montagna, e asciutta è la terra verso i lati del pozzo, che riguardano il mare. Quanto più si fanno i pozzi vicino alla montagna, tanto più profondamente si deve cavare per trovare l'acqua, e ciò sino alla profondità di 200, e più palmi Napoletani: ma dalla parte del mare dopo 20 e 14 palmi si trova l'acqua. Anzi il lido del mare cavando l'arena uno, o due palmi, si vede l'acqua correre trall'arena verso il mare.... E acciocchè convalidiamo queste congetture giova riferire il computo, che si può fare della quantità d'acqua piovana, la quale ogni anno viene raccolta in questo vallone, e dal piano interno del Vesuvio. Il giro tutto della cima del Vesuvio, da me più volte misurato e di piedi Parigini 5624; onde suppostolo a un di presso circolare, e posta la ragione del diametro del cerchio alla circonferenza, secondo Archimede, come 22, a 7 il diametro dell'orlo sarà di piedi di Parigini 1789$\frac{1}{2}$ *la sua quarta parte 447*$\frac{1}{4}\frac{1}{8}$ *multiplicata per la Periferia 5622 darà l'estenzione quadrata del piano interiore del Vesuvio di piedi quadrati 2515037. La lunghezza del Vallone è di piedi Parigini 18428, la sua larghezza è di piedi 2220, onde supponendolo un rettangolo; perchè quando si aggiunge di più per la conversità di un lato da una parte del Vesuvio, altrettanto si perde in tanta estensione per la concavità dell'altro lato dalla parte di Som-*

Somma, o d' Ottajano, sarà l' estensione di detto Vallone piedi quadrati 40910160. Sommata questa estensione con quella del piano interiore del Vesuvio, danno una pianura di piedi quadrati 43426197. Ma in Napoli piove un' anno per l' altro tant' acqua, che arriva all' altezza di 2 piedi e mezzi Parigini, secondo l' osservazioni fatte per dieci anni continovi dal Signor Nicola Cirillo; moltiplicando adunque l' ultimo numero per $2\frac{1}{2}$*, pioverà su queste due pianure del Vesuvio, e del Vallone, un' anno per l' altro* $108565492\frac{1}{2}$ *piedi cubici d' acqua. Ora una tale quantità è capace di alimentare commodamente detratti gli altri dipendj dell' acqua, un fiumicello largo 7 piedi Parigini, profondo 9, e che faccia 600 piedi di cammino ogni ora; locchè pare sufficientissimo a somministrare l' acqua di tutti i pozzi nel già mentovato tratto di paese. Imperocchè moltiplicando 7 per 9, e il prodotto 63, per 600 avremo 37800 piedi cubici d' acqua, che scorreranno in un' ora nel detto. Onde in 24 ore saranno piedi solidi 907200, e in 365 giorni, o in anno scorreranno nell' alveo di detto fiume piedi cubici d' acqua 33105500, che fanno meno della terza parte di tutte l' acque, che cadono dal cielo nel Vallone, e nel Vesuvio in un' anno. Onde giacchè dell' acque, che quivi piovono poco o nulla si perde per la qualità del terreno arsiccio, e che imbeve, li restanti piedi cubici 75459992 potranno impiegarsi nel continuo sensibile evaporamento, che si fa nel Vesuvio, per consolidare quei macigni, e terra arsiccia, di cui è composto, e per accrescere nuova materia, e fomento alla continova effervescenza, che si trova nelle interiori sue grotte. Non ho quì computato il rimanente del piano dell' atrio fuori del Vallone, che ancora è considerabile, e dovrebbe computarsi.* Hujus autem plani aquam si ad calculum revocasset vir doctiss. ac superiori computationi adjunxisset, certe Vesuvianae vallis aquam mire exuberare resciviſſet; atque ex ea Sebethum quoque sin componi, saltem augeri docuisset. Quamvis autem hoc computandi genus, ut quidem animadvertit F. J. A. Ferrarius De Modoetia Physic. tom. 3. pag. 185. edit. Venet., levibus potius conjecturis, quam solidis ratiocinationibus innitatur, tamen verosimilem rerum calculum semper exponit, & suadet.

II. Ad-

II. Adverſantiſſimam opinionem tutatus eſt Ambroſius Leo de A. N. lib. 1. c. 1. quemque cum pluribus aliis hunc in modum ratiocinantem audire praeſtat: *Sunt qui arbitrantur eos latices, Sebethumve non a Veſuvii concava, ſed de paludibus, quae ſub Abella congeruntur, exortos eſſe. Palus enim etſi ſtagnat ſemper tamen natura aditus quaeribunda eſt: quamobrem per ſubterraneas inanitates ſecus Veſuvii radices creditur penetraſſe, quouſque illis detecta ac in rivos coacta eſt. Non enim Sebethus tantus eſſe poſſet, nec adeo perennis, ni a fecunda palude veluti ab ubere pleno profflueret nutritus. Eadem ratione cenſent paludes Neapolitanas a palude Abellana, Sueſſulanave genitas eſſe ac alitas. Haec enim mare indagans per profundiora loca, quam quibus Sebethi latices ſcatent deſcendit.... prorumpitque in agrum Neapolitanum.... demum cum rivulo detecto, qui dictus eſt, confluens in mare eodem alveo devolvitur.* Licet autem haec unius vel alterius Scriptoris opinio labilis videatur, tamen & non una, queis nititur, fundamenta praeſefert. Si enim univerſae, quae in Nolae, Abellae, Sueſſulae, & Acerrarum paludibus ſtagnant aquae conſiderentur, quae hiemali praeſertim tempore in immenſum fluctuant (ut ii quidem experiuntur, qui ex Acerris iter ſuſcipientes Nolam petunt, quique ex Nola in Abellam, vel qui ex Abella in *Cancellum* profectionem inſtituunt) vias inundant, & per Camporum latam planiciem excurrentes vel in ſtagna & lacus ſe infundunt, vel in rivulos, & torrentes dividuntur, ſi conſiderentur, inquam, omnes in unum Clanium exprimi non poſſe cognoſcimus, ſed earum partem in Neapolitanum agrum quoque pendere, ac tandem detecto fluvio, qui Sebethus eſt, in mare ſe devolvere facile concedimus. Hinc idem Leo ibid. lib. 1. *Abella vero non modo Clanium parit; ſed etiam pleroſque magnos alios fontes prope Clanium, eoſque non adeo ſuperiores, ut de alto colle ac vallibus caderent. Nam ſub radicibus ſcatent, quibus plurimum perpetuum paludes, quae ſunt augeſcunt.* Ambroſii, quam huc uſque illuſtravimus, ſententiam magnopere firmat modus quo paludarum aquae per campos ſubterraneae liquuntur, tranſiliunt, diſparent. Ipſum Ambroſium iterum atque iterum audia-

diamus ibid. *Colles autem Gecalae, & Vesciani qui placide ab oriente exsurgunt, nihil horum malorum pariunt mortalibus. Verumtamen non usque quaque nota carent. Plures enim convalles a tergo, quasque ad Hyrpinos vergunt, faciunt: quae pluvias nivesque omnes congregant, atque in imum paullatim exorbent: illa vero loca, quod arenosa, pumicosaque sunt non cretacea, cum in imis collium sedibus aquam collectam sustinere nequeunt, proinde quae pluviae per totam hiemem in eis vallibus ingurgitantur, eaedem per campos Nolanos circiter XV. cubitos subterraneae ac versus occasum ad paludes usque penetrant; idque Februario, Martio, atque Aprili. Unde putei omnes urbis ac meridionalis praesertim regionis altiores tum aquas continent, atque dulciores, quod Nolani sentientes, ajunt*, Aquas filare; *quasi ut equum equus: ita filias aquas aqua pareret; interdum vero cum pluviae majores crebrioresque sunt, aqua campos superat, praesertim eos qui depressiores habent sedes, atque fluenta plurima paullatim diriguntur versus occasum item & paludes, cet.*

Sed quamvis haec omnia ingeniose excogitata sint, & maxima cum probabilitate dicantur, verosimilius est tamen non unicam esse Sebethi originem, sed plurimos fontes ad ejus productionem aeque concurrere; itaut partim ab aquosis Vesuvii caveis, partim ab Abellana palude, partim ab agro Nolano, & partim denique ab humidissimis Suessulae campis exoriatur. Si enim singulas Sebethi origines, quae hactenus numeratae sunt, accurate intueamur, manifestum erit illarum singulas admitti posse, cum omnes ad Agrum Neapolitanum exonerari queant: nulla tamen fortasse definiri poterit, quae, aliis nescio quanam ratione exclusis, sola Sebethi origo, atque unica mater dicenda sit.

III. Inquiet hic aliquis, cum tot, tamque uberes sint Sebethi fontes, ut magnum quidem Flumen parere possint, eccur Sebethus tam brevi aquarum copia effluit? Dico, id maxime evenire ob luteam paludarum, viscosamque massam, & latitudinem, quae inclusas aquas vel imbibunt, vel dispergunt, vel eis liberrimum negant aditum, quaeque si quibusdam in locis aperirentur incredibilem aquarum vim certe sufficerent. Id jam patens

tens experimentum evicit apud Capacium lib.2. pag.435. *Quidam civitati olim proposuit, si experiri vellent, se facile inventurum ejus aquae caput, & a subterraneis Vesuvii caveis procul dubio emanare dictitabat. Periculum facere Magistratus decrevit, atque ad mille passuum supra Labullam fodiendum jusserunt. Aquae semper copiam augeri animadvertebant, atque itaut a re proposita discedere noluissent, ni aliter ab opere omnino esse discedendum persuasisset, idque ob duas caussas, primo ne dum foderent aquarum voraginem reperirent, & operae, & qui iis praeerant submergerentur: deinde ne hostibus, si quando obsidio, pateretur occasio fontes aquae interciendi, & ad mare, vel alio avertendi.* His raptim expositis mihi discutiendum superest, an Sebethus antiquissima aevitate pleniori alveo fluitaverit, & quamobrem sensim sine sensu minimum in rivum decreverit.

CAPUT SEXTUM.

DE SEBETHI PRISCA MAGNITUDINE.

I. NEque credendum est Martorellio (philologo quidem summo, & quantum hebraice, quantum graece, quantum latine extat, in numerato habenti) ubi gratis asserit Neapolitanum Sebethum antiquo aevo fuisse aquarum pauperrimum *rivulum*, *νᾶμα*, non *ποταμον*, *fonticulum*, *ποταμισχον*, *rorem* cet. Et ne longa verborum circuitione te obtundam, statim relatae caussae jugulum peto. Universae ferme Neapolitanarum rerum Historiae tradunt per interiora nostrae principis urbis maenia quoddam Flumen, etiam navium capacissimum, olim praeterfluxisse, & quod an. 789. alibi detorserunt Neapolitani referente Joh. Villano. De hoc fluvio mentio fit in Officio S. Gaudiosi Episc. Salernitani: *Draco quidam, & horrendus a radice montis surgebat Neapoli, qui suo morsu damnifico omnia animalia consumebat, & anhelitu infectivo omnes homines morbo languebat, interdum autem insidiabatur sub aquis ex quibus* FLUVIUS RAPIDISSIMUS

ma-

manabat, *cumque cet*. Quem Draconem an S. Gaudiosus Bytinensis fugaverit, an alius, quem Salerni Episcopum salutavi, anceps quaestio est. Dubitationis caussam attulit jam Baronius Martyrolog. 26. Octobr. *Constat quidem de his duobus Gaudiosis Acta esse confusa, dum quod est alterius, tribuitur alteri; & aliquando ex duobus efficitur unus, ut in Actis alterius, quae extant Neapoli, legimus*. Tu vero, si me audis, Bytinensem Pontificem ex nostro flumine personatum Draconem fugasse dices: etenim in antiquissimis pergamenae membranulis legit Tutinus: *Sanctus Gaudiosus Sectimus Caelius fugavit Daemonem:* Cognomentum autem *Septimus Coelius* est Bytinensis Ecclesiae Pontificis. Verum patrati miraculi quisquis auctor extiterit, quod ut advertatur volo, sane est, ex nostris Scriptoribus neminem id miraculum ad fabulas amandasse, & nostri fluminis undas tartareis speciebus olim infames, mirabili tandem Dei potentia repurgatas illustriores refluxisse. Hinc infrunite calumniantur ii, qui Excell. Raymundum de Sangro hactenus dicta strenue renegare blaterant. Vehementer doleo innocentissima tanti viri sensa ad inania saepius extorqueri figmenta, quaeque ipsemet neutiquam somniavit. Is itaque Patricius, cujus vere logicum dicendi genus efflictim amo, Adnot. pag. 81. (*Lett. Apologetica ec.*) adversus sordidissimum Judaeorum Impostorem defensat fabulam esse olim Daemonem sub furentis apri forma in loco, ubi nunc adcubat *Ecclesia Majoris* Basilica, universam Neapolim infestasse, quicquid contra legatur penes Engenium haud magnae notae Scriptorem: hinc profligatam fabulam ex eo provenisse adnectit, quod: *Nella nostra Napoli antichissima Città Greca, siccome in altre antiche Città pure, e particolarmente in Nola si è per lunghissimo tempo mantenuto il costume, dalla Gentilità tramandatoci, della celebrazione del giuoco della Porchetta, nel quale i Giovani della bassa plebe eran soliti d' esercitarsi nel tempo della Primavera: e quinci forse è, che alla sua divota maniera pensando cadde nel grave errore* (Engenius) *di credere la suddetta Porchetta di Bronzo fatta in memoria delle apparizioni di qualche Diavolo sotto la figura di porco, e non piuttosto siccome dovea, o nell' occasione, o*

in

in memoria del suddetto giuoco della Porchetta. De hisce ludis scriptitarunt Ambrosius Leo ibid. lib. 3. cap. 12. Jovian. Pontanus *De Char.* P. Remondinius & P. Sebastianus Paoli. *E a dir vero*, prosequitur vir doctissimus, *concedutogli per verissimo (ancorchè sia falsissimo) il suddetto suo racconto, quale stravaganza dee parere a chi sa ben giudicar delle cose, che i Napoletani si fossero sbigottiti delle imaginate frequenti apparizioni del Diavolo sotto la figura d'un porco verso l'anno 514, vale a dire in un tempo, nel quale tutta la Germania, tutta la Francia, tutta la Spagna, e tutta la restante Italia era spaventatissima di continuo per l'apparizione di tanti spettri, di tante larve, e di tanti Diavoli ec.* Ex his autem minime deducitur laudatum Patricium relatam de Diaboli sub Draconis specie apparitionem ad Neapolitani fluminis oram fabulosam existimasse, cum praesertim hac de re nil memoraverit. In eo potius castigandus est vir, cetera maximus, quod ad extremum vergere videatur, quasi omnes Daemonum apparitiones phantasiae jocos esse ratus sit, quod autem aperte ex ejus verbis non eruitur. Igitur nitidius hac in re se explicare debuit: sed pudet me tandem cum viro humanis sacratioribusque disciplinis ad miraculum instructo, quique vere Catholicam suae doctrinae apologiam egit apud Benedictum XIV. ulterius contendere. Extitisse tamen non unas sub animali specie Diabolorum apparitiones notum est iis, qui Ecclesiasticam Historiam, Chartusianorum Institutiones, atque Bollandiana Sanctorum acta vel elimine salutarunt. Consulas inter alios Le Brun. Sed de miraculi veritate, quicquid de ea sit, hactenus. Nunc ad Fluvium in quo id conflatum dicitur, redeamus.

II. Antonius Summontius Flumen illud (quod navium capax fuisse ex Majorum traditione didicit Jo: Villanius) ex Aquaeducto a Bellisario scisso emanasse conjecit: quae opinio falsa est: enimvero Aquaeductus Sirinensis licet *amplissimus* dicatur a Pontano, tantae tamen capacitatis non fuit, ut illud tam grande Flumen componere potuerit. Confirmat hoc Procopius de Bell. Gothic. qui inter alios Aquaeductus illius angustiam graphice descripsit cap. 9. *Jamque Bellisarius copiis, ut con-*

convolarent, edixerat, inde mox discessurus; cum illi curis gravissimis fluctuanti, feliciter hoc evenerit. Isauricum quendam cupido caepit inspiciendae Structurae Aquaeductus, a quo is modo civibus aquae usum praeberet. Ingressus procul ab urbe ubi illum Bellisarius ruperat; expeditissime progressit, cum propter labem, nihil Aquae inesset. Proxime moenia saxum ingens offendit: ibi ipsa loci natura, non hominum manibus positum, cui aquae jactum continuarent veteres ejus Structores, sic perforato, ut transitum satis laxum daret aquis, negaret viro. Itaque non aequalem ubique habebat latitudinem Aquaeductus, sed in eo saxo occurrebant angustiae viro praesertim loricato. Praeterea ecquis credat Neapolitanos scissuram Aquaeductus per trium fere saeculorum spatium incuratam neglexisse, nempe a Bellisario, usque ad tempus in quo Neapolitani immensum illum fluvium ex antiquo in novum alveum detorserunt? Postremo Tutinus & alii, uti vidimus, non sine ratione miraculum de Dracone, quisquis ille fuerit, e flumine fugato tribuunt S. Gaudioso Bytinensi, qui vero obiit juxta Capacium & Ughellium an. 453. juxta Baronium an. 440. juxta Ruinart an. 439.: ergo ante Bellisarium, qui Aquaeductum discidit an. 537. jam extabat Flumen id *Rapidissimum*.

III. Alii, quos inter eminent Celanus, & Troyli, fortunatiori ausu existimarunt πολυτριλλητον illud flumen fuisse Sebethum, quem antiquissimo aevo perenni & uberrima aquarum scaturigine vel propter moenia, vel per ipsam Civitatem cursitasse suspicati sunt. Hanc quidem opinionem, quam tuetur etiam Recentissimus Celani Emendator, quaeque mihi carissima est, extentis ulnis excipio. In eo tamen reprehendendi sunt primi laudati II. viri, quod idem flumen, seu Sebethum poene extinctum esse effutiunt, & mille arenarum acervis obvolutum in illa marina alluvione, quae accidit an. 1343. referente Petrarcha. Hujus humati fluvii vestigia adhucdum extare blaterant in S. Petri Martyris puteo: hinc jactant flumen, quod hodiedum ex Bulla per Magdalenae pontem in vicinum Cratera se infundit, non esse antiquum Sebethum. Quocirca imprudenter nimis in errorem labi nil veriti sunt. Verum haec ad fabulas amandantur in extremo cap. Unum hic ad Sebethi magni-

gnitudinem firmandam adiicio: nempe omnes olim Labullarum Aquae, paludarum ſtagnis & ſurgentiis, & rivulis illis, qui nunc in S. Petri Martyris vicinia confluunt, auctae unum, idem, magnumque fluvium componebant, quem Sebethi nomine ſalutarunt univerſi.

IV. Dixi, *omnes Labullarum aquae:* nam Sebethum vetuſtiſſimum eſſe jam conſtat: Labullarum autem ſtructura parilem antiquitatem habere nequit, & ut paucis expediam, ipſis aquis antiquior eſſe nequit: enimvero aquae illae non artificiali opere, ſed naturali emanatione in Agrum Neapolitanum erumpunt. Harum aquarum portionem, ſtructis Aquaeductu & Labullis, in vicinam urbem derivarunt Neapolitani. Ergo ante Labullarum & Aquaeductus ſtructuram omnes antedictae aquae, nil diviſae, ſed ſimul conjunctae vel per paludes, vel ut diximus, per urbem ipſam excurrebant. Idem conjicit praeter alios Summontius lib. 1. cap. X. *Può eſſere, che in quei tempi di Virgilio, di Stazio* cet. *queſto fiume foſſe formato di tutta l' acqua della Bolla, eziandio con quella parte, c' ora viene per gli Aquedotti dentro la Città, e con altre ancora, che ſorgono nelle medeſime paludi, percioccbè unite inſieme potevano formare un gran Fiume.*

Ex his colligere licet omnes aquas, quae in Labullis excipiuntur, Sebethi filias eſſe, & de Sebethi nomine dicendas, quaeque tamen in Labullari euripo in objectum angulare marmor infringentes, licet hinc & illinc ita dividuntur, ut aliae per paludes labantur, & in ſubjectum ſinum ſe exonerent, aliae recta per Doliolum promanantes univerſam urbem pervadant, tamen, inquam, omnes id genus aquae unam eandemque cum Sebetho nomenclaturam habent. Hinc Sannanzarius Arcad. proſ. 12. ubi certe de Sebethi aqua loquitur haec habet: *Non aveva ancora io fornito il mio dire, quando da quella meſta ſchiera due Ninfe ſi moſſono, e con lagrimoſi volti ver me venendo mi poſero in mezzo tra loro. Delle quali una, alquanto che l' altra col viſo levato, prendendomi per mano mi menò verſo la uſcita, ove quella picciola acqua in due parti ſi divide, l' una effondendoſi per le campagne, l' altra per occulta via andandone a commodi, ed ornamenti della città.* Hinc Nympham,

ſeu

ſeu aquam, ſeu fontanulam in Aedibus Amaſiae ſuae effluentem vocat Sebethi progeniem: *E quivi fermataſi mi moſtrò il cammino ſignificandomi in mio arbitrio eſſere omai lo uſcire. Poi, per manifeſtarmi, chi eſſe fuſſero, diſſe. Queſta (la quale ora da nubiloſa caligine oppreſſa, par che non riconoſchi) e la bella Ninfa che bagna l'amato nido della tua ſingolar Fenice: il cui liquore tante volte infino al colmo delle tue lagrime fù aumentato; ma che ora ti parlo, troverai ben toſto ſotto le pendici del monte, ove ella ſi poſe. Il dire di queſte parole, e'l convertirſi in acqua ed avviarſi per la coverta via, fu una medeſima coſa* . . . . ac tandem concludit: *mi conduſſi alla diſegnata fontana, la quale sì toſto come mi ſentì venire, cominciò forte a bollire, ed a gorgogliare più che il ſolito: quaſi dir mi voleſſe, io ſon colei, che tu poco innanzi vedeſti:* & in extremo epigrammate v. 7.

Neve nega optatos, virgo Sebethias, amnes,
Abſentique tuas det mihi ſomnus aquas

non ipſum Sebethum innuere voluit, ſed potius Fontanulam quandam domeſticam, ex qua libare ſolebat, Sebethi filiam, ſeu Sebethi aquas ex communi ſubterraneo ductu recipientem, & profundentem. Quod Labullarum Aquae non modo per caſtella, ſed in omnes Nobilium Caſas per plumbeas fiſtulas ſufficiantur non eſt cur hic immoremur oſtendere. Reviſas Ubertum Foglietta, & Donatum Franchum. Quod vero haſce ductiles aquas Nymphas vocitaverit Sannazarius elucet ex Eleg. 1. lib. 1. ubi hiſtoricus cecinit Alphonſo I. per Lubullarum Aquaeductum Nymphas, ſeu aquas comites ſe praebuiſſe

Obſeſſamque intrat Nymphis comitantibus urbem
Qua per operta vagus labitur antra liquor.

E contrario nullibi Sebethum appellat ſub Nomine Nymphae, imo & Nympharum parentem ubique illaudavit. Nec te detineat vox *amnis*, quam pro qualicumque aquarum mole, etiam minima uſurpatam eſſe nemo inficiaturus eſt: Juvat hic advertere non ſemper aquas, quae per ſubterraneum ductum influunt ſub nympharum nomine deſignatas eſſe: conſtat enim ex variis Trajani nummis aquam (ſive fuerit *Martia*, ut contendunt An-

gel. Mediobarb. in Trajan. & P. Pedrusius tom. 6. sive illa quae vulgo audiebat *Anio novus*, ut maluit Beger Thesaur. Brandeburg. sive alia, quam ad thermas corrivaverat Trajanus, ut ex Nardino colligit P. Petrus Piovene tom. X.) quae per Aquaeductum Romam subibat fuisse notatam sub virili forma, cum hac adjecta epigraphe AQVA TRAJANA. Constat igitur aquam subter Neapolim illabentem Sebethi portionem esse, & quod ita semper crediderint Neapolitani confirmat epigraphe prope Castrum Capuanum in veteri fonte scalpta:

Siste viator aquas fontis venerare Philippo
Sebethus regi quas rigat amne parens.

V. Ex his saltuatim praejactis infero Cl. Braudandum in Lexic. Geographic. verbo *Sebethus* recte illevisse: *vicatim per Neapolim delabitur civibus usum praestans: sed ejus pars prope muros urbis labitur, & paullo infra pontem Magdalenae in sinum Neapolit. se exonerat: unde etiam dicitur* il Fiume della Maddalena, *ut mihi nararunt dum partes illas illustrarem:* Qui Geographorum accuratissimus (si exoticum Scriptorem contra nostrates tutari licet) immerito vexatur ab Ant. Sanfelicio Juniori Adnot. 173. qui hunc in modum deliravit: *quid autem dicemus de Braudan*, qui L. G. *verbo Sebethus ait:* Vicatim cet. *id quam falsum sit norunt omnes. Nam omnes Neaplitanorum labentes aquae in Labulla, uti dicitur, excipiuntur, ut ibi caput earum credas, quas tamen ex altiori capite, e subterraneis nempe Vesuvii caveis emanare licet conjicere: quae cum per cuniculos ad duo millia passuum lapsae sunt, ita dividuntur, ut altera pars ad laevam meridiem versus, per paludes ad sanctae M. pontem fluat, & inde* A DIVISIONIS LOCO *sibi nomen adquirit: altera vero pars, recta per aquas regias sive Doliolum magnifico arcuum structu, qui est in ingressu Capuanae Portae, proximus S. Catharinae*, Formellae *dictus, non sine maximo civium commodo*, cet. Sanfelicium sectatus est Carolus Pecchia, vir politiorum literarum cultu clarissimus, ac in thusca praesertim pöesi nulli secundus, in Adnotatis ad Eclog. in morte Lycabae (h. e. Josephi Brunassi): verum ipsemet re melius pensitata in nostram pedibus ivit sententiam,

qua

qua in re laudati viri, quem honoris caussa nomino, docilitatem & veriloquium longe demiratus sum. Sanfelicius autem, qui Cluerii libros expilavit, cujusque mos est aliena tamque sua in medium proferre, Capacii sententiam & verba expressit. Hic enim lib. 2. cap. 7. inquit: *Labulla tota aqua est dum per hoc caput ad mare per urbem influit. Sebethus* A DIVISIONIS LOCO *ad D. Magdalenae pontem. Formeliae a Capuanae ingressu per totam urbem labens, sed uno nomine* Labulla *appellatur:* & pag. 435. repetit: *Labulla, labrumque locus est in quo labens Neapolitanorum aqua excipitur, ut ibi caput earum dicas . . . itaque Labulla genus est, Sebethus autem & Formellae species.* Quod quam falsum sit evicit P. Troyli tom. 4. & nos ad ravim usque recantavimus. Braudandi sententiam unanimiter confirmarunt Abraham Ortellius, qui ad aliud vergens extremum totam Sebethi aquam subter Neapolim discurrere arbitratus est. Celanus (Giornat. X. p. 19.) *e coverto si porta alla Bolla, ed ivi spartendosi con una parte dell' acque sue va a dissetare i Cittadini, e a dar loro piacere con ischerzare ne' fonti, con l' altra a dar vita nell' estate alle verdure, ed a fatigare con dodici mulini, perchè verdure, e pane non mancassero a' Paesani.* Ambrosius Leo cap. 1. *Vesuvius item undique aridus siccusque est: exceptis paucis (ut quidam opinantur) laticibus, qui sub extremis radicibus laevi cornu funduntur versus agrum Neap. quorum pars per subterraneum Aquaeductum puteis passim super eo factis distincta & excepta coactaque prope Pausylipi montis radices, Neapolim usque deducitur, ac vicatim diffunditur per urbem, idque per altos ad id factos cuniculos. Quamobrem fontes & puteos passim in urbe gignit: cui flumini nomen est Sebethus. Pars vero altera soluta rivulum detectum quendam producit: qui loco inferiore, quam Sebethi Aquaeductus est, defluit; verumtamen tamquam illius Aquaeductus curriculi socia procedens (ab hoc enim ille parum abest) trecentisque passibus citra Neapolim mare tranquille fluent ingreditur.* Cl. Facciolatus, *qui* (Sebethus) *vicatim per Neapolim delabitur, sed ejus pars prope muros urbis excurrit.* Nil diversa scriptitarunt ceteri Lexicographi, in eo potius castigandi, quod, vel solam aquam, quae Neapo-

lim ſubter fluit, Sebethi nomine decorent, vel quod totam Sebethi aquam Neapolim ſubterfluere rati ſint.

VI. Hinc caſtigandus eſt Donatus Franchus, vir ſane muſis amiciſſimus, qui perquam inficete Sebethi & Labullae amores effinxit

Cantabat vacuus curis Sebethus ad amnem
Si vacuum ſineret perfidioſus amor.
Ipſa veni ad ſalices, & opacae umbracula vitis,
Ipſa veni ad noſtras culta Labulla modos.
Culta Labulla veni; ſunt hic tibi ſerta parata
Nexa ſimul calathis, juncta ſimul violis

Monſtroſa ſane fabula haec eſt, etiamſi pöetice ſpectetur, & nullam veri imaginem praeſefert: enimvero aut Labulla genus eſt & mater omnium aquarum, Sebethus autem, & Formellae Species, aut non diſtinguitur ab ipſomet Sebetho, ut probavi, cujus aquae in Labulla colliguntur. Qualicumque modo conſideretur neutiquam inter illam & Sebethum perfidioſus ille amor concipi poteſt; niſi fingere velimus Sebethum aut inceſtum, aut ſtolidiſſimum eſſe, cum vel matrem, vel ſemetipſum deperierit. Alibi Donatus confundere videtur Labullam cum Formellis

Sed quo me rapis heu raucum puriſſima Nympha,
Nympha Labulla urbem fonte perenne rigans?
Illabens ſemper vicatim moenia circum,
Perque domos largo flumine, perque vias.
Atria aquis, domus omnis aquis, urbs omnis abundat
Nilis & centum fontibus unda venit.
Praebet ubique libens ſitienti pocula lympha
Splendidior vitro, dulcior ambroſia

Rectius finxiſſet amores inter Sebethum & Formellas, ſed & haec neque congruunt. Hinc Pontani fabulandi genus adprobant ſaniores pöetae, qui ex matre Labulla Nymphas natas eſſe cecinit.

Eſt inter natas fecundae prima Labullae
Nomine Formellis cet.

Fingi quoque poſſent amores inter aquam, quam vulgo dicunt, *l'acqua di Carmignano*, & Sebethum, quaſi illa

illa Neapolitani fluminis amore fruitura e longinquis duxerit regionibus, montes superaverit, paludarum immensitatem, ac varia pontium fulcimenta tranaverit, ac tandem laeta Sebethi ripas adventarit, cet. Et haec in Pöetarum gratiam. Cum igitur, ut ad rem nostram redeamus, Labullarum aquae Sebethi filiae sint, sequitur ante structuram aquaeductus Sebethum vel per paludem, vel per Neapolim plena aquarum copia fluitasse. Merito ergo Vibius Sequester Sebethum inter Campaniae flumina adnumeravit.

VII. Hisce omnibus se interponit Sebethicae gloriae vituperator Martorellius, contradicit, refragatur, & parum habens quod infortunati Sebethi θεότην conculcaverit, quod ei dicata templa diruerit, exauguraverit & altaria, quod ei literata marmora surripuerit, quod ejus famam obnubilarit, velut insano livore percitus ipsum ποταμοῦ (*Fluvii*) liberale nomen ei abripere conatur, atque ita Sebethum, olim Neapolitanorum delicium, aeterna notatum infamia, incredibili pudore suffusum, atque omni re immisericorditer expoliatum exterorum ludibrio exponit. Hoc pacto argumentatur de R.Thec. Cal. tom. 2. pag. 680. *Si vero Sebethi meminerint, ut notum est*, Virg. Aen. 7. 734. *Columella lib.* 10. 260. *demum Statius noster* 1. *Silv. carm.* 2. 263. *advertere est hos vates de rivo sive ναματι loqui, non vero de fluvio ac ποταμῳ. Nam primo sermo est de Nympha Sebethide, quas Nymphas vel sat parva flumina, vel fontes coluisse finxerunt. Columellae adeo exiguus est ut ejus aquam rori comparet vocetque Parthenopen Sebethide Lympha roscidam; & Papinius optat, ut hic pauperrimus aquis crescat, & aliquando intumeat, pulcra tumeat Sebethos alumna.* Eadem repetit pag. 224. (Napoli abitat. ec.) *Ed ora intendiamo, perchè il nostro Stazio nel vivace Epitalamio, che fra due dì compose per le nozze di Stella, e della vaga e saggia Violantilla ec. desidera che il nostro Sebeto* pulcra tumeat ec. *non per altro se non perchè tanto è dir* Sebethus, *che fiume quieto, e che va nel mare con pochissime acque, e bisognava in giorno sì lieto l'accrescesse. Mi piace inoltre, che Columella ec. ci dica essere sì tenui le sue acque, che a guisa di gentil rugiada innaffiavano la nostra città*, parthenopen cet.

Sed ad singula licet longa responsio, tamen facillima, & ut res ordine digeram.

VIII. Ex Virgilio nil erui potest: najades enim non solum parva, sed vasta quaeque flumina incoluisse juxta pöetas non est inficiandum: unde ipsemet Pöeta Nymphas fluviorum parentes esse cecinit Aen. 8.

Nymphae, Laurentes Nymphae, genus amnibus unde est,
Tuque, o Tybri, tuo genitor cum flumine sancto,
Accipite Aenean.

Ad haec recte satis Donatus: *Videamus cur primo Nymphas induxerit, & secundo loco nominaverit Tybrim, quem primo debuit venerari, hunc sciendum est partem secutum laudativae materiae, in qua retinendum est, ut parentes ejus praeferantur, qui forte laudandus est, cum igitur ipse ista dixisset* genus amnibus unde est, *non fuit ejus injuria qui secundo loco est positus* cet. Nymphas in Peneo victitasse constat ex Georg. 4. in Acheloo metamorph.6. Hinc nuperrimi vates Nymphas & fontes, & fluvios coluisse fabulati sunt, qua in re nitidissimus adest Sannazarii locus, quem oblectationis causa isthuc affero. De Partu Virg. ubi Jordanensium Nymphularum ordinem, venustatem, habitum, & officia late describit, Maronem, ut suus est mos, ad unguem imitatus

Jordanes quem juxta hilari famulantia vultu
Agmina densantur natae, pulcherrima Glauce
Dotoque, Protoque, Galenaque, Lamprotöeque
Nudae humero nudis discincta veste capillis
Callirhöe, Byroque, Pherusaque, Dynameneque,
Asphaltisque assueta leves fluitare per undas:
Ipsaque odoratis perfusa liquoribus Antis,
Antis, qua non ulla novos miscere colores
Doctior, aut pictis caput exornare coronis.
Mox Hyale, atque Tlöe, & vultu nitidissima Crene,
Gongysleque, Rhöeque, & candida Limnoria,
Et Dryope, & viridis Botane resoluta capillos,
Ore omnes formosae, albis in vestibus omnes,
Omnes puniceis evinctae crura cothurnis.

Ergo perperam contendit Martorellius Sebethum ex eo fon-

fonticulum fuisse videri, quod inibi Nymphas aluerit. Pro re nata connoto hocce argumentum, quod non semel obtrudit Martorellius, nimis elumbe & ficulneum esse. Hinc Martorellius pag. 125. (*Napoli abitat. ec.*) imperitis suetum fucum facit, dum tuetur insulam solis, seu *Trinaciam* non esse *Siciliam* ex eo quod inibi fuerint Nymphae, eum audiamus. *In oltre in essa vi finge (Omero) due belle Ninfe, che da pastorelle attendevano a custodire la greggia del sole* v. 131.

. . . . Θεαὶ δ' ἐπιποιμένες εἰσὶν,
Νύμφαι ἐϋπλόκαμοι Φαέθουσά τε, Λαμπετίη τε,
. . . . Deae vero pastores sunt,
Nymphae comas-pulchrae Phäetusa; & Lampetie.

E quasi lo stesso, ma con nuova eloquenza ridice nel v. 318. *indi nel* v. 375. *introduce questa Lampezia, che si spinge veloce ad avvisare Apollo del gran torto sofferto da quegli stranieri per la strage, e ruina de' suoi armenti. Or se trovansi Ninfe in Trinacia, dee essere una picciola isola, sì perchè non si può intendere, che tali donzelle abitassero nella gran Sicilia, senza determinare in qual parte d' essa; sì perchè è uso Omero di fingerle in isolette; così ci fa rinvenire Calipso in Ogigia, Circe in Ponza, le Sirene in Capri* ec. Haec & similia contra Interpretes, Pöetas, & Geographos omnes molitus est. Martorellius, cui refragari licet, cum omnibus ipse refragatus sit. Primo inter Nymphas & locorum angustiam & sterilitatem nulla adest analogia & relatio: hinc in ipsa Sicilia varias finxere Nymphas latini, ut metamorphos. V.

Inter Sicelidas Cyane celeberrima Nymphas, cet.

easque non solum in insulis, sed in ceteris quoque Continentis regionibus victitasse cantarunt. Item Nymphas magnorum matres esse Regum fabulati sunt Graeci & Latini, ut Aenead. VI. 45.

. . . . Rex arva Latinus & urbes.
Jam senior, longa placidas in pace regebat
Hunc Fauno, & Nympha genitum Laurente Maryca.

Nil

Nil dicam de Juturna. Et Iliad. Y.

Σμερδαλέα ἰάχων, πρῶτον δ' ἕλεν Ἰφιτίωνα
Εσθλὸν, ὀτρωντείδην, πολέων ἡγήτορα λαῶν
Ον Νύμφη τέκε Νηῒς ὀτρωντῆϊ πτολιπόρθῳ,
Τμώλῳ ὑπὸ νιφόεντι, Ὕδης ἐν πίονι δήμῳ
Horrende vociferans, primum autem interfecit Iphitionē
Strenuum Otryntiadem, multorum ductorem populorum
Quem Nympha peperit Nais Otrynteo urbium eversori
Tmolo sub nivoso Hydae in opulento populo.

Deinde Trinaciam Siciliam fuisse plurima ostendunt, quae summatim colligo, ne aliena longe percurram. I. Ulyssis socii longa navigatione, Charybdis, Scyllaeque periculis defatigati non est cur longius ad Syracusarum conspectum irent, sed deinceps statim ad aliquam Siciliae partem accedere debuerunt. II. Si solis insula non est Sicilia, eccur Ulyssis socii illam minime reliquerunt fame citi, & ad vicinissimam Siciliam non iverunt? Ecquidem stolidissimus fuisset Ulysses si in tanta necessitate infami potius scopulo retineri, quam ad proximam, & omnium rerum florentissimam Siciliam se conferre voluisset. Sane tantus Heros solitarius in remotissima illius scopuli parte tot precibus se, Deosque minime excruciasset, sed illico ad quasi contiguam Siciliam se impulisset. III. Si solis insula fuisset in Syracusarum sinu, sequeretur Ulyssem mediam Siciliam circumiisse ejusque libasse litora: eccur autem neque id, neque Siciliam nominat Homerus? IV. Solis insula tam angusta & miserabilis, ut contendit Martorellius, minime fuit, potius Homerum audiamus Odyss. 353.

Θρινακίην δ' ἐς νῆσον ἀφίξεαι, ἔνθα δὲ πολλαὶ
Βόσκοντ' ἠελίοιο Βόες καὶ ἴφια μῆλα,
Επτὰ βοῶν ἀγέλαι, τόσα δ' οἰῶν πώεα καλὰ
Πεντήκοντα δ' ἕκαστα. γένος δ' οὐ γίνεται αὐτῶν
Thrinaciā autē ad insulam pervenies: hic autem multae
Pascuntur Solis boves, & pingua pecora,
Septem boum armenta, tot ovium pulcri greges,
Quinquaginta vero singula: propagatio non est ipsarum.

Quot ergo herbarum mollia pabula, quot aquarum

sca-

ſcaturigines, atque alia commoda fuiſſe in hac inſula dicemus ad tot animantium conſervationem? Sane inibi quercus erant alticomae: φύλλα δρεψάμενοι τέρενα δρυὸς ὑψικόμοιο. Inibi Nympharum erant pulcri loci & ſedilia: Ενθα δ' ἔσαν νυμφέων καλοὶ χοροὶ ἠδὲ θόωκοι: Hujus inſulae adſpectu gaudebat ſol ipſe: ἠσὶν ἔγωγε Χαίρεσκον μὲν ἰὼν εἰς ὐρανὸν ἀστερόεντα, Ηδ' ὁπότ' αψ ἐπὶ γαῖαν ἀπ' ὐρανόθεν προτραποίμην. Paſtores erant Nymphae pulcricomae: hinc Homerus hance inſulam ἀμύμονα νῆσον *eximiam* dicit: ergo quamobrem Sicilia eſſe nequivit? Adde Ulyſſis ſocii prope litus conſiſtebant, ubi etiamnum boves mactarunt, uti refert Ulyſſes:

Βῆν δ' ἴεναι ἐπὶ νῆα θοὴν καὶ θῖνα θαλάσσης
Αλλ' ὅτε δὴ σχεδὸν ἦα κιὼν νεὸς ἀμφιελίσσης,
Καὶ τότε με κνίσσης ἀμφ' ἤλυθεν ἡδὺς ἀϋτμή.
Feſtinabam ire ad navem velocem & litus maris
Sed quando certe prope eram profectus
Et tum mihi nidoris obvenit dulcis flatus.

Quod ſi in Inſulam intimius penetraſſent, ut facere caepit Ulyſſes, certe omnia ad vitam neceſſaria inibi praeſta reperiſſent. IV. Cum Graeci ſolis inſulam deſeruerunt non apparebat ulla terrarum: verum hoc falſum eſſet, ſi iſthaec inſula contra Syracuſas extitiſſet: etenim ab Syracuſarum ſinu uſque ad Pachynum longus terrae, ſeu Siciliae tractus ab dextro latere remanet peragrandus. V. Quaerit ibid. pag. 129. Martorellius quamobrem Boves hac in inſula finxerit Homerus, & ſuae opinionis oblitiſſimus, inquit: *Non ſarà di maraviglia, ſe il grand'Omero in eſſa vi finge i bovi del Sole, perchè ſi ſa, che in Sicilia ſon frequenti queſti armenti di color rubicondo: quindi il gran Poeta gli fa conſacrati a tal nume, ed altresì perchè ſono di condizione migliore, ed il latte è più ſcelto, e perciò Omero dice, che ſi fu beſtiame femminile*, καλαὶ Βόες. VI. Poſtquam Ulyſſes ad ſolis inſulam pervenit ſocios hunc in modum exoravit ibid.

Κέκλυτέ μευ μύθων κακά περ πάσχοντες ἑταῖροι.
Οφρ' ὑμῖν εἴπω μαντήια Τειρεσίαο,
Κίρκης τ' αἰαίης, ἥ μοι μάλα πόλλ' ἐπέτελλεν.

Νῆσον

Νῆσον ἀλεύασθαι τερψιμβρότυ ἠελίοιο
Ενθα γὰρ αἰνότατον κακὸν ἔμμεναι ἄμμιν ἔφασκεν
Αλλὰ παρὲξ τὴν νῆσον ἐλαύνετε νῆα μέλαιναν
Audite meos ſermones mala quantumvis paſſi ſocii
Ut vobis dicam vaticinia Tireſiae,
Circeſque Aeaeae, quae mihi valde diligenter praecepit.
Inſulam effugere lumen hominibus dantis ſolis.
Hinc enim praeſentiſſimum malum fore nobis dicebat.
Sed praeter inſulam pellite navem nigram.

Cui ſtatim Eurylochus moleſto reſpondit ſermone iratiſſimus ibid.

Σχέτλιος εἶς ὀδυσεῦ πέρι τοι μένος, ὐδέ τι γυῖα
Κάμνεις ἦ ῥά νυ σοί γε σιδήρεα πάντα τέτυκται,
Ος ῥ' ἑτάρους καμάτῳ ἀδηκότα ἠδὲ καὶ ὕπνῳ
Οὐκ ἐάας γαίης ἐπιβήμεναι, ἔνθά κεν αὖτε
Νήσῳ ἐν ἀμφιρύτῃ λαρὸν τετυκοίμεθα δόρπον
Αλλ' αὔτως διὰ νύκτα θοὴν ἀλάλησθαι ἄνωγας
Νήσυ αποπλαγχθέντας ἐν ἠεροειδεῖ ποντῳ . . .
Infelix es, o Ulyſſes, abundat tibi robur, neq; nunquã mẽbra
Infatigaris: plane omnia tibi ferrea ſunt,
Qui ſocios defatigatos atque etiam ſomno
Non permittis terram conſcendere, ubi rurſus
Inſula in circumflua lautam paremus caenam.
Sed celerem per noctem temere errare jubes
Ab inſula errabundos in obſcuro ponto . . .

Si vero Solis inſula diverſa fuerit ab Sicilia, ſane omnem litem dirimere potuiſſet Ulyſſes, potuiſſet inquam ſuſpectiſſimam ſolis inſulam deſerere, & ad Siciliam vela convertere, *& ſic* non *temere errasſent errabundi in obſcuro ponto*, quae ſunt Eurylochi objectiones. E contrario ſi Sicilia ſolis inſula fuit, ſtatim reviviſcunt Eurylochi abſurda: ſi enim Siciliam relinquebant Graeci locorum ignari, nonne *erraſſent errabundi in obſcuro ponto?* Hinc patet cur Ulyſſes tandem in Eurylochi & ſociorum pedibus iverit ſententiam. Verum ad propoſitum regrediamur: Ergo ex Nympharum habitatione perperam deduxit Martorellius locorum anguſtiam & paupertatem: ergo perperam deduxit quoque noſtrum Sebethum fuiſſe aquarum indigentiſſimum ex eo quod inibi Nympham finxerit Virgilius: etenim, uti innuebam,

bam, Nymphae locorum vastitatem aut angustiam minime denotant, & deinde apud Homerum sunt multiplicis generis: nam aliae sunt *marinae*, aliae *flumineae*, aliae *silvestres*, aliae *Paludales*, aliae *Fontanae*, & aliae *Limoniades*. Ergo ex Nympha, quae aliquem locum inhabitet deduci nequit loci conditio, & praesertim deduci nequit an sit Fons, an vero Flumen. Senam hanc Nympharum divisionem exufflat Cl. Martorellius ibid. pag. 69. *Non sarei degno di scusa, se non facessi partitamente discernere, quanti sono e concordi insieme questi due gran Poeti* (Hesiodus & Homerus) *in distinguere in tre ordini le Ninfe, come io ho già divisato, quelle de' fiumi, del mare, e delle selve . . . il che non avendo osservato i Poeti, ed i posteriori Scrittori, hanno recato noja, e stento* ec. Verumtamen si Homerum unquam lectitavi, falsum esse hac in re Cl. Martorellium me probaturum spondeo. Agedum, nulla quaestio est de *marinis*, *flumineis*, & *Silvestribus*: de ceteris tantum, praesertim de palustribus, controvertitur. Itaque Homerus de *Fontanis* cecinit Odyss. P. v. 205.

. . . καὶ ἐπὶ κρήνην ἀφίκοντο
Τυκτὴν καλλίροον, ὅθεν ὑδρεύοντο πολῖται,
Τὴν ποίησ' Ἴθακος καὶ νήριτος ἠδὲ πολύκτωρ,
Αμφι δ' ἄρ' αἰγείρων ὑδατοτρεφέων ἦν ἄλσος
Πάντοσε κυκλοτερὲς, κατα δὲ ψιχρὸν ῥέεν ὕδωρ
Υψόθεν εκ πέτρης. Βωμὸς δ' ἐφύπερθε τέτυκτο
Νυμφάων ὅθι πάντες ἐπιρέζεσκον ἁδῖται

. . . . *& in fontem pervenerant*
Factam pulcre-fluentem, unde aquam capiunt cives,
Quam fecit Ithacus, & Neritus, & Polyctor
Circum autem alnorum aquis nutritarum erat nemus
Undique circulare, frigida autem diffluebat aqua
Ex alto ex petra, ara autem desuper facta erat
Nympharum, ubi omnes sacrificabant viatores.

Hasce Nymphas, quae in dicto fonte latitare credebant Ithacenses, sublatis manibus exoravit Ulysses ab Melanthio calce percussus, ut vel femellae norunt ibid. v. 240.

Νύμφαι κρηναῖαι, κοῦραι Διός, εἴποτ' ὀδυσσεὺς
Υμμ' ἐπὶ μερί ἔκηε καλύψας πίονι δημῷ

Αρνῶν

Αρνῶν ἠδ' ἐρίφων, τόδε μοι κρηήνατ' ἐέλδωρ,
Nymphae fontanae, filiae Jovis, si unquam Ulysses
Vobis femora combussit cooperta pingui nidore
Agnorum & haedorum, hoc mihi perficite desiderium.

Neque dicas id generis Nymphas ab Silvestribus non distingui, etenim, ut & infra videndum, hasce in solis victitare fontibus ait vates: hinc risu excipiendus Scholiastes, qui haec enotavit: Ταύταις προσεύχεται, ἤτοι, καθ' ὃ ἀγροικός ἐστι, *has* (Nymphas) *exorat* (Ulysses) *nempe quia rusticus est:* siquidem has exoravit non quia *rusticus* erat, sed quia juxta earum aquas fuit calce percussus: ceterum hisce Nymphis non solum rustici, sed *omnes*, ut supra rescripsimus, *sacrificabant viatores*. Age vero videamus & alia magni Homeri loca, ubi de Fontium Nymphis interloquatur. Sane Odyss. K. easdem innuit:

Αμφίπολοι δ' ἄρα κεδναὶ ἐνὶ μεγάροισι πένοντο
Τέσσαρες, αἵ οἱ δῶμα καταδρήστειραι ἔασι
Γίνονται δ' ἄρα ταί γ' ἔκ τε κρηνέων, ἀπό τ' ἀλσέων
Εκ θ' ἱερῶν ποταμῶν, οἵτ' εἰς ἅλαδε προρέουσι
Ancillae autem interea quidem intra domum satagebant
Quatuor, quae ei domi administrae erant
Natae autem hae erant ex fontibus, & a silvis
Et ex sacris fluminibus, quae ad mare profluunt.

De *fontanis* itidem Nymphis memoravit Homerus Odyss. N. ubi eas *Najadas* dicit, & alibi, quaeque omnia divini vatis loca isthuc transcribere frustraneum puto, cum tritiora sunt, quam ut adnotatione indigeant. Hactenus de *Fontanis* nunc de *Palustribus* agendum est Nymphis.

Martorellius ibid. pag. 401. contra Mazzochium demonstraturus vocem λίμνη non tantum *paludem* insonare, sed etiam *profunditatem*, haec obtrudit: *Sembrami, che molto ajuti questo mio pensiero Teocrito, il quale per lodar le Ninfe, dà loro questo stesso aggiunto* Λιμνάδας Idyll. ε. v. 17.

Οὐ μάν, οὔτ' αὐτὰς τὰς Λιμνάδας, ὤγαθε, Νύμφας,
(Αἵτ' ἐμὶν ἵλαοί τε, καὶ εὐμενέες τελέθοιεν)
Οὐ τευ τὰν σύριγγα λαθὼν ἔκλεψε Κομάτας

Non

Non certe, non, per ipsas Limnadas, o bone, Nymphas
(Quae mihi placatae & benevolae sint)
Non tuam fistulam furtim sustulit Comatas.

Certamente il chiamar le Ninfe Λιμνάδας *debbe esser quì di lode, siccome sarebbe di biasimo il dirle abitatrici delle chiane, e degli stagni; nè fa mestieri ascoltar gli Scoliasti, perchè non quest' una meschina volta essi non si contengono tra le buone regole di giudicar degli antichi, e perciò scrissero franchi:* τὰς Λιμνάδας ἀυτὰς Νύμφας, ἤγουν, τὰς ἀναστρεφομένας ἐν ταῖς λίμναις, dictas ipsas Nymphas Λιμνάδας, eo quod in paludibus versarentur: *E quantunque le Ninfe sono ricchissime d' aggiunti, questo solo sarebbe, che le fa dimorar nelle paludi, e s' avrebbe solo da Teocrito, poeta ben avveduto, onde molto diverso si dee credere essere stato il suo pensiero con dirle* Λιμνάδας. Verum doctiss. Martorellium, qui Ὁμηρικώτατος salutari contendit, seu qui Homeri libros diurna nocturnaque manu volvit, haec illinere potuisse ad stuporem usque demiratus sum: etenim ex variis Homeri locis elucescit & dari Nymphas, quae in paludibus versantur, ut Odyss. Z.

Ὥς τέ με κουράων ἀμφήλυθε θῆλυς ἀϋτή
Νυμφάων, αἳ ἔχουσ' ὀρέων αἰπεινὰ κάρηνα
Καὶ πηγὰς ποταμῶν, καὶ πείσεα ποιήεντα.
Ut me puellarum invasit femineus clamor
Nympharum, quae habitant montium summa culmina,
Et fontes fluviorum, & palustria loca herbosa.

Sunt igitur apud Homerum Nymphae, quae habitant πείσεα h. e. *loca humida*, quasi qui possint πίσαι, *potum* praebere, a πιπίσκω, *potum praebeo*, ut sciunt & pueli. Eadem repetit Homerus Iliad. XX. v. 4.

Οὔτ' ἄρα Νυμφάων, ταί τ' ἄλσεα καλὰ νέμονται,
Καὶ πηγὰς ποταμῶν, καὶ πίσεα ποιήεντα
Neque Nympharum, quae nemora pulcra habitant,
Et fontes fluviorum, & prata herbosa,

Ut vertunt alii: πῖσος enim sonat quemque locum *humiditate faetum*, cui humido loco si herbae addantur; *palus* est, vel *pratum*, cet. ergo hujusmodi Nymphas me-

merito Λιμνάδας vocitarunt posterioris Graeciae Pöetae. Neque in hisce humidissimis locis Nympharum habitatio indecora est, ut opponit Martorellius, nam hic non quaeritur quid sit *decens* aut *indecens*, sed quid finxerint Graeciae Scriptores. Postremo Fontium Nymphas Homerus habitare quoque docuit in *antris altis & obscuris*, ut Odyss. N.

> Αγχόθι δ' αὐτῆς ἄντρον ἐπήρατον ἠεροειδὲς
> Ιρὸν Νυμφάων αἱ νηϊάδες καλέονται
> *Prope autem ipsam antrum altum obscurum*
> *Sacrarum Nympharum, quae Najades vocantur.*

Et idem similiter Nymphas in *pratis*, & *paludibus* versari dicere non potuit? Forsitan hoc decens est, illud indecens? Apage nullius ponderis argumentum. Prosequitur Cl. Martorellius ibid. *L'eruditissimo Valckenaer nell'epist. a Rövero pag.* XXIX. *comentando con ammirevole saper Greco questi versi di Teocrito, sembra convenir meco, perchè facendo piccola correzione di* ὠ τούτας *invece* di ὢ τ' αὐτάς *dice, che il pastor Comata in altercando col compagno mostrasse col dito un tempietto Sacro alle Ninfe, onde pare, che quest'uom savio, prenda il* λιμνάδας *per degne d'ogni ossequio, e che veneravansi in quel sacro luogo, e si vale di Virgilio per fermar sua conghiettura, ed è bello leggere le sue parole:* Hoc in loco pro ὢτ' αὐτάς posui ὠ ταύτας, ne litera quidem mutata: & in hoc carmine multa, quamvis in tertio plura, pendent ab actione: Comatam, dum dicebat ὠ ταύτας τὰς λιμνάδας, digito monstrasse suspicor proximam Nympharum domum, sive sacellum, aut certe Νυμφέων ποιμενικὰ ξόανα, quae Leonidas memorat Tarentinus in epigrammate: sed sacellum, ne me vanum putes conjectorem, Virgilius respexit, dum tractabat hunc locum ecl. 3. 9. *Novimus & qui te... Et quo sed faciles Nymphae risere sacello.* Verum data tanti viri emendatione (quamvis nullus, quod legerim, ex Theocriti expositoribus id unquam somniaverit, & quamvis Virgilium hac in re ad Theocritum respexisse nemo notaverit) nil contra *Palustrium* Nympharum existentiam conficitur: siquidem & Nymphae *paludarum*, aut *pratorum* omni fuerunt obsequio dignae, quod ut probemus non opus est

ut

ut cum Martorellio ad Valckenäerii emendationem confugiamus, sed ad ipsum Theocritum recurrimus, qui Pastores per Λιμνάδας jurari solitos esse cecinit: id vero per quod juratur sacrum est, atque omni obsequio dignissimum. Ergo Λιμνάδαι non iccirco *palustres* minime fuerunt, quia venerabantur: nam neutiquam probavit Cl. Martorellius Deos, Deasque, Nymphas potissimum, quae in palustribus herbis finguntur, nullo apud Graecos cultu honestari. Multa hic urgere possem: verum consulas Natal. Com. cap. *de Nymphis*. Et Spanhemium in Observat. in Callimach. pag. 139. nam me pudet pigetque diu in hisce, quae nimium obtrita sunt, immorari.

Tantum ergo abest ut quidpiam ex Virgilio extundere valeat Martorellius, ut evidenter illius opinionem, nempe Sebethum fuisse aquarum pauperrimum rivulum Virgilius ipse convellat. Quippe Pöeta haud cecinit Nympham Oebali genitricem Sebetho praesedisse, sed Sebethi filiam esse & subditam, quod denotat Sebethum plurium Nympharum, seu aquarum parentem esse. Atqui, si verum amamus, ex Virgilio constat Sebethum patrem fuisse: habebat enim Sebethida natam: sed fluvii qui ab pöetis veluti patres & senes finguntur, magnam aquarum copiam retinent: siquidem veteres *fluviolos* sub juvenili, *flumina* vero sub senili specie designarunt. Hinc in Sicilia rivulus IPSA, vulgo *Belice*, puerili forma in sculptis visitur, praesertim sine barba. Item in nummis Civit. Assorinae visitur CRYSAS fl. vulgo *Dittaino*, & *Simeto*, ex cujus dextra pendet brevissimum velamen, quod certe parvam aquarum irrigationem indicat. Eadem juvenili forma se ostendit HIPPARIS in nummis Camarinae, ACIS in nummis Catanae, cet.

His praenotatis censoriam virgam effugere nequeunt Cellarius, qui Geograph. tom. 1. 843. inquit -- *huic* (Sebetho) *Nympham praesedisse ejusdem nominis finxit Virgilius:* & Servius, qui haec enotavit: *Oebalus filius est Telonis, & Nymphae Sebethidis: haec autem est juxta Neapolim:* quasi nomina isthaec *Sebethis*, & *Sebethias* propria sint, & non πατρωνυμικα, quod somniare insulsum plane & puerile est. Enimvero vel ex Statio Sebethum proprio, & virili nomine celebrem fuisse pronum erit ostendere. Hinc Ascensius connotavit: *Sebe-*

this sic dicta a loco juxta Neapolim : aptius dixisset *ab Sebetho patre*. Unde Pontanus, Sannazarius, & Bernardinus Rota, prudentiores Virgilii interpretes, *Sebethis* nomen *πατρωνυμικὸν* esse putarunt, & Sebethi Nymphas vulgo *Sebethidas* appellitarunt. Veteres igitur Sebethum virili genere & nomine salutarunt, quos & imitati sunt laudati nuperrimi vates. Primo Pontanus qui in ultima libri II. Eleg. fictione jucundissima & eleganti Sebethi viri *μεταμόρφωσιν* in fluvium cecinit

Cum subito ex alto vox reddita, numen aquarum
Sebethus fonti est nomen honosque tuo:
Nec mora, qua jacuit, vitrei fluxere liquores
In laticemque abeunt membra soluta novum
E puro liquidus fit fons, fit numen aquarum
Ex homine: hinc subitis in mare currit aquis.

Ad hanc Pontani elegiam respexit Sannazarius eleg. *de studiis suis & libris Jov. Pontani* vers.47. ut connotavit Petrus Ulamingius. Hinc Sebethum Nympharum parentem esse canit itidem Pontanus, quas saepe invocat

. . . . *o si qua*
E vobis si qua, Nymphae Sebethides, udam
Benaci de fonte ferat Permessida laurum

Verum Sebethi adolescentuli in Fluvium *μεταμόρφωσιν* nova, sed elegantiori, praesertim pietatis plena, fictione hunc in modum incipit Bernardinus Rota, Ecl. *6.*

Leucopetra già fu tra le marine
Ninfe la più leggiadra, e la più fera,
Di cui la riva intorno, e gli orti, e'l prato,
E l'antro, che quì vedi, e le vicine
Acque del puro fonte, e'l bel luogo era.
Di costei, come volle Amore, e'l fato
Arse Vesevo, ed arse ancor Sebeto
Di Partenope figlio e di Nettuno,
E di Volcano l'altro, e di Retina, ec.

Hinc Eclog. VIII. postquam Vesuvium ab Leucopetra spretum in Montem mutatum fuisse concinit, ita de Sebetho prosequitur

Nè dopo molto poi s' intese il grido,

Che

Che cotante dal cor lagrime ſparſe
Sebeto, che e'l cordoglio in mezzo al foco,
Dal petto contra il natural coſtume
Ratto di pianto ampio ruſcello aperſe.
Ond' egli dileguato a poco a poco
E liquido poi tutto in picciol fiume,
Che ancor ſerba il ſuo nome, ſi converſe:
E parte, e riga preſſo il bel Paeſe
Rendendo viva, e rugiadoſa l'erba
Col pianto ſuo, finchè raccolto in ſeno,
E' del Padre Tirren pronto e corteſe,
E qualor gli ſovvien dell'empia acerba
Sventura della Ninfa irato, e pieno
Correndo oltre l'uſato, in viſta ſembra
Rompere a forza il bel prato vicino,
E fare oltraggio al margine fiorito, ec.

Quamvis autem iſthaec Bernardini fabula ſit inſignis, lepida, mollis, delicata cet. tamen, ut verum fatear, naeum quendam, minutulum illum quidem, in ea deprehendere viſus ſum. Eccillum: Finxit Bernardinus Sebethum fuiſſe Sirenis filium: id vero nil veroſimile eſt. nam praeterquam quod Sannazarius & Pontanus Sirenem Sebethi faciunt uxorem, Sebethum extitiſſe ante Parthenopen ſcitiſſimum eſt. Hinc veteres amarunt nomen urbibus, ut vidimus cap. III., & perſonis ipſis imponere a Fluminibus jam antea extantibus: unde habes propria nomina *Eridanos*, *Mincios*, *Tiberios*, *Rhenos Danuvios*, *Euphrates*, cet. id poſterius luculenter firmat inter alios ſepulcralis ille titulus Pontaniani templi parietibus affixus

D. M.
POMPONIS
CRESCENTI
RHENO DANWIO
NEPOTIBVS
ET EVPHRATI. PATRI
EORUM FILIO. HOMINI
SIMPLICISSIMO. PONP.
RHENVS. PATER. FECIT
QVI ME NON MERENTEM
PROCVRAVERVNT

Constat igitur, ut millies dictum est, urbes e vicinis praeexistentibus fluviis sibi nomen fecisse, vel, ut adnotare oblitus eram, ex relatione seu figura, quam ex circumfluentium amnium concursu praeseferebant, nomen habuisse. Hinc plures, eaeque clarissimae urbes fuerunt cum *Thebae* i. e. *Arcae*, *sive navis* nomine, non alia de caussa, quam quia, cum essent μεσοπόταμοι (i. e. *interamnae*) speciem arcae aquis circumfluae praeseferebant: de quo vide quae omnium eruditorum plausu enotavit, totius Europae litterariae miraculum, Mazzochius Differt. *de Arca* ad Genes. VI. Verum illo redeo. Insuper Bernardinus de Sebethi filia quoque cecinit ad Epic. eleg. *6*. lib. 1.

Herculana olim Sebethi filia, qua non
Et tanta & forma dignior ulla fuit,
Cui Falcona oculis cederat, non tamen Aegla,
Cedebat cultis Antiniana comis. Et inferius
Flevit amans, flevit natam Sebethus ademtam,
Fertur & in fluvium tunc abiisse Pater, cet.

Neque durius facessit negotium quod ex Columella objicit Cl. Martorellius ad firmandam nimiam antiqui Sebethi exiguitatem: neutiquam enim Columella Sebethi aquam *rori* comparavit: cecinit vero *Parthenopen Sebethide lynpha roscidam* id. Sebethi aquis *irrigatam*. Sic & Virg. Aen. 7. *689*. *& roscida rivis Hernica saxa*, i. e. fluviis praeter fluentibus irrigata, ut exposuit vel Minellius, & ibid. 712. *& roscida rura Velini*, i. e. irrigata, a fl. Velino, ut explicat Ascensius, licet Servius legat Rosea *campum Reatinum*, quem nescio quo Plinii loco deceptus sequitur Pierius. Hinc vates *rorem* frequenter pro aqua usurpant, ut Georg. 4. *rorem dispergit amarum*, al. *dispersit*. Seu aquam marinam: Lucretius: *nam quae supra rorem maris*. i. e. supra aquas maris: Propertius: *Jonio lassas spargere rore manus:* Ovidius met. V. *Eque capillis ros cadit*, *& citius.. in latices mutor*. Quid plura? Ipsemet Sannazzarius *aquas* Sebethi *rores* vocat Ecl. V.

Sebethi ad liquidas descenderat Herpylis undas....
Pone aram, & rivos hauri de flumine rores.

adeoque *roscidus* idem frequenter sonat ac *irrigatus*: hinc

hinc appofite fatis advertit, quis credat? Summontius lib. 7. *Columella chiama Napoli* rofcida, cioè *irrigata dall' acque del Sebeto, il che per forza del vocabulo più conviene al fiume*. Quae cur Lexicographi minime adnotaverint nefcio. Ceterum Columella non ob exiguitatem Sebethi aquas *rori* comparavit, fed ob *perfpicuitatem*, non fecus ac Altilius

Parte alia, qua perfpicuo delabitur alveo
Irriguis Sebethus aquis, & gurgite leni
Prata fecat, liquidisque terit fola rofcida lymphis.

Et Bernardinus Rota: *cinctus arundineis Sebethus cornua fronte lucidulas blando murmure fundit aquàs*. Et Eclog. XI.

Dove Sebeto in mar chiude il viaggio
Cinto di falci, e canne il picciol corno
E fa bel ciò che riga, e ciò che bagna

Et Giannettafius, qui nautic. IV. cecinerat fatum Nifi *Beröe Sebethide* Nympha cretum, lib. V. Sebethicarum aquarum lenitatem ita canit

Vos & Leucopetrae, *vos regum cognita fedes*
Accipit interdum, vitreus qua fontibus humor
Labitur, & centum ludunt per culta Napaeae,
Et vagus umbrofo veniens Sebethus ab antro
Allicit, & placidus ludit Deus amne fluenti.

Et Sannazarius in Arcad. prof. II. *mi parea fermamente effer nel bello, e lieto piano, che colui diceva, e vedére il placidiffimo Sebeto, anzi il mio Napoletano Tevere, in diverfi cavalli difcorrere per l'erbofa campagna, e poi tutto infieme raccolto paffare foavemente fotto le volte d' un picciol ponticello, e fenza ftrepito alcuno congiungerfi col mare*. Hinc nil mirum fi Columella Neapolim Sebethi aquis rofcidam effe cecinit. Antequam ultra progrediar, noto Michäelem Papienfem in lib. quem infcripfit *De Sorte*, qui Columellam falfo imitari credidit, inficete nimis Sebethum defignaffe fub nomine Nymphae Sebethidis

. . . . *Jacet altera campo*
Aggeribus munita fuis Sebethide Nympha
Rofcida. .

Quippe Columella haud cecinit Parthenopen roscidam esse Nympha Sebethide, sed lynpha, seu Sebethi aquis irrigatam. Nil ergo ex Columella extunditur adversus priscam Sebethi magnitudinem.

Papinius denique in celeb. Epithalamio ne per somnium quidem Sebethum fuisse aquarum pauperrimum rivulum innuit:

At te nascentem gremio mea prima recepit
Parthenope, dulcisque solo tu gloria nostro
Reptasti, nitidum consurgat ad aethera tellus
Eubois, & pulcra tumeat Sebethos alumna,
Nec sic sulfureis Lucrinae Najades antris,
Nec Pompejani placeant magis otia Sarni.

Igitur, uti vides, Statius neutiquam optavit, *ut Sebethos pauperrimus aquis cresceret, & aliquando tumeret*, ut contra fidem omnem interpretatur Martorellius, sed quod innuit huc redit: *tumeat Sebethos alumna*: scilicet *superbiat, seu glorietur Neapolis, seu Sebethus, tali alumna*. *Tumeo* enim, licet translate, pro *superbire* ponitur, quoniam inflati quodam modo superbientium animi videntur. Hinc Cic. 3. Tusc. *sapientis autem animus semper vacat vitio, nunquam turgescit, nunquam tumet*. Et Horatius lib. 1. ep. 1. *Laudis amore tumens*, & hinc *tumere alicui*, est alicui iratum esse, ut ex ipso Statio elucet lib. 2. silv. vers. 58. *Accensum quis bile feret? famulisque tumentem leniat?* Allatum interpretamentum, quod candidum verumque esse fatebuntur universi, attulit jam, imo & confirmavit quidam nil sordidus Papinii Commentator inquiens: *Glorietur, inquit, Neapolis tali cive alumna qualis es, nec Lucrinus lacus, aut Sarnus Pompejanus plus* GLORIARI *propter suas Nymphas, quam Sebethus Violantilla: vult enim Violantillam videri Nympham Sebethi fl. Neap. nec sibi placeat magis, nec se magis extollant ocia idest recessus & amoenitates placeant magis scilicet sibi, & se efferant Sarni Pompejani*, cet. Ecquid luculentius dici potuit? Hinc plane decipiuntur ii, qui per *pulcram alumnam* in hisce Statianis versibus intelligunt *pulcram Sebethi aquam*: etenim jam vidimus per *alumnam Sebethi* debere intelligi Violantillam. Quod plane firmat Martialis qui hanc eandem

dem Violantillam, quam sub *Jantidos* nomine celebravit, cujusdam fontis in aedibus Stellae fluentis Nympham esse cecinit epigram. XIV. lib. VII. *ad Arginum puerum Jantidos:*

Quis puer hic nitidis absistit al. *adsistit Jantidos undis,*
Et fugit ad Dominam Najada? Numquid Hylas?

Et Epigram. XLVII. lib. 6. ad Jantida *Nympham*, jam dixerat

Nympha mei al. meo Stellae, quae fonte domestica puro
Laberis, & Domini gemmea tecta subis, cet.

De Aruntio autem Stella Patavino elegiographo, qui suae Jantidis columbam non secus ac Catullus passerem sue Lesbiae, deflevit, loquitur martialis Epigram. lib. I. VIII. LXV. lib. V. XI. IX. lib. VI. XXI. lib. VIII. LXXVIII. lib. IX. XLIII. XC. & de Fontibus Jantidos lib. VII. XLIX.

Fons Dominae, regina loci, quo gaudet Janthis
Gloria conspicuae, deliciumque domus.

Fallitur quoque (pace sua dixerim) Capacius qui pag. 435. in hoc eodem Papinii Hemistichio enodando cespitans, per *Sebethi pulcram alumnam* significari credidit Parthenopen.

Tandem ut suae famae ac dignitati consulam do manus Cl. Martorellio, quocum & ajo, Papinium hic optasse, ut Sebethus *aquis cresceret, & aliquando intumeret:* exinde vero nil contra antiquam Sebethi magnitudinem erui posse sanioris ratiocinationis viri perquam facile deprehendunt: quemadmodum enim Poeta in hoc eodem loco optavit *ut nitidum consurgeret ad aethera tellus Eubois*, ita & optavit, ut ultra morem magis magisque excresceret Sebethus. Idem, ut antiquiorum exempla semel praetermittam, de Silare optavit vel Gherardus de Angelis

Movansi l' acque de' vicini fiumi
E'l Selar faccian più largo e crescente
E siepi rompa, e adegui il piano antico.

Miror itaque Martorellium virum cetera summum, in

Statianis hisce quatuor verbulis, *pulcra tumeat Sebethos alumna* exponendis in transversum ivisse, cum in hujus patrii Pöetae tenebricosis κοιμενοις elucidandis omnium interpretum accuratissimus videatur. Atqui ego pro re nata illum obsecro, & per quod sacratius usquam est obtestor, ut sepositis tandem inventionibus, quae ei non unos pariunt adversarios, plenissimum commentarium in Statium edat, & popularem suum aeterna illustret expositione, ne transalpini tantum Bernartii, Gevartii, Cruceii, Barthii, Gronovii, Veenhusenii cet. aut exteri Caldarini, Lactantii cet. nostrarum rerum ignari se primos & ultimos Neap. vatem adnotationibus condecorasse glorientur. Et spem meam nil fore inanem promittunt ipsius Martorellii illa verba, de R.th. calam. tom. II. pag. 468. *Utinam mihi otium suppeteret, quot ornamenta, & quam elegans vivendi genus Graecanicae hilaritatis, & comitatis ab silvarum libris in lucem traherem!*

Instat interea Sebethi hostis implacabilis Martorellius ibid. 681. *Praeterea advertas rogo adeo parvum & vix notum exteris nostrum hunc ποταμισκον fuisse, ut praeter quam quod, nec Aediculam, nec aras meruerit, nomen ipsum ingenitam μικρονοια praeseferat; ejus enim vocis fons & caput est trita hebraea* שבת Sabat, quietus *hinc αυτοος Sebethus, eo quod lenissime, & perquam parvo alveo etiam antiquissimo aevo defluebat, ut nunc etiam cernere est, quare potius quiescere videbatur.* Eadem repetit pag. 223. (Nap. abitat ec.) *Esce tal nome senza stento dal celebre vocabolo* Sabat, quietus, *cioè* : leniter fluens, *e sono gli stessi elementi, che in latino: era natio talento degli Orientali, perchè le acque de' fiumicelli ne vanno al mare placide e tranquille, chiamargli* Sabat. At si imberbi juveni canutissimos senes unquam reprehendere licuit, exclamo, hujusmodi etyma, quae fallaci tantum analogiae nituntur, & quorum sunt pleraque non ridicula tantum, sed animantibus ratione praeditis indigna, nil valere ad aliquam thesin firmandam. Quam sit infirma, saepius nugatoria, quandoque inepta, insulsa & frigida Etymologica ars, quamque frivolum & puerile sit argumentum ab ea desumtum ostendit jam vir non vulgaris eruditionis Damianus Romanus (*lettera* XIII)

con-

contra Vicum. Ceterum relatum Sebethi etymon naucî faciendum satis ostendunt illepidissimae congruentiae queis id confirmare satagit cl. Martorellius: *neque credas* inquit ibid. *nullius pretii id etymon cum non uni rivi, sive id genus parvi fluvii id nomen sibi adquisierint, ut Sabatus qui a Benevento delatus Volturno se immiscet, & Sabatus in Brutiis juxta Terinam, quos quidem ob aquarum pauperiem & fluenti quietem id nomen nactos dicas*. Eadem recoquit pag. 223. 224. (Napoli ec.) *V' assai nomi di simili rivi aventi la stessa origine, comechè sieno diversi gli elementi vocali, i quali si sa che non sono in conto nell' etimologie, onde si ha* Sabatus *scarso fiume, che da presso Benevento s'immette nel Volturno, e* Sabatus *ne' Bruzj lungo Terina, si vegga Cellario* pag. 732. *per non uscir dal nostro regno. Nè si negherà essersi così detti, perchè* quiete & leniter fluunt, *e sono sottili di acqua*.

Minutatim, sed logice respondeo. Quod de Beneventano Sabato congerit Martorellius, libere transeat, etsi ex pluribus fluviis coalescat Sabatus, quae sane aquarum pauperiem non denotant, praesertim infra urbem Calorem excipit, & aliis aquarum rivulis auctus Volturnum componit: unde Summontius lib. I. 233. tradidit: *l'acqua di Serino è di tanta abbondanza, che come si vede in quel di Benevento, che vi potrebbero navigare altro che navilj*. Idque testantur omnes, qui Sabatum inviserunt hiemis potissimum tempore immensa aquarum copia fluitantem, non secus ac cetera flumina. Et fuit qui Sabatum Sarno (quem rivulum esse nusquam dicet Martorellius) majorem esse dictitavit. Ceterum det mihi Martorellius Sebethum fluitasse antiquissimo aevo Sabato simillimum, & hoc sat est, ad firmandum Sebethum non fuisse *rivulum*, *fontem*, *rorem* cet.

Quod vero ad Sabatum Terinensem attinet, praenoto hunc amnem non distingui ab Ocinaro. Adisis Cluerium, Cellarium, Braudandum, Barrium Francicanum, ceteros. Ocinarum autem neutiquam fuisse, neque esse rivulum non est cur hic immoremur ostendere. Revisas vel Giannettasium Nautic. V. ubi magnitudinem, & vorticosum hujus fluvii in mare concursum notat, ad cujus ostia pulcherrimum adolescentulum cum navigio

vigio

vigio misere abreptum fuisse merito fabulatus est, quem propter

. . . Gemitusque cavo Deus edidit antro
Ocinarus, manesque etiam flevere Ligaeae.

Insuper Ocinarum, seu Sabatum Terinensem non leniter fluxisse, ut falso imponit Martorellius, constat vel ex ipso latebroso Lycophrone, qui quamvis occentaverit, Ocinarum puram aquam evomere φοιβὸν ἐκβράσσων ὕδωρ, tamen hunc plenissimum amnen *vortices agere* notavit v. 729.

Ὠκινάρου δίναισιν ἀγχιτέρμονα.
Ocinari vorticibus conterminam (Terinam).

Vortices vero immanem vim impetus habere, & aquae in gyrum vertentis impetum, turbinemque denotare, certissimum. Hinc Pierius ad illud Virgil. Aen. I. *ingens a vertice pontus . . . & rapidus vorat aequore vortex*, haec subnectit: *mirum est quam saepe invenias* vortex & vertex, *indifferenter scribi in antiquis codicibus, quod idem esse vult Arusianus Messus. Capro tamen non temere vorticem per o vocalem quartam, in prima sylla-ba: a vertice per e vocalem secundam distinguente. Praeterea Sos. Carisius vertex a vertendo, vortex a vorando dicta putat. Vult autem Plin. verticem immanem vim impetus habere*, ut: ingens a vertice pontus: *vorticem vero circumactionem undae esse*, ut: rapidus vorat aequore vortex. Consulas Sanctium in Min. & Ausonium Popma. Hactenus dicta mirifice confirmant Canterus, Meursius, Potterus, Barrius Francicanus, Scaliger, ceteri, qui τὸ Ἄρης Lycophronis in hisce jambis 730.

Λούσει δὲ σῆμα Βουκέρως νασμοῖς Ἄρης
Ὀρνιθόπαιδος ἴσμα φοιβάζων ποτοῖς.
Abluet autem sepulcrum corniger fortis
Semiavis extergens aquis monumentum.

proprium cujusdam fluvii nomen esse noluerunt, sed esse Ocinari epitheton i. e. *fortis*, quasi cecinisset vates, *qui Ocinarus fortis & corniger abluet* cet. Ergo si Ocinarus *fortis* & *corniger fuit*, certe *non leniter fluebat:* nam Pöetae fluvios *cornigeros*, & *bicornes* nominant ob uber-

ubertatem aquarum. Dignus est qui legatur Acron Horat. lib. IV. cui accedit Potterus: *Res enim, aut homines violenti & impetuosi tauris assimilari solent*. Addas, quod fluvii, quibus haec nomina tribuuntur plerumque sunt rapidi & violenti: Hinc Oceanus ταυρικρανος appellatur ab Euripide in Orest.

Ὠκεανὸς ὃν	*Oceanus quem*
Ταυρόκρανος ἀγκάλοις	*Turiceps ulnis*
Ἑλίσσων, κυκλεῖ χθόνα	*Se flectens ambit humum*.

Ad haec Natal. com. 823. *Taurinum autem caput Oceano tribuerunt antiqui propter vim ventorum, a quibus excitatur & impellitur, vel quia tauris similem fremitum emittat, vel quia tamquam furibundus in litora feratur*. Et P. Pedrusius in Museo Farnes. tom. V. Homeri nummum expositurus, inquit: *il Toro parimente conviene a Nettuno a riguardo del boato, che forma il mare quando si mette in tempesta*. Ipsum legas: unde Gyraldus Syntag. 51. adnectit μυκεται *Neptunum appellatum legimus a mugitu & boatu maris, & huic Deo tauros valde furvos, nigrosque immolabant*. Laudatus Petrusius tom. III. pag. 141. Hadriani nummulum Neptuni imagine nobilem explicans, ait: *spuntano pure dalla sua fronte le corna; e d'un tal simbolo servironsi gli antichi, per significare il boato del mare, che bene spesso sentesi risuonare a guisa appunto di un toro, che mugge. Quindi* Neptunus ipse Tauro & Taurios nuncupatus est .... *E se la fronte de' fiumi, specialmente dell' Acheloo ci viene rappresentata cornuta*, Acheloum cum Taurina fronte depictum exhibent vetusti nummi Ambraciotarum, & Acarnanum, *Ezechiel Spanhem*. Diss. 5. *siccome i sentimenti antichi*, Flumina reliqua Tauro comparant, ob sonos ipsos, & alveorum circumflexiones, quas cornua vocant, Strabo lib. 10. *tanto più il mare, che in boati, muggiti più orrendi scoppia co' suoi procellosi flutti*, cet. Igitur, ne in iis, quae nimium obtrita sunt immoremur, cum Ocinarus, seu Sabatus Terinensis fuerit *verticosus, corniger*, & Ἀφνης, quomodo ex natura ipsius vocabuli dici potest *quietus, lenissimus, & aquarum pauperrimus?*

Interea auram obtundis, mihi non nemo obmurmurabit, nec proficis hilum contra Martorellium, qui Ἀφνην non

non epitheton, sed proprium fluvii nomen esse defensat de R. Calam. tom. 11. pag. 683. Verum peculiaris haec Martorellii opinatio hac ratiocinatione in nihilum abibit. Si Α'ρης est proprium amnis nomen, epitheton Βυκέρως ei adjungi debet, uti vides: adeoque Α'ρην *rivulum lenissimum* fuisse negandum est: nam, ut supra ad ravim usque recantavimus, Pöetae fluvios *cornigeros* nominant ob ubertatem aquarum, & fluxionis vehementiam: Sed Martorellius ibidem vult Α'ρην juxta veram nominis indolem parvae, vel nullius aquae fluviolum fuisse, non secus ac Sebethus: *hunc* Α'ρην dictum ἀπὸ τοῦ α στερητικοῦ, & ῥέω *fluo, quasi non flueret ob caritatem aquarum, itaque opportune Lycophron canit de eo potius* λούειν, *lavare: hinc firmatur vocem* Sebethus *aeque esse, ac quies, & idem dicas Graece* Α'ρης, *ac apud Hebraeos* Sebethus; *& nunc primum novimus verbum latiare* areo *hinc etiam natum: arescunt enim omnia, aquis minime defluentibus: risum movet Perrottus, qui censet areo* esse ab ara, quia, quae diis adolentur, torrendo sicca aridaque reddi solent, *cui adstipulari videtur Voss. in Etym. voce* ardeo. Ergo aut importunum, & confictum est Martorelli etymon: aut Α'ρης & Βυκέρως sunt epitheta Ocinari, seu Sabati Terinensis. Nulla evadendi latebra. In haec saxa impingunt ii, quibus nova etyma immodice placent. Ceterum Α'ρης proprium fluvii nomen haud esse magnopere confirmatur ex eo, quod nulla vel umbratilis mentio de illo occurrat penes cujuscumque aetatis Geographos, aut Calabriae Scriptores. Neque Cellario, & Cluerio, maximae notae viris, irascatur doctiss. Martorellius, neque eos tamquam obliviosos damnet: quoniam quae ipse sibi finxit de Ari in illis reperire frustra adlaboravit. Unus est Ortellius, qui nescio quem Ερις, de quo subsultim loquitur Tzetzes, confundit cum Αρι, & quem non legisse Martorellium obstupesco.

Antequam ad alia rapiar plurima hic animadvertere operae pretium duco. Primo in vers. 731. Lycophronis, quem superius exscripsi, inest vox ὀρνιθόπαιδος, quam ego commune secutus interpretamentum reddidi *semiavis*. Verum contra me, ac ceteros clamitat Martorellius ibid. pag. 684. *in vers. 731. inest vox* ὀρνιθόπαιδος, *quam universi dederunt* semiavis *menti Lycophronis per-*

quam

quam infesti, quare ipse cum hoc vate conjurans reposui, gallinae pedes habentis. *A pueris didici* ὄρνις *esse gallina: & fundum divitem praeter lexica do Bochartum in Hieroz. par.* 2. *pag.* 125. 126. cet. His autem quid reponam habeo. Scilicet Cl. Martorellio adhuc duo supersunt probanda. Primo, Lycophronem in illo aevo scriptitasse, in quo hic usus apud omnes invalescebat, quod quidem ex Bocharto minime deducitur inquiente: *cum igitur* ὄρνις *Homero, & Hesiodo nihil quicquam sit, quam avis in genere, Platonis coepit aevo usurpari pro gallinaceo genere, & per aliquot saecula tam de gallo, quam de gallina dici, donec obtinuit usus, ut proprium esset gallinae nomen*, cet. Si igitur non uno saeculo post Platonem hic usus obtinuit, frustra ab Lycophrone, qui in antiquiori scripsit tempestate, usurpari nunc dicitur. Deinde rursus probare debuit magnus Martorellius post Platonis aevum voculam ὄρνις usurpatam fuisse *solummodo* pro *gallina*, nusquam vero pro *avi* in genere, quod sane probare nequivit: Ipsemet enim Christi Apostoli, qui unica dialecto usi sunt, vocem ὄρνις nunc accipiunt pro *gallina*, ut Matthaeus XXIII. & Lucas XIII. 34. (quamvis alii vertunt *avis*) nunc usurpant pro *avi* in genere, ut Apocalypsis XVIII. 2. ἔπεσεν ἔπεσε Βαβυλὼν ἡ μεγάλη, καὶ εγένετο κατοικητήριον δαιμόνων, καὶ φυλακὴ παντὸς πνεύματος ἀκαθάρτȣ, καὶ φυλακὴ παντὸς ὀρνέȣ ἀκαθάρτȣ, μεμισημένȣ. *Cecidit cecidit Babylon magna & facta est habitatio daemoniorum, & custodia omnis spiritus immundi, & custodia omnis volucris immundae, & odibilis*. Et cap. XIX. 17. Καὶ ἔκραξε φωνῇ μεγάλῃ, λέγων πᾶσι τοῖς ὀρνέοις τοῖς πετωμένοις ἐν μεσȣρανήματι. Δεῦτε καὶ συνάγεσθε εἰς τὸ δεῖπνον τȣ͂ μεγάλȣ Θεȣ͂, ἵνα φάγητε σάρκας Βασιλέων, καὶ σάρκας χιλιάρχων, καὶ σάρκας ἰσχυρῶν, καὶ σάρκας ἵππων, cet. *Et clamavit voce magna, dicens omnibus avibus, quae volabant per medium caeli. Venite & congregamini ad caenam magnam Dei: ut manducetis carnes regum, carnes tribunorum, carnes fortium, & carnes equorum*, cet. Et ibid. 21. Καὶ πάντα τά ὄρνεα ἐχορτάσθησαν ἐκ τῶν σαρκῶν αὐτῶν. *Et omnes aves saturatae sunt carnibus eorum*. Hic autem Johannes alludit, aut potius citat Ezech. 39. vers. 17. *dic omni volucri, cunctisque bestiis* agri cet. & ad Jerem. 12. 9. *Venite*, cet. Consulas

Bos-

Boſſuetium in hunc S. Rivelationis locum.

Quod dictum eſt de graecanica voce ὄρνις, dicimus & de hebraea *tzippor*, quae licet plerumque redditur *paſſer*, uſurpatur etiam pro *avicula*, & interdum pariter pro *gallina*. Hinc Eccleſiaſtes XII. 4. de Senioribus inquit: *conſurgent ad vocem volucris*. Sic habet & Hieronymus. LXX. ſeniores habent τοῦ στρουθίου, quæ voces paſſerculos, aut quaslibet aviculas ſignificant. Quidam apud Malvendam vertit: *& ſurget ad ſonum aviculae*. Et interpres Origenis poſuit *gallinam* pro *volucre*. Ergo, ſi, ut innuebam, ante & poſt Platonis tempeſtatem vox ὄρνις tam pro *gallo*, *gallinaque*, quam pro *avi* in genere uſurpata eſt, fruſtra illam in Lycophrone ad *gallinam* reſtringit Martorellius. Alterum ſupra notare oblitus eram, nempe in Evangelio nuſquam *Gallus* ὄρνις nomine ſalutatur, ſed ubique ἀλέκτωρ dicitur. Ceterum an Parthenope *gallinae*, vel *avis* pedes habuerit, unum idemque eſt. Quod advertendum duco, eſt unicum eſſe Martorellium, qui *gallinipedem* dixerit Sirenem: ſed omnes veteres latini γενικωτάτως ſcripſerunt, Sirenes pedes avium habuiſſe, quorum agmen agit Ovidius met. V.

Hic tamen indicio poenam linguaque videri
Commeruiſſe poteſt: vobis Acheloïdes unde
Pluma PEDESQVE AVIUM, *cum virginis ora geratis?*

Ipſemet Lycophron, & id non advertiſſe doctiſs. Martorellium longe demiratus ſum, ſirenem γενικωτάτῳ vocabulo *volucrem* dixit v. 721.

Ἔπειτα κυδανοῦσιν οἰωνὸν Θεάν
Quotannis honorabunt volucrem Deam

Adde ſis. Οἰωνὸς proprie eſt major avis & carnivora, quia οἶος, ſcilicet ſola eſſe amat, praedae capiendae ſolitarie inhians. Hinc initio Iliadis, ut Achillis ira manifeſtaretur, occinit Homerus

Αὐτοὺς δὲ ἑλώρια τεῦχε κύνεσσιν,
Οἰωνοῖσί τε πᾶσι . . . .

Et hoc in Hectoris cadavere peracturus erat Achilles, niſi ab Priamo redemptum fuiſſet. Quod ignominioſſimae & immitis avis nomen bene convenit Sireni car-

carnivorae, secus vero *gallinae*, mansuetissimae avium speciei. Postremo Lycophron de Sirenis pedibus ne verbum quidem facit, & vox ορνιθοπαιδος etiam juxta Martorellii sensum debuerat verti *gallino-puellae*: & id praeter propriam vocis indolem ratio ipsa confirmat: quippe Sirenes non tantum pedes avium, sed etiam omnia inferiora pennis consita habuisse finguntur: Apposite Bochartus ibid. *superiora sunt Virginum, inferiora τῶν στρουθῶν, passerum, vel struthionum, non piscium, ut vulgus putat.* Et Ovidius ibid.

Posse super fluctus alarum insistere remis
Optastis, facilesque Deos habuistis, & artus
Vidistis vestros subitis flavescere pennis.

Ergo cum unaquaeque Siren a cinctura ad pedes plumis amicta fuerit, congruenter nimis hic ab Lycophrone, ejusque interpretibus dicitur ορνιθοπαις *semiavis puella*, secus vero *Gallinipes*: esse enim *semiavem* ad nullam avium speciem restringi valet, nisi prius pennarum illius, qui *semiavis* est, figura & color dignoscatur. Haec animadvertere volui, ne Martorellio doctissimorum virorum interpretamentis saepe contradicenti, tam cito credas. Tandem juste queritur Martorellius ibidem: *quare facessant, qui eas* (Sirenas) *desinere in pisces scripsere, & castigandi tandem nostrates pictores & scalptores, qui caudatam piscium instar Parthenopen ubique effingunt*. Verum id binis verbis, ut supra vides, notaverant jam Bochartus, Antonius Augustinus, ceteri.

Alterum quod animadvertendum superest breviter expediam. Contendit Martorellius ibid. ut superne rescripsimus, verbum latiale *areo*, non secus ac Α'ρης natales habuisse ἀπὸ τοῦ α στερητικοῦ, & ῥέω: *arescunt enim* inquit, *omnia, aquis minime defluentibus*, & risum subdit movere Perrottum id aliunde repetentem. Verum, ut candide scribam, an risum magis moveat Cl. Perrottus, quam Martorellius, anceps diu haesitavi. Isthaec sane, ne per transennam quidem illevisset Martorellius, si ei magni Mazzochii, qui veluti sol omnia perlustrat, & obscura quaeque irradiat, lumen affulsisset. Is in Spicileg. tom. 11. pag. 54. n. 34. haec de *Ara*, quae Perrottianum etymon magnopere firmant, enotavit: *He-*

Hebraeis & Chaldaeis ur, *ubi verbum est*, lucere *significat* (*quod aris peculiare*) *si sit vero nomen*, *non tantum lucem*, *sed* & FOCUM *notat*, *qui tritum est arae synonymum*. *Hinc & verbum* Uro *apud latinos est*, *quia focus urit*. *Et hinc* Arae (*quae & focus dicitur*) *vox*, *modo* V in A *vertatur: id quod Chaldaeis in defectivis secunda est usitatissimum*. *Itaque quod* Aram *pro* Ora *aut pro* Ura *dixerimus*, *hoc Chaldaeis debemus*, O in A *saepe mutantibus*. Jure igitur merito Perrottus latinorum *areo* ab *ara* deduxit. Si autem & id etymon adhuc non arridet, aliud fortasse Martorelliano verosimilius in medium adducam. Scitissimum est universa loca *arida* & herbis plantisque nudata *Arar* aut *Aröer* Hebraeis fuisse dicta. Hinc Jer. XVII. *6.* illud sicut *Arar deserti* haud significat *myricam solitudinis*, sed locum in deserto stirpibus destitutum. Et Jerem. LXVIII. *6.* illud, *sicut Aröer in deserto*, non aliud quam dixi, est, nim. deserti *glabretum* : nam loca virgultis nuda latini *glabreta*, Graeci φαλάκρας, i. e. *calvitia* nuncupabant. Adi ad Mazzochii Differt. *De Aröer Biblico* cujus verbis hic usus sum. Et quamvis *τὸ Arar* Maldonatus, Estius, Emmanuel Sa, Malvenda, Menochius, Tirinus, Gordonius, a Lapide, aliique verterint *myricam*, universi tamen dicunt *myricam* ex eo dictam quia in *aridis* locis enascitur. Maldonatus. *Myrica notum est arbustum*, *quod nonnisi in* aridissimis *locis nascitur*, *& nullum* fructum profert, *significat ergo eum*, *qui in homine confidit futurum infructiferum*, *& aridum*, *idest nullum bonum successum habiturum*. Menochius: *Myrica*, *sive tamarix* (*quo etiam nomine appellatur ab Italis*) *notum est arbustum quod non nisi in* aridissimis locis nascitur, cet. Hinc quidam apud Malvendam legunt : *erit similis nudatissimae arbori*, quasi dicat. Erit siccus, sterilis, aridus, infructuosus, inutilis, nullum bonum successum habebit, ut arbor nudata, & destituta floribus, fructibus, foliis, & omni humore & succo nativo, & extrinseco in locis aridis & squallentibus plantata. A Lapide: *Haec dicitur maledicta*, *& ut ait Plinius infelix*, *& religione damnata*, *quia sterilis est nec fert fructum*, *& in solitudine sola nascitur*, *vilis*, *depressa*, *abjecta* cet. Hinc Virgil. ecl. 4.

Non omnes arbusta juvant, *humilesque myricae*

Cui

Cui adnotat Mancinellus: *vulgus infelicem eam arborem appellat quoniam nihil ferat, nec feritur unquam.* Haec quoque funt Plinii verba. Si igitur myrica ex eo, quod in *arido* nafcatur, *Ἀρῦειν* dicitur, inde *αμεσοι* profluit latiale verbum *areo*.

Age vero perpendamus quanti fint faciendae ceterae Martorellianae congruentiae, queis confirmare credidit vir doctifs. recentiffimum Sebethi etymon, Sebethumque etiam ex vi nominis fuiffe undarum indigentiffimum amniculum: *Hinc*, profequitur De Calam. tom. II. pag. 691. *Jofeph de Bello Jud. pag.* 411. *finxit Sabatum fluvium prope Arcaeam in Phaenice adeo tenuem, ut feptimo quoque die exarefceret.* Eadem obtrudit pag. 224. (*Napoli abitat. ec.*) *A me piace riveder la Paleftina, ove Giufeppe Ebreo ci dà eziandio un fiume* Sabatus *così povero d'acque, che ogni fettimo giorno inaridiva, ma tali portenti non fono cofe rare in quefto fcrittore*, ec. Sed haec tam libero & refoluto calamo fcriptitaffe accuratiffimum Martorell. ad ftuporem usque demiratus fum. Quippe quia Jofeph tradidit Sabbaticum fluvium feptimo die non exarefcere, quin potius fluere. Secundo fcripfit hunc fluvium non eiTe tenuem, imo immodica aquarum copia ex Libano in mediterraneum fe infundere. Tertio non leniter, fed ftrepitofo murmure influere. Denique non effe dictum *Sabbaticum* a fluxionis lenitate & quiete, fed quia in Sabbati die confluebat ceteris hebdomadae diebus exarefcens. Quae quatuor non advertiffe, aut filuiffe doctifs. Martorellium nefcio unde fit factum. Jofephum, ex cujus graeco textu, omnia quae diximus prono alveo fluunt, audiamus: fic occipit: *θεᾶται κατα την πορείαν ποταμῦ φύσιν αξιαν, ιςορηθῆναι. ρεὶ μεν ραρμεσος Αρκαίας τῆς Αγριππα Βασιλείας, καὶ Ραφαναιας, ἔχει δὲ θαυμας ὴν ιδιοτήτα. Πολυς γαρ ων ὄτε ρεὶ καὶ κατα την φοραν ϐ χολαῖος, ἔπειτα δὲ πᾶς εκ τὸν πῶγῶν ἐπιλέιπων ἔξ ημερῶν ἀριθμὸν ξηρὸν παραδιδοσιν ορᾶν τον τοπον εἰθ᾽ ὤπερ ὐδεμιᾶς γενομενης μεταβολης ὅμοιος κατα την Εβδομεν εκδιδωσι, καὶ ταυτην αει τὴν τάξιν ἀκριβῶς σετηρηται αφιαφυλαττων. ὅθεν δη καὶ σαββατῖκὸν αυτὸν κεκληκασιν απο της ἱερᾶς τῶν ιυδαιῶν ἑβδομης ϐτως ὀνομασαντες. Confp.cit (Titius) in itinere fluvium cujus natura digna eft, quae memoretur. Labitur is medius quidem inter Arcaeam* (five Archas) *regni Agrippae urbem, & Raphanacas:*

nacas:

naeas: mirabilem autem proprietatem habet: nam cum sit copiosus (nota I.) *quando fluit, nec lapsu segnis* (nota II.) Casaubonus & Cuperus sic vertunt : *nam cum sit magnus quando fluit, feraturque impetu* NON LENI *: postea vero totus a fontibus deficiens per sex dierum spatium siccum alveum oculis spectantium praebet. Deinde ac si nullam mutationem passus fuerit die septimo sibi similis* (nota III.) *fluit. Atque hunc ordinem exacte semper ab eo servari observatum est: unde Sabbaticum eum appellarunt a sacra apud Judaeos* (nota IV.) *septima die.*

Non me quidem latet Casaubonum, Fullerum, aliosque apud Cunaeum lib. 2. de Rep. Hebr. cap. 2211. & Colomesium in Opusc. XXV. & Gaalminum in not. ad Mich. cet. Josephi textum male turbasse & contorsisse, sed monstrosam esse eorum versionem norunt ii, quorum pectus τῳ πρεποντι incoctum est. Quippe ad suae infidelissimae versionis praesidium nil nisi miseram futilemque rationem obtrudunt falsissima suppositione nisam, nim. Rabbini, ajunt Josepho adversantur, qui septimo die flumen quiescere contendunt. Verum haec pro nihilo reputamus, qui Rabbinorum fabulosum *Sabbathium* distinguimus ab Josephi Sabbatico. Opponunt rursus Plinium lib. 31. 2. contrarium scripsisse. Respondeo, Plinium hac in re vel dormitasse, ut autumat quidem Baronius an. 33. XXXVII. vel de alio quodam rivulo sermonem fecisse. Ecquidem Joseph loquitur de fluvio in Syria, Plinius vero de rivo in Judaea. Adde in Oriente infiniti cujuscumque generis fontes & rivuli: jure igitur conjectamur Plinium de horum aliquo mentionem fecisse. Baronium sequitur Cornelius a Lapide Joan. cap. 9. 294. Casaubonum sectatus est Calmet in Diction. sed nescio quanam ratione. Objicit: *porro fluvio Sabbatico religiosa deesset requies si ea die tantum flueret: ut rite Sabbatum observaret cessandum illi erat a cursu*. Respondeo. Joseph nullam Religiosam requiem dat Sabbatico, sed simpliciter ejus mira phoenomena tradit. Scio, cur haec objectaverit Calmet, quia nempe cum Buxtorfio, aliisque, ut vidimus, Sabbaticum & Sabbathium, aliud Rabbinorum in Oriente commentitium flumen, simul confundit, sed id gratis asseruit. Hactenus dicta confirmant Olstenius, & Anonymus quidam

dam apud Leonem Allatium in lib. cui titulus Σύμμικτα. Olstenius: *Porro ex iis quae dicta sunt manifeste apparet, quicquid Judaei de Sabbathio fluvio extra Phoenicen quaerendo scribunt mera esse somnia, & putidissimas nugas. Nam ut Plinium taceam qui auctoribus Josepho antiquioribus hac in re usus est, ipsius sane Josephi tanta est hac in re auctoritas, ut unus is, quotquot sunt fueruntque Judaei longe antecedat. Fluit autem* (Sabbaticus) *si Geographorum tabulis credimus inter Arcas* cet. Anonymus: *Prioris* (Sabbatici) *Josephus meminit, & ex eo, uti vides Plinius & alii. Situm Josephus clare designat cujus vestigia sequitur Adricomius, quamquam fieri possit ut erraret in tanta rivorum e Libano decurrentium multitudine; & nosti quam anceps sit antiquitatum ejusmodi cum recentioribus comparatio. Defecisse autem sive ipsum fluvium, seu potius miraculum illud jam ante multa saecula, & fortasse statim post excisam Hierosolymam, id indicio est, quod nemo posteriorum, ac ne recentiorum quidem ejus tamquam sibi visi, meminerit. Alter* (Sabbathius) *est Rabbinorum & sequioris aevi fabulosus, quem ad imaginarium illud decem tribuum in Scythia imperium retulerunt, & circa mare Caspium collocarunt*, cet. Duplex igitur distinguendum flumen est. Primum quod singulis Sabbathis fluere scripsit Joseph: alterum quod in singulis Sabbathis exarescere fabulantur Judaei, quodque numquam extitisse norunt omnes. Facessant igitur, quae ad nauseam usque insignis mendaciorum & ineptiarum fictor Eldad Danita congerit, qui quatuor Isräelitarum tribus in Aethyopia locat, Sabbathio fl. septas, & omnibus copiis circumfluentes; reliquas sex in Asia suis legibus utentes existere fabulatur. Putidae quoque fabulae sunt quae scriptitarunt Simeon R. in Jalcut, & Beresith Rabba, & Thalmud in lib. Sanhedrim 13.41. & seq. Profligatam hanc de Sabbathio fl. fabulam, nisi vehementissime fallor, eruerunt Judaei ex lib. IV. Esdrae cap. XII. *Et transtulit eos trans flumen, & translati sunt in terram aliam. Ipsi autem sibi dederunt consilium hoc, ut derelinquerent multitudinem gentium, & proficiscerentur in ulteriorem regionem, ubi nunquam inhabitavit genus humanum, vel ibi observare legitima sua, quae non fue-*

rant servantes in regione sua. Per introitus autem angustos fluminis Euphratem introierunt. Fecit enim eis tunc Altissimus signa, & statuit (h.e. stitit) *venas fluminis usquequo transirent. Per eam enim regionem erat via multi itineris, anni unius & dimidii, nam regio illa vocatur Arsaveth. Tunc inabitaverunt ibi usque in novissimo tempore, & nunc iterum cum coeperint venire, iterum statuet Altissimus venas fluminis, ut possint transire, propter haec vidisti multitudinem in pace*, cet. Antiquissimam, ergo originem seu occasionem habuerunt Judaeorum effugia, queis nescio quod regnum judaicum florentissimum alii in remotissimis Asiae partibus inaccessis, alii alibi, ut videmus, commenti sunt. Jure igitur Mazzochius in Dissert. VIII. *De Jacobeis de Messia vaticiniis*, asserit contra Sam. Basnagium, omnem retro antiquitatem, ante & post Christum, vi Jacobei oraculi convictam finem Sceptri Judaici cum Christi in terris praesentia connexuisse. Haec cum ita se habeant ecquis ferat F. Jacob. Hyacinthum Serry in Exercit. de Christo, cet. pag. 97. qui confidentia summa Sabbaticum cum commentitio Judaeorum flumine Sabbathio confudit? Nota est nimia hujus viri in scribendo licentia, in eo tamen laudandus, quod an Sabbaticus sex diebus exaruerit, an defluxerit in medium reliquit. Nulla igitur nos ratio cogit, ut Sabbaticum contrà Josephi textum sexta die exarescere cum Martorellio, ceterisque dicamus. Hinc Sabbatico simillimum esse fontem Siloachum adverterunt universi. De quo Hieronym. Isai. VIII. *Siloam autem fontem esse, qui non jugibus aquis, sed incertis horis, diebusque ebbulliat*. Eadem profert Marcus Morinus in Arca Nöe, Willermus Tyrius lib. VIII. Bell. sacr. cap. IV. *Fons nec perpetuas habet aquas: interpolatum enim habens cursum:* Brocardus, *a quo* (Silöe) *per aquaeductum derivatur in piscinam superiorem, non semper, sed quando inundat aquis*. Silöe igitur incertis horis, & diebus fluitabat, sed eum fluitasse in Sabbato de fide est: etenim Christus caecum ad oculos in Silöe lavandos in die Sabbati misisse videtur. Hinc S. Irenaeus lib. 4. cap. 19. *Siloa*, inquit, *saepe Sabbatis curavit, & propter hoc assidebant ei multi die Sabbatorum*. Demiror Calmetum cujuscumque eruditionis col-

collectorem inter cetera, quae de Siloacho protulit miracula, nil adnotasse de ejus interpolata fluxione.

Praeterea neque manus statim Martorellio dandae sunt ajenti Josephum *Sabbaticum* finxisse, eo quod *tali portenti non sono cose rare in questo Scrittore*. Nolo hic Flavii Josephi, Hebraeorum eloquentissimi, qui nunc γενικωτατος ab Martorellio tamquam fabularum compilator traducitur, dignitatem tueri. Sola ratione agendum est. Forsitan & id genus fluvii αδυνατοι sunt? Nequaquam minimi: imo & plures extitisse constat ex historia naturali. Videsis Lucantonium Portium de motu corporum pag. 102. & Gassendum Physic. III. lib. 1. cap. 3. Hinc Corsinium physic. tom. III. pag. 577. mira id generis fontium, fluminumque phoenomena referentem, & explicantem audire praestat: *Ad Nili naturam proxime accedit fluvius ille Novanus, qui in agro Pitinate trans Appenninum omnibus solstitiis torrens, bruma siccatur, & alter fons, qui in Pireneis, qui singulis horis per tres continuos menses a Majo, vel Junio, vel Julio auspicatos fluxum interrumpit: quemadmodum etiam Colli-Martiensis in Provincia fluviolus admodum exilis octies in hora fluere ac refluere, inaequalibus tamen inter utrumque fluxum intervallis, cospicitur.*

Novanus itaque fluvius ex illa Appenini parte facile oriri poterit, in qua nives, nonnisi vehementiori calore solis solvi, liquarique possunt; adeoque aestate solum non hieme fluere cospicitur. Qui vero aut ex Pireneis montibus, aut ex Colle-Martio toties interrupta periodo excurrit, fortasse impeditur a vento quodam in ipsis montium visceribus contra orificium illud spirante ex quo paullatim aqua defluere debet, donec mediocris aquae copia sensim collecta vi propriae gravitatis venti resistentiam superet, ac per aperta montis latera tota dilabatur. Fieri etiam potest, ut aqua fontis illius paullatim ex guttulis una concrescentibus efformetur, adeoque, dum illae sensim uniuntur fons fluere desinat; incipiat vero libere dilabi, cum mediocris illarum copia formata fuerit. Unde Agricola de natura eorum, quae ex terra fluunt lib. 3. pag. 114. *Quidam ad aliquod tempus cessant, deinde rursus fluunt, ut Symethus in Sicilia, & amnis qui medius inter Arcaeam, & Raphanaeas Syriae, urbes, cursum*

tenet, modo pleno defertur alveo, repente deficit & sex diebus continovis siccum transitum praebet alveum. Eadem habet Ortellius, aliique. Porro Joseph mirabiliora tradit de fonte Hieracuntino lib. 1. cap. 8. de Alphaltitico lacu ibid. cap. IX. & de mari Kinnerth lib. 3. cap. 30. & tamen ab doctiorum recutitorum collegio minime denegantur: igitur aeque historia Sabbatici veluti commentitia rejici nequit. Opponit Calmet ibid. Sabbaticum diversissimae indolis esse ab ea qua ab Josepho describitur, Il est urai-que Dominique Magri dans son voyage qu' il fit en Syrie agè de dix-neuf ans, assùre qu'etant arrivè au bord du fleuue Sabbatique avec su Caravanne an jor de Vendredi 21. Juin au soir, il vit le fleuue se tarir mens le coucher du Sole il du Vendredì & de meuren à sec juequ' au lendemain, que la Caravanne ètant partie, il n'eut pas le loisir de voir si le Samedi au soir, lorsque le repos du Sabbat seroit passè le flevve recommenceroit à couler; le Voyageur cite les marchands dè sa Caravanne, & les paysans des environs du li eu pour timoins de ce qu'il avance; & il en infereque Joseph s'est trompe lor squ'il a dit que ce fleuue ne couloit que le samedi puisqu' au contraire il coule toute la semaine excepte le samedi. *Dominicus Magri quidem in Syriam iter habens 19. annorum Juvenis narrat venisse se cum comitibus ad ripam amnis Sabbatici vespere dies Veneris 21. Junii; vidisse autem amnem ad solis occasum subito arescere; cum vero mane alterius diei sibi e loco abeundum esset, inde factum ut prodigii exitum non opparíretur; probaturus scilicet, an pristino cursu evoluto, Sabbatho flueret. In ejus rei testimonium itineris sui socios, & incolas loci laudat; ex quo fidem Josepho detrahendum deducit, cum tam longe absit, ut amnis Sabbatho fluat nt potius arescat*. Audio. Verum haec Sabbatici existentiam contra Martorellium mirifice confirmant, quicquid hodiedum sit de ejus periodico fluxu: nam longo temporum decursu flumina fontesque varias pati posse mutationes quis erit inficiaturus? Ovid. metamorphos. XV.

Hic fontes natura suos emisit, & illhic
Clausit: & antiquis tam multa tremoribus orbis
Flumina prosiliunt, aut exsiccata residunt.

Ce-

Ceterum inconsideratam fuisse laudati juvenis observationem admonet ipse Calmet ibid. *sed optandum fuisset, ut Scriptor ille non unius tantum noctis, sed plurium hebdomadarum observatum prodigium adeo mirum narraret; potuit enim subito quodam casu accidere, ut amnis e montibus provolutus forte ad vesperam illius diei aresceret*. Verum haec ut ut sint, ego quidem exsistimo Sabbaticum amplius non extare. Videsis supra quem laudavimus Anonymi locum: hinc Hyacinthus Serry ibid. *quamquam ut planius dicam, quod res est, nullus hujusmodi fluvius in Syria visitur modo: quicquid olim, dum Syriae Civitates obiret Titus Imperator, historiamque Josephus scriberet, rei fuerit*. Si autem quis Sabbaticum adhucdum fluere maluerit, sed absque mira illa periodica fluxione, non abnuo.

Ceterum quicquid sit de existentia, & mirabili Sabbatici fluxione, certo certius est fabulosum licet Sabbaticum I. non leniter fluxisse II. non fuisse aquarum pauperrimum III. non fuisse dictum Sabbaticum, quia quiete currebat, sed quia in quietis, seu Sabbathi die vel fluitabat, vel exarescebat. Quae tria in allato Josephi textu pomeridiana luce clariora illucescunt, & vel a pueris advertuntur. Ergo fluvii Sebethi, Sabbatici, Sabati, seu Sambathii nomine insigniti non ita dicuntur ob caritatem, & quietem aquarum, quod erat probandum. Insuper ut haec vel acu tanguntur, animadverto. Rabbini quod finxerunt fl. Sambatium, seu Sabbathium non quidem leni, quieto, ac uniformi cursu fluere, sed cum sit aquarum tumidissimum strepitoso murmure se revolvere fabulantur, non secus ac Nilum, ex cujus jugi rumore & boatu stupidos ejus loci incolas reddi tradunt Historici. Sabbathium in hunc modum describit Calmet ibid. Ils le meetent au-delà de l' Euphrate dans un Pays fore èloignè, où ils prètendent que les dix Tribus sont encore toûtes entières & subsistantes. Elles y possedent de tres-grandes Etâts ex de grandes richesses. Le flevue done ils parlent, coule toute la semaine, auec une si grande rapiditè, & fait un si gran bruit, qu'on l' entel pendant la nuit a la longueur d' une jurnèe. Il est si large, si profond', & si tapine, qu'il est impossible de le passer: & le jour du Sabbat auquel il ne cou-

le poine, on met des gardes sur ce flevus, e fin que les Israèlites ne le passent point. *Hunc trans Euphratem in remotissima regione, in qua decem tribus florere adhuc agro, & divitiarum gloria jactitant, fluere perhibent. Proruit autem eo impetu, & murmure, ut sonus noctu ad iter diei, diu vero ad iter mediae diei prorogetur. Amplior est, altior, atque rapidior, quam trajici possit: die vero Sabbathi, quo aquae prodigio stare cernuntur dispositis ad ripam custodibus transitus Israëlitis prohibetur.* Adisis Bartholoccium in Biblioth. Rabbinic. tom. I. pag. 100. Veniat nunc Martorellius, vir in Rep. litteraria haud infimae notae, & nobis adhuc obtrudat flumina, quae Sebethi, Sabbathii cet. nomine notantur, ex ipsamet vi nominis ingenitam preseferre μικρότητα, *exiguitatem*, *rivulos* fuisse, *rorem*, *leniter* fluxisse, itaut *quiescere* viderentur, cet. Vah fallacissimam, importunam, elumbemque ratiocinationem, ac tanto viro, quem & ego veneror suspicioque, prorsus indignam.

Denique, ut incisis argumentationibus decertem, concedam meo Martorellio, licet evidentissimorum monumentorum ac rationum ope contrarium ad ravim usque demonstraverim, concedam, inquam, Sebethum dictum esse a *quiete*, eo quod *lenissime* defluebat. Videant universi quam liberaliter agam. Verumtamen quid inde? Forsitan ex fluviorum leni cursu eorum μικρότης, *parvitas* deducenda? minime gentium. Enim vero non uni sunt fluvii, qui leni perquam & insensili labuntur fluxu, qui tamen immensa aquarum copia trahi cospiciuntur. Hinc Caesar lib. I. cap. VIII. *Flumen est Arar quod per fines Aeduorum, & Sequanorum influit incredibili lenitate, itaut oculis, in utram partem fluat indicari non possit: id Helvetii ratibus, ac lintribus junctis transibant*, ideoque *segnis & cunctabundus amnis* ab Emenio, panegyrico Constantini cap. 18. dicitur. In hoc fluvio pontem faciendum curavit Caes. cap. IX. Hinc Silius III.

Auget opes stanti similis, tacitoque liquore
Mistus Arar. . & IX.
Quorum serpit Arar per rura pigerrimus undae.

Idem Silius cecinit de Ticino fl. Insubriae navigabili, qui in Padum excipitur, & aquas suas perspicuas ad

10. M.

40. M. P. immistas aquis Padi turbidis conservat.

Ceruleas Ticinus aquas, & stagna vadoso
Perspicuas servat turbari nescia fundo,
At nitidum viridi lente trahit amne liquorem
Vix credas labi, ripis tam mitis opacis
Argutos inter volucrum certamina cantus
Somniferam ducit lucenti gurgite lynpham.

Exinde cecinisse videtur Ariostus cant. XIV. De Doralice & Mandricardo.

Indi d'uno in un'altro luogo errando
Si ritrovaro alfin sopra un bel fiume,
Che con silenzio al mar va declinando,
E se vada se stia mal si presume,
Limpido e chiaro sì, che in lui mirando
Senza contesa al fondo porta lume.

Et Ovidius met. V. fab. 10. Arethusam sic de Alpheo fl. loquentem introducit.

Invenio sine vortice aquas, sine murmure euntes
Perspicuas ad humum, per quas numerabilis alte
Calculus omnis erat, quas tu vix ire putares.

Atque idem, ut sexcenta praeteream, dici potest de nostro Sarno. Adi ad Silium 8. Sannazarium in Salicib. Statium Silv. lib. 1. qui Savonem quoque *pigrum* vocat Silv. lib. p. 3. Forsitan ex Araris, Ticini, Alphaei, Sarni, Savonis, cet. lenitate deduci potest aquarum pauperies? Sed Martorellium iterum, atque tandem sibimetipsi contradicentem audiamus ibid. pag. 224. *Che i fiumi piccioli s'appellassero dall' andar quieti e lenti, onde in parlar Fenicio si dissero* Sabati, *ed in altro dialetto* Sebeti, *il confermano anche gli aggiunti, che i Poeti han dato loro, cioè* ποταμοὶ πρηὺ ῥέοντες, fluvii leniter fluentes, *e così si legge in Orfeo in Arg.*

Αὐτὰρ ἐπεὶ ποταμοῖο δὶα ϛόμα πρηὺ ῥέοντος

lo stesso dice Orazio del fiume Liris, *ora Garigliano, nel lib. I. od.* 31. non rura, quae Liris quieta mordet aqua taciturnus amnis, *quasi spiegandoci con due epiteti la proprietà de' piccoli fiumi; de' quali aggiunti Oraziani Silio nel lib.* 4. *s'avvale anche parlando del Liri.*

...*Qui*

. . . Qui fonte quieto
Diſſimulat curſum, ac nullo mutabilis imbri
Perſtringit tacitus gemmanti gurgite ripas

E ripete lo ſteſſo nel libro 8. *dicendo, che va* tacitis undis ad *Litora*. Atqui ſi verum amamus, hiſce verbis, aut Martorellium ſibi refragari, aut quidnam ſibi voluerit nos aeque neſcire dicendum eſt. Sed ut hiſce tricis me extricem, percontor. Iſthaec epitheta *πρηύ ῥέοντες*, *taciturnus*, *quietus*, cet. eccuine dantur, flumini an rivulo? Si flumini: ergo non ſibi conſtat Martorellius: alibi enim ex fluviorum taciturnitate, & quiete eorum *μικρότητα parvitatem* deduxit. Si rivulo: verum eccur Orpheus in cit. verſu non loquitur de *νάματι*, *rivo*, ſed de *ποταμῷ fluvio*? Rurſus, eccur Horatius, & Silius eadem epitheta dederunt Liri non rivulo, ſed aquarum pleniſſimo fluvio?

Poſt haec ſcripta animadverti in Indice Martorell. haec haberi: *Liris*, *piccolo fiume*, *ora detto Garigliano*, *quali aggiunti abbia preſſo Orazio*, e *Silio*, adeoque nunc Martorellii mentem aſſecutus ſum; ſcilicet exiſtimavit *πεταμον* Orphei, & Lirim rivulos eſſe, & aquarum indigentiſſimos, non ſecus ac Sebethus. Verum ipſemet Martorellius inter *πεταμον*, & *ναμα*, *fluvium*, & *rivum*, magnum diſcrimen millies advertit. Deinde Lirim rivulum eſſe, non ſecus ac Sebethum, iis ſuadere poteſt Martorellius, qui oculorum lumine plane deſtituti ſunt. Igitur, ut res meliori criterio digerantur, dicamus oportet & Orpheum, & Horatium, & Silium noſtram potius confirmare ſententiam, ſcilicet etiam aquarum plena flumina leniter aliquando fluitaſſe, ac proinde nullum, aut importunum eſſe Martorellii argumentum, quo ex Sebethicarum aquarum lenitate Sebethi paupertatem deduxit.

Pro corondis loco haud importunam animadverſionem appono. Si, ut contendit Martorellius, leniſſimi, & aquarum indigentiſſimi fluvii, *Sabati*, dicti ſunt: eccurnam innumerabiles ſunt fontes & fluvii in intimiori Paleſtina, qui perquam leniter ante ipſorum Hebraeorum oculos curſitarunt, curſitantque, & tamen *Sebethi* nomen minime praeſeferunt. V. g. *Siloah*, de cujus

ſitu

situ adisis Lamium Harm. Evang. tom. 11. amniculus erat quietus, taciturnus, lenissimus, de quo Torquatus cant. XIII. 59.

E'l picciol Siloè, che puro e mondo
Offrìa cortese a' Franchi il suo tesoro,
Or di tepide linfe a pena il fondo
Arido copre, e dà scarso ristoro.

hinc testante scriptura, non semel Judae regnum significavit, quod etsi exiguum erat, summa tamen pace quiescebat: significavit quoque Servatorem, qui lenis, & mansuetus futurus erat: & hinc non uni *Fontem Draconis* apud Nehem. cap. 2. 13. *Siloachum* esse rati sunt, atque ita dictum ab lenissimo, & serpente aquarum fluore: eccur ergo Siloachum Judaei non appellitarunt *Sabatum*, *Sebethum*, cet. cum id genus rivulos, juxta Martorellium, tali nomine appellitare consueverint?

CAPUT SEPTIMUM.

DE SEBETHI DECREMENTO.

EVersis jam, penitusque contritis, ut quidem arbitror, argumentis, queis vulgarem de antiqua Sebethi magnitudine sententiam impetere conatus est Martorellius, sermonem ad alia convertamus, quae majori otio, atque criterio discutienda sunt. Jam illud in primis se se quaerendum offert, quam ob rem Sebethus antiquo aevo plenissima undarum copia fluitans in sequiori aetate sensim sine sensu decreverit, ac humilem in rivum evaserit? Sane id non unam ob caussam evenisse me longe demonstraturum spondeo. Consueto prolixiorem me praevideo futurum, sed disputationis ubertas, amoena rerum varietate pensabitur. Ut vero nitido procedam ordine, plurima veluti certa praemitto.

I. Vesuvium antiquissimum esse, qualiscumque montium origo eligatur, non est inficiandum: ridicula igitur est plurium apud Camillum Peregrinum opinio blataren-

terantium, locum, ubi nunc adcubat Vesuvius, aequatissimam olim planiciem fuisse, quae deinde paullatim intumuit, eructante tellure, ac assurrexerit in tumuli speciem, non secus ac in aequato agro Puteolano an. 1528. mons unius milliarii altitudine ex cineribus eructatisque pumicibus coaluit: ridicula, inquam, est: Quippe Vesuvii immensa moles, altitudo, ejus strata praesertim, quae quidem varia sunt, ac naturali ordine disposita, satis ostendunt montis ejus mundo supparem antiquitatem.

II. Incendia vero Vesuvii ipsius montis formationi posteriora fuisse, nemo est, qui ambigat: etenim futile est existimare subterraneum ignem actualem esse, & a Deo in telluris centro creatum & inclusum, quique fluminis instar in Vesuvii fundum exoneretur, ceterarumque Vulcaniarum flammarum origo sit. Thesin hanc selectissimis rationibus firmarunt jam Corsinius Phys. part. tom. III. 489. & P. D. Jo. M. de Turre (*Storia del Vesuvio pag.* 104.) Non sum nescius inter alios, qui Aristotelem hac in re secuntur, F. Josephum A. Ferrarium de Modoetia physic. tom. III. pag. 158. contrariam inculcare sententiam. Duplex is argumentum objectat. Primo, plurimus, inquit, in terrae visceribus calor reperitur: porro non alia est connaturalior caloris illius caussa, quam si subterraneos ignes admittamus. Deinde: *non ex solo calore*, prosequitur, *ignium subterraneorum existentiam demonstramus, verum etiam ex aliis effectis, quae egre admodum expendi possunt, nisi ignes illi admittantur. Montes enim ignivomos reperiri, nemo inficiari potest, qui ignem, fumum, & cineres emittunt.... Porro hujusmodi ignes tunc solum accendi cum emittuntur, dicunt quidem plurimi recentiores; sed unde quaeso, id ipsum quod gratis asserunt ratione adjuncta demonstrant.* Verum haec ejus Physici momenta vel pluma leviora sunt. Quomodo enim evincet hujusmodi calorem, & ignem in montibus & quibusdam terrae inanitatibus jugem, seu semper actualem fuisse, neutiquam vero, ut nos objectamus, ex celeri rapido, perturbato, vel intestino corporum inflammabilium motu paullatim conceptum, ac exortum? Apposite satis Corsinius ibid. *montes ignivomi, Thermae, vel loca calida ostendunt quidem*

quod

quod aliquis calor in terra reperiatur, atque ignem etiam aliquando concipiat, & foras erumpat; non tamen quod ille calor semper in terrae visceribus ardeat.

III. Neque Vesuvius, aliique montes ignem evomentes, qui ad quadrigentos, & quingentos enumerantur in telluris superficie hinc, atque inde intersperfi, ostiola quaedam sunt, unde gehennales flammae erumpunt, ut crediderunt primi Ecclesiae fideles. Mazzochius Kal. pag. 392. Vesuvianos ignes ab *eximiis*, seu *primariis* primi saeculi Christianis a Gehennae promtuariis fuisse repetitos ex edito Gerasimi fragmento ostendit. Eadem tunc de Vesuvio sensisse S. Patricium, Tertullianum, S. Philippum Heracleotam, S. Pacianum, S. Pionium, & S. Gregorium Magnum interpretatus est. Hinc patet quam longe a veritate aberrant, quae F. Vincentius Patuzzius illevit pag. 7. *de sede Inferni: haud abnuo quidem ita credidisse, aut credere potuisse rudiores aliquot de vulgo Christianos, quemadmodum, & nunc minime desunt, qui ita credunt. Verum quoad Patres, & sapientes attinet nullus in ea opinione versatus est*. Huic igitur viro nil nota fuerunt quae Mazzochius in lucem protulit monimenta. Eandem sententiam docuisse alios Patres tradit Resta lib. 1. met. cap. 3. & 4. Legesis quod Petrus Damianus in ep. 5. c. 13. 14. narrat memoratu dignum, quod se accepisse testatur a Desiderio Cassinensi Abate, qui fuit postea R. Pontifex, Urbanus II. Vulgarem hanc Patrum opinionem hunc in modum jugulat Baronius ad an. 983. quem non legisse Patuzzium mecum quisque mirabitur: *licet autem poëticae magis, quam theologicae credita sunt ejusmodi ora terrae evomentia jugiter flammarum esse inferni portas, & quod idem ignis sit ille inferni peccantibus praeparatus, atque id scripsisse reperiantur* Theologi non vulgares; *tamen certum, ista potius similitudinem gerere illius gehennae* cet. Quod vero obsoletam hanc sententiam falsam esse demonstrat id plane est. Scilicet Tartareus Carcer ad perexiguum admodum spatium ab Theologis, & Mathematicis contrahitur. Drexelius, Valentia, Lessius, illum ad unius milliarii germanici quadrati, sive cubici spatium extendunt. Munsterus ad duo vel tria milliaria itidem germanica. Ribera, & Cornelius a Lapide ad milliaria

liaria germanica 50. ſive Italica 200. Omnes haſce hypotheſes juxta calculum geometricum verificari poſſe nitide probavit Patuzzius ibid. cap. VIII. Ergo Gehennae ſpatium perexiguum eſt, ſi cum terrae diametro conferatur, quae juxta Recentiorum obſervationes ſeptem circiter conſtat mille milliaribus Italicis. Haec cum ita ſint nemo non videt ignem inferni magna plurium milliarium intercapedine ab terre ſuperficie ſejunctum, & clauſtris ſolidiſſimis circumſeptum eſſe. Vulcanorum autem ignes vix milliare unum ab telluris ſuperficie diſtant. Quomodo vero Gehennalis ignis in remotiſſimo terrae receſſu, ejusque immenſa ſoliditate circumcinctus ſine ulla rima vel aditu, ſive absque äeris effuſione excitetur, foveatur, & conſervetur fuſe, & ſolide explicat Patuzzius ibid. cap. VI. quem, ne acta agam, reviſas. F. J. A. Ferrarius, qui Recentiorum Phyſicen inficete nimis profligavit, & neſcio in quot pueriles ivit ſententias, Phyſic. tom. III. pag. 161. contra quae diximus illud Deuteronomii objectat locum 32. 22. *Ignis ſuccenſus eſt in furore meo, & ardebit uſque ad inferna.... & montium fundamenta comburet:* Verum hæc ita exponit a Lapide: *ultio irae, & indignationis meae in eos parata eſt, & exardeſcet inſtar ignis, adeo ut ad inferni noviſſima pertingat: eſt metaphora & hyperbole ... ſcilicet ut ima & profundiſſima terrae & montium loca conſumat, & in ſterilitatem vertat*, cet. Et Malvenda: *quaſi dicat: etiam profunda & infima terrae loca vertam in ſterilitatem*. Huic conſonat Menochius. Non me quidem latet Procop. Rup. Rab. & Gregorium 18. Mor. 12. per ignem hunc accipere ignem inferni: verum hi allegorice interpretantur, adeoque non urgendi.

IV. Si igitur Veſuvius extitit ab ipſis mundi cunabulis, ſi ejus ignes non ſemper fuerunt *actuales*, neque *tartarei*; prono alveo ſequitur hunc montem non ſemper arſiſſe, & fluxiſſe jam tempus in quo Veſuvius arboreis tantum comis, laetisque herbarum thoris circumcingebatur. Siquidem *nitrum*, *ſulfur*, *alumen*, *oleum*, *bitumen*, & alia id genus corpora, quae *inflammabilia*, & *combuſtibilia* dicuntur non ſemper promta, & parata fuerunt in Veſuvii cavérnis, & in aperto, ſed in ipſius montis ſiliceis viſceribus intercluſa diu latitarunt, quae-

que

que deinde, ut expofuit P. De Turre, Phyficorum lumen, per *ebullitionem*, *putrefactionem*, *fermentationem*, & *effervefcentiam* agitata, in ignem tandem fe converterunt. Quonam autem Mundi tempore Vefuvius *effervefcentiam* producere coeperit, infra difcutiemus.

V. Quae huc usque de Vefuvio diximus, & de ceteris Vulcanis dicenda funt. Hinc ficulam Aetnam non femper arfiffe Phyfici vetuftiores tradiderunt. Ovid. met. 15. 340. Aetnam in ignem aliquando verti caepiffe cantat, cum antea riguiffet.

Nec quae fulfureis ardet fornacibus Aetna
Ignea femper erit; neque enim fuit ignea femper, cet.

adeoque Aetnam non eadem vi Gaecorum, & Romanorum temporibus ignem eructaffe arbitror, cum Pindarus in Pythiis Epod. 1. fpec. 1. cecinerit quod res erat, quodque oculis videbatur, interdiu fumare Aetnam, noctu fummigare

πᾶς. ευρεύγονται μὲν ἀπλά-
τυ πυρὸς ἁγρόταδυ
εκ μυχῶν παγαί ποταμοὶ
δ' ἀμέραισι μὲν προχέον ῥόον καπνῦ
αἴθων' ἀλλ' ἐν ὄρφναισι πέτρας
φοίνισσα κυλινδομένα φλὸξ ἐς βατει-
αν φέρει πόντυ πλάκα σὺν πατάγῳ
κεῖνο δ' ἁφαίστοιο κρυνὺς ἑρπετὴ
δεινοτάτυς ἀναπέμ-
πει, τέρας μὲν θαυμάσιον καὶ ἰδέ-
σται, θαῦμα δὲ καὶ παριόν-
των ἀκῦσαι.

A qua fane eructantur inacceffi ignis puriffimi ex imis fontes. Flumina (fumi vero interdiu quidem inundant fluctū fervcntem. At per noctes punicea proglomerata flamma ad profundum ponti ferunt folum, cum ftrepitu illa Vulcani fluenta ferpentia faeviffima emittit, monftrum profecto tum vifu, tum auditu mirabile.

Virgilius vero Aen. III. Atnae ruinas & incendia, quae fuo aevo mirabantur univerfi, defcripturus magno ftrepitu fonituque verborum utitur

Portus ab acceffu ventorum immotus, & ingens
Ipfe, fed horrificis juxta tonat Aetna ruinis,
Interdumque atram prorumpit ad aethera nubem
Turbine fumantem piceo, & candente favilla
Attollitque globos flammarum, & fidera lambit.

In-

Interdum ſcopulos, avulſaque viſcera montis
Erigit eructans, liquefactaque ſaxa ſub auras
Cum gemitu glomerat, fundoque exaeſtuat imo

Ex his liquet Phavorinum Philoſophum apud Gellium 17. 10. inaniter fabulari edicentem Virgilium, qui in deſcribenda flagrantia Aetnae Pindarum ſecutus eſt, ipſo Pindaro, qui nimis opima pinguique eſſe facundia exiſtimatus eſt, inſolentiorem hoc quidem in loco tumidioremque eſſe. Virgilius itaque Pindaricam Aetnae deſcriptionem auxit ex eo quod Romanorum temporibus Aetna majori ſtrepitu ignem eructabat, ut Georgic. 1.

. . . . . quoties Cyclopum effervere in agros
Vidimus undantem ruptis fornacibus Aetnam,
Flammarumque globos, liquefactaque volvere ſaxa.

& ut narrat Livius tanta flamma ante mortem Caeſaris ex monte Aetna defluxit, ut non tantum vicinae urbes, ſed etiam Rhegina civitas, quae multo ſpatio diſtat afflaretur. Et Lucretius lib. VI.

Nunc ratio quae ſit, per fauces montis ut Aetnae
Expirent ignes interdum turbine tanto,
Expediam, neque enim media de clade coorta
Flammae tempeſtas Siculum dominata per agros
Finitimis ad ſe convertit gentibus ora,
Fumida cum caeli ſcintillare omnia templa
Cernentes pavida complebant pectora cura,
Quid moliretur rerum natura novarum. . . .
Nunc tamen illa modis quibus irritata repente
Flamma foras vaſtis Aetnae fornacibus efflet,
Expediam. Primum totis ſubcava montis
Eſt natura, fere ſilicum ſuffulta cavernis.
Omnibus eſt porro in ſpeluncis ventus & äer.
Ventus enim fit, ubi eſt agitando percitus äer.
Hic ubi portabit, calefecitque omnia circum
Saxa furens, qua contingit, terramque, & ab ollis
Excuſſit calidum flammis velocibus ignem
Tollit ſe, ac rectis ita faucibus ejicit alte,
Funditque ardorem longe, lateque favillam
Differt, & craſſa volvit caligine fumum:

Extru-

Extruditque simul mirando pondere saxa, cet.

Et Ovidius qui met. lib. V. Siciliam hunc in modum describit

Vasta giganteis injecta est insula membris
Trinacris, & magnis subjectum molibus urget
Aethereas ausum sperare Typhöea sedes.
Nititur ille quidem, pugnatque resurgere saepe,
Dextra sed Ausonio manus est subjecta Peloro,
Laeva Pachyne tibi, Lilybaeo crura premuntur:
Degravat Aetna caput, sub qua resupinus arenas
Ejectat, flammamque fero vomit ore Typhoeus.
Saepe remoliri luctatur pondera terrae,
Oppidaque, & magnos devolvere corpore montes.
Inde tremit tellus, & rex pavet ipse silentum
Ne pateat, latoque solum retegatur hiatu
Immissusque dies trepidantes terreat umbras

Adisis Strabonem, Solinum, Senecam, & ante alios Cornelium Severum, cujus opus de Aetna nescio cur Virgilianum esse plerique ex auctoribus testentur. Denique, praeter alios augustae aetatis scriptores, in sequiori aetatae Aetnam majori excanduisse impetu firmat incendium illud ex quo Piorum fama, & pietas universum orbem peragrarunt. *Vicere*, ait Seneca de Benefic. lib. III. cap. 37., *Siculi juvenes cum Aetna majore vi peragitata, in urbes, in agros, in magnam insulae partem effudisset incendium vexerunt parentes suos. Dissedisse creditum est ignes, & utrinque flamma recedente limitem adapertum, per quem trascurrerent Juvenes dignissimi, qui magna tuto auderent*. Et Severus

Nam quando ruptis excanduit Aetna cavernis,
Et veluti aversis penitus fornacibus ignes,
Et vecta in longum rapidis fervoribus unda:
Haud aliter, quam cum saevo Jove fulgurat aether:
Et nitidum obscura caelum caligine torquet.
Ardebant arvis segetes, & millia culta
Jugera cum dominis, silvae, collesque virentes
Vix dum castra putant hostem movisse: tremebant:
Et jam finitimae portis evaserat urbis:
Tum vero ut cuique est animus viresque rapinae

Tutari conantur opes: gemit ille sub auro:
Colligit ille arma, & stulta cervice reponit
Defectum raptis illum sua carmina tardant:
Hic velox nimio properat sub pondere pauper.
Et quod cuique fuit cari fugit ipse sub illo,
Sed non incolumis Dominum sua praeda secuta est:
Cunctantes vorat ignis: & undique torret avaros;
Consequitur fugisse ratos, & proemia captis
Concrepat, ac nullis parsura incendia parcunt
Vel solis parsura piis: namque optima proles
Amphion, fraterque pari sub numine fortes,
Cum jam vicinis streperent incendia tectis
Aspiciunt pigrumque patrem, matremque, senemque
Seu jam defesso posuissent lumine membra,
Parcite avara manus, dites attollite praedas:
Illi divitiae solum materque paterque,
Hanc rapiunt praedam: mediumque exire per ignem
Ipso dante fidem properant, o maxima rerum
Et merito pietas homini tutissima virtus, cet.

Duo laudati Juvenes in Catanae nummulis visuntur, imo ad eorum memoriam, ajente Pausania lib. 10., festa quotannis agebantur. Videsis Antonium Augustinum Dialog. 2. pag. 34. edit. Rom. Ex his colligitur Aetnam non semper aequali eruptione fremuisse atque arsisse magis in sequiori, quam in antiquissima Mundi aetate.

VI. Neque Lipare, Insularum Vulcaniarum princeps atque maxima, Homeri tempore ignem fumumque eructabat. Videsis D. Orvillium pag. 243. & seq. hinc nil vera, imo tortuosa sunt, quae Martorellius contra universos illevit pag. 110. & seq. (*Napoli abitat. cet.*) existimans Ulyssem ad Liparen flammas fumumque vomitantem appulisse, & id ex illis Homeri versibus Od. 4. 327. eruere adnititur

Η' δ' ὡς Σειρήνων ἀδινάων φθόγγον ἄκουσεν,
Ὥς θ' ἵκετο πλαγκτὰς πέτρας, δεινήν τε Χάρυβδιν,
Σκύλλην θ', ἣν οὔ πωποτ' ἀκήριοι ἄνδρες ἄλυξαν.
(Narrabat) & quod Sirenũ cantantiũ vocẽ audiverat,
Et quoniã venerat ad vagas petras, gravẽque Charybdim
Scyllamque, quam numquam indemnes viri evitarunt.

Quasi

Quasi Homerus Πλαγκτὰς πέτρας distinxerit ab Scylla & Charybdi, & quasi vox πλαγκταὶ (quae certe adjectiva est, aliter Homerus eam cum *petris* minime conjunxisset) Vulcaniarum Insularum proprium nomen fuerit, atque omnibus adhuc mortalibus ignotum. Quod quam iniquum sit perquam breviter evincere studebo. Atqui si verum amamus, sane nil aliud hic innuit Homerus, nisi Scyllam & Charybdim esse Πλαγκτὰς πέτρας i.e. *vagas*, *mobiles*, *erraticas*, *natatiles*, sicuti & Od.M. jam dixerat illas ita ab Diis appellitari. Scylla autem & Charybdis, sicuti, & aliae insulae, & scopuli in mari libere vagari dicuntur, quia turbantibus aequora ventis, nunc fluctibus operiuntur, nunc iterum comparent, quod praesertim, teste Turnefort, in Cycladibus cernere est. Id vero maximopere verificari in Scylla & Charybdi tradidit Strabo lib. I. qui, ut videtur putasse Homerus, fluxum maris ac refluxum vehementissimum fieri circa eos scopulos in mari Siculo, scriptitavit. Praeterea *sunt*, ait Seneca quaest. nat. lib. III. *multi pumicosi & leves, ex quibus quae constant insulae in Lydia natant. Theophrastus est auctor. Ipse ad Cutylias natantem insulam vidi. Alia in Vadimonis lacu vehitur, alia in lacu Stationensi. Cutyliarum insula & arbores habet, & herbas nutrit tamen aqua sustinetur; & in hanc, atque illam partem non tantum vento impellitur, sed & aura, nec unquam illi per diem & noctem statio est: adeo movetur levi flatu. Huic duplex caussa est. Aquae gravitas medicatae, & ob hoc ponderosae, & ipsius insulae materia vectabilis; quae non est corporis solidi, quamvis arbores alat. Fortasse enim leves truncos, frondesque in lacu sparsas pinguis humor apprehendit, ac vinxit.* Et hodiedum in Gallia Belgica apud *Sant' Omer*, lacus visitur per cujus undas non unae insulae nare cospiciuntur. In harum una adcubat Ecclesia cum Conlegio Religiosorum S. Bernardi: omnes autem mobiles sunt, fluctuantque, ne vero huc & illuc aquis diripiantur, replicatis rudentibus, veluti naves, ad ripam retinentur. Sed de his satis. Quod ad rem attinet, praeterquamquod quae de hisce *petris* cecinit Homerus Od. M. vers. 59. & seq. Scyllae & Charybdi optime conveniunt, aperte dixit hasce *petras duplicem scopulum*

pulum esse, in quorum primo Scylla inhabitat, sub altero Charybdis nigram aquam absorbens, ut cuicui non abruptum, sed totum Homeri contextum lectitanti patefiet. Ut vero acu tangatur hujusmodi *petras* ab Scylla & Charydi minime distingui, sedulo advertendum est, Homerum inibi Scyllam & Charybdim non semel *petram*, *petras*, *petrosas* cet. simpliciter nominitasse, ut ib. ver. 121. 136. 238. 246. 255. 260.

> Ην γαρ δηθύνησθα, κορυσσόμενος παρὰ πέτρῃ.
> *Si vero properaveris armis instructis ad petram.*
> Σκύλλην πετραίην, ἥ μοι φέρε πῆμ' ἑτάροισιν
> *Scyllam petrosam, quae mihi ferebat damnum sociis*
> Πάντῃ παπταίνοντι πρὸς ἠεροειδέα πέτρην
> *Undique circumspicienti ad obscuram petram.*
> . . . . ἀμφὶ δὲ πέτρη
> Δεινὸν ἐβεβρύχει . . . . . .
> . . . . *circum autem petram*
> *Horrendum intonabat.*
> Ως οἵγ' ἀσπαίροντες ἀείροντο ποτὶ πέτρας
> *Sic illi palpitantes tollebantur ad petras.*
> Αὐταρ ἐπεὶ πέτρας φύγομεν, δεινήν τε χάρυβδιν,
> Σκύλλην τ', αὐτίκ' ἔπειτα Θεοῦ ἐς ἀμύμονα νῆσον
> Ἱκόμεθα, κ. τ. λ.
> *Sed postquã petras effugissemus horrendãque Charybdim*
> *Scyllamque, deinceps solis ad formosam insulam.*
> *Pervenimus*, cet.

Si vero per πέτρας in ultimis hisce versibus innuisset insulas (quae juxta Martorellium proprio nomine πλαγκταὶ dicebantur) utique πλαγκτὰς dixisset Homerus eodem versus manente metro, vel eis aliquod infaustum epitheton apposuisset, neque id generis *insulas* cum Charybdi Scyllaque constanter conjunxisset. Haec magis magisque firmantur ab Isacio, qui circa Scyllam & Charybdim plurimos *petrarum* acervos extare posteritati tradidit: ἡ Σκύλλα περὶ τὸ Ῥήγιον τῆς Σικελίας ἐστὶν ἀκρωτήριον ἐξέχον εἰς Θάλασσαν ὑποκάτωθεν πέτραι πολλαὶ καὶ μεγάλαι, κ. τ. λ. *Scylla promontorium est juxta Rhegium Siciliae, in mare prominens sub quo sunt petrae multae, & ingentes*, cet. nil diversa scripsit Agatharchides lib.

7.

7. rer. *Europic.* ἀκρωτήριον δέ ἐστιν ἡ σκύλλα ἐξέχον εἰς θάλασσαν, ὁμοίωμα καὶ πρόσωπον ἔχον γυναικὸς κάτω δέ τοῦ ἀκρωτηρίου εἰσὶ πέτραι πολλαὶ καὶ μεγάλαι, ἔχουσαι κοίλους τόπους καὶ σπήλαια, ἐν οἷς θαλάσσια θηρία μένουσιν. *Scylla promontorium est in mare prominens, forma facieque muliebri, sub ipso promontorio petrae sunt ingentes, & complures, quae locos concavos, & speluncas habent interius in quibus habitant bestiae marinae.* E contrario Insulas *petrarum* nomine vocitare nusquam fuit Homeri usus: imo *petrarum* vocabulis *scopulos* saepe, necnon portuum *molos* designavit, ut Odyss. K. v. 87.

Ενθ' ἐπεὶ ἐς λιμένα κλυτὸν ἤλθομεν, ὃν πέρι πέτρη
Ηλίβατος τετύχηκε...
Ibi postquã ad portũ clarũ venimus quem circum petra
Sublimis erat... Et vers. 126.
Ασπασίως δ' ἐς πόντον ἐπηρεφέας φύγε πέτρας
Νηῦς ἐμή....
Libenter autem in pontum altas fugit petras
Navis mea: Et ibid. E.
Μήπως μ' ἐκβαίνοντα βάλῃ λίθακι ποτὶ πέτρῃ.
Ne forte egredientem jactet ad lapidosam petram
Εκτοσθεν μὲν γὰρ πάγοι ὀξέες, ἀμφὶ δὲ κῦμα
Βέβρυχεν ῥόθιον, λισσὴ δ' ἀναδέδρομε πέτρη
Extra enim saxa acuta undique autem fluctus
Fremuit impetuosus, plana vero eminet petra
. . . . . τῇ δή οἱ εἴσατο χῶρος ἄριστος
Λεῖος πετράων.
. . . *Illic ei visus est locus optimus*
Aequabilis petris. Et Iliad. ο
Ισχον γὰρ πυργηδὸν ἀρηρότες, ἠΰτε πέτρη
Ηλίβατος, μεγάλη, πολιῆς ἁλὸς ἐγγὺς ἐοῦσα;
Ητε μένει λιγέων ἀνέμων λαιψηρὰ κέλευθα
Κύματά τε τροφόεντα, τάτε προσερεύγεται αὐτήν
Probibebat enim turris instar conjuncti, veluti petra,
Alta, magna, canum mare prope existens,
Quae sustinet stridulorum ventorum celeres meatus,
Undasque ingentes, quae eructant in ipsam

Et Iliad. π. vers. 34.

. . δὲ σε τίκτε θάλασσα
Πέτραι τ' ἠλίβατοι, ὅτι τοι νόος ἐστὶν ἀπηνής

. . . *Te autem peperit mare,*
Scopulique alti, quia tibi mens est saeva.

πέτρα igitur, pro quo & Attice πέτρος dicitur, ut Moschopulus, & Vossius tradunt, imo Jonice πέτρη, est saxum vastae magnitudinis: at πέτρος lapis est exiguus, & saepius pars grandioris saxi, aut rupis, quemadmodum addocet Eustathius in Iliad. N. Hinc imperitis fucum fecit Barnes, dum in Adnot. ad. V. XI. Odyss. ω

• Πάρ δ' ἴσαν Ὠκεανῦ τε ῥοὰς, καὶ λευκάδα πέτρην

illevit: *quod vero per* λευκάδα πέτρην *Brittannia nostra innuatur, quodque* τὸ πέτρα, *non rupes, verum insula vertendum sit, licet etiam* Albae Rupes *ad nostrae Brittanniae oras spectentur, pluribus probamus ad Eurip. Helen. v.* 165. Et illaudandi qui cum Clarkio Homeri λευκάδα πέτραν minime reddiderunt *Albam Insulam*, sed sincerius, *Leucada petram*. Verum e via ad diverticulum. Martorellius (Nap. abit. cet. pag. 32.) licet per transennam scripsit Homerum per λευκάδα πέτρην *colles Leucogaeos* facile innuisse, & hanc subdidit rationem, nempe quia, *in quel luogo Omero apertamente descrive la region di Pozzuoli*. Verumtamen quasi suimet oblitissimus ibid. pag. 183. late probat *Leucogaeos* colles cum Fori Vulcani collibus perperam confundi, sed ab *Mergellina* minime distingui: Qua in re praeterquam quod Martorellius non sibi constat, falsum quoque reddit Plinium, qui lib. 18. 11. ubi in alica conficienda cretam quandam esse adhibendam dicit, sic pergit de his collibus: *invenitur haec* (creta) *inter Puteolos, & Neapolim in colle Leucogaeo appellato: in eodem reperitur & sulfur, emicantque fontes oraxi, oculorum claritati, & vulnerum medicinae, dentiumque firmitati*. Idem repetit lib. 31. c. 2. *Leucogaei fontes*, cet. ac tandem lib. 35. c. 15. *In Italia quoque invenitur sulfur, in Neapolitano, Campanoque agro* (cet. quae desunt) *collibus, qui vocantur Leucogaei: quod ex cuniculis effossum perficitur igne*. Quae omnia in Mergellines colliculis minime visuntur, neque unquam inibi extitisse quisquam somniavit. De fonte Mergellines tantum ait Sannaz. Epigram. II.

Est mihi rivo vitreus perenni

Fons

Fons, arenoſum prope litus, unde
Saepe deſcendens ſibi nauta rores
Haurit amicos
Unicus noſtris ſcatet ille ripis,
Montis immenſo ſitiente tractu,
Vitifer qua Pauſylipus vadoſum
Currit in aequor.

Celebre axarſit diſſidium inter Mazzochium, & Jac. Caſtellum an colles Leucogaei ad Campanam perticam pertinerent. Id vero quomodo dirimat Martorellius tutemet videas ibid. pag. 186. Tandem ad ſemitam regredior.

Praeterea ſi inſulae Aeoliae Homeri tempore ignivomae fuiſſent: certe Homerus dum harum unam deſcripſit in principio lib. K. Odyſſ. aliarum quoque ignem fumum, ac portentoſa phoenomena innuiſſet: verum unius illarum ſitum, moenia, amoenitatem, & colonos memoravit, nil autem de igne

Αἰολίην δ' ἐς νῆσον ἀφικόμεθ'. ἔνθα δ' ἔναιεν
Αἴολος ἱπποτάδης, φίλος ἀθανάτοισι θεοῖσι
Πλωτῇ ἐνὶ νήσῳ· πᾶσαν δέ τέ μιν πέρι τεῖχος
Χάλκεον, ἄρρηκτον. λισσὴ δ' ἀναδέδρομε πέτρη.
Τοῦ καὶ δώδεκα παῖδες ἐνὶ μεγάροισι γεγάασιν.
Ἓξ μὲν θυγατέρες, ἓξ δ' υἱέες ἡβώοντες
Ἔνθ' ὅγε θυγατέρας πόρεν υἱάσιν εἶναι ἀκοίτας.
Οἱ δ' αἰεὶ παρὰ πατρὶ φίλῳ καὶ μητέρι κεδνῇ
Δαίνυνται. παρὰ δέ σφιν ὀνείατα μυρία κεῖται.
Κνισσῆεν δέ τε δῶμα περιστεναχίζεται αὐλῇ
Ἤματα, νύκτας δ' αὖτε παρ' αἰδοίῃς ἀλόχοισι
Εὕδουσ', ἔν τε τάπησι καὶ ἐν τρητοῖς λεχέεσσι.
Καὶ μὲν τῶν ἱκόμεσθα πόλιν καὶ δώματα καλά. . . .

Quae ita ab Antonio M. Salvini vertuntur

All'Eolia Iſola giugnemmo,
Ove abitava Eolo Ippotade
Agl' immortali Iddii gradito, in Iſola
Notante; e intorno ad eſſa tutto un muro
Ferreo, infrangibil; liſcia ivi ſu rupe.
Di cui dodici figli in caſa nacquero
Sei figliuoli, e ſei puberi figliuoli.
Quivi ei le figlie a'figli diede in mogli.
Queſti ognor preſſo al caro padre, e madre

Veneranda mungiavan, ed a loro
Son messi avanti diecimila cibi.
Ed odorando de fumo di grasso
La casa ne rimbomba nella corte.
E notte e dì colle modeste mogli
Dormono ne'tappeti, e traforati
Letti; di questi alla città venimmo
Ancora, ed alle belle loro case. . . .

Deinde si Homeri πλαγκταὶ πέτραι Vulcaniae insulae sunt: certe hujusmodi insulae inaccessibiles fuissent, ac plurimorum naufragiis infames: uno verbo omnia quae Scyllae & Charybdi tribuuntur hisce insulis & tribui deberent: Verum Homerus Ulyssis duplicem accessum ad Aeoliam memoravit, nil vero de ejus difficilillimo accessu scriptum reliquit, imo bis simplicissime cecinit Od. K. 1.

All' Eolia Isola giungemmo. Et inferius v. 55.

Αὐτὰς ἐπ' αἰολίην νῆσον. στενάχοντο δ' ἑταῖροι
Ἔνθα δ' ἐπ' ἠπείρου βῆμεν, καὶ ἀφυσσάμεθ' ὕδωρ.
Αἶψα δὲ δεῖπνον ἕλοντο θοῇς παρὰ νηυσὶν ἑταῖροι.
Αὐτὰρ ἐπεὶ σιτοῖό τε πασσάμεθα ἠδὲ ποτῆτος,
Δὴ τότ' ἐγὼ κήρυκα τ' ὀπασσάμενος καὶ ἑταῖρον,
Βῆν εἰς αἰόλου κλυτὰ δώματα. . . .
. . . . . *Un altra volta all' isola*
Eolia; e sospiravano i compagni.
Quivi scendemmo in terra, e attignemm' acqua,
Tosto alle navi fer compagni pranzo,
Poichè gustammo del mangiare, e bere,
Io allor menando indietro un messaggiere,
E un compagno, n'andai alle famose
Case d'Eolo.

Postremo si Vulcani insulae navigantibus tam infestae fuissent, dum Ulysses, quassa jam navi, & amissis sociis, iterum remigans ad Charybdim incidit, utique harum perniciosarum insularum, quae non procul erant, ardorem sentiisset, vel saltem timuisset. Homerus autem nil de his memorans, ait Odyss. M.

Παν-

Παννύχιος φερόμην. ἅμα δ' ἠελίῳ ἀνιόντι
Ἦλθον ἐπὶ σκύλλης σκόπελον, δεινήν τε χάρυβδιν
Tota nocte ferebar, simul autem oriente Sole,
Veni ad Scyllae scopulum, horrendamque Charybdim.

Insulae igitur Vulcaniae Homeri aevitate igniferae non erant, sed aurarum tantum flaminibus verberabantur, ideoque Aeolum in eis imperitare vetustiores Graeci finxerunt: sed cum in sequiori aetate exardere coepissent, iccirco posteriores pöetae, latini praesertim, Vulcanum in eis locis ferrariam officinam habere commenti sunt, ut Apollonius Rhodius in lib. 4. Argonaut. Juvenalis satyr. 3. Virgilius Aen. 8. Haec quoque genuina ratio est, cur Cyclopes apud Homerum & Hesiodum rustici tantum opiliones sint, atque alti Erycis accolae, apud posteriores vero pöetas ferrarii vulgo existimentur, & in Aetna, vel Vulcani insulis degentes.

Quod de Cyclopibus huc usque illevi apprime firmatur ex Hetrusco illo monumento in Volterrae suburbanis eruto, ad cujus expositionem plenissimum Florentiae an. 1746. commentariolum edidit D. Antonius Giorgius. In eo autem monumento visitur Polyphemus cum barba, cum cothurnis, & duplicem in fronte oculum habens, non secus ac ceteri homines. Eodemmet modo spectatur Polyphemus in quadam Herculanei pictura. Ex hoc autem colligere licet Hetruscorum temporibus Cyclopas nil efferati animi habuisse, & tantum apud Graecos male audivisse: Hetrusci enim non ab Graecis Cyclopum fabulam hauserunt, sed ab Phoenicibus. Hinc Cyclopes alii finguntur ab Hetruscis, alii ab Homero Hesiodoque, & alii tandem ab Latinis Graecisque posterioribus, qui sane in varia gentium aetate variam quoque famam sortiti sunt. Hinc Cyclopes primi Siciliae Habitatores fuisse dicuntur, quique vitam in montibus & silvis degebant, & se illis fructibus innutriebant, quos tellus eis benigna ferebat. Hujusmodi autem vivendi genus ab Platone tribuitur iis, qui *αμισοι* post Cataclysmos victitarunt, ut jam notaverat Strabo XIII. pag. 562. Adeantur Cluerius Sic. Ant. II. 15. Bochartus in Chan. I. 30. Neque desunt, qui Cyclopas primos urbium conditores, atque primos humanae societatis insti-

sti-

ſtitutores fuiſſe contendunt. Pöetae autem, queis audendi fuit poteſtas, pro temporum diverſitate de Cyclopibus diverſa fabulati ſunt. Triplicis generis ergo fuerunt Cyclopes. Alii Etruſci, alii Homerici, alii poſteriorum Graecorum & Latinorum. Triplicem hanc Cyclopum diviſionem vidit jam Emmanuel Campolongus, qui in ſua Polyphemeide Homericos Cyclopas expreſſit, in Volcaneide autem & Galleide, haud illepidiſſimis pöematiis, Latinorum Cyclopas graphice depinxit. Hinc ratio eniteſcit cur Damiani Romani Diſſertatio, in qua probatur ſub Cyclopum fabula *Avaros* homines deſignari, confuſam praeſeſerat eruditionem: neglexit enim Auctor ternam hanc Cyclopum diviſionem.

His ad liquidum perductis, totos nos incubere oportet diluendis iis, quae contra nobis objectat Martorellius. Is ad illa Homeri Od. verſ. 62.

Τῇδ' ὔπω τὶς νῆυς φύγεν ἀνδρῶν ἥτις ἵκηται,
Α'λλά θ' ὁμῦ πίνακάς τε νεῶν, και σώματα φωτῶν
Κῦμα δ' ἁλὸσ φορέυσι πυρὸς τ' ὀλοοῖο θύελλαι.
Hac nõdum ulla navis effugit hominũ, quaecumq; acceſſerit
Sed pariter tabulata navium, & corpora virorum
Fluctus maris auferunt, ignisque pernicioſi procellae.

In queis Circe hujusmodi petrarum ambages & pericula deſcribit, adnotàt pag. 112. *Scolpitamente da queſti verſi ſi vede, che prima di giungere Uliſſe a Scilla, Circe l' avvertiſce trovarſi per lo mediterraneo altro luogo, nel quale vi è del gran fuoco, anzi una tempeſta di fuoco*, πυρος Θυελλαι, *nè può eſſere Scilla, ove non mai ſi ſon vedute fiamme, ma sì bene nell' Iſole Volcanie*. Quid igitur ad haec reponam? Ecquidem vocula πυρ apud graecos non ſolum abſolutum *ignem* denotat, ſed etiam *igneam vim*, ſeu *calorem*: Charybdis autem Scyllaeque fluctus cum immaniter circumagantur, maximopere exaeſtuare debent, ac quaſi ignem concipere: hinc illos tamquam in multo igne furere ipſemet Homerus cecinit Odyſſ. 240.

Ενθεν μὲν γὰρ σκύλλ' ἑτέρωθι δὲ δῖα χάρυβδις
Δεινον ανῤῥοίβδησε θάλασσαις ἁλμερὸν ὕδωρ.
Ητοι ὅτ' εξεμεσειε, λέβης ὡς ἐν πυρὶ πολλῷ
Πᾶσ' ἀναμορμύρεσκε . . . .

Ab

Ab altera parte Scylla, ex altera dia Charybdis
Horrendum absorbuit maris salsam aquam.
Sed quando evomeret sicut Lebes in igne multo
Tota immurmurabat . . . .

uti vides, Homerus aquam circa Scyllam fervere docet veluti igneam: hinc Iliad. φ, ut exprimeret Xanti undas in igne Vulcani exardere, eadem usus est comparatione.

Φῆ πυρὶ καιόμενος. ἀνὰ δ' ἔφλυε καλὰ ῥέεθρα
Ως δὲ λέβης ζεῖ ἔνδον επειγόμενος πυρὶ πολλῷ.
Dixit igne aestuans: ebulliebantque limpida fluenta
Sicut autem lebes fervet intus, dum urgetur igne multo.

Cur vero Homerus igneam aquam, vel ignem in Scyllae vorticibus finxerit haec, quae secuntur plane demonstrant. Nil dicam hic de marinis Phosphoris, vel de accensione aquae marinae, cum constet omnibus maris aquam aestivae noctis tempore vel leniter agitatam late lucere, atque ignem exerere. Unum hic obiter adverto, scilicet opinionem Josephi Vianelli minime probari posse, absolute sumtam, quae docet marinas undas iccirco igneas aliquando videri, aestivis praesertim noctibus, quia nutriuntur inibi quaedam minutissima insecta, quae noctilucarum, seu milvorum more illucescunt. Siquidem statum certumque est penes melioris notae Physiologos in marinis aquis dari quandam oleaginosam substantiam, quae amarulentiam generat, & hanc in fretis potissimum, facillime accendi ac inflammari. Id phoenomenon ad litora Brittanniae, Normandiae, & Provehtiae vulgo visitur. Hinc ratio enitescit cur aqua dulcis in longa navigatione exardescat, non secus ac, *aquavita:* iccirco nempe, quia cum dulcis aqua in doliis quater in anno corrumpatur generat vermiculos: hi vero mortui ac putrefacti aquam materia illa inflammabili inficiunt & complent. Hinc, ut ait Ferrarius physic. tom. III. pag. 377. *mare tempestate agitatum lucet, quia ex ipso sic tempestate agitato exhalationes in äerem emittuntur. Hae porro exhalationes maximo motu exsiccatae, & calefactae, aliisque exhalationibus ab äere demissis permixtae incenduntur, & fulgurare videntur. Sed ignis de*

novo

novo illis efficitur: ut de fulgure diximus. Id vero in Meſſano freto maxime evenire tradiderunt Ariſtoteles lib. 1. *de admirabilib.* & Strabo lib. 1. qui & addunt in Scylla aquas ita fervere, ut dum hae in gyrum elevantur *omnigenos colores* reddent. Interdum enim color *ater*, nonnunquam *ceruleus*, frequenter *purpureus* apparet. Ceterum curſum, atque immenſitatem fluxus refluxuſque ne reptilia quidem vel audire, vel videre ſuſtinent. Quocirca ad radices montium juxta confugiunt.

Verum quorſum haec omnia? Ex his nempe elucet indulgendum eſſe liberrimae Homeri phantaſiae, ſi inter cetera, imo & incredibilia Scyllae miracula, ignem quoque, raptim licet, adjunxerit. Haec autem ſi non arrident, nonne dici poteſt circa ſaxa & Scyllae cavernas aliquid ignis olim exarſiſſe? Sane omnes cauſſae, quae ignem poſtea genuerunt in inſulis Vulcani, aeque extiterunt in Scylla. Liparae incendium ita explicat D. Orvillius in Charit. pag. 688. *Voragines ſubterraneas, & gurgites dari quis dubitet? nec ſi auditui fidendum, alia ex cauſſa incendia montis ignivomi in inſula prope Liparen, Vulcania dicta*, cet. Et Trogus lib. IV. *Accedunt vicini, & perpetui Aetnae montis ignes, & inſularum Aeolidum, veluti ipſis undis alatur incendium. Neque enim in tam anguſtis terminis aliter durare tot ſaeculis tantus ignis potuiſſet, niſi humoris nutrimentis aleretur .... eadem cauſſa etiam Aetnae montis perpetuos ignes fecit: nam aquarum ille concurſus, raptum ſecum ſpiritum in imum fundum trahit, atque ibi ſuffocatum tamdiu tenet, donec per ſpiramenta terrae diffuſus nutrimenta ignis incendat*. Haec eadem potuerunt eſſe in Scyllae cavernis, ergo merito conjectamur olim aliquid ignis apud Scyllae ſcopulos exarſiſſe, licet non fuerit longae durationis, & quantitatis, vel dicendum eſt quid aliud fuiſſe in Scylla, ex quo citus Homerus Scyllam ignem & aquam emiſiſſe fabulatus eſt. Tandem fruſtra erimus, ſi ab Poëtis ſuarum fabularum peculiarem rationem rigidi ſumus quaeſituri, praeſertim ab Homero, qui plurima effinxit, quae nullo modo & ſenſu ad naturam aptari poſſunt.

Opponit tandem mirabundus Martorellius, D. Orvillium ſibi contraria narrare in Charit. pag. 688. Scilicet

Vul-

Vulcaniam insul., quam praesens invisit, iisdem verbis descripsisse, & eodem modo, quo Homerus descripsit *πέτρας πλαγκτὰς*: hinc confert D. Orvillii locum cum Homeri versibus 59. & hunc in modum concludit 115. num. 143. *Son certo, che se da sì eccellenti versi, e dagli altri, che ho taciuti si togliono gli ornamenti poetici, ed il favoloso, che gli rende vaghi si vede esser l'istessa la descrizione di D'Orville, che quella d'Omero, essendo anche in questo intera la parte storica.* Verum ne longa, & inutili collatione lectorem obtundam, ipsemet consulat, in sensu, & in verbis hac in re quam sint longe diversi D. Orvillius & Homerus. Unum hic animadverto, quod Martorellianam collationem infidissimam esse patefacit. Martorellius hosce Homeri versus Odyss. M. 67.

Οἱ δὲ δύω σκόπελοι, ὁ μὲν οὐρανὸν εὐρὺν ἱκάνει
Ὀξείῃ κορυφῇ, νεφέλαι δέ μιν ἀμφιβέβηκε
Κυανέη. τὸ μὲν οὔποτ' ἐρωεῖ οὐδέποτ' αἴθρη
Κείνου ἔχει κορυφὴν, οὔτ' ἐν θέρει, οὔτ' ἐν ὀπώρῃ
Οὐ δέ κεν ἀμβαίη βροτὸς ἀνὴρ, οὐ καταβαίη . . .
Μέσσῳ δ' ἐν σκοπέλῳ ἐστὶ σπέος ἠεροειδὲς, κ. τ. λ.

queis Homerus Scyllam & Charybdin describit, cum D. Orvillii verbis, queis Vulcaniam hic describit, confert. Hoc autem quid aliud est nisi imperitis illudere? Ad quid Homeri versus, queis Scylla describitur, conferuntur cum D. Orvillii verbis, quae Vulcaniam describunt? Nonne hoc est diversa simul immiscere, aut inter se conferre? Quod vero allati Homeri versus ad Scyllae primo, ac deinde ad Charybdis descriptionem pertineant, ex versibus his palam fiet, qui & illos sensu minime interrupto *αμεσος* secuntur

Πρὸς ζόφον cet.
Ενθα δ' ἐνὶ σκύλλη ναίει δεινὸν λελακυῖα.

Hinc Homerus Scyllam late describit, & inter alia vers. *93.* aperte dicit Scyllam in spelunca obscura habitare
Μέσση μὲν τε κατὰ σπείους κοίλοιο δέδυκεν
Medio quidem per speluncam cavam immergitur.
qui versus recte consonat illi, quem supra attulimus. *Medio autem in scopulo* cet.

Cui

Cui confonat Maro Aen. III.

At Scyllam cohibet caecis fpelunca latebris..
Quam femel informem Scyllam vidiffe fub antro.

Denique profequitur Homerus verf. 101.

Τὸν δ' ἕτεσον σκόπελον χθαμαλώτερον ὄψει ὀδυσσευ...
Τῷ δ' ὕπο δῖα χάρυβδις ἀναῤῥιβδεῖ μέλαν ὗδωρ.
Alterum vero fcopulum humiliorem videbis Ulyffes.
Sub hoc dia charybdis abforbet nigram aquam.

Ergo πέτραι πλαγκτὰι, feu duo illi fcopuli, quorum unum caelum acuto vertice attingere, & alium *umiliorem* effe cecinit Homerus, funt Scylla & Charybdis. Neque Vulcani Septem infulae dici poffunt duo fcopuli. Tandem Hiftoricorum, & Pöetarum Latinorum nullus ad Vulcani infulas difficillimum acceffum memoravit. Hinc Trojanus Helenus apud Virgilium III. Aeneae fuafit, ut potius totam circum navigaret Siciliam, quam femel per Meffanum fretum tranfiret

Praeftat Trinacrii metas luftrare Pachyni
Ceffantem, longos & circumflectere curfus,
Quam femel informem fcyllam vidiffe fub antro.
Scyllam, & ceruleis canibus refonantia faxa.

Si autem Vulcani infulae tam difficiles fuiffent acceffu: fane Helenus id memoraffet, ut efficacius Aeneae, quae fecuntur, fuaderet ibid. 410.

Aft ubi digreffum Siculae te admoverit orae
Ventus, & angufti rarefcent clauftra Pelori:
Laeva tibi tellus, & longo laeva petantur
Aequora circuitu: dextrum fuge litus, & undas.

Deinde Aeneas cum de Carthagine in Italiam navigans vi tempeftatis ad Siciliam iterum adventavit, quam tandem relinquens antiquas Latii fedes petiit, certe Vulcanias Infulas aut rafit, aut invifit: fi autem id generis infulae navigantibus infeftae fuiffent, id minime filuiffet Pöeta. Itidem Ovidius, qui met. XV. Aefculapium ex Epidaurio ad Romam adnavigaffe cantat, de hujusmodi infularum periculis nil memorat,

. . . . praeterque Lacinia templa
Nobilitata Dea, Scyllaeaque litora fertur.

Lin-

Linquit Japygiam, levibusque Amphrysia remis
Saxa fugit, dextra praerupta Ceraunia parte
Romechiumque legit, Caulonaque, Naritiamque,
Evincitque fretum, Siculique angusta Pelori,
Hippotadaeque domos regis, Themesesque metalla,
Leucosiamque petit, tepidique rosaria Paesti:
Inde legit Capreas, promontoriumque Minervae,
Et Surrentino generosos palmite colles,
Herculeamque urbem, Stabiasque, & in otia natam
Parthenopen, & ab hàc Cumaeae templa Sibyllae ...

Neque, quod advertendum est, ulla adest ratio sufficiens cur nautae Jonium secantes siculum fretum praeternavigaturi ad Insulas Vulcani adventare debuerint, cum haec loca longo intervallo inter se dissita sint. Hinc, necesse non fuit, ut celeberrima Argo, Ulysses, & Aeneas illhuc abrumperentur. Pro coronidis loco cultissimi Tibulli locum appono ubi famosos Ulyssis errores minutatim sed breviter describit, de periculoso autem Ulyssis ad Vulcanias accessu penitus silet

Nam Ciconumque manus adversis reppulit armis:
Non valuit Lotos coeptos avertere cursus:
Cessit & Aetnaeae neptunius incola rupis
Victa Maronaeo foedatus lumina Baccho
Vexit & Aeolios placidum per Nerea ventos.
Incultos adiit Lestrygonas, Antiphatenque,
Nobilis Artaciae gelidos, quos irrigat unda:
Solum nec doctae verterunt pocula Circes:
Quamvis illa foret solis genus, apta vel herbis,
Aptaque vel cantu veteres mutare figuras.
Cimmerium etiam obscuras accessit ad arces,
Queis nunquam candente dies apparuit ortu,
Sive supra terras Phoebus, seu curreret infra
Vidit ut inferno Plutoni subdita regna,
Magna Deum proles levibus discurreret umbris,
Praeteriitque cita Sirenum litora puppi.
Illum inter geminae nantem confinia mortis
Naec Scyllae saevo conterruit impetus ore,
Cum canibus rapidas inter freta serperet undas,
Nec violenta suo consumsit more Charybdis
Vel si sublimis fluctu consurget ima,

Vel

Vel si interrupto nudaret gurgite pontum,
Non violata vagi sileantur pascua solis
Non amor, & fecunda Atlantidos arva Calypsus:
Finis & erroris miseri Phaeacia tellus. . . .

VII. Quod diximus de Aetna & de Vulcaniis maxime dicimus de nostro Vesuvio. Itaque omnes cum Sexto Victore scriptitarunt: *mons Vesuvius in Campania Titi tempore ardere coepit:* neque verosimilis est plurium conjectura dicentium Vesuvium ante Titum etiam exarsisse. Unum ex Strabone constat, nempe ejus verticem complanatum fuisse, & subarsam terram ostendentem cinere, fumigatisque lapidibus obstratam: ex eo autem deduci nequit Vesuvium *olim*, ut ait Diodorus Siculus, *quondam*, ut ait Strabo, *antiquitus*, ut ait Vitruvius, magnis praesertim incendiis fremuisse: aliter harum vomitionum non obscura vestigia in montis ipsius lateribus remansissent, & ab ceteris Scriptoribus, qui ante laudatos triumviros vixitarunt, posteritati tradita essent. Hinc tuto dicere possumus Vesuvium paucis ante Strabonem annis *effervescere* coepisse. *Se si considera*, ait P. De Turre (Storia del Vesuvio, 142.) *attentamente quella* Lava, *che presentemente si trova sopra Erculano, si vedrà evidentemente dal suo calor bigio, che ha, dall'essere le sue parti unite solamente coll'acque, e nel rimanente sciolte, e separate; dall' essere mescolate col zolfo, e bitume, nè intimamente insieme incorporate, si vedrà dico, che questo è un' effetto dell' effervescenza, ch' era ancora in quei tempi nel suo principio: Onde è, che non ebbe tempo di liquefarsi la materia di questa lava, e formare insieme un corpo, come fanno ora le lave presenti*. Ac deinde, prosequitur 143. vir doctissimus, *Se v' è qualche ordine negl' incendj, e più tosto quello, che s'osserva nella qualità delle materie gittate dal Vesuvio in varj anni, e di quelle, che gitta sul principio, e nel fine di ciascuno incendio. Imperciocchè la materia de' primi incendj fino a quello del 1036. si trova sempre descritta, come una materia sciolta, e non liquefatta, e insieme incorporata: come è quella degl' incendj accaduti dopo di questi. Così ancora nelli due ultimi incendj del 1751., e del 1754. ho costantemente osservato, che la prima*

ma materia è meno concotta, e più grossolanamente liquefatta di quella, che viene in appresso, e l' ultima finalmente è una leggerissima spuma nera, e composta di materie, che sono intimamente unite, e confuse. Ex his colligere licet Vesuvium non multo ante Titum tempore exarsisse, & post Titum ejus incendia paullatim crevisse.

VIII. Hinc removenda mihi iterum venit Martorellii in novis etymis excudendis jam prona cupido. Is de Thec. Cal. tom. II. pag. 565. Vesuvium, vicinasque urbes Herculaneum, Pompejos, ac Stabias ex igne sibi nomen fecisse asserit, & hunc montem Phoenicum temporibus exarsisse: *hae autem gentes* (Phoenices) *cum quasdam Campaniae urbes Vesuvii igne vel combustas, vel nimis obnoxias viderint, eam ob calamitatem locis nomina indidere.* Igitur juxta Martorellium Vesuvius an. 1439. ante Christum, quo tempore Campaniam adventarunt, Phoenices, incredibili aestuabat igne, bituminosos torrentes vomitabat, subjectas urbes comburebat, non secus ac jam vidimus in posteriori aevitate. Verum penes quem, reclamare mihi liceat, antiquissimum Scriptorem lectitavit Martorellius veterrima haec aeque, ac calamitosissima Vesuvii phoenomena? Ecquisnam veterum ante Titianam Vesuvii vomitationem Pompejos, Herculaneum, Stabias præsertim, Vesuvianis ignibus vel combustas, vel inundatas fuisse Martorellio tradidit? Nonne hoc est quod tantum fieri potuit sibi jam factum fingere? Ecquidem si Vesuvius ante Titum ignes tanta vi eructasset, id minime tacuissent tum Latini, tum Graeci scriptores Historici, & Pöetae absque incredibili communis oscitantiae nota. Et quod inter alia advertendum puto, est profundum Senecae de Vesuvianis ardoribus silentium. Is *quaest. natur.* lib. VI. terraemotum, qui in Campania non. Februarii Regulo & Virginibus Conf. Pompejos quassavit, Herculanensis oppidi partem diruit, Nucerinorum coloniam contristavit, Neapolim privato quidem, non publico malo perstrinxit, Villasque passim praerupit, minutatim describens, ejusque naturam, & caussas docte, & explicate enucleans, nil de Vesuvii inflammationibus memoravit, cum memorandi opportunitas erat. Quid fuisset ei facilius

quam dicere terraemotum Campanum ex vicini Vesuvii ignibus, seu ex repentina accensione sulfureae substantiae in Vesuvianis cryptis delitescentis *αμετος* provenisse? Si Pompeji, Herculanum, Stabiae, cet. olim ante Senecam ob Vesuvii iram fuerunt vel *combustae*, vel *obnoxiae*, vel *inundatae*, vel *concipientes*, *praegnantes ignes*, *ora ignis*, *favillae*, *incendii*, *cineris*, ut voluit nescio quanam ratione citus Martorellius, eccurnam Seneca hujusmodi ignium aestu illas minime tremuisse scriptitavit? Forsitan hanc traditionem nescììt? Sed quomodo ad Martorellium usque transmissa est? Adjecit ibid. Seneca sexcentarum ovium gregem exanimatum fuisse, & divisas statuas in Pompejana regione. Hujus autem Phoenomeni caussas enucleaturus ait; *aër ipse, qui vel terrarum culpa, vel pigritia, & aeterna nocte torpescit, gravis haurientibus est: vel corruptus internorum ignium vitio*, cet. Si autem vel umbratilis ignis in Vesuvii culmine antea apparuisset, nonne Philosophus eo fuisset usus ad hujusmodi effectorum originem rimandam? Hactenus dictis refragatur Martorellius, ac Diodorum Siculum nobis objectat ajentem lib. 4. 21. Edit. Elzevir. Οὐέσυïον κεκαῦσθαι τὺς ἀρχαίυς χρόνυς: *antiquitus crevisse ardores, & abundavisse sub Vesuvio monte, & inde evomuisse circa agros flammam*, cet. verum hic rem certam minime narrat, vel asserit, hinc inquit *memoratur*. Idem scripsit Strabo pag. 378. (Οὐεσϋϊκ) ἐκ δὲ τῆς ὄψεως τεφρώδεις, καὶ κοιλάδας φαίνει σηραγγώδεις πετρῶν αἰθαλωδῶν κατὰ τὴν χρόαν, ὡς ἂν. εκβεβρωμένων ὑπὸ πυρὸς. ὡς τεκμαίροιτ' ἄν τις τὸ χωρ'ον τῦτο καίεσθαι πρότερον, καὶ ἔχειν κρατῆρας πυρὸς, σβεσθῆναι δ' ἐπιλιπύσης τῆς υλης, κ. τ. λ.) *Vesuvius aspectu cinereus, cavernasque ostendens fistularum plenas & lapidum colore fuliginoso, utpote ab igne exesorum; ut conjecturam facere possis ista loca quondam arsisse, & crateras ignis habuisse, deinde materia deficiente, restincta fuisse*. Non sum nescius Martorellium hic adnotasse Geographum, *certo edicere Vesuvium olim ignem emisisse, non vero ex conjectura: quare*, inquit, *res erit integra si vocem τεκμηρϊοιτο, conjecturam faciat, minima, & vera mutatione restituas in τεκμηρωτο, pro certo habeat*. Sed nil nos morari debent consuetae Martorellii medelae, in quibus refellendis diu, & inaniter olim adlaboravi-

ravimus. Satis sit advertere magnum Reimarum hunc Strabonis locum recitantem in voce τεκμαίρεται nil fucati invenisse, quem & sequitur P. De Turre. Ceterum ut supra dictum est, concedam meo Martorellio, levi licet conjectura motus, in summo Vesuvii apice ante Titum aliquid ignis exarsisse. Quod autem praefracte nego est, nim. Vesuvium in antiquissima illa Phoenicum aevitate exarsisse, & tanto fremuisse impetu, ut subjectas urbes igne vel cineribus inundaverit.

IX. Verum iterum, iterumque Martorellium haec, quae huc usque refutavimus, confirmantem audiamus: subdit (Napoli abitat. ec. pag. 16.) *non sarebbe importuno aggiugnere, che questo nostro Vesuvio si chiama ancora*, Monte di Somma; *niuno temerebbe, che viene da* Summanus, *ritrovandosi in Reinesio* cl. 1. 244. *un' iscrizione, che comincia* JOVI OPTIMO SUMMANO EXUPERANTISSIMO, cet. *e cita anche Tullio* de divinat., *e comenta, che Giove avea tal nome, perchè credevasi* nocturnorum fulminum Dominus. *Noi siam ben consapevoli delle fiamme stérminatrici di questo monte, ed uscirebbe* Summanus *dal Fenicio* cet. *che fra l'altre significazioni dinota* tenebrosus, cet. *Or ci è noto, che questo nome* Somma *è un retaggio de' Fenicj Abitatori delle nostre contrade. E giacche il Vesuvio tuona, e fulmina gli sta bene* SUMMANUS. Peregregie. Verum haec omnia falsa sunt, quaeque perquam breviter expediam. Primo non superum Jovem denotat *Summanus*, sed Orcum, seu Plutona, ita dictum, quasi *Summum-manium*, cui, ut Plinius scripsit, nocturna fulmina attribuebantur, cuique XIII. Kal. Julias templum positum fuit; de quo Naso Fast. 729.

Jam tua, Laomedon, oritur nurus, ortaque noctem
Pellit, & e pratis cana pruina fugit.
Reddita, quisquis is est, Summano templa feruntur
Tunc cum Romanis, Pyrrhe, timendus eras.

Summani simulacrum, ait Rosinus pag. 151. edit. Schout. *fictile in fastigio templi Jovis* O. M. *fuit, quod cum coelo ictum esset, nec usquam ejus caput inveniretur, haruspices in Tiberim id depulsum esse dixerunt: idque inventum est eo loco, qui est ab haruspicibus demonstratus.* Cic. *de divinat.* Deinde ecquis unquam Latinorum aut Graecorum

Vesuvium *Summanum montem* nuncupavit? Sane hodiedum ita nuncupatur ab urbe *Summa* ad ejus radices, quae septentriones spectant, posita: cujus conditio & nomen si ad Phoenicum usque tempora extenduntur, omnes rerum Neapolitanarum Historiae ruant oportet, quae ante Q. F. Labeonem, & M. Clod. Marcellum Coss. *Summam* haud extitisse tradiderunt. Tandem ex duplici Vesuvii jugo, quod septentriones spectat dicitur *Monte di Somma*, id autem ignes nusquam vomitavit, imo viridissimas habet vel nunc herbas, vites, arboresque.

X. Reponit Martorellius ibid. pag. 66. num. 86. montes ignivomos in nostra Campania ante ipsum Homerum innumerabiles & horridiores extitisse, & hoc ex non unis fabulis ostendere conatur. Primo ab pag. 33. usque ad 108. tuetur Oceanum Homeri, & Hesiodi minime distingui ab Puteolano Cratere, seu sinu Bajano: sed Homerus Ilid. σ. v. 395. Vulcanum in Oceano diutius apud Thetin mansisse fabulatur: ergo, prosequitur Martorellius, si Vulcanus nostris in oris victitavit, apud ipsas fabrili opere fecit artificiosa multa, fibulas, tortilesque armillas, fistulasque, dicendum est in Fabularum aevo nostram Campaniam igne foetam fuisse. Idem deducit Cl. Martorellius ex fabula Promethei, cet. ipsum audiamus num. 86. *Fa mestieri giudicare, che in sì antica stagione avessero tali campagne, e colline avuta una gran fama: aggiungasi, che vi conferirono le molte mefiti, e gli Volcani, ed è permesso il credere, che allora questi si fussero stati grandiosi, e fieri*, cet. Verum haec omnia uberrima discussione digna essent: sed plurima me ab incoepto desistere cogunt. Primo, ne in diversa rapiar, & tortuosam turbatamque sequar orationem. Deinde penitus obruit me asiaticum dicendi genus, quod in deliciis habet Martorellius, quo cum paucissimas ideas tot verborum involucris exprimat, adlaborandum mihi est inter ubertatem copiamque multiloquiorum latitantes propositiones inscrutari, easque ad severioris criticae canones expendere. Ecquid ergo dicemus? Homeri, Hesiodique Oceanus estne breve Bajane regionis mare? Sane haec sunt ea hominum commenta, quae humanae mentis aut summam inscitiam, aut incredibilem superbiam patefaciunt. Stupore oppressus haec illino, &

ca-

calamum vix digitis retinere valeo. Conticeant omnes, atque intenti ora teneant. Quaestio hic agitatur, an omnes, quotquot fuerunt Scriptores Graeci, aut Latini, qui ab Homero successive ad Martorellium usque floruerunt, aeque, ac basilice erraverint in dignoscenda Homerici Oceani notione, an e contrario immani temeritate caecutierit Martorellius, qui sueto innovandi spiritu semper incalescens, tam monstrosum σφαλμα universis, & cujuscumque subsellii Scriptoribus apposuit. En Martorellii rationes. I. Bochartus pag. *689. 639.* & Joh. Clericus adnot. *Theogn. Hesiod.* 133. ajunt hanc ρησιν, Ω'κεανος, juxta ejus hebraeum thema idem sonare ac latina *Crater*, *Circulus*, *Lacus*: sed mare Bajanum, seu quod ab Miseno ad Minervae usque promontorium patet, non semel a Strabone pag. 37. Κρατηρ dictum est: porro id genus vocabulorum vastissimo pelago totius terrae molem ambienti minime convenit, nostro autem sinui quam maxime consonat: ergo Oceanus & Crater Neap. unum idemque sunt. II. Hesiodus & Homerus cum aquas totam terram alluentes describunt utuntur vocabulis θαλασσα, ποντος, πελαγος; ergo Oceanus quid aliud significat: *e perchè nell' Iliade occorre di raro nominare il Cratere nostro, l' Oceano rare volte vi si rinviene, all' opposto nell' Odissea, perchè Ulisse vi naviga sovvente, lo ravvisiamo spesso ripetersi*. III. In Odyss. K. 508. Circe dum praedicit Ulyssis iter ad inferos, omnia Puteolorum loca describit, Puteolanumque sinum bis vocat Oceanum. Eadem repetit Homerus ibid. Λ. 13. IV. In Iliad. 5. v. 483. cecinit Vulcanum posuisse in scuto Achillis terram, caelum, & mare: at v. *606.* addidit in eo scuto positum fuisse etiam Oceanum: ergo Oceanus distinguitur ab immenso mari. V. Homerus Oceanum saepe *fluvium* vocat: haec autem vox *Crateri* nostro potius, quam vastissimo mari convenit. VI. Hesiodus v. 674. describens Titanum ruinas, ait Jovis fulminibus exarsisse maximam silvam (h. e. *proserpinae nemus apud Puteolos*) *Pontum* terram alluentem (h. e. *Tyrrhenum*), & Oceanum: ergo Oceanus distinguitur ab ponto. Et vers. 767. juxta Martorellium loquitur Hesiodus de flumine Styge, quod ex una parte in Lucrinum, & ex novem aliis in Oceanum (h. e. in *Cra-*

tera) se infundere subdit. VII. Omnia, quae in Oceano, vel ad ejus oras finxerunt Pöetae, ut äeris intemperiem, Harpyias, Vulcanum, Hortos Hesperidum, Gorgones, Medusam, Pegasum, Chrysaorem, Erytiam, Tethin cum Nymphis, Atlantem, Prometheum, Circen, Pygmaeos, Elisium, Geranos cet. cet. ad Puteolos, vicinumque sinum posse referri contendit Martorellius: saltem igitur apud Hesiodum & Homerum vox Ὠκεανος Puteolanum sinulum designat. Huc usque se extendunt Martorellii rationes. Quid vero contra responderint universi, audiamus.

Ad I. dicunt, Oceani etymon bene convenire universo mari, quod *Crateris*, *circuli*, *vel lacus modo* ambiat orbem: vox autem Κρατηρ nostro mari data est, quia ejus litora in crateris formam sinuantur. Ceterum praeter Strabonem antiquorum nullus, quod meminerim, sic illud appellitavit. Praeterea addas volo praefatum Oceani etymon, quod primo apud Papiam legitur, inconcussum non esse, cum complures, & non inficete Oceanum deducunt ab *celeritate*, ut Solinus ait cap. XXVI. & Probus ad Georgic. I. i. e. ab ωκυς, *celer*, & ναειν, quod est *fluere*.

Ad II. respondent, neutiquam Homerus universaliorem significationem dedisse vocabulis θαλασσα, ποντος, πελαγος, quam Ὠκεανῳ. Ratio autem cur Homerus ad mare signandum illis potius, quam hoc ultimo utatur, est, quia illa expeditiora sunt, ad metrum facillima, & magis familiaria: hinc, ut Graecos omittam, universi latiares Pöetae, veluti inter se conjurati, cum mare designare volunt, passim dicunt, *mare*, *pontus*, *pelagus*, *aequor*, *fretum*, *salum*, *humida regna*, *undosi tractus*, *Neptuni arva* cet. rarissime vero *Oceanus*. Forsitan & hi Martorellianum paradoxum secuti sunt? Iccirco autem Homerus saepius in Odyss. quam in Iliad. *Oceanum* nominat, quia nempe in illa saepius, quam in hac de rebus marinis, seu de navigationibus loquitur. Ceterum Homerus in Iliade Oceanum octodecies nominat. E contrario, quod voces *pontus*, & *pelagus* minus generale significatum habeant, quam Oceanus, evicit jam Perizzonius ad Sanctii Minerv. lib. IV. cap. 16. n. 16. usque ad num. 18. quem, ne dicta repetam, tutemet consulas.

ſulas. Et doctiſs. Mazzochius in Spicileg. tom. I. pag. 264. not. 50. ex Diodoro Siculo *Pontum* olim lacui ſimilem fuiſſe ait: mox ex influxu fluminum erupiſſe ad cyanea primo, deinde ad Helleſpontum.

Ad III. perbreviter occurrunt: loca ab Homero inibi deſcripta ſunt *Acheron*, *Pyriphlegethon*, *Cocytus*, & *Styx*: haec autem flumina circum Puteolos fluxiſſe minime certum eſt, & quantum inter ſe digladientur Mythologi nemo neſcit. Longus eſſem ſi eorum opiniones iſthuc vel indigitare vellem. Verum demus Martorellio Homerum hic cuncta Puteolorum loca innuiſſe, Puteolanumque mare *Oceanum* vocitaſſe. Quid inde? Num ex hoc *Oceanum* peculiarem, & Puteolanae regionis *propriam* vocem eſſe deducitur? Nequaquam minimi. Verum quemadmodum Homerus γενικοτατα ποντος, πελαγος, & θαλασσα applicat cujuscumque regionis mari, ita & Ω'κεανον.

Ad IV. Paullo fuſius reſpondent: Vulcanum in Achillis clypeo minime diſtinxiſſe θαλασσαν ab Oceano. Id vero cuicui patebit animadvertenti Homerum primo verſ. 480. γενικοτατως, in ſequentibus autem verſibus *peculiariter* eſſe locutum. Primum itaque cecinit Vulcanum in ſcuto quinque plicas, ſive orbes ſuperinduxiſſe, 480.

Πέντε δ' ἀρ αὐτῦ ἔσαν σακεος πτυχες . . . .
Quinque autem erant ipſius Clypei orbes . . . .

quos minutatim explicuit Iliad. 5. ubi Aeneae, & Achillis proelium deſcribit

ἀλ δ' ἀρ ἔτι τρεῖς
Ησαν ἐπὶ πέντε πτύχες ἤλασε κυλλοποδίων
Τας δύο χαλκείας, δύο δ' ἔνδοθι κασσιτεροιο
Τλυ δ'ε μιαν χρυσῆν τηρεσχετο χαλκεον ἔγχος
Hae autem adhuc tres
Erant quoniam quinque orbes ſuperinduxerat Vulcanus
Duas aereas, duasque intus ſtanni:
Unam vero auream: qua detenta eſt aerea haſta.

Hi autem quinque orbes ſunt quinque mundi zonae, idque palam fiet ſi color metallorum, & zonarum conditio examinentur; itaut κασσιτεροιο i. e. plumbi albi zo-

nam dixerit septentrionalem, & australem, ut scilicet frigidas & cana nive oppletas; aereas autem, quae refulgent, habent temperaturam candoris & rutili coloris dixerit aestivalem, & hiemalem: aureum autem sine dubio igneum: hinc Maro: *ferit aurea sidera clamor:* & Pindarus ὁ δὲ χρυσὸς αἰθόμενον πῦρ, & Vulcanus, ut ignis Deus, virium suarum beneficium in illa zona debuit aurum clypeo superponere. Postmodum, ut γενικώτατως ait Homerus vers. 483. Vulcanus in Scuto effinxit

Ἐν μὲν γαῖαν ἔτευξ' ἐν δ' οὐρανὸν, ἐν δὲ θάλασσαν

Inde vero peculiariter (quod ut advertatur volo) de trium harum mundi partium dispositione, & *situ* locuturus Homerus edicit, Vulcanum in *caelo* effinxisse solem, lunam, cetera sidera, Plejadas, Hyadas, Ursam, cet. In terra autem urbes, homines linguis, moribus, & colore varios, campos, flumina, valles, animalia, cet. Denique dicendum ei erat de mari, & de situ, quem in scuto occupabat, adeoque maris in scuto situm laconice licet, descripturus inquit vers. 606.

Ἐν δ' ἐτίθει ποταμοῖο μέγα σθένος Ὠκεανοῖο
Ἄντυγα πὰρ πυμάτην σάκεος πύκα ποιητοῖο.
Posuit autem fluvii magnum robur Oceani
Orbem praeter extremum scuti affabrefacti.

Ubinam ergo Homerus ab Oceano distinxit θάλασσαν? Postremo cum Vulcanus primo in scuto θάλασσαν posuit, vel per θάλασσαν universa maria intelliguntur, vel non: posterius dicere horret Martorellius: ergo primum: verumtamen eccur universo mari aliud adjunxit Homerus h. e. Oceanum, cum ratio postulet, ut toti omnes partes habenti nihil addatur? Igitur, ut omnia belle procedant, dicamus oportet, Homerum primo γενικώτατως loqui de mari, at tandem de peculiari ejus in scuto situatione.

Ad V. jam responderat Vossius in *Pelagus*, ubi ex hebraeo *pelagi* etymo evicit antiquitus commune fuisse nomen fluviis, & mari. Verum si haec nil satisfaciunt, Mazzochium, nostri aevi Oedipum, audiamus *Spicileg.* tom. 1. pag. 24. *hinc vero etiam intelligimus jam tunc a nomenclatore Deo id manasse (quod passim postea hebraeis, aliis-*

aliisque orientalibus peculiare mansit) ut quaelibet aquarum collectiones maria *nuncupantur*, *ut* mare Galileae, mare mortuum, *quae merae paludes erant, ut e contrario* λίμναν *veteres etiam de mari usurpabant*. Et in subjecta adnot. *sicut Hebraei quoscumque lacus* maria *appellant : Sic vicissim Homerus* Iliad. 24. 79. *Pontum Euxinum* λίμνην *vocavit* .... Et λίμνην Μαιῶτιν *latini quoque paludem moeotidem nuncuparunt : Sed & idem Homerus passim Oceanum* ποταμὸν *vocat*. Hisce autem quomodo responderit Martorellius pag. 383. videamus. Et in primis Homerum inibi non pontum Euxinum, sed Aegeum mare innuisse dicit, & pag. 402. n. 444. contendit Homerum nusquam de Euxino locutum esse: Homerus enim, prosequitur Martorellius, *nigrum colorem* cunctis maribus, ipsis undis, imo & litoribus apponit. Verum haec libere transeant (quamvis reponere possumus Homerum Euxinum innuisse, sed non sub nomine *nigri maris*) ad quaestionem enim nil attinent, imo Mazzochii assertum magnopere confirmant ajentis etiam grandia maria, ut (si non *Euxinum*) vastissimum Aegeum λίμνης nomine dicta esse. Interea hunc in modum ratiocinatur Martorellius pag. 383. *Si potea però pensare più vantaggiosamente di quest' espressione dell' immortal Poeta, ed osservare attento, se* λίμνη *nell' Iliade, ed Odissea, oltre la nozione di* palus *n' avesse altra più generale, e più degna: essa voce non una volta vale il cupo fondo del mare*, così nell' Od. γ. Vers. 1.

Ἠέλιος δ' ἀνόρουσε λιπὼν περικαλλέα λίμνην

cioè il sole si spinse al cielo sorgendo dal limpido fondo del mare, non come si traduce comunemente a pulcro lacu: *nè mai si rimarrà pago, che una palude possa essere* περικαλλὴς, *in cui ci abbia il suo riposo, il più bell' astro. In oltre nell'* Od. ε. v. 334. *finse Omero, che la Dea Leucotea nel mezzo del mare Gionio (niuno il direbbe fogna, e pure qui si dice* λίμνη v. 337.) *venne in alto dal profondo dell' acque* . . . *E chi potea fingersi che Leucotea vivea in acque palustri?* Verum elumbis haec eruditiss. Martorelii ratiocinatio nil urget in summum Mazzochium: hic enim nil aliud contendit, nisi voculam λίμνην apud Homerum praeter propriam *lacus & paludis* no-

notionem significare etiam ipsum mare: hinc nil dedecoris inest soli, Leucotheaeque, si juxta meum Mazzochium ab pulcra λίμνη, hoc est a *mari* emergere dicantur. Constantem Mazzochium ex ipso Mazzochio explano. Is in *Spicileg.* tom. II. pag. *66.* evincit sinum Arabicum ab Aeschylo λίμναν dictum esse: *illud vero viro docto* (Casaubono) *aliud agenti imposuit, quod de vera* λίμνῃ *Aeschylum locutum putaret, nec ei succurrisset saepe Homerum* (hic adnotat: *apud Homerum* non semel Βένθεσι λίμνης, *in imo maris, non vero in fundo paludis exponitur*) *saepius vero Sophoclem* λίμναν *pro mari usurpasse. Id quod jam Grammatici veteres notarunt.* Repetit Martorellius pag. 388. *Da questi luoghi d' Omero* (*Iliad.* v. vers. 21. & 32. *ubi legitur* Βένθεσι λίμνης) *si raccoglie ad evidenza, che* λίμνη, *dinota il fondo di ciaschedun mare, nè v' ha chi possa pensare, che il gran nome Nettuno signore di tutte l' acque avesse* δώματα χρύσεα, μαρμαίροντα *in una lacuna, e che in essa serbasse i suoi belli cocchi, e l' ambrosia per loro cibo, potea dunque l' eruditiss. Mazzochi non far giacere anche Tetide Dea del mare in uno stagno; giacchè il Poeta in un luogo da questo savio citato dice, che essa stava* ἐν σπῆϊ γλαφυρῷ, *non altrimente, che Nettuno, e in immergendosi l' iride* ἐπεστονάχησε λίμνη, *non bisognava tradurre* palus, *com' ora si vede* ma il cupo fondo del mare. Idem semper autem repetenti eadem iterum atque iterum repetenda sunt. Neutiquam meus Mazzochius dictitavit Thetin, Neptunum cet. extitisse in *stagnis*, *in paludibus*, *lacunis*, cet. sed quod centies optime, ac nitidissime addocuit, huc redit: Scilicet voculam λίμνην quae proprie *Stagnum, paludemque* sonat, interdum apud Homerum nobiliorem, amplioremque notionem sonare, ipsumque mare denotare: siquidem primitivas appellationes ab Hebraeis ad ceteras gentes fuisse propagatas usuvenit: & hoc apud profanos reperitur, ut *lacubus* maris nomen tribuerent, & vicissim. Concludo igitur cum magno Mazzochio, qui ad Psalm. 45. 5. *Fluminis impetus laetificat civitatem Dei:* adnotavit: *Flumen sumitur hic pro mari, ut apud Homerum Oceanus est* ποταμός: *cujus loca vide in Vossio* in Pelagus.

Denique, ut hisce tricis nos extricemus, nonne quid aliud

aliud Martorelliane oppositioni reponere possumus? Profecto Homerus passim Oceanum ποταμὸν vocat, eique voces ῥέεθρα, ῥοή, ῥόος adjungit, quae omnia refluentium amnium revolutionem proprie sonant: nonne dici potest Homerum regularem Oceani motum innuere voluisse, quo singulis diebus, leni quidem, aequabili, & uniformi, sed tamen sensibilissimo fluxu ex Oriente in Occidentem, ceu immensus ποταμὸς defluit, ac impellitur? Sane hic Oceani motus fluviorum cursui simillimus est, hinc vulgo dicitur *la Corrente*, neque id *Euripi* nomine innuebant Latini, ut vult Cl. De Turre Physic. tom. II. pag. 371. siquidem tum Graeci quam Latini Εὐρίπους interpretantur δοχὰς ὑδάτων, *aquarum conceptacula*, *cisternas*, vel *quamvis aquarum conceptionem*: motum autem Oceani felicius cum Homero dicimus ῥέεθρον, ῥοὴν & ῥόον *fluentum*, *fluxum*, *la corrente*. Neque mihi obmurmures cum Corsinio Physic. tom. 3. num. 4. cap. 11. *bic admirabilis Oceani motus nulli veterum, ut apparet, notus, ut observatum est, cum altero vix ab hinc saeculo Lusitanis Zonae torridae litora navigantibus innotuerit*: quippe praeterquamquod penes Homerum & Hesiodum Oceanus reciprocare dicitur passim, ac indefinenter fluere, ipsis oculis id phoenomenon videri debuit: cursus enim Oceani perennis ab Oriente in Occidentem, licet maxime in zona torrida inter tropicos, pene ubique se prodit, eumque alii motus, & venti minime impediunt, atque adeo validus est, ac sensibilis, ut caeci sint oportet, qui illum non experiuntur. Consule Varennium lib. 1. prop. 6. Addesis continuus is Oceani motus universalior est, quam fluxus ille, & refluxus, qui unico *aestus* nomine significari solet: siquidem in omnibus fretis, quae directe extenduntur ab Oriente in Occidentem, & quibus Oceani partes conjunguntur, ut *Maggelanicum*, *Maniliense*, *Javae*, atque alia inter Indicas Insulas, mare tantum fluit ab ortu in occasum, neutiquam vero refluit. Et quamvis veteres hunc Oceani motum regularem esse minime agnovisse concedamus, saltem eis evidens esse debuit Oceanum indefinenter vel ab Polis ad Aequatorem, vel ab occasu ad ortum, vel ab hoc ad occasum, vel ab Aequatore ad Polos moveri: sed hujusmodi Oceani motio-

nes

nes per omnia amnium fluxui simillimae sunt : merito igitur Oceanus apud Pöetas, ne dicam apud Philosophos, ceu magnus ποταμὸς indesinenter fluere dicitur.

Neque dicas Homeri aetate Oceanum minime notum fuisse quoad eam partem in qua hujusmodi *fluvialis* motus aperte conspicitur, ut in zona torrida: nam, ut monet D. Goguet *Dell' Origine delle Leggi* ec. tom. III. pag. 92. *Potrebbesi inoltre sospettare, che questo Poeta avesse avute alcune idee, e confuse notizie intorno alla qualità de' climi situati sotto l' Equatore. La descrizione ch' esso fa degli alberi fruttiferi de' giardini d' Alcinoo, mi dà luogo di proporre questa congettura. Dice Omero, che totesti alberi non sono mai senza frutto, e che nel tempo, che i primi arrivano alla maturità, si ne formano altri nuovi. La pera vicina ad esser colta, ne fa vedere un' altra appena sbocciata. La mela granata, e l' arancio di già maturi ne fanno vedere degli altri vicini ancor' essi a divenirlo. I grappi dell' uva sono da altri grappi spinti; ed il fico vicino a cadere dà luogo ad un' altro, che lo segue*. Odyss. l. 7. v. 117. ec. *Questa descrizione conviene perfettamente alla maniera, con cui gli alberi sotto l' Equatore producono i frutti*. Ex his, aliisque (obiter noto) Alcinoi magnificis divitiis concludit ipsemet Goguet part. 11. pag. 62. Phaeacum insulam ab Corcyra, *Corfù*, diversissimam fuisse. Haec autem si quid ponderis habent, Martorellium maxime urgent, qui nostram Campaniam, vicinasque insulas non amoenis consitas hortulis, sed ignibus omnia vastantibus obnoxias fuisse, seu Pygmaeorum, Harpyiarum, corruptissimorum fluminum, stagnorum, lacuum infectissimas aquas spirantium receptaculum fuisse calumniatur. Verum illo redeo.

Prima del secolo, in cui Omero (prosequitur Goguet) *compose l' Odissea potevansi avere alcune idee della qualità de' climi sotto l' Equatore . . . si è detto, che i Fenicj avevano formati degli stabilimenti sopra la costa occidentale dell' Affrica poco tempo dopo la guerra di Troja. Codesti popoli erano al maggior segno arditi e intraprendenti; onde si può facilmente credere, che alcuno de' loro naviganti potesse esser passato fin sotto la Linea. In questa maniera prima del secolo di Omero sarebbesi potuta*

aver notizia de' climi situati sotto l' Equatore. E' però facile indicarne ancora un' altra sorgente. La Scrittura parla de' frequenti viaggi, che le flotte di Salomone facevano nella terra di Ophir e di Tarsis sotto la condotta de' Fenicj 3. Reg. cap. 9. 26. cap. 10. 11. 12. *Sono al presente divisi i sentimenti circa la situazione del Paese additato sotto questo nome dagli antichi, nè è possibile, a dir vero, l' assicurarsene con certezza. Quello che sappiamo di certo si è, che codeste contrade dovevano esser rimote molto da Elath, ed Asiongaber, porti del mar rosso, donde partivano le flotte di Salomone. Impiegavano queste tre anni a fare il loro viaggio. Sappiamo inoltre, che ritornavano cariche d' oro, d' argento, di gomme, di resine, di legni odorosi, di pietre preziose, di denti d' Elefanti, ed anche di scimie, e di pavoni.* Reg. cap. 10. 11. 12. *Tutte queste circostanze mi persuadono, che Ophir, e Tarsis debbansi cercare nell' Affrica; ed io abbraccerò l' opinione di quelli, che mettono queste contrade nel regno di Sofala sulla costa orientale dell' Etiopia, ove trovansi tutte le produzioni, di cui abbiamo parlato. Pa e in fatti, che questa navigazione dovesse esser familiare a' Fenicj anche avanti il tempo di Salomone.* Reg. 3. cap. 9. 27. *Noi sappiamo, che per andare dal mar rosso a Sofala bisognava passare la Linea. Per questa ragione Omero posteriore a Salomone di circa un centinajo d' anni, avrà potuto esser bene informato della qualità de' climi situati sotto l' Equatore.* Hanc eandem opinionem tutatus est D. Huetius in Diss. de navigat. Salom. Miror D. Prosperum de Aquila in Dict. Bybl. hac una tantum ratiuncula Huetium refutasse, quod scilicet Sophalae regio metallis, ebore, pavonibus, simiis, psitticis, lignis pretiosis, & aromaticis, gemmisque ferax minime sit. Legatur ipsemet Huetius, ubi omnia, quae de Ophir scribuntur in Sophalicae regionis tractu abundare evincit. Non sum nescius Calmetum regionem Ophir ad illam, quam Ophir filius Jectan coluit, transtulisse, atque hanc ipsissimam esse Estii sententiam duco, & nescio cur id siluerit Calmetus: ait enim in hunc locum: *Habemus* Gen. c. X. & I. Paralippom. 1. *Ophir filius fuit Jectan, a quo nomen accepit Ophir regio, Judaeis ad Orientem sita (ut quidam volunt ad fl. Gangen) quae*

ea-

eadem, ut refert Joseph. lib. VIII. Antiquit. cap. VII. etiam aurea terra nuncupata est ob auri illic provenientis abundantiam. Hinc dictum aurum obrizum. Job cap. XXVIII. & Isaiae cap. XIII. quasi Ophirizum. Est enim iis in locis hebraice Ophir. Vide etiam locum Jeremiae cap. X. & Daniel. X. ubi aurum Ophez idem esse quod Ophir. Haec profert Estius, qui tamen Adversariorum sententiam minime rejicit. Huic Calmeti ac Estii opinationi plurima objectari possunt. Adisis Malvendam in suo Antichristo lib. 4. a cap. XXIX. usque ad XXXVII. & Pinedam de rebus Salomon. lib. IV. cap. III. usque ad 17.

Sunt & qui Ophir esse regnum *Perù* in India Occidentali defensant, quorum sententiam, licet quinque rationibus refutet Cornelius a Lapide (quae an solidae sint tutemet videas) tandem ait: *Si quis tamen omnino velit Ophir esse Perù, dicas partem hujus classis navigasse in Perù, aliam in Sumatram, & Indiam Orientalem, sic, ut nunc ex divisione Pontificis Alexandri VI. Lusitani navigent in Indiam Orientalem, Hispani eis vicini in Occidentalem.* Haec autem opinio etiam, quod ad me attinet, confirmat antiquos vastissimum Oceanum peragrasse, ac praeter Aequatorem ivisse. Praeterea alia fuit classis Salomonis navigans in *Tharsis* Reg. III. c. X. 22. quam eandem cum classe in Ophir esse dicere nefas est. Deinde qui cum Sanctio Jesuita *Tharsis* in Scriptura non aliud esse quam *mare* putant amplius audiendi non sunt. Circa Ophiriticam navigationem quamvis ad Calmeti sententiam accedit Mazzochius Spicileg. tom. 2. pag. 160. tamen tom. 1. pag. 248. candidissime docet triplicem esse *Tharsis*, primam Ciliciae metropolim, aliam in Baetica h. e. *Tartessum*, tertiam in Carmania: *Fuit*, inquit, *& Tharsis alia atque per Oceanum adeunda . . . Mihi quidem, nisi vehementer fallor, non aliud Tharsis illa, quo classis Salomonica contendebat quam Tarsiana Carmania fuisse.* En juxta Mazzochium Classis Salomonica Oceanum adibat. Cornelius a Lapide adnectit Classim hanc ex Tyro, vel Joppe solventem navigasse in *Tharsis* h. e. vicinum Mediterraneum . . . *Quod si quis velit eam ex mari mediterraneo ulterius perrexisse in Oceanum, & navigasse in Brasiliam;*

filiam ; Peru & Mexico, uti modo faciunt Hispani, non repugnabo. Pineda lib. 4. de Salomone cap. 14. contendit classim hanc navigasse in *Tartessum*, itaut primo navigarit in *Oceanum* cet. Quae omnia satis ostendunt Phoenices *gnaros maris*, ut legitur Reg. III. X. 21. non solum Mediterranei sinus, sed & immensas Oceani oras peragrasse. Nil hic adjiciam de celeberrima illa Phoenicum navigatione, qui sub Nechosio Aegypti rege anno 610. ante Christum ex Erythraeo meridionalem Oceanum subeuntes circum extrema Affricae litora vela fecerunt, ac inde superato Gaditano freto in mediterraneum intrarunt, ac tertio demum anno ad Nili ostia adventarunt. Consulatur Herodotus lib. 4. n. 42.

Quod autem certissime evincit Veteres Oceanum subiisse, ac proinde ejus *fluvialem* motum propriis oculis conspexisse, est in Americam incolarum inductio: ad eam namque appellare non potuerunt homines, & bestiae, nisi Oceani immensitatem tranassent. Audire praestat, ut plures sileam, Antonium Genuensem Metaph. p. 2. pag. 368. *In America ignotum fuisse equorum genus ad Hispanorum usque adventum, constat inter omnes, Interea adeo sunt hodie in ea multiplicati, ut gregatim pascant, atque silvestres evaserint, uti in eo itinerario relatum est, quod ad calcem itinerarii Ansoni nuper editum est . . . sed quod spectat ad Americam non dubito navigatione praecipue excultam. Plures antiquitus Phoenices, & Cartaginienses Africae litora legentes, circumisse, atque superato capite Bonae spei per fretum Gaditanum ad Ostia Nili appulisse, discimus ex Herodoto, & Diodoro Siculo. Ignota veteribus fuit pix Nautica: itaque facile fuit vento in Americam deferri, unde redire nescierint. Sed & vestigia quaedam aut vetustissimi cum Americanis commercii, aut cognitionis saltem qualiscumque ejus gentis, in Theopompi Chii fragmento, quod servavit Aelianus de var. hist. lib. 3. cap. 18. reperiuntur fabulis licet infuscata. Quem locum ubi docti pensiculatius legerint idem opinor judicium ferent. Vixit autem Theopompus iste temporibus Philippi Macedonis. Vide Vossium de Historicis Graecis. Confirmant haec mirifice quae de Ludoviciana & Canadensibus relata sunt ab iis, qui ejus nationis mores & traditiones diligenter perscrutati*

tati sunt. Nam praterquam quod plurima populi illi memorant eodem prorsus modo, quo in historia Mosaica leguntur, mores quoque aliquos habent Judaicis simillimos. Quicquid autem sit de religione illius primae Coloniae, quae Americam advenit, Judeine fuerint, ut hic innuit Genuensis, & alii colligunt ex Esdrae 4., an Pagani vel Athei, ut tuetur Acosta Hist. Indiar. 23. 24. 25. hic minime discutiam, quod tueor, est nempe Oceani vastitas non ita nostro saeculo navigari coepta est, ut a nemine unquam trajecta fuerit. Vide Coquaeum, & Vives ad Augustini Civit. Dei lib. XVI. cap. IX. Quomodo autem tigres, leones, aliaque ferarum genera in Americam appulerint explicat Augustinus, nim. eadem facilitate, qua in remotissimas a terris insulas translatae sunt. Praestat hic B. Augustinum cum laudatis Adnot. audire.

AUGUSTINUS de Civit. Dei lib. XVI. cap. VII.

Sed quaestio de omni genere bestiarum est, quae sub cura hominum non sunt, nec sicuti ranae nascuntur ex terra, sed sola commistione maris & feminae propagantur, ut lupi, & hujusmodi cetera 1. *quomodo post diluvium, quo ea quae in Arca non erant cuncta deleta sunt, etiam in insulis esse potuerunt, si reparata non sunt, nisi ex his, quorum genera in utroque sexu Arca servavit. Possunt quidem credi ad insulas natando transisse, sed proximas. Sunt autem quaedam tam longae positae a continentibus terris, ut ad eas nulla videatur natare potuisse bestiarum.* 2. *Quod si homines eas captas secum advexerunt, & eo modo ubi habitabant earum genera instituerunt,* 3. *venandi studio fieri potuisse incredibile non est: quamvis jussu Dei, sive permissu etiam opere Angelorum negandum non sit potuisse transferri. Si vero e terra exortae sunt secundum originem primam, quando dixit Deus* Gen. 1. 11. Producat terra animam vivam: *multo clarius apparet, non tam reparandorum animalium caussa, quam figurandarum variarum gentium propter Ecclesiae Sacramentum in Arca fuisse omnia genera, si insulis quo transire non possent, multa animalia terra produxit.*

VI-

VIVES.

1 VEnandi studio cet.) in Insulis Fortunatis, & in his, quae nostra aetate sunt inventae, multa animalium genera, quae inter nos sunt frequentissima, omnino nulla erant: itaque importata sunt; quemadmodum in stirpium generibus quotidie usuvenit, ut semen, aut surculus aliquis ab alus ad alias gentes transferatur.

COQVAEVS.

1 QUomodo post diluvium cet.) quemadmodum genus humanum reparatum est a tribus filiis Nöe, qui servati sunt in Arca, & inde per tot regiones propagatum etiam in insula longo maris tractu deportatum, ita non mirum reparata omnia genera animalium, & propagata per orbem per earum commistionem, quae fuere in Arca Nöe.

2 Quod si homines cet.) quemadmodum enim in stirpium generibus fere usuvenit, ut semen, aut surculus aliquis ab aliis regionibus ad alias transferatur, ita & in animalium generibus contingit.

Cornelius a Lapide Gen.VIII.17. contra B.Augustinum inquit: *hoc tertium* (scilicet quod creatione in insulis animalia producta sint) *parum credibile videtur, nam post diluvium, imo post primam rerum creationem Gen. I. factam, nihil de novo creavit Deus, ideo enim ex singulis animantibus masculum & feminam induxit in Arcam, ut salvaretur genus eorum super terram*. Sed haec omnia nil Augustini sententiam imminuunt: quippe constat inter omnes, Deum, praeter rerum gubernationem & conservationem, aliquid jam creasse, creare, & creaturum. Neque alia est animarum rationalium origo, quam nova creatio. Et certum potissimum est, Christi Animam tunc solum fuisse a Deo creatam, cum Divini Verbi peracta fuit Incarnatio. Si autem Gen. II. 2. Deum *die septimo ab omni opere, quod patrarat*, quievisse dicitur, id ita intelligendum est, ut sensus sit, Deum cessasse a novis creandis speciebus creaturarum, non autem ab iis condendis substantiis, quibus necessario est opus, ut alicujus, jam olim ab eo conditae, speciei, propagatio multiplicetur. Hinc ipsemet Augustinus lib. VI. *super Gen. Deum requievisse*, inquit, *a condendis generibus creaturae; quia ultra id non condidit alia genera nova*. Eadem profert *Auctor* libri *de spiritu & Anima*, cap. 41. Consule tot Metaphysicos, qui Leibnitii, & Volfii fabulosam Animarum praeexi-

ſtentiam refutarunt, & clariores S. Scripturae interpretes. Auguſtini igitur ſententia, ſi cui non arridet, non ob Cornelii rationem rejicienda eſt, ſed quia ad divinam potentiam, veluti ad aram confugere ab optimo philoſophandi genere remotiſſimum videtur.

Haec cum ita ſint, falſi quoque ſunt, qui ut Antiquorum in Oceanum navigationem negent, Americam Europae noſtrae olim finitimam, proximam, ac fere conjunctam fuiſſe contendunt, moti ex celeberrimae illius Athlantidis inſulae hiſtoria, quae apud Platonem in *Critia*, ſive *Athlantico*, atque *Timaeo*, atque ab Diodoro lib. V. & ab Ariſtotele, ſeu Auctore libelli de *Admirabilibus* memoratur. Atqui miror Strabonem, Tertullianum, Plinium, Pamelium, Voſſium, Mercatorem, Bekmanum, Turnebum, Corſinium cet. hanc Platonis veluti plenam veritàtis hiſtoriam credere potuiſſe. Notiſſima ſunt argumenta, ac decretoria, quibus Joſeph Acoſta Proclum, Porphyrium, Origenem, ceteroſque Platonis interpretes ſecutus, hanc eſſe fabulam, aut allegoriam evicit, quaeque iſthuc tranſcribere taedet jam pigetque. Ipſum reviſas in toto Cap. XX. Hinc ulteriori probatione indigent, quae P. D. Joannes M. de Turre, Congregationis Somaſchae gloria & decus, illevit Phyſic. Tract. 11. ſect. unic. §. 176. *Ex hac autem proprietate* (nim. ſtrata terrae, arenae, & lapidea eandem habent altitudinem in tota ſua extenſione) *hauritur methodus conjectandi, an duae terrae primis temporibus contiguae fuerint. Ita cum obſervetur in freto Caleti inter Galliam & Angliam eadem utrobique in litoribus oppoſitis eſſe ſtrata terrae, probabiliter conjectari poſſumus Angliae inſulam prius Galliae unitam fuiſſe; & ab aliquo terremotu, vel irruptione aquarum maris, aut ruina terrae fuiſſe diviſas. Idem obſervatur iu freto Gaditano inter Hiſpaniam & Affricam; idem in freto Meſſano inter Siciliam & Italiam. Forſitan itaque primis temporibus Hiſpania Affricae conjuncta erat, & non aderat mare mediterraneum inter Europam, Aſiam, & Affricam, & Sicilia non erat Inſula, ſed Peninſula Italiae. Et ſane fretum Gaditanum ſeu Herculeum in minima ſua latitudine eſt paſſuum plusquam 5000.; totus hic tractus maris Mediterranei forſan ante Platonis tempus non communicabat*

cum

cum Oceano, & ante factum Herculeum erat ea magna insula major Europa, & Asia, quam Plato memorat in Timaeo, eamque vocat Athlantidem, quae unius diei ac noctis tempore immani terraemotu, & ingenti Oceani alluvione submersa est, ut sexcentis ante Christum annis retulerunt Soloni Atheniensi nonnulli Sacerdotes Aegyptii . . . . Fretum autem Herculeum perfossum esse ab Hercule retulerunt veteres, & Diodorus Siculus refert Pontum Euxinum, seu mare nigrum antiquitus cum mari graeciae non communicasse, sed ingentem hunc vetustis temporibus lacum ob abundantem copiam aquarum, quae ex fluminibus Europae, & Asiae, in ipsum exonerantibus ita excrevisse, ut primo sibi viam aperuerit mare per insulas Cyaneas, inde per Hellespontum. Et quae jam praedixerat Bernardus Fontanelle (Pluritie diu Monde Nouff. 6.) *Le favole dicono, ch' Ercole separò con le sue mani due montagne, chiamate Abila e Calpe, ch' erano di mezzo, tra l' Affrica, e Spagna, e facevano argine all' Oceano. Subito adunque entrò il mare con violenza sopra vaste Provincie, e fece quel gran Golfo, che chiamasi il mediterraneo . . . Che Ercole abbia separate con le sue mani due montagne, non è molto credibile; ma che al tempo di qualche Ercole (giacchè se ne contano cinquanta) e l' Oceano abbia sforzate due montagne più deboli dell' altre, con l' ajuto forse di qualche terremoto, e siesi gettato tra l' Europa, e l' Affrica io lo credo senza difficultà*.

Eadem redixit Cl. A. Genuensis (Meditaz. Filosofic. pag. 263.) *Ne men grandi, o meno nuovi sono i cambiamenti, che l' Oceano ha in terra fatti. E' certo, ch' e' non è, ab eterno da che l' Ingbilterra è stata dalla Francia, a cui attenevasi, secondochè la materia, e la figura de' due lati è assai palesemente* cet.

Haec ut jam dixi gratis afferuntur, ac ulteriori probatione indigent. Primo hujusmodi observationes circa strata quae in dictis locis in tota sua longitudine, & latitudine, eandem altitudinem servare dicuntur, non satis constant, neque accurate fieri possunt, si dictae terrae ingenti praesertim concussione sejunctae sunt: nam in grandibus id genus ruinis terrarum strata mutantur, abrumpuntur, confunduntur, antiquumque ordi-

nem minime ſervant. Deinde in pluribus, & a ſe diſſitis terris eadem ſtrata vel terrae, arenae, vel lapidea occurrunt, quae tamen nunquam fuerunt conjunctae. Denique demus Affricam, Hiſpaniae olim conjunctam fuiſſe, ex hoc autem deduci nequit Americam Europae etiam conjunctam fuiſſe. Tandem ex eorum ſententia, qui Mediterraneum olim extitiſſe negant, meum aſſertum mirabiliter confirmatur: etenim ſi Mediterraneum non extabat antiquiſſimis illis temporibus, ſequitur vetuſtiſſimas gentes, aut minime navigaſſe, aut per Oceanum.

Ex his colligere licet ab antiquis Oceanum fuiſſe cognitum. Hinc magnum contra Martorellianum Oceanum conſurgit argumentum: ſi Homeri Oceanus ob fluxum rapidiſſimum ποταμὸν refert, ſi immenſus eſt, ſi ſpumat, murmurat, cet. ut habetur Iliad. 6. v. 795.

. . . . Περὶ δὲ ῥόος Ὠκεανοῖο
Ἀφρῷ μορμύρων ῥέεν ἄσπετος
E intorno d'Oceano la corrente
Correa di ſpuma mormorando, immenſa.

Si Βαθύῤῥοος, ſeu βαθυῤῥείτης, *profunde fluens*, eſt, ut ab Homero, & Heſiodo non ſemel dicitur, ſi ὕπνος apud Homerum Iliad. ξ 244. ut ſuam manifeſtaret potentiam Oceani quoque fluenta ſe ſopire poſſe gloriatur, ſi tandem Homeri Oceanus Ἀψόῤῥοος eſt, h. e. *retrograda fluenta habens*, vel cujus *cita ſunt fluenta*, ut exponit Euſtathius: certe Oceanus eſſe nequit Puteolanae regionis mare: ſiquidem in toto mediterraneo, quod cum Oceano non communicet, niſi per fretum Gaditanum, hujusmodi motus minime ſentiuntur, neque ad Europae littora *aeſtuat*, vel ſaltem non ita, ut affluxus & refluxus ſit viſibilis, hinc vix ad trium pollicum altitudinem attolli videtur. Neque dicas Hadriaticum Mediterranei ſinum quammaxime *aeſtuare*: id enim evenit ob loci anguſtiam, & ob Affricae litora, Archipelagique inſulas, quae aquas in eum directe urgent. E contrario mare Bajanum ob ejus orbicularem formam minime aeſtuat, vix ad *medium pedem* quandoque attollitur, placidiſſima ſemper in pace quieſcit, Nereidum ſtatio, Poëtarum delicium, cet. Quomodo ergo furentes

pa-

patris Oceani motus ad tranquilla sinus hujus aequora transferri possunt? Verum tandem ad alia transiliamus.

Ad V. respondent, Hesiodum Oceanum ab ponto minime distinxisse. Verum Martorellio respondeat ipsemet Martorellius pag. 386. n. 428. *Rimane ora palesare... che non è importuno usar due voci dello stesso valore per ispiegare una medesima cosa; nè si dee chiamare tal' espressione vizio, o tautologia: all' opposto queste guise di parlari son comuni e leggiadre, e si danno tra loro scambievole lume, e per dir breve, perchè gli esempli potrebbero esser molti, non sarà chi non rimanga pago, che mi valga d' uno assai opportuno eziandio preso da vocaboli appartenti al mare, e sono* ἅλς, e πέλαγος, *che tutti e due significano il gran mare, non pertanto Omero usa Odyss.* ε. vers. 335. ἁλὸς πελάγεσσι, *come altresì si legge nell' Inno di Apollo* vers. 73. *che a lui si attribuisce*. Hinc alia subdit exempla, quae omnia visuntur in Sanctii Minerva, atque in subjectis Jac. Perizzonii adnotat. lib. 4. cap. 3. 5. pag. 539. edit. Amstelaed. Quod autem ex Hesiodi versibus 763. addit de styge nil urget: etenim Styx ubi fuerit, unde dicta, quicquid sit, quaestiones sunt, quas tanta facilitate dirimere, nescio quid temeritatis redoleat. Verum demus Stygem fuisse non procul a Lucrino, Avernoque lacu in sinu Bajano, quamvis contrarius videatur ipsemet Homerus Iliad. B. ajens Titaresium, qui in Peneum influit, ramulum esse Stygis, tamen hinc nostrum Cratera Oceanum esse minime sequitur. Revisas resp. ad III.

Ad VII. denique, quid ego respondeam sat scio, nimirum ferendum esse Martorellium: quippe ad recentissimam de Oceano thesin firmandam, haec omnia consectaria erant, ac perquam necessaria. Quid vero alii responderint, ignoro. Non me autem latet, cum multus ubique de Martorellio in civitate sermo ejus libertatem, confidentiam nimiam, innovandi spiritum, cet. depraedicantium, tum ille in ore omnium, scilicet ei submurmurantium: *tu ne solus sapis? Omnes fungine sunt & stipites?* Qua in re quid ego sentiam explanare non ausim. Non sum nescius, quid postulet caritatis lex & conjunctio. Verum ne amare loquar, & aliena respondere videar, ajo universas, quas supra fabulas

innuimus, ad Puteolanam regionem, ejusque finulum trahere idem est, ac Mythologorum omnium, graviffimorumque hominum fcripta peffundare, ac fempiterna infamia deturpare, & Homeri praefertim, ac Hefiodi pöemata novis quidem, fed crudeliffimis intorquere interpetramentis. Poffem hic ad peculiaria quaeque defcendere: fed omnia vel folum indigitare quid foret, nifi ipfius Oceani aquas brevem congregare in fcrobem. Aut omnia etfi in epilogum redacta, hic notare, quid effet, nifi improbum fubire laborem, & in immenfum progredi? Vela potius contrahamus, cum meliora tractanda fuperfint. Hactenus dicta confirmat Antonius Genuenfis lib. IV. Art. Rat. pag. 161. *Niuno degli Scrittori antichi profani è ftato foggetto a più fofiftiche interpretazioni, quanto Omero, e quefto (diceva il noftro Vico) per quella boria degli antiquarj di far dire a' vecchi tutto quel che non penfano, che i Giovani, affin di laurearfene. Scegliamo un luogo grande. Omero perpetuamente fcrive, che l'aurora, e il fole nafcano dall'Oceano le mattine e nell' Oceano tuffinfi le fere: che tutte le ftelle fuorchè l'Orfa, vadano le fere a bagnarfi nell'Oceano. Qual fenfo dare a quefti luoghi? Il fenfo comune de' popoli della Grecia è dell' Afia de' fuoi tempi. I Fenicj conofcevano l'Oceano Indico, Oriente della Fenicia, dell'Afia minore, e della Grecia: e l'Oceano Atlantico, Occidentale. Poteva effer altra l'opinione comune, che la letterale di quei luoghi? Il fole fembrava nafcere nell'Oceano indico, e tramontar nell' Atlantico. Ed effendo per gli Greci, e quei dell'Afia minore (donde è chiaro per un luogo dell'Iliade effere ftato Omero) il Polo Artico alquanto rilevato, le ftelle polari veggonfi girar fempre fenza mai tramontare. Tutta l' antica Grecia non aveva interpretato quefti luoghi del gran Poeta, che con quel fenfo comune. Ma è piaciuto ad un troppo fottil critico, che Omero non parli d'altro Oceano, nè n'abbia altro conofciuto, fuorchè il mare mediterraneo, e nè anche tutto. Gli ha dato le più crudeli torture del mondo per farlo penfare a fuo modo.* Quod hic tantum advertatur volo eft, nempe quae Martorellius objectavit, refolvimus jam, quae vero viciffim ei objectanda funt penitus fileo. Unum praeterire non potui, & iratiffimis mufis viverem, fi indigno filentio prae-

praeterirem. Homerus Iliad. Φ. Achillem ſuper mortuum Aſteropeum Xanti fl. filium ſic alloquentem inducit

Κεῖσ' ὅτω' χαλεπόν τοι ἐρισθενέος κρονίωνος
Παισὶν ἐριζέμεναι, πωταμοῖό περ ἐκγεγαῶτα.
Φῆσθα σὺ μὲν ποταμοῦ γενος ἔμμεναι εὐρὶ ῥέοντος
Αὔταρ ἐγὼ γενεὴν μεγάλυ διὸς εὔχομαι εἶναι.
Τίκτε μεν ἀνὴρ πολλοῖσιν ἀνάσσων μυρμιδόνεσσι,
Πηλεὺς αἰακίδης ὁ δ' ἄρ αἰακὸς ἐκ διὸς ἦεν.
Τῷ κρείσσων μὲν ζεὺς ποταμῶν ἁλιμυρηέντων
Κρείσσων δ' αὖτε διὸς γενεή, ποταμοῖο τέτυκται.
Καὶ γάρ σοι ποταμός γε παρα μέγας, ει δυνάταιτι
Κραισμεῖν ἀλλα ἤκ'εστι διΐ κρονίωνι μάχεσθαι
Τῷ, ὅτε κρείων ἀχελώϊος ἰσοφαρίζει
Οὐδὲ Βαθυρρείταο μέγα σθενος Ὠ'κεανοῖο,
Εξ ὅ περ παντες ποταμοὶ, καὶ πᾶσα θάλασσα
Κὰι πᾶσαι κρῆναι, καὶ φρέατα μακρὰ νάουσιν.
Αλλὰ καὶ ὅς δείδοικε διὸς μεγάλοιο κεραυνὸν
Δεινήν τε βροντὴν ὅτ' ἀπ' ὐρανόθεν σμαραγήσῃ.

Jaceas ſic. Difficile tibi praepotentis Saturnii
Cum filiis contendere, e fluvio licet natus ſis,
Dicebas tu quidem fluvii te genus late fluentis
At ego genus magni Jovis glorior eſſe.
Genuit me vir multis imperans Myrmidonibus
Peleus Aeacides: Aeacus vero ex Jove erat:
Quare praeſtantior quidem Juppiter fluviis in mare
cum ſtrepitu irrumpentibus
Praeſtantius etiam Jovis genus, quam fluvii eſt.
Etenim tibi fluvius adeſt magnus, ſi poteſt quid
Prodeſſe: ſed non licet cum Jove Saturnio pugnare.
Quapropter neque rex Achelojus comparat ſe Jovi
Neque profundi magna potentia Oceani,
Ex quo OMNES FLUVII, *&* TOTUM MARE,
ET OMNES FONTES, *&* PUTEI ALTI *oriuntur*:
Sed & is timet Jovis magni fulmen,
Horrendumque tonitru, quando e coelo fragorem ediderit.

Ex hoc longo Homeri χωρίῳ elucet Bajanum ſinulum non eſſe Ωκεανον, adeoque dicendum eſt Vulcanum in noſtra Campania minime victitaſſe, per novennium vero, non in Bajarum ſinu, verum in immenſi maris fundo apud Thetin latitaſſe, uti legitur in Hymn. ad Apol.

Παῖς ἐμὸς ἥφαιστος, ῥικνος πόδεσ, ὅν τέκον αὐτή

Ρίψ' ἀνάχερσιν ἑλῦσα, καὶ ἔμβαλον εὐρέϊ πόντῳ·
Filius meus Vulcanus, mutilis pedibus quem peperi ipsa.
Ejeci super manibus arreptum, & ejeci in LATUM MARE.

tandem fuisse translatum ad Olympum, in quo Homerus ferrariam Vulcani officinam locat, & ubi ahenea raetia Marti, Venerique praeparavit Odyss. Θ, craterem argenteum Regis (hunc Hiram, seu verius Hirom, de quo Sam. 11., fuisse putavit Mazzochius spicileg. tom. II. pag. 151.) Sidoniorum confecit Odyss. ο: Dyonisii auream amphoram odyss. Ω: sceptrum Agamemnonis, quod primum tenuit Juppiter ipse. Iliad. B. Achillis arma Iliad. Σ: Diomedis thoracem Iliad. Θ: Junonis Cameram Ilid. Ξ: Jovis Aegidam Iliad. ο: cet. Neque in Lemno, maris Aegei insula, ullam artem, quae per ignem conficitur, exercuisse tradidit Homerus. Neque Cabiri, qui Vulcani filii dicuntur, igneam artem exercuerunt: hinc Antiquitatum Herculanensium auctor; tom. IV. *Vogliono gli Antiquarj, che il proprio distintivo de' Cabiri sia il martello, vedendosi in alcune medaglie così espressamente rappresentati. Si veda il Willide, il Vaillant, il Leguino, il Begero, ed altri, i quali confermano da ciò l'opinione di Ferecide presso Strab. lib. I. e di Nonno Dionisio XIX. 19. che i Cabari erano i figli di Vulcano, e della Ninfa Cabira, e che il loro proprio mestiere fosse l'opera di ferro, e di rame e simili. Ad ogni modo l'Astori* l. c. §. 4. *impugna questa opinione, e nel* §. 14. *fa vedere, che il martello può ridursi ad una specie di scettro. Comunque sia è certo, che Nonno dà à Cabiri l'asta*, cet. Ex hactenus dictis eruitur Homeri temporibus igneos montes minime fremuisse, aliter apud Homerum passim cerneres Vulcanum in igneorum montium latibulis, ac aerariam artem exercentem.

XI. In exufflandis Martorellii conjecturis feliciori vento adnavimus: at nunc dubiae syrtes occurrunt, & periculosiores scopuli praetervehendi sunt: nim. contra nos se objicit Mazzochii auctoritas. Is Kal. tom. 1. pag. 393. ait: *ejus (Vesuvii) nominis verissimum etymon a primigenia lingua alicubi exposui simul cum aliis pluribus Vulcaniarum insularum, aliorumque hujusmodi locorum etymologiis, ex quibus perspicue elicitur ea orientalia*

talia fuisse nomina, quibus igneae vomitiones significantur. Promissum solvit jam Mazzochius in Spicileg. tom. II. pag. 65. adnotat. 1. *Inscriptio Neapoli in colle Pausilypo ante bos 30. annos erat in suburbano Mazzarum praedio* JOVI FIAZZO *sacra Hebraice* phi-az *est* os praevalidum; *cujusmodi Jovi Tonanti fuisse dicitur, ut qui ore suo tonitrua orbem territantia exprimeret, maxime Neapoli, ubi ex proximo monte Vesuvio, non sine torrentibus ignearum vomitionum proxima & longinqua vastantium, saepissime intonat. Hinc apud Oscos Vesuvii accolas sermone etrusco montem quidem Vesuvium ab* es (ignis) *vocarunt, eum vero* JOVI FIAZZO h. e. *tonanti fecere sacrum*. Quo igitur me convertam? Universa, quae Cl. Mazzochius in ea Differt. inedita, cui FIAZZO nomen fecit, omnia quae in Spicileg. tom. I. pag. 18. tom. II. pag. 17. & 65. ad explicandam divinae vocis ἐνέργειαν trahit ex Ethnicis, qui non alia de caussa *Jovi Fiazzo* cultum exhibuerunt, verissima sunt, nova, atque erudita: quae autem his adjecit de Vesuvio, & aliena sunt, & quae ab omni veri specie abhorrent. Quippe neutiquam probavit Mazzochius Oscos, Vesuvium *Jovi Fiazzo* h. e. *Tonanti* fecisse sacrum, verum id gratis, ut ajunt, asseruit. Eodem modo credidit Vesuvium Oscorum aevitate non sine torrentibus ignearum vomitionum proxima & longingua vastantium saepissime intonuisse. Haec duo primum probet Mazzochius, & dabo manus libentissime. Memetipsum rursus explano. Concedam Vesuvium ante Titum aliquid ignis in sinu suo aluisse, quod quidem ex fumigatis lapidibus in ejus vertice extantibus, ut ait Strabo, colligitur: verum illum ore suo, aut tonitrua orbem territantia exprimuisse, aut vicinas urbes combussisse, strenue nego.

XII. Agedum cetera, quae objectari solent, resolvamus. Acutissimus Philosoph. P. De Ture pag. 30. & seq. (*Storia del Vesuvio*) Diodori Siciliani, & Polybii auctoritate citus contendit Campum Campanum *Phlegraeum* dictum esse ab φλέγω, *uro*, a colle Vesuvio nim. qui Aetnae instar Siculae magnam vim ignis eructabat. Si ita esset, sane Tyrrhenorum aevitate Vesuvius cineres, ignesque vomuisset. Verum haec, quia sano egent criterio, ad historicam cognitionem, ac veritatis no-

notitiam eadem librare oportet. Et quod ad Polybium attinet. Is in Hist. lib. 2. n. 17. asserit quidem Campos circa Nolam, & Capuam *Phlegraeos* esse dictos: sed an ob ignium calamitatem *Phlegraei* dicti sint, an ob quid aliud, neutiquam memoravit, quin contrarium prorsus innuere videtur ajens lib. 3. n. 91. de his campis potissimum Deos certasse propter eorum amoenitatem, & praestantiam. Si igitur adeo amoeni & praestantes fuerint nostrae Campaniae novales, ut pro iis Dii pugnasse fingantur, sane dici nequit, Vesuvium tunc temporis aut immugiisse, aut cinerum igniumque globos in tam laeta camporum aequora superfudisse. Diodori autem Sicil. locus suspectissimus est, ut non uni emunctae naris critici subodorati sunt, en ejus verba: *Phlegraeus quoque campus is locus appellatur a colle nim. qui Aetnae instar Siculae magnam vim ignis eructabat: nunc Vesuvius nominatur multa inflammationis pristinae vestigia reservans;* haec enim & importuna sunt, quia Diodorus inibi loquitur de Cumaea planicie: campi autem *Phlegraei* proprie dicti sunt, qui ab Capua ad Nolam usque extenduntur: & conflata videntur ex illis Flori verbis lib. 1. cap. 16. *hic amicti vitibus colles, Gaurus, Falernus, Messicus, & pulcherrimus omnium Vesuvius, Aetnaei ignis imitator;* vel ex illis Procopii *De Bell. Gothic.* cap. 35. pag. 662. *porro ut Aetna in Sicilia* cet. & inferius, *quae omnia in Aetna quoque fieri solent*, cet. Strabo quoque dicit Diodori etymon complures probasse, verum ipse contrarium tutatur, ut advertit Martorellius (*Nap. abitat.* ec. pag. 13. num. 18.) ubi pluribus rationibus evincit vocem *Phlegraeus* graecam non esse, sed vetustiorem praeseferre originem, & ab Tyrrhenicis repetendam. Hinc nostrae Campaniae campi *Leborini* dicti fuerunt, eo quod optimi & pingues erant, ut eruitur ex Plin. lib. 18. cap. XI. *Quantum autem universas terras campus Campanus antecedit, tantum ipsum pars ejus, quae* Laboria *vocatur:* cum igitur tam nobiles fuerint antiquitus campi, qui circum Vesuvii radices virescunt, dicendum sane est Vesuvii ignibus, & cineribus ante Titum minime abnoxios fuisse. Hactenus dicta confirmat *Felicis* cognomen Campanorum coloniae appositum, quod quamvis a Sylla provenisse probabile sit, ta-

tamen fieri potuit, ut *Felix* in his idem sit, quod *frugifera*, ut apud Gruterum pag. 362. num. 2. COLONIA CONCORDIA. VLPIA TRAIANA. AVG. FRVGIFERA. HADRVMENTINA: aut ad felicitatem suam notandam illud epitheton fuerit usurpatum.

XIII. Item probanda minime sunt; quae Cl. Antonius Genuensis in quadam adnotatiuncula ad Differt. Physico-Historic. illevit, scilicet Gigantum ruinas in vetustissimis Graeciae Pöetis ignivomorum montium eruptiones designasse: nam praeterquamquod id nulla verisimili ratione excogitatum sit, non desunt qui contrariam prorsus originem Gigantibus dederint. Legesis Mazzochium Spicileg. tom. II. ubi *de Typhone*. Hinc Bassus Bassi Mytholog. tom. 2. pag. 399. inquit: *Pur tolle mostruose figure d' uomini smisurati vollero i primi Egizj indicare i diversi incomodi, e disolamenti cagionati dal diluvio sopra la terra. Il significato del nome di alcuni d' essi ne convince. Briareo volea dire:* serenità perduta: *dall' ebreo* Beri, serenità, harous, perduta, abbattuta: *Otho indicava* diversità delle stagioni *dal Fenicio* Othus, alterazion de' tempi: *Efialto* grande ammassamento di nubi (*forse prima ignote*) *dal Fenicio* Ephi, nuvola, ed Alteb, caligine, nube caliginosa e nera: *Encelado* le stragi per l' inundazione, *dall' ebreo* En-celad, fiume temporaneo, torrente. *Porfirione* terremoti, o crepatura della terra, *dal Fenicio* Phourphur, crollare, o stritolare: *o Mimas* le piogge dirotte, *dall' ebreo* Maim-mim, piogge grandi; *e Roecbo* il vento, *dal Fenicio* Rocchus, o Rovach, vento, *donde forse deriva il nostro Rovajo*. Et Vossius in hujusmodi fabulis enucleandis ad ventorum potius, quam ad montanorum ignium strepitum recurrit.

XIV. Ex hactenus dictis liquido eruitur Ignivomos montes antiquissimos non esse, praecipue Vesuvium. Hinc Virgilius aliique Augustae aetatis scriptores plurima de Aetneis ignibus tradiderunt, nil vero de Vesuvianis. Statius quidem Vesuvii iras describit, sed is sub Domitiano victitavit, neque Petronius Arbiter hunc montem innuit.

Est locus exscito penitus demersus hiatu

Par-

Parthenopen inter, magnaeque Dicarchidos arva
Cocyta perfusus aqua . . . .

appofite fatis Joh. Mabillonius in Diar. Italic. cap. 22. *Sulfataram egregie defcribit Arbiter, quamquam ejus hodierni interpretes de monte Vefuvio dictum, nec fatis confiderate tradunt . . . . me fane fugit qua ratione id de Vefuvio monte dictum autument, cum accurate fitus voraginis exprimatur : nim. Parthenopen inter id. Neapol. magnequae Dicarchidos arva, videlicet Puteolana arva: nam Puteolis Dicarchidis olim nomen fuit*. Hinc bafilice fallitur Franc. Orlandius, dum *Orb. Sacr. & praefat. tom. 4. lib. 1. c. 4. n. 16.* haec illinit: *ante Augufti imperium quinquies jam exarferat, nunquam tamen vehementius, quam imperante Tito*. Haec & fimilia apud non unos, qui de Vefuvio fcriptitarunt, Hiftoricos infulfiffimos occurrunt, fed quae refutatione non indigent. Hinc optime animadvertit Franc. A. Zaccharia *hift. lit. tom. XIII. pag.* 117. *Grande ajuto riceve la ftoria letteraria del P. Terre per la ferie, ch'egli ci dà degli Autori, che dal Vefuvio hanno fcritto. Ma forfe avrebbe defiderato taluno, che aggiugneffe il fuo giudizio intorno a libri, de' quali ci dà il catalogo, acciocchè fi poffa fapere, non folo, chi ne abbia fcritto: ma eziandio chi ne abbia fcritto bene:* hinc in eliminandis tot, quas de Vefuvio venditarunt, fabellis eruditi minime infudarent.

XV. Itaque, ut quo progreffa eft oratio relabatur, fub Augufti tempeftate Vefuvius montium omnium amoeniffimus erat, cujufcumque generis vitibus circumveftitus, & ufque ad verticem foecundiffimarum plantarum feminariis confitus. Hinc Strabo laetiffimum tunc temporis hujus montis fitum defcribit pag. 378. Ὑπερκεῖται δὲ τῶν τόπων τούτων ὄρος τὸ Οὐεσούιον ἀγροῖς περιοικούμενον (aut περικυκλουμένον) παγκάλοις πλὴν τῆς κορυφῆς: *imminet his locis mons Vefuvius, qui ab optimis undique habitatur (vel cinctis agris) praeter verticem*. Imo & ipfamet ejus montis culmina quafdam arbores habuiffe, & vites conftat ex Xiphilino in Tito: Καὶ αὐτοῦ (Βεσουβίου) τὰ μὲν ἄκρα, καὶ τὰ δένδρα, καὶ ἀμπέλους πολλὰς ἔχει· ὅδε δὴ κύκλος ἀνεῖται τῷ πυρὶ, καὶ ἀναδίδωσι τῆς δὲ νυκτὸς φλόγα, ὥστε, κ. τ. λ. *culmina ejus montis multas arbo-*

bores habent, vitesque; sed ambitus igni expositus est, & interdiu fumum, noctu flammam sic emittit, ut ec. Non sum nescius Martorellium de Thec. Cal. tom. II. p.423. objectasse Xiphilinum hic aut sibi non constare, aut aliqua medela indigere: nam & ipse Xiphilinus paullo ante dixerat, *ταυτῇ γαρ*, nempe vertice, *πεπυρωται μονον*, *flamma solummodo alitur*: itaque (instat Martorellius) adversa sibi veluti obliviosissimus narrat Xiphilinus, dum Vesuvii montis summitatem nunc igne foetam, nunc vitibus, atque arboribus florescentem dicit; hinc librarios stupore incusat, & reponit *νωτα*, dorsa, pro *ακρα*, vel *οι μεν αγροι... αμπελας... ελαιοι*, vel *τα μεν εξωθεν*: quare verba latialia sint: *Vesuvii dorsum* (vel *agri* vel *exteriora*) *arbores vitesque habent, vorago autem*, (sive *crater*, sive *circus*) *ob ignem depressus est* ec. Verum ego ajo Xiphilinum nulli hic mendo cubare, & tamen sibi adversa neutiquam narrare. Siquidem primo vere scripsit, Vesuvii summum verticem, seu voraginem flamma solummodo ali: inde e vestigio adjecit ejus montis culmina, quae introrsum declivia voraginem, seu medium circum nectebant, quasdam arbores habuisse. Quid his inest repugnantiae. Distinguat Martorellius Vesuvii culmina ab ipso circo, & Xiphilini antilogia in nihilum redigetur. Porro ecquis unquam non distinxit circum a superciliis, seu culminibus, quae ipsum circum undique cingunt? apposite satis Martianus Capella initio libri 8. Astrôn.

Quin etiam medios, quos nectunt culmina, circos.

Xiphilinus igitur vere & constanter scripsit Vesuvii circum arsisse: circi autem culmina non unis arboribus floruisse. Postremo si Xiphilinus scripsisset *νωτα* seu dorsa, seu exteriora Vesuvii quasdam arbores habuisse, inficetissimus esset: nam Vesuvii exteriora tunc temporis non multas vites, *αμπελας πολλας*, & arbores habebant, sed circum undique arboribus opacis vestita erant, ut ait Procopius Gothic. rer. lib. 2. c. 4. in fin. & undique optimis praecincta agris, ut ait Srabo loc. cit. & pampineis umbris amoenissima, ut Martialis. Neque Xiphilino contrarius est Strabo, qui cum scripsit totum Vesuvium arboribus fuisse consitum *praeter verticem πλην*

xo-

κορυφὴν, quem & *omnino ſterilem* vocat, ακαρπον ολω. nil aliud innuit niſi Veſuvii ſummam cimam, in qua erat circus, ariditatis plenam fuiſſe, quod minime renegavit Xiphilinus. Ex his patet diſcrimen inter Aetnam & Veſuvium. Hic enim Strabonis aevo arboribus circumveſtitus erat, excepto vertice, ſeu circo: illa vero non ſolum culmen nudum & cinereum oſtendebat: verum & omnia ſuperiora loca herbis, atque arboribus denudata, ut in ipſo Strabone legitur pag. 420. Ἐςὶ δὲ ψιλὰ τὰ ἄνω χωρία, καὶ τεφρώδη, καὶ χιόνος μεστὰ τοῦ χειμῶνος· τὰ κάτω καὶ δρυμοῖς, καὶ φυτείαις διείληπται παντοδαπαῖς, *ſuperiora loca nuda ſunt, & cineribus tecta, ac per hyemem nivis plena: inferiora nemora, & omnigenae plantationes complectuntur*. Quod in ſequiori aetate accidit & Veſuvio, Procopio teſtante.

XVI. Hinc Veſuvius Valliculis ſinuoſus erat, ut legitur in S. Patricii elogio, quod die 28. Aprilis in Menaeis Venet. edit. reperitur, ἑώρακα ορος φαραγγῶδες: vidi montem vallibus ſinuoſum, Math. Radero interprete. Non me quidem latet Mazzochium Kal. tom. 1. Adnot. 231. allatum Raderi interpretamentum male probaſſe, & reddidiſſe, *Vidi montem barathro hiantem* cet. Siquidem, ut inquit, *Nec Veſuvius ſinuoſus vallibus unquam fuit, aut eſſe potuit (quippe bituminoſis torrentibus ad convalles ſemper ſe devolventibus, ac cineribus inſuper aequantibus omnia) nec* Φάραγξ *aliud quam quod in interpretatione poſui ſignificat. De barathro ſeu cavo, quod in ſummo Veſuvii vertice deſidet amphiteatri imaginem afferens, legatur Xiphilinus, ubi ex Dione ejus montis figuram, quo tempore celebris ſub Tito eruptio contigit accurate deſcribit*. Vehementer doleo me neſcio quo fato inductum haec quae de Veſuvio ſaltuatim illevit tantus vir neutiquam probare quiviſſe. Interim videat Martorellius me mei Mazzochii dicta non pecudum more ſequi. Atqui ſi verum amamus, eccurnam Veſuvius ſinuoſus vallibus nuſquam fuit, aut eſſe potuit? Ratio in promtu eſt, replicat Symmachus, quippe bituminoſi torrentes omnia aequarunt. Peregregie. Sed id generis torrentes potuerunt non eſſe: ergo Veſuvius potuit eſſe vallibus ſinuoſus. Probata igitur potentia, ut ſemel Scholaſtice loquar, ad actum ipſum vindicandum regrediamur.

mur. Porro omnium primus qui de bituminosis torrentibus memoravit, fuit Leo Marsicanus Monachus Cassinensis, qui de VIII. Vesuvii incendio, quod an. 1059. contigit, scripsit. Hosce torrentes evomuit quoque Vesuvius an. 1036. teste Francisco Scoto, verum is scripsit post Marsicanum. In primis itaque sex incendiis Vesuvius bituminosos liquidosque fluvios minime eructavit, nec quidem in terribili illa Titiana eruptione: nil enim de illis memoravit Dio, Svetonius, & Plinius qui hac de re fusius & minutatim scriptitarunt. Verum largior meo doctiss. Mazzochio, Vesuvium in prima hac ejus conflagratione liquefacta ac bituminosa flumina scaturiisse: exinde vero elici nequit, S. Patricium, qui hanc eruptionem praesens invisit, crebras Vesuvii valliculas torrentibus aequatas vel aequandas videre non potuisse. Postremo, quod ad me attinet, Vesuvianae convalles torrentibus aequatae fuerunt: ergo ante Vesuvii vomitiones vacuae fuerunt, & longo temporis spatio hiarunt. Φαραγξ vero non tantum barathrum, sed praecipitium quodque, hiatum, voraginem cet. praesertim vallem, ut reddidit Hieronymus Ezech., significat. Quod denique suadet Mazzochius de summo Vesuvii barathro, nil ad rem facit: siquidem S. Patricii tempore Vesuvii Verticem magna sui parte complanatum fuisse tradidit Strabo. Idem vertex novo igne consumtus in amphytheatri formam depressus videbatur tempore Alexandri Severi. Procopius vero, ac deinde Zonaras & Pontanus de Vesuvii barathro locuti sunt. Itaque Vesuvius valliculis sinuosus erat, pluresque habebat cavernulas, quarum maxima, ut legitur in Floro & T. Livii supplem. a vertice ad montis usque radices hiabat.

XVII. Ex his, uti vides, colligitur, quod in hieme pluviarum niviumque aquae supra Vesuvii verticem, & latera restagnabant, vel enim combibebantur ab pervio montis cortice, vel per fissuras rimasque rupium intrabant, & in quibusdam earum inanitatibus recipiebantur, vel in spissis valliculis, cavernis, voraginibusque collectae retinebantur. Vesuvius ergo tot aquis in gremio collectis ad plurimos fontes, rivulos, & fluvios nutriendos par erat. At supervenientibus incendiis amoenissimi Vesuvii vultus repente mutatus est: hausta, obruta,

con-

consumtis vitibus, vineta: viridicantium plantarum series novis incendiis, vel post longum saeculorum ordinem repetitis vastatae: cavae valliculae, curvi sinus, voragines, cavernulae, aquarum receptacula, euripi, rivulorum, fontium, fluviorumque plenae scaturigines amplius non apparuerunt: quippe bituminosi torrentes ad convalles se devolventes aequarunt omnia: lapidum, cinerum, arenularum, bituminumque cumuli super cumulos impositi totius montis prospectum immutarunt, unicumque ejus verticem bifariam diviserunt eo ferme modo, qui ab Cl. Francisco Serao, & Mecattio describitur.

XVIII. Hinc ad herbidas Vesuvii radices olim tam multi aquarum rivuli & fontes erant, ut ab eis ipsum Sarnum fieri existimarint Procopius, Sigonius & L. Aretinus, quorum nunc ne vestigia quidem supersunt, tophulis undique, cineribus, glarea, arenulis, variisque lapillorum acervis oppleti. Ex meridiano Vesuvii dorso tumidum flumen scaturiisse ferunt, quod olim per castrum turris octavi, *Torre del Greco*, exundans in subjectum mare se devolvebat. Id solidissima traditione testari ejus loci accolas docet Ignatius Surrentinus in hist. Ves. cap. 21. verum replicatis Vesuvii vomitionibus plenissimus ille fluvius in fluviolum redactus est, *La di cui acqua*, ait idem auctor, *bastante sarebbe a macinar quattro mulini, se li nostri Cittadini, che dal regio Fisco la comperarono volessero impiegarvi* 4000 *ducati*. Recens Historiae Nolanae Collector Vesuvianum hunc amnem umquam extitisse praefracte negat: verum in toto ejus 19. capit. extra chorum concinit, auras transverberat, nilque communi doctiorum calculo evincit, nisi Draconem, Draconteum, Dracontium, seu Dragoncellum eundem esse ac Sarnum, quod ultra concedimus. Non me latet P. J. M. de Turre (*Storia del Ves.*) hac in re mihi quoque refragari, verum, pace sua dixerim, is non urget, nisi quae jam protulerat Remondinius: neutiquam vero evicit hanc de exsiccato fluvio traditionem commentitiam esse, & ad fabulas amandandam. Ex fronte orientali Vesuvii aliud flumen olim promamanasse Octaviani cives tradunt. Auctor de viris Illustr. in P. Decio, quem secuti sunt complures recentiores Geogra-

gra-

graphi, aliud flumen *Veseris* nomine ad imos Vesuvii pedes fluitasse posteritati tradidit, cujus hodiedum nec vola, nec vestigium relucet. Non sum ignarus Cluerium existimasse Veserim Castellum quoddam fuisse, non Flumen: verum, ut ait Camillus Peregrinus pag.318., nil repugnat Veserim simul & Castellum, & Flumen fuisse, cum ut innuebam, veteres persaepe urbem, & urbi adjacentem fluvium uno eodemque nomine appellitarint. Hactenus dicta magis magisque firmantur ex loco Sisennae, quem recitat Nonius Marcellus de indiscr. generib. *Quod oppidum tumulo in excelso loco propter mare, parvis moenibus inter duas fluvias, infra Vesuvium collocatum*. Igitur Sisenna quodnam oppidulum inter duas fluvias scilicet inter Veserim, & Fluvium Turris Octavae infra Vesuvium extitisse tradidit. His refragatur Martorellius De Cal. t. 2. p. 364., qui humillimum Herculanei situm defensurus haec objectat. *Duo flumina prope Vesuvium fuisse, quis unquam scripsit, aut credat? ingentia Herculanei, urbis non parvae vestigia, & lapides, in queis inscriptum est*, HERCVLANENSES, *non in excelso, sed in infimo loco reperti sunt; praeterquamquod Marcellus hic grammaticus non audit magni nominis scriptor; imo in vocum interpretatione saepe delirare notat praeter alios Lud. Kusterus diatr. de verbo* cerno pag. 81. gl. *& me docet Mazzochius de Ascia* pag. 174. col. 2. *Nonium ubique a descriptoribus dira passum veterem esse querelam*. Verum haec omnia Sisennae locum minime infirmant. Primo Sisenna nomen Oppidi haud indicat; hinc quae de Herculaneo contra subdit Martorellius erunt fortasse inutilia. Nonne Sisenna Castellum Veserim, quod propter unus ex dictis fluviis eodem nomine influebat, vel quid aliud, innuere potuit? Quod si velimus Sisennam Herculaneum innuisse, nonne dici potest Herculaneum olim magna sui parte in excelso fuisse loco, terraemotus autem vi desedisse? Hoc de Statinis Insulis libere affirmat Martorellius tom. I. pag.482. & idem affirmare non possumus de Herculaneo, quod hisce terrae tremoribus frequentissime concussum fuit? Ceterum, an Herculaneum in promontorio in mare exporrecto situm fuerit, ut vult Strabo lib.5. pag.378. an in humili prorsus loco, ut defensat Martorellius, an fuerit in loco ubi

hodiedum tot aeneae statuae, tot picturae, & cujusvis artis instrumenta eruuntur, ut post M. Venutum Cortonensem vulgo creditur, an fuerit alibi, ut maluit Jo. Lamius, quaestiones sunt hactenus minime diremtae & finitae, ex quibus nil certe colligi potest adversus allatum Sisennae locum. Deinde duo flumina prope Vesuvium fuisse nescio qua fronte absolute neget Martorellius, cum Sebethus saltem, & Sarnus, qui olim Pompejos circumfluebat, ut ait Strabo p. 378. Πομπαιαν παρρρει ο Σαρνος ποταμος, circa Vesuvium fluxerint, inter quos Herculaneum extitisse constat ex ipso Strabone, & Dion. Halicarnasseo, qui urbem hanc inter Neapolim, & Pompejos figunt. Interim pro certo habeo Sisennam hic neque Sebethum, neque Sarnum designasse, aliter proprio, ac notissimo horum fluviorum nomine fuisset usus, sed Veserim innuisse, qui ita a *Veserinis* civibus (fortasse & hi sunt populi *Vesuviani*, qui in praeclarissimo Secusino fornice August. a M. Julio regis Donni filio Cottio dicato grandibus characteribus in ult. leguntur) vocitabatur, & Fluvium Turris octavae, qui innominatus excurrebat. Neque ferendus est Martorellius dum hic Marcelli honorem laedit ajens curandum non esse, veluti nullius nominis Grammaticum, ac impostorem. Itaque Non. Marcellum in vocum interpretatione saepe delirare, quod est sollemne Grammatistarum infortunium, concedam Kustero, sed eum impostorem esse, ut colligitur ex Martorellio negandum est. Mazzochius vero Nonii famae nusquam detraxit, ne quidem in cit. loc. dum inquit, *nolo dissimulare antiquorum editorum illam lectionem, nisi dedol. (ceteroqui non malam) reperisse me in Nonio in verbo Assultatim, ubi sic citat. Plaut. Menaecb.* nisi dedolabo assulatim viscera. *Ex quo perspicitur, aut Nonium in suo sic legisse, aut, quod magis credo, in Nonio (quem ubique a descriptorum dira passum, vetus est querela) sic locum ex suis codicibus interpolasse librarios*. Ibidem pag. 206. inquiens vocabulum *Cuccbiaja* esse merum interpretamentum Trullae, & Trullam a Trua venire, quod est vetus cochlearis nomen, apponit Nonium Titinnii Setina versus recitantem, quaerensque an Marcellus Trudus scripserit, an Truam, nil irascitur, nilque ei infamiae objectat. Eadem

dem moderatione se in Nonium gessit summus vir in spicileg. pag. 14. 6. ubi adnotat. *Atqui Nonius cum praedixisset* Dedicare *tantundem esse quod* dicere, *non recte id Caecilii Annal. lib.* 1. *loco ipso firmavit:* Legati *quo missi sunt*, *veniunt*, *dedicant mandata*. *Hic enim* Dedicant *non est* Dicunt (*uti ibi Nonius interpretatur*) *verum est* Ordiuntur. *Ordiuntur*, *inquit*, *mandata sive schaedae*, *aut membranae quo mandata scripta ac* signata *continebatur*, recitationem. Item pag. 27. illinit: *ergo Ver sacrum dicebatur quidquid intra Kal. Martias & prid. Kal. majas natum* (*h. e. eo maxime tempore; quo Moses ex Aegypto Isräelitarum copias eduxit*) *Deo voveretur. Haec verior interpretatio quam quae Nonius M.* Ita & alibi benigniter in Nonium se gessit mitissimus Mazzochius. Quid quod ipsemet Martorellius non vice simplici solius Nonii auctoritati nititur ad non unas probandas assertiones? Videsis De Thec. Cal. tom. I. pag. 7. cet. Quid si aliquis ei objiceret Nonium saepissime delirare, impostorem esse, ac nullius nominis Grammaticum? Verum de his hactenus. Deinde in locis Vesuvio circumpositis, ut in Barra, Retina, Herculaneo, Leucopetra, Vallicula, & S. Anastasia, & in Summa ubertissimae dulcissimarum aquarum scaturigines exstiterunt, quibus autem secutis temporibus Vesuvianae eruptiones ariditatem intulerunt. Scribit Summontius lib. 1. 235., *che nella concavità della montagna di Somma*, *dove un tempo esalò l' incendio*, *alcuni ne' tempi sereni vi son discesi ed an veduto acqua abbondantissima con velocità correre in quella profondità:* at nunc hujus aquae, ut mihi retulit quidam Summanae urbis Canonicus oculatissimus, ne quidem indicium apparet.

XIX. Eccurnam vero tot Vesuviani fontes & fluvii paullatim aut penitus exaruerint, aut mirum in modum decreverint nunc pressius discutiendum est. Solam pluviarum niviumque aquam fontium fluminumque origini sufficere posse scitum statumque est apud recentioris Physicae Patronos. Comes Ludovicus Barberius D. Dheramum & P. Ghozzium infeliciter secutus accuratissimas Hallei, Mariotti, & Vallisnerii observationes despexit & contrariam veterrimam opinionem tutari maluit in libellulo, quem Vincentiae an. 7751. edidit. In expli-

canda vero ratione, qua maris aquae ex imis montium radicibus ad illorum verticem ascendere possint, Bernullium, qui confugit ad aquarum dulcium levitatem, confutat: Cartesium, qui recurrit ad terrae calorem, deridet: alios attractionem praeseferentes exufflat, & quasdam nescio quas *valvulas*, seu *animulas* in montium tubulis extare effutit, & tam nova & incongrua congerit de marinarum aquarum viribus *vivis & mortuis*, ut ipsemet suam obsoletam opinionem infirmare visus sit. Aquae itaque pluviales, ut a metallorum praesertim fossoribus compertum est, non ad decem tantum pedes, ut dixerat Seneca, sed ad centenos passus infra terrae crustam descendunt, ac in intimis terrae cavitatibus veluti in cisternis, & quasi conceptaculis (*ὑποδοχὰς* vocant) colliguntur, diu conservantur, ex *quibus deinceps*, inquit Gassendus sect. 3. Phys. membr. 1. lib. 1. cap. 6., *qua potuerint angusta quadam ostiola, & sensim effluant, & fontes fiant*. Ex his colligere licet, quod in montibus, quorum culmina non terra bibula & pervia, sed densissimis argillis & stratis lapideis obducta sunt, tenues, rarissimi, vel nulli fontes reperiantur: quippe decidentes aquarum guttulae cum durissimum id genus montium corticem penetrare nequeunt, gravitatis vi prolabentes in torrentes abeunt, qui diu durare nequeunt. *Saranno privi*, inquit Vallisnerius, (*Annot. alla lez. Accad. dell. orig. delle fontane*) *di fonti ancor quelli, che coverti, e armati nella superficie di pietre, o come immensi scogli lavorati d'un getto solo, o incostrati d'altra non penetrevol materia, impediranno la penetrazione dell' aqua dentro loro*, ut videre est in celebri Valestra, plurimis licet antris, cavernisque pervia, jugis Genuensis litori circumpositis, montibus Carsi in Carinthia, aliisque pluribus. Id ipsissimum Vesuvii verticibus accidere jam compertum est, non solum ob durissimorum lapidum, bituminumque strata illuc tot vomitionibus paullatim conglobata, neque ob convallium sinuositates jam aequatas, sed potissimum ob cinerem de quo recentem rerum Nolensium scriptorem tom. 1. pag. 136. ita physice differentem audire praestat, *perchè unta va questa cenere di petreolo, o bitume di cui abbondano quelle interiori caverne, se piove su lei, a formar viene come una vi-*

viscosa pasta, e si attaccaticcia alle foglie, ai tronchi, ed alle mura, che difficilmente levar se ne puote, ed in tal maniera pel dorso de' monti distendendosi impedisce, allorchè piove che punto d'acqua imbever si possa per li da se schiusi pori la terra anzi fa che a guisa d' un sodo e piano corpo le lasci libero totalmente il corso. Idem confirmavit subtilissimus P. De Turre Phys. tom. 2. p. 254. *la cenere è untuosa e tenacemente si attacca alle frondi degli alberi; anzi i terreni, che sono verso la montagna, e perciò mescolati la maggior parte di cenere, e d' arena non imbevono, ma tramandono immediatamente l' acqua rimanendo asciutti*. Hinc illa vicinorum Agricolarum querimonia clamitantium Vesuvium non ignea tantum bitumina evomere, verum etiam isthaec aquarum diluvia. Et an. 1631. 15. Decembr. noctis tempore, postquam Vesuvius bituminosos fluvios eructavit, & sparsis jam undique cineribus, incubuit pluvia, quae cum ab Vesuviano cortice imbibi nequivisset, ob ciineream viscosam crustam, tota in subjectos se devolvit campos: & aquarum ductus ex parte montis septentrionali, aquas Neapolim inferentes vastavit, & ex meridionali Retinae villas obruit. *Poichè*, ait laud. Remondinius, *trovandosi tutta la superficie della terra coverta di viscosa cenere, quasi a guisa di ben sodo e liscio corpo, lasciava che tutta liberamente allo 'ngiù discorresse a far quella sì strepitosa ed ampia inundazione*.

XX. Haec contra stat opinio Ray Anglici, Francisci Gerii, Johannis Murenae, & Abb. Mecattii, qui Vesuvii Ἄβυσσον, seu profunditatem enormem ac immensam esse statuentes, aquam contigui maris in Vesuvii caveas cadere, aut penetrare docent, atque hasce marinas aquas esse, quae, id äeris exigente aequilibrio, ad montis usque verticem ascendunt, ac tandem cineribus immistae per Vesuvii latera effunduntur. Ultra progreditur Franciscus Gerius existimans etiam ventos ex mari in Vesuvii concava intrare, & hoc firmat, quod ventis e pelago spirantibus Vesuvius exardescit, hisque silentibus sileat & Vesuvius. Item Vesuvium marinam aquam evomere legitur in litterato saxo an. 1631. Retinae erecto, & in alio, quod in Turri octava visitur. Idem defensat Cajetanus Amatus (*Divisam. critic.*

ec. p. v. 20.) idemque possibile esse affirmat P. De Turre tom. II. p. 261. Anno 1755. postquam Aetna terribili strepitu ignem fumumque eructavit, ex ejus montis culminibus immensum aquae torrentem ruisse ejus loci accolae testati sunt. Hinc plurimi vulgo jactitarunt Vulcanos cum subjecto mari communicare, quod & probabit Cl. Ab. Nollet in Observat., quae Mem. Acad. Reg. an. 1714. Paris. editis, prostant, cum idem confirmaverit ex aquis, quae ex illo monte, vulgo *Catopaxi* dicto, fluxerunt an. 1742. & ex illis, quae visae sunt in Vulcanis apud Insul. *Lancerotta* dictam, an. 1750. Verum allatum systema phantasticum esse, & solius vulgi praejudiciis confirmatum satis superque evicit D. Buffon in Theoria tell. tom. I. p. 761. & tom. II. p. 337. quem oculatissimum Mecattium minime lectitasse vehementer doleo. Pauca hic, ne mei muneris transgrediar metas, urgenda puto. Primo eccur fusis jam viscosissimis cineribus, tumidiores aquarum torrentes non solum e Vesuvio, verum etiam ab aliis, longe a Vesuvio dissitis, montibus ruunt? *Si conferma anche ciò* (ait Cl. Remond. tom. III. pag. 304.) *dal sapersi, che simil danno soffrirono in sì funesta occasione le campagne soggette alle montagne di Avella dall'acque, che da queste lor vennero sopra, che quelle che stavano appiè del Vesuvio: e nell'an. 1737. la Città di Nola, che sta in mezzo tra il Vesuvio ed Avella, sopraggiunta dopo un'altro incendio una gran pioggia, correa gran rischio di essere tutta allagata, senza che parte vi avessero al certo l'acque del mare bevute dal monte, se non eran pronti i Cittadini ad aprirle intorno de' fossi per deviarla*. Deinde si ex vicino mari per occultos meatus Vesuvium subeunte, indeque facta via, erumpente, originem suam trahunt Vesuvianae aquae, necesse est ut salsae & amarulentae sint, aut dicendum eas in Vesuvii fundo salsedinem amarulentiamque deponere. Primum autem falsum est: etenim Vesuviani torrentes, licet turbidi & pulverulenti, tamen dulcissimam aquam evolvunt. Alterum αδυνατον est: quippe Guilielmus, Boylaeus, Vallisnerius, Georgius, & Redius omni quo potuerunt studio tentarunt qua demum arte separari possit sal, adustumque sulfur ab aquis maritimis, & nunquam e voto res cessit. Adisis tutemet tot Physio-

fiologos, qui hac de re ad nauſeam ſcribillarunt. Neque dicas maris aquas Veſuvii calore ita rarefieri, agitari, ac impelli, ut ebullientes a ſalinis particulis, ſenſim ſubſidentibus, ſeparentur, in tenuiſſimoſque vapores ſolutae ſurſum aſcendant, dulceſque evadant, quemdamodum vapores in äere: namque Vapores iccirco ſalibus privantur, quia ſolis vi & energia ad eam äeris altitudinem aſcendunt, ad quam aſcendere nequeunt ſalis particulae äere illo ſubtiliſſimo *ſpecifice* graviores. Per Veſuvii vero voraginem ſalis particulas aquis immiſtas ſurſum aſcendere poſſe & debere quis non videt? Quemadmodum enim ex imo Veſuvii fundo ſurſum ignium vi extolluntur immenſi lapides, cineres, bitumina, & alia id generis corpora graviora, ita & ſalis particulae.

Deinde in adverſariorum hypotheſi, ideo aquae maritimae ad os usque Veſuvii adſcendunt, quia mutatur aequilibrium. Audiatur Cajetanus Amatus ibid. *E ſiccome il fuoco aſcendente, e 'l vapore non dà luogo talora a quell' aerio cilindro, e colonna, che immergeſi nella bocca del monte, e profondandoſi, fa l' equilibrio delle vicine acque marine, così queſte, premute dall' atmosfera, aſcendono per profondi meati, e dalla gran bocca del monte talora ſcappano in fiumi.* Id autem quaſi in inſtanti, aut ſaltem motu maxime celeri fieri deberet, adeoque ſalis particulae ab aquis minime dividerentur. Ad haec, ſi maris aqua per occultum meatum excurreret in Veſuvii fundum, inibi caloris vi ſalis particulas relinqueret: poſterior aqua, quae ſenſim per eundem canalem illabitur relictas ſalis particulas, ibique ſubſidentes ſecum abriperet: adeoque cum totus Veſuvii fundus, veluti in magno alembyco, ſalibus refertus & conſtratus ſit, quomodo ergo ſuperveniens aqua permiſtos antea ſales relinquit, non vero majorem ſalſedinem, ac amarulentiam concipit? Explicandum denique remanet in hoc ſyſtemate, cur aquarum torrentes de Veſuvio ruant tempore, quo pluviae pleniores ac frequentes ſint; areſcant vero, quando nunquam pluit: mare enim Veſuvio ſubjectum, etiamſi diuturna ſiccitas contingeret, terram ſane penetrare poſſet, & ſupra Veſuvii verticem adſcendere: ergo Veſuviani torrentes non ex mari proveniunt, ſed ab pluviarum aquis, quae cum perdurum, cinereum,

ac impenetrabilem Vesuvii corticem penetrare nequeunt, deorsum prolabuntur.

Opponunt complures cum D. Antonio Parrino par.II. paragr. 15. in suo Crater. Neap. quem caecis oculis sequitur P. Troyli hist. Neap. tom. I. p. 120. in Vesuvii bituminosis torrentibus vera marina corpora reperiri conchas, ostreasque, quod innuit, ajunt, Vesuvium cum Tyrrheno communicare, imo cum Aetna, cum Aenaria, & cum Foro Vulcani. Quod posterius falsum esse docuerunt jam P. De Turre p.115. & Cajetanus Amatus part. I. Ad primum occurro. Sane in mediterraneis praesertim regionibus, & in montibus ipsis non raro pisces & conchylia lapidescentia effodiuntur: id vero quomodo & quando evenerit, an in Universali Diluvio, ut autumnant Philo lib. de immortal. mund. Vooduardus, Muratorius (*Pirronismo confutato* pag. 233.) & Mazzochius *spicileg.* tom. 1. pag. 51. an ex mari suas ex intervallo sedes mutanti, ut maluerunt Strabo lib. I. pag. 49. Herodotus lib. II. cap. 12. & nuper Fracastorius & Leibnitius, an ex montibus qui una cum illis corporibus ejectis e maris fundo olim fuerint actione ignis subterranei, ut nuperrime docuit Lazzarus Morus, an ex aura seminali piscium, quae montium poros penetrans inibi foecundetur, & in lapideum corpus evadat, ut effutit Langius Lucernensis, adhuc sub judice lis est. Consulatur Vallisnerius ad Rottar. & Ferdinandus Marsilius ep. ad Vallisner.

Ex dictis liquet, Vesuvium pluviarum aquas in sinu suo minime recipere, vel si earum non parva quantitas per os montis illabitur, aut sursum ignium vi tollitur & expellitur, aut in Vesuviani bituminis generationem concurrit. Iterum Cajetanum Amatum audiamus ibid. *E perchè l'acque sottoposte come lagune, fontane per lo scompiglio interno ribollono, e mescolandosi colle pietre, e colla terra del monte impregnata di ferro, e di zolfo fermentano mirabilmente col favor del riverbero e delle fiamme; si forma una nuova generazione di bitume, come se fosse una vitrificazione: la più parte del quale è acqua; il qual bitume salendo quasi sul dosso degli incendj, e ringorgando, esce in torrenti dalla bocca della montagna*. Tandem Vesuvius aqueos vapores no-

cte

&te dieque per os suum emittit: hinc siccum aridumque retinet alvum, & hinc, ut eo, quo longe digressa est oratio relabatur, ratio enitescit, cur Vesuvianae caveae consuetam aquam fontibus & fluviis amplius non sufficiant, & cur nostrum Sebethum non foecundent eo modo, quo antequam Vesuvius ardesceret foecundarunt.

XXI. Agesis inspiciamus, quaenam aliae caussae sint, cur Sebethus antiquam aquarum copiam amiserit. Sebethus, ut dictum est, maxime foecundatur a paludibus Suessulae, Nolae, & Abellae. Palus autem Suessulana, idem dicito de Acerrarum agris, prisca aevitate tanta aquarum affluentia fluctuabat, ut undosum ferme mare imitari videretur: Clanius enim, quamvis ex parvis oriretur fontibus, aliquando immensa pluviarum aquarum copia tumescebat, & circumjectos Acerrarum campos superfusus, paludem adeo foecundabat, ut continua crassiorum vaporum copia ex illis erumpente, Suessulani patriis coacti sunt excedere laribus, & Acerrae vacuae, seu infrequentes evaserint. At in sequiori aetate, ut scribit Jannonius lib. 32. tom. 3. *Era Napoli nel tempo del Vicerè di Toledo nell'està oppressa da molte infermità, e la cagione principale era la corruzione dell'aria cagionata dalle paludi, per l'acqua che stagnava in quelle, le quali cominciavano dal territorio di Nola sino al mare caminando per Marigliano, Aversa, Acerra, e l'Afragola; la quale corruzione talvolta augumentavasi tanto, che s'infettava tutta terra di Lavoro, o gran parte di quella. Il Toledo dando a tanto male opportuno rimedio fece fare in mezzo di quelle pianure un gran Canale profondo con argini ben grandi alle riviere disponendo il Canale in modo, ove tutte l'acque dalle paludi venissero ivi a colare, e che l'acque ivi raccolte a guisa d'un gran fiume corressero tutte al mare.* Postea vero Agricolarum diligentia Paludes in minores alveolos, qui rursus in majores, ac tandem in regium Canalem, exonerantur, excavatae sunt, in queis omnes aquae colliguntur, ac terram relinquunt (visu mirabile) operi sativam, quaeque temperatae ubertatis est, mollis facilisque culturae, nec madida, nec sitiens, & post vomerem nigrescens. Tantaene utilitatis sunt hujusmodi fossiones? Hinc haud importunum fore existimo hic aliqua de hujusmodi al-

veis

veis latinis nominibus adnectere ex Mazzochio de Foss. Philist. *Carbonaria ipso suo nomine prodit, se unam esse ex fossis illis, non natura, sed arte per Tuscos excavatis: id quod & in* Sagis *nomine (quod sect. 2. exposuimus) &* Fossionum Philistinarum, *deprehenditur. Verum ad carbonariam, quod attinet; sciendum est, hodiedum id genus fossas, quae a rusticis ad siccandam in agris paludem fiunt, a nostratibus agricolis vocari* Seccatoj, *sive* Asseccatoj. *Nec aliud prae se ostendit* Carbonariae *nomen: nam a verbo Hebraeo charab h. e.* siccari *fit hebraicum nomen* charbon (*cujus tantum plurale reperitur Ps.*32.4.) *i. e.* siccitas *& chaldaicum* charbona *significationis ejusdem, quod citat Aruch ex Targum Hier. Deut.* 28. 27. *& si ibi in nostris hodie garba legitur, quae est* scabies sicca. *Ergo apud Tyrrhenos* Carbona, *sive (quia Etrusca dialectus Rhotacismo maxime laborabat)* Carbonar, *erat fossa ad emungendam paludem facta* (il seccatojo) *unde terminatione latina est* Carbonaria. Verum illo redeo.

XXII. Paludes item Abellanae antiquo aevo uberiori aquarum copia undabant: ibi enim omnia, quae ex vicinis montibus ruebant, torrentia collecta manebant, non movebantur, stagnabant: nunc vero omnes harum paludarum aquae in multiplici canali susceptae in Clanium abeunt, fugiunt, disparent. Crevit summopere harum paludarum ariditas ex deficientia fluminis Abellani, quod antiquo aevo abbundantissima aquarum vena regurgitasse constat & ex Naumachia, quae in ipso Abellano Amphyteatro exercebatur, cujusque vestigia etiamdum supersunt, & ex puteorum & aquaeductuum multiplicitate, & ex S. Paullino, qui vers. *66.* occinit

. . . . . *sibi prima* (Abella) *fluentum*
Vindicat, & reliquo Nolanam profluit urbem
Flumine multa rigans, & in agris praedia passim.

Insuper ait rerum Nolensium recens Historicus, *Aveva S. Paolino nel Cimiterio più maestose fontane, ed ivi acqua non avendo . . . fece più volte premurose istanze alla Città di Nola, senza mai poterla ottenere . . . . quel però non volle far mai la Città di Nola, il fece generosissimamente quella di Avella: e benche dividesse*

la

la sua copia fra Cimitile e Nola, non però mancar punto si vide a questa nella vegnente state l'usata quantità d'acqua, che non solea per l'avanti . . . . Andò poi qualunque ne sia stata la cagione sempre minorando, perciò da S. Paolino fu detto fiume *in quel tempo quello, che fu detto* rivolo *dal Leone*. De hoc amne locuntur & Capacius lib. 2. cap. 30, & Thomas Costo p. 3. lib. 4, & Nicolaus Amenta in capit. cui more suo adnotat. *E chi sa se Virgilio nel* 11. *dell' Eneid. avesse avuto la memoria di questo rivo, qnando disse:*

. . . clauso fit gurgite murmur,
Vicinaeque fremunt ripae crepitantibus undis.

Quae nisi ludibundus intersperserit Amenta ridendus esset: siquidem Virgilius γενικώτατος se habet. Mirum sane est in hoc capit. quanta consuere, & incredibili confusione consarcinare potuerit Amenta vel falsa, vel vera, femellarum naeniis innisus. Quod & magis pateret si fato nimis acerbe non concessisset Paschalis Blanchius Conlegii S. Petri ad Caesaranum olim gloria, & decus, qui magnum opus meditabatur, *Antiquitates Abellanae*. Scripsit is Dissertationem in qua probavit Abellam fuisse & Urbem, & antiquam, & perspicuam, quam servat Cl. Nojae Dux. Verum e diverticulo ad viam. Cur ergo flumen Abellanum paullatim decreverit inquirendum est. Illud ego semper probavi. Montes scilicet ipsi Abellae imminentes immensas in sinu suo cavernas continere explorata res est: igitur in harum cavitatem flumen forte devolvitur, & inibi evanescit, vel in harum cavernarum gremio stagnat, usque dum, aquarum crescente mole, montium latera disrumpantur, & qua data porta aquae irruant in Abellam. Haec delirantis ingenii somnia non sunt: solida quippe traditione tenent cives, Abellam non hostium furore dirutam fuisse, sed ex repentina olim aquarum inundatione.

XXIII. Agedum postremo. Nola antiquo aevo aquis abundabat, quae in eam derivabantur & ex vicina Abella, & ex Lauro, quo factum est, ut tanta in urbe undique aquae fuerit copia, ut singulae fere domus suos habuerint fontes. Hae in Castellum primum, non secus ac Romae, & ex illo a Castellario certa mensura di-

diſtributae in loca deſtinata effluebant. Hinc Remondinius tom. I. cap. XVIII. Leonem percellit id pernegantem. *E non ſapeva, che già vi fu venduta e donata largamente l'acqua pubblica a chi ne voleva? Era ancor certamente allora nel nobil Seggio in mezzo alla Città eſpoſta agli occhi di tutti quella marmorea lapida, che poi fu data alle ſtampe dal Piccart, dal Reineſio, dal Grutero, e dal Muratori, in cui fu con legge ſtabilito, che donar ſi potrebbe l'acqua della XC. tegola, e vender quella di tutte l'altre.* PRECARIO. AQVA. RECIPITVR. TEGVL.LXXXX. *E' la tegola, ſcrive il Reineſio, il meato dell'acqua, e tutt'inſieme una ſpecie di miſura, e perciò l'acqua di XC. tegule, che ſi può donare, importa quella quantità, che ſcorga da un foro quadrato di CX. di queſte miſure:* Eſt aquam ad tantum ſpatium, quantum LXXXX., tegulae conficiunt, ad uſum privatum concedi, ulterius non dari: ſcilicet ad preces. *Il che ſe vero foſſe, di quant'acqua uopo ſarebbe credere, ch' abbondaſſe Nola, quando in sì gran copia ne donava? E' ſebben di parer io ſono, che quà non ſi debbono intendere XC. tegole d'acqua, ma bensì la novanteſima tegola dell'acqua, pur ſi vede apertamente, ch' eranci almeno XC. tegole, o canali, per li quali uſciva l'acqua pubblica, che o ſi vendeva, o donavaſi, e perciò a conoſcer anche ſi viene l'abbondanza dell'acqua, ch'era in Nola ne'tempi ch'era Repubblica.* Recte in meam pedibus ivit ſententiam Remondinius. Id autem nullimode probare quivi, nempe per TEGVL. LXXXX. debere intelligi ſpatium, quod nonageſima tegula conficit, non vero majus ſpatium, nempe, quod LXXXX. tegulae intercipiunt, ut felicius interpretatur Reineſius. Duplici rationi innititur Hiſtoricus hic, quas jam protulerat cap. V. *Ma poicchè per picciole, che ſi fuſſero queſte miſure, unite inſieme al numero di novanta importavano una quantità d'acqua molto conſiderabile per donarſi ad una ſola perſona in una città, ove l'acqua venir ſi faceva da lontano per aquedotti, e perchè al numero di novanta di queſte tegole non poteva farſi un'apertura quadrata nel mentovato marmo, vieppiù mi confermo nella propoſta opinione, che diviſa eſſendoſi l'acqua pubblica a moltiſſimi per varj condotti, e coſtui aſſegnata foſſe quella, che nel*

no-

nonantesimo passava. Verum haec nullius momenti sunt. Primo enim necesse non erat, ut foramen, per quod ex aquario Castello egrediebatur aqua, esset quadratae figurae. Deinde aquae istae, quae plurimae erant, non solum ad domesticum Nolensium usum distribuebantur, sed praesertim ad Hortulorum irrigationem: maxime enim cura providebatur, ne siccitate laborarent suburbani Hortuli, ideoque aqua canalibus ligneis, plumbeis, testaceis, & lapideis inducebatur. Porro & plurimos in Nolensium suburbiis Hortulos floruisse constat jam ex Cereris, Floraeque fanis inibi extructis. Quid plura? Aulus Gellius lib. 7. haec habet: *Scriptum in quodam commentario reperi versus istos a Virgilio ita primum recitatos, atque editos.*

Talem dives arat Capua, & vicina Vesevo
Nola jugo . . . .

Postea Virgilius petiisse a Nolanis aquam uti duceret in vicinum rus: Nolanos beneficium petitum non fecisse: poëtam offensum, nomen urbis eorum quasi ex hominum memoria sic ex carmine suo derasisse, *oraque pro Nola* mutasse, atque ita reliquisse, *& vicina Vesevo ora jugo*. En quomodo Nolenses aquae ad vicina rura derivabantur. Non me latet Ambrosium de Leone c. 2. Capacium praesertim, Remondinium, aliosque allatum Gellii scriptum veluti fabulosam existimasse contra Peregrinium, Sannazarium, ceterosque. Verum ego cum ipsomet Gellio dico, *ea res vera ne, an falsa sit non laboro*. Unum ex his deducere mihi liceat, nempe tempore, quo illud Gellianum commentarium exaratum fuit, Nolam aquis redundasse, aliter eam vicina rura irrigasse fingere non potuissent.

Idem dicito, sed majori ratione, de paludibus infra Nolam: antiquis enim temporibus, praeter pluviales aquas inibi stagnantes, & montanos torrentes, ex radicibus Cicalae montis aquarum diluvium erumpebat ad Nolanorum internicionem, praesertim an. 1424., & similiter an. 1504., ut legitur in Epigraphe Nolano Sedili affixa. *Ab radicibus Cicalae montis usque paludes a porta vicantia ad quingentos passus versus Vesuvium illinc tensa, hinc lata piscosa stagna Nolanos omnes febre*

mala

mala aestate una necarunt. Item an. 1594. quamvis Cicalae aquae non proruperint, tamen vernis pluviis cum nimis stagnassent paludes aquosae, Nolae morbum in dies grassabatur, ne autem urbs exhauriretur, metuente sibi quoque a vicino periculo Parthenope, Principis jussu repente summa potestate missus Petrus Antonius Mastrillus, qui undantes aquas hinc inde dispergens concives ab interitu eripuit. Anno 1600. iterum ex Cicala descenderunt aquae, quae per Nolensium campos discurrentes, continuatam lacunam per plura milliaria efformarunt, pestemque Nolae intulerunt. Anno 1601. iterum atque iterum ex Cicala aquae in Nolanas paludes irruerunt. Verum Nola, ait Remondinius tom. 3. pag. 280. *Abbia un' eterna memoria di sua salvezza a Carlo Mastrilli, il quale ritrovandosi nel Supremo Magistrato della Città ordinò a tempo con pubblico editto a suon di tromba, che venissero i terrazzani coi loro' strumenti di lavoro, e col regolamento d' ottim' Ingegnieri fece cavar nuovi fossi, per li quali si diede l' esito all' acque negli antecedentemente formati, ed a far si venne come un fiume, che corse per otto mesi alto più di cinque palmi insino al mare*. Anno denique 1622. ex eodem Cicalae monte in Nolanum agrum fluctuarunt aquae. At Carolus Mastrillus, consulente Physico Ulysse Biancolella, & ipsorum Nolensium ope, magnum effodit canalem, qui communicat cum Langynis regiis, & cum quibus in Liternum se exonerat. Antequam igitur hisce aquis exitus daretur, & ad Liternum non uno alveo se se infunderent, plenissima in agro Nolano & plurima fuisse stagna, quae latum veluti mare repraesentabant, nemo est qui inficiabitur. Hinc in campo, qui dicitur *il Piano di Palma*, arenulae, conchae, lapides aquis corrosi passim excavantur, & campus is vulgo dicitur CAMPO MARINO. Ex dictis elicitur origo illius naeniae, quam non pauci cum Canonico Ferrario cap. III. defensarunt, somniantes Nolam etiam IV. saeculo maritimam fuisse urbem, in quaque traditione refellenda nescio, cur tantum, ut suus est mos, adlaboraverit Remondinius cap. 58.

Quae huc usque fusius fortasse, quam par erat, illevimus, evincunt Sebethi fontes, sive ex Vesuvii caveis,

sive

five ex Atellae, Sueffulae, & Acerrarum paludibus, five ex Nolae, & Abellae aquofis agris revocentur, veterem aquarum venam, & alimentum paullatim deperdidiffe, ac proinde nil mirum, fi Sebethus ex flumine fluviolus evaferit.

CAPUT OCTAVUM.

DE TRIBVS SEBETHI ALVEIS.

I. DE Sebethi alveis dicturo primum mihi refutanda venit quorundam opinatio, quae fpeciofa quidem, ac de fumma facie ftabilis videtur, fi tamen fpectes intimius, non una eam difficultate laborare, fed ab imis ruere fundamentis miraberis. Placidus Troyli tom. 4. noftrum Sebethum pene extinctum effe effutit, & mille arenarum acervis obvolutum in illa marina alluvione, quae accidit an. 1343. cujufque humati fluminis veftigia adhucdum extare blaterat in S. Petri Martyris puteo: hinc jactitat flumen quod hodiedum ex Bulla per Magdalenae pontem in Cratera fe infundit non effe antiquum, verumque Sebethum, *Diciamo che un veftigio del medefimo oggi in Napoli fi ritrova: effendo ftata facil cofa, che egli fgorgaffe dal monte Pofilipo dietro del Caftel Santermo, detto S. Efrem vecchio, e per la parte baffa di Napoli ferpeggiando tratto tratto di tempo fu riftretto dentro le mura della Città, e con condotta di fabbrica in varj luoghi divifo, fpecialmente verfo l' Annunziata, ove fi vede quel gran Bollo d' acqua, dov' erano l' antiche terme. Così pure ne furono molte condotte verfo S. Pietro Martire, e S. Maria la nuova in dove, vale a dire nelle conferve di quefti due monafteri l' acqua fi vede vifibilmente fcorrere verfo il mare, e nella contrada de' cortellari dicono i Pozzari, che vi fia un' Aquidotto tutto ripieno d' acqua, che nel correre verfo il mare con fomma velocità, fembri una grandiffima Fontana, non già un rio, o un picciolo torrente: apportando orrore a colui per la prima volta lo vede. Quale acqua*

fu

fu coverta nella ſponda del mare, ove correa, da quella gran tempeſta ec. Haec ex Celano excripſit Troyli, adeoque ut rei falſitas deprehendatur totum Celani textum, etſi longiorem iſthuc exſcribendum putavi. *Da moltiſſimi* (Giornata IV. 119.) *de' noſtri Storici ſi ſcrive, che per la Città noſtra vi ſcorreva un fiume: ma ſaputo non hanno, qual foſſe l' acqua, e donde ſgorgava. Io però dico, che queſt' acqua era l' acqua del fiume, che ſi appellava* Sebeto, *perchè quello che oggi diceſi* Sebeto, *chiamato veniva* Rubeolo. *Vengaſi ora a provarlo. Tutti gli antichi Greci, quanto i latini mai fondarono Cittade alcuna ſe non preſſo l' acque perenni, come Roma preſſo il Tevere, Firenze preſſo l' Arno, e così dell' altre. Falero uno degli Argonauti, che fondò noſtra Città; che col nome del fundatore lungo tempo Falero ſi nominò, è ben da crederſi, che all' uſo greco preſſo dell' acqua perenne fondata l' aveſſe: non ſi può dire che fondata l' aveſſe preſſo l' acque perenni del fiume, ch' ora chiamiamo* Sebeto; *perchè in quei tempi erano molto dalla Città lontane, ed il letto del ſudetto fiume non era dove ora ſi vede: onde neceſſariamente dovrà dirſi, che queſt' acqua era quella preſſo della quale venne fondata la noſtra Città. In conferma di queſto principiando dal ſeggio di Porto, che prende il nome dal porto, ch' in quel luogo ne ſtava, tutta queſt' altra parte della Città ella era ſpiaggia, dove fino al tempo di Carolo I. d' Angiò vi ſi maturavano i lini. I lini maturar non ſi ponno nelle acque amare, dunque neceſſariamente eſſer vi dovevano le dolci, e che aveſſero avuto la loro ſcaturiggine; certo è che l' avevan di ſopra, e fino a noſtri tempi la Chieſa di S. Pietro che ſta preſſo del ſeggio di Porto diceſi a Fuſarello, che viene dalla voce latina* fluo *ſcorrere. Poco diſtante da queſta Chieſa v' era il Seggio degli Aquarj, che per loro armi facevano due putti, che tenevano un dogliuolo, che verſava in abbondanza acqua: tutto queſto luogo poi dicevaſi il Fuſaro... Ora ſtante queſto vadaſi un poco ricercando d' onde ſgorgar potevano queſt' acque. Partiamoci da queſto pozzo, e camminando verſo ſopra... per prima troveremo nella ſtrada de' Calzettari di ſeta poco diſtante dalla porta laterale della Chieſa di queſto Convento nel fondico ora detto degli Auriemmi un perenniſſimo pozzo, che contiene un' acqua dello ſteſſo peſo, ſapore, e qua-*

qualità, che ha questa di questo pozzo di S. Pietro, essendoci io calato vi trovai tant' altezza d' acqua, quanto è questa in questo pozzo: e v' osservai una gran volta di fabbrica antica, che tirava verso la Chiesa di S. Pietro: ed avendovi poste certe barchette di carta con un pò di moccolo acceso nel mezzo osservai che lentissimamente erano dalla corrente portate. V' osservai ancora un pò d'agitazione d' aria, che dava segno che l' acqua camminava. Andiamo più su, nell' accennato fondico anticamente detto de' Lazari, ora posseduto dalla casa de' Signori Fuschi, vi è un' altro pozzo perennissimo, nel quale l' acqua è in altezza simile alle prime, e della stessa bontà, qualità e peso. Si cammini avanti, ed arrivati al Seggio di Portanova, e proprio dove si lavoravano le sedie di cuojo, nel fondico ora detto de' Barbati, vi è la stessa acqua: ed in un giorno il padron delle case volendo rifare alcune fondamenta appena scavato pochi palmi sgorgò un grosso capo d' acqua, che fu deviato nel pozzo vicino, come si può vedere: Dietro di questo fondico nel vicolo detto Patriziano v' era un famoso bagno di quest' acque, quale fu censuata dalle Signore Monache di S. Marcellino ad un tal di casa della Monica: come apparisce d' antichissimi istromenti in pergameno, che nell' Archivio di detto Ven. Monistero si conservano. Dentro dello stesso Venerabile Monistero da me è stato osservato un capo d' acqua, che sta rattenuto da una grossa chiave di bronzo, e l' acqua è simile a questa, e all' altre. Poco discosto da questo luogo sotto del Collegio de' Padri Gesuiti, vicino le case delli Genuini vi è un pozzo, nel quale con empito grande si sente sgorgare l' acqua. Dall' altra parte poi sotto del Monasterio di S. Severino, proprio nella casa de' Parrini, calate poche scale dal cortile, vi si vede una quantità grande d' acqua: e per molto che se ne prenda sempre, vedesi un' istesso livello, ed ha l' istesso peso, e qualità dell' acque antecedenti: ed io vi notai una cosa, che l' acqua, che fa pozzo per commodità della casa sta sopra di certe antiche mura d' opera reticolata: perlochè da ognuno chiaramente si può vedere, che quest' acque sgorgano dal piede del colle, su del quale stavano l' antiche muraglie della nostra Città, che stavano presso il Collegio de' Padri Gesuiti, e tiravano verso la Chiesa di S.

Severino: come pochi anni sono, se ne viddero le vestigia. E chi ben' osserva tutte quest' acque averà certo da dire, che se dar gli si potesse commodo letto formarebbono un perenissimo fiume. Eadem repetit Celanus (Giornata X. pag. 19.)

II. Hactenus dicta quam ridicularia & absona sint, levi quidem brachio, sed invicte demonstravit, & φυσικῶς vir ille undecumque eruditus, qui citatum Celani opus summa ακριβεια emendare adlaboravit. Fatetur Anonymus hic, veterem illum fluvium, de quo nostrates Historici locuntur, & haud parvum, fuisse Sebethum, verum jam misero infelicique fato exaruisse, vel in subterraneis illis concavis aerumnabilem tolerare vitam sabuletis undique, totque arenularum cumulis obvallatum & oppressum, strenue negat, imo illum ad purioris lucis auras evectum omnium conclamatione defensat, adhucdum, & perenniter fluere, & illum esse, qui in Bulla excipitur, & in inibi bifariam dispescitur. Ut haec luculentiora evadant laudati viri longiora verba isthuc exscribenda duco. *Pretende il Celano, che quel fiume, il quale oggi corre per lo ponte della Maddalena non sia l' antico Sebeto, perchè sarebbe stato troppo lontano dalla Città. . . . ma questo non è bastevole a convincere tutti gli altri Scrittori, i quali difendono il contrario, ed a favore del Sebeto. L' antica Capua era tre miglia distante dal fiume Volturno, come attesta A. Pediano ec. così Nola fu distante dal fiume Clanio. Nocera dal fiume Sarno. L' antica Galazia lontana dal Volturno, e dal Clanio. Così Telesa dal fiume Sabato, ed altrettante consimili non solamente quì nell' Italia, ed in Sicilia in tempo degli antichi Greci, ma nell' istessa Grecia, colà nell' Acaja, e nel Peloponnese. Socione lontanissima dal fiume Asopo, Tegea dal fiume Eurota; ed anche altre città senza veruno fiume affatto, come Cillene, Ciparisso, Messeria, Pedauro ec. Adunque che mai potrà sperarsi per difendere l' opinione del Celano, anche se il fiume Sebeto fosse stato lontanissimo dalla Città di Napoli, oppure non vi fosse stato il Sebeto medesimo, o veruno altro fiume. Crede il Canonico Celano, che l' acqua nel pozzo di S. Pietro Martire sia quella dell' antico Sebeto, ivi dipoi affogato dall' alluvio del mese di Nov. dell' an.* 1345. *mentre trovavasi in Napoli*

poli Petrarca, ed ingombrato il fiume da monti di arena perdesse la sua corrente: ma di grazia se il fiume restò affogato, come mai dopo ha proseguito a darne acqua in tanta copia sino a tempi nostri, che importa il corso di quattro secoli e più? Se fin dall' anno 1343. *si otturò la sorgente sin da quel punto avrebbe dovuto in tutto e per tutto mancar l' acqua; o essendosi impedito il suo cammino, e non già la sorgente, avrebbe dovuto crescere ed alzarsi in maniera, che sboccando fuora da i labri del pozzo allagato avrebbe non solo i luoghi convicini, ma tutta intera la città dall' uno e l' altro capo.* Quod certe non semel observatum est in fluvio illo, qui Mutinensem agrum subterlabitur: etenim si ibi puteus effoditur, excavatur nimirum terra ad 63. pedum Rom. altitudinem, ac tenebratur argilla sex pedum, subter quam proxime aqua celerriter excurrit, per apertum illud foramen fluminis aquae tanta vi tantoque impetu erumpunt, ut non ad terrae tantum superficiem prosiliant, sed altius quoque ad quinque pedum, ut Cassinus in Arcis Urbanae fonte deprehendit, altitudinem extollantur: quemadmodum etiam in Jucatam dulcis aquae fontem 50. passibus a litore dissitum supra terram cubito 1. erumpere docet Gassendus. Posset hic reponere Celanus id ipsum in Fluvio, qui in s. Petri Martyris puteo visitur, minime evenire, quia ejus aquae leni quidem, & insensili, sed tamen libero & uniformi motu in vicinum mare defluunt & impelluntur, ac proinde necesse non esse, ut supra livellam evehantur. Verum id quam falsum, quam ab omni veri specie remotissimum sit haec demonstrant argumenta. Primo si id genus aquae in mare defluerent per subterraneas inanitates, certe salsedinem contraherent, quia portio aliqua aquae marinae per angustiores arenae meatus in illas se se insinuaret, atque cum illis misceretur. Quamobrem, ut ait Varennius, prope mare non uni existunt Putei, qui salsissimam aquam contineant. Secundo deberent effluere, aestuante mare, ipsoque recedente decrescere. Hinc Du-Hamel Physic. p. p. 11. T. II. D. 1. c. 1. plurimos refert puteos reciprocum maris aestum sentire. Denique si exactissimum aestum habere non possint, cum effluxus, & refluxus in Tyrrheno sensibilis non est, saltem tu-

multuario motu turbari aliquando deberent, quemadmodum in aliis puteis advenit, qui cum mare communicant. Audisis Vallisnerium (Annot. 38. alla lez. Accad. intorno all' origine delle fontane. Tom. III. operum pag. 28.) *conciosiacchè nel ritornare, che fanno i flutti verso le rive urtano, e comprimono le acque dolci, ch' entrano nel mare, e vengono dai pozzi; onde risospinte dall' acqua marina di mole più grave, e di moto più gagliardo, ritardano la loro uscita da' meati della terra, e s' impedisce certamente il loro libero corso; quindi è, che per la resistenza, che trovano, allora ringorgono, rigonfiano, e s'alzano ne'pozzi, ne'quali tornano a calare, perchè ritornano liberamente a fluire verso il mare, e a scaricarsi, perchè cessa la resistenza, e l'empito de flutti contranitenti. Ciò appare manifesto ne'rivoli, e ne'fiumi esterni, ch'entrano nel mare, seguendo il medesimo flusso e riflusso, quando ora lasciano libero, ora impedito il corso all' acque loro; sapendo ognuno, che non seguono mai inondazioni più lagrimevoli de'fiumi, che quando il mare gonfia, ed urta, e risospinge le acque dentro il loro letto.* Quod si fontibus fluviisque apertum alveum habentibus evenit, potiori ratione evenire & deberet huic suppositio fluvio undique velut in strictissimo ductu lapidibus, & arenis circumsepto: etenim maris aqua, dum celeri perturbatoque impetu agitatur, ita in occultos hujusmodi meatus impellitur ac urgetur, ut illam ad superiores etiam montium summitates ascendere plurimi cum Plinio II. cap. 65. arbitrati sint. Quae omnia in S. Petri M. puteo minime visuntur, cujus aquae semper & dulces sunt, & nullo motu volutantur. *E poi* (prosequitur Anonymus) *l'acqua è chiara come un Cristallo e leggerissima, perchè fu trovata per miracolo, allora quando verso l'an.* 1440. *trovandosi Priore in quel convento il glorioso S. Antonino, che dipoi verso l' an.* 1446. *fu per comando espresso del Pontefice Eugenio IV. dovette accettare l' Arcivescovato di Firenze, e lagnandosi i suoi Religiosi, che non avevano acqua buona per bevere, egli il Santo comandò, che cavato avessero in quel luogo, ove si vede il pozzo.* Non me latet F. Dominicum M. Marchesium in S. Diar. Dom. tom. 3. p. 20. id miraculum in dubium vertisse. *Non avendo quel Convento acqua molto buona da bere*

te egli o per scienza naturale, o come piamente si crede per divina rivelazione, fe cavare in un angolo del chiostro, ed ivi con poca fatica trovò un' acqua così perfetta, che, con essere questa Città tra gli altri doni ricevuti dalla liberalissima destra di Dio, provveduta copiosamente di preziosissime acque, tutte nella chiarezza, leggerezza, ed incorruttibilità cedono a quella di questo pozzo, che sino ad oggi si chiama il pozzo di S. Antonino, e perchè non si è veduta mai scemare, quantunque non solo il Convento, e molti particolari della città, ma anco le Galere, e i Vascelli, e l'Armate, sogliono provvedersi d'essa, che si mantiene sempre incorrotta. Verum de hoc B. Antonini miraculo moderatius loquitur ipsemet Celanus. Ecquis enim sibi non suaserit hujus aquae inventionem, puritatem, levitatem, incorruptibilitatem, & indeficientiam supernaturalia esse? Verum haec non urgeo. Satis est mihi evicisse, aquam illam fluvialem non esse, sed inibi exprimi, paullatim colligi & exsurgere. Nonne innumerae intra & extra urbem hujusmodi aquarum scaturigines visuntur? Forsitan & hae ex tot arenatis fluminibus aluntur? Nequaquam minimi.

III. Quod & solidissime firmatur ex Pontani auctoritate, qui de B. N. lib. 6. scrupulum tollit omnem, ajens antiqua tempestate in loco, ubi id generis putei visuntur crebras aquarum fontanulas exstitisse: *ipsius quoque ad collis ima fontes tum manabant scatebrosis sub rupibus, qui nunc etsi paucioribus locis, in ipsa tamen maris ora subter aedificia defluentes scaturiunt*. Quod & comprobavit Summontius lib. I. cap. 251. Adde fis. Hujusmodi putei non in una, eademque urbis regione extant, verum quoad situm inter se diversissimi sunt, alii superiores, alii inferiores: ergo ex uno eodemque fluvio coalescere non possunt: Fluvius enim non potest descendere, & ascendere juxta Hydrostaticae leges, nisi fuerit undique, veluti in tubulis, conclusus, quod diu saltem in subterraneis meatibus evenire nequit. Denique hujusmodi puteorum aquas non perpetuo in subjectum mare se devolvere apprime firmatur, ex eo quod minime labi videntur, & si eorum aquae jugi haustu non permoventur, mox puritatem amittunt, marcescunt, putidissimosque generat vermiculos, ut paucis ab hinc annis cives in S. Petri M. puteo

experti sunt. Hac quoque in re mihi refragatur Martorellius D. Calam. tom. II. ubi loquitur de Agarrheensium Fratria: *quoad vocis etymon, vel qui parum Graece sapit, novit eam adnotare locum aquarum fluentis redundantem, quare ejusdem sobolis adjunctum, scilicet ἀγάῤῥοος, saepe Homerus Hellesponto tribuit: ἡ Ἀγαῤῥεῶς inflectendo Attico more peraeque, a ὁ περμεῶς, & sicuti huic semper ὁ λιμήν, illi ἡ φρητρία intelligitur. Porro eam Neapoli Agarrheensem regionem dictam esse non inficiabitur, quae multis aquarum ductibus exuberabat. Cumque adhuc aevo nostro una ea regio, quae prope D. P. Martyris est, aquis belle salientibus ac salubribus scateat, atque audiam a probatissimis civibus maximum Fluentum subter earum viarum tractus decurrere*, cet. Ac primo Agarrheensium Fratria veluti commentitia rejici posset: nam olim locus, ubi hodiedum S. Petri Martyris adcubat Ecclesia, totaque ejus vicinia nulla habebat aedificia, palus erat, aut littoralis ora, arenis undique vel herbis consita, & ob aquas inibi redundantes inhospita, ut non uni nostrarum rerum Historici tradiderunt. Verum haec ad rem minime spectant, & alibi discutienda sunt. Quod vero vulgo fertur maximum fluentum subter imam hance Neapolis regionem perenniter fluere, id ad fabulas amandandum. Quod vero negari minime potest illud est: in pluribus nempe ejusdem regionis subterraneis concavis lata quaedam, & non una visuntur aquarum receptacula, sed quae nil, vel leniter moventur, quaeque inibi colliguntur ex tot aqulularum rivulis alibi exorientibus, atque illuc redundantibus. Hi sane aquarum euripi, si aliquando excrescunt, tumidum ac labile flumen referunt, sed quidem falso: ad id enim credendum cogunt eorum locorum tenebrae, atque ipsa silentia, vel, quod saepe accidit, ipsarum aquarum fluxus, qui licet in se minimus sit, tamen in crasso, obscuro, atque undique concluso äere ingentem rumorem exerit.

Ecquodnam igitur, ut ad rem tandem veniamus, fuit flumen illud quod antiquitus Neapolim interfluebat? Ajo Sebethum fuisse, seu illud ipsissimum, quod in Bulla collectum bifariam scinditur. *E chi non comprende* (cum laudato Anonymo concludo) *che questo sia lo stesso fiume,*

me, il quale ne' vetusti antichi secoli sano e salvo tutto intiero correa per la città nel suo letto scoverto, e di poi andava a far capo in qualche luogo vicino al mare? Quando poi cominciò a basolarsi ed abbellirsi la città, per poterne rinchiudere il fiume con proporzione negli aquedotti sotterranei fu duopo dividerlo in due rami, l'uno scoverto verso il mare, che oggi conserva l'antico nome di Sebeto, ma molto picciolo in confronto dell' antico; perciò descrivendolo Boccaccio disse, minuit sua praesentia famam, *l'altro dice lo stesso autore, per occulti canali fabbricati da' Napoletani se ne va nascosto a provvedere i loro formali.* His ad liquidum perductis, fateamur necesse est, primum Sebethi alveum ad interiora usque urbis moenia patuisse, qui & terminabat, opinor, ad mare proxime portam, quae ad mare ferebat, qui locus hodie *Portus* etiam dicitur, ubi ante illam celeberrimam tempestatem, paludes exstabant, per quas Sebethus aliis circumsurgentibus aquis auctus se se expandens Aegyptium Nilum referebat, ut scripsit Villani lib. 1. cap. 14. Hinc irridendi non sunt illi, qui hanc regionem, olim paludarem, Nilensem dictam esse, ajunt, quod inibi Nili more Sebethus ad civium commoda preterfluebat.

IV. Hactneus vero de primo Sebethi alveo, ad secundum veniamus. Neapolitani paullatim urbis ornatui, & dilatationi studentes Sebethum in sequiori aetate a primo alveo abduxerunt. Quandonam vero id fecerint, nemo adhuc feliciter demonstravit, etsi alii alias conjecturas facere potuerint. Relicta igitur hujus mutationis epocha, ajo Sebethum ab urbe extortum, e Fontanellis, ubi exeritur, mare petiisse per proclivem alveum ab hodierno longe dissitum. Memetipsum explano ipsius Celani verbulis (G. X. pag. 12.) *Era assai più lontano da questo, dove oggi si vede, ed era esso più di là dal luogo, dove ora si dice i Mulini a vento, o proprio in quella parte, dove ordinò Carolo I. d' Angiò, che si facessero i Fusari per maturare i lini, che prima si maturavano ove ora è Seggio di Porto; nè si trova in iscritture antiche, che in questo luogo vi fosse stata sorgenza d'acqua bastante a maturare i lini, oltre che se ne vedriano le vestigia; dunque probabilissimo resta, che quest' acqua fosse servita a questo effetto. Trovasi di più, che questo luogo dove si*

maturavano i lini di là dalli Mulini già detti, dove si sepelliscono, e le teste de'Banditi, che vengono in Napoli, e le membra di coloro, che per gravi misfatti, sono ridott' in pezzi, vien chiamato il Ponte Ricciardo. Et inferius. *Oltre di che si trovò in uno istrumento originale in pergameno che si conserva nell' antico Archivio del Monistero di S. Marcellino, stipulato a 20. di Giugno dell'anno 1184. Indizione 2. che un tal Sergio Cape dona al Monistero un pezzo di terra, sito vicino al luogo, per dove passa quest' acqua, e nominando i confini così dice.* Non longe a loco qui dicitur Porchianum foris flubium, justa terram S. Gaudiusi, flubium, qui dicitur Rubeolum, *che quest' acqua passi per lo territorio, che dicesi Porchiano, dov' al presente v'è una chiesetta governata da gran tempo dalla comunità de' Sellari, che nominata viene S. Maria a Porchiano non v'è dubbio; dallo che si ricavò che questo fiumetto chiamavasi Rubeolo, e tirava a dirittura al mare ec.* De eodem fluvio, in hoc secundo alveo fluente, mentio fit in quodam instrumento tempore Guilielmi Regis, in quo Marinus Imperatus, & Maria de Castello, dicuntur *abitatores* de loco, qui nominatur *Portici* parte foris *flubeum*. Verum Hactenus de secundo Sebethi alveo. Ad ultimum transeamus.

V. Neapolitani forte deficientibus urbanis aquarum surgentiis iterum Sebethum structis Bulla & Aqueductu intra urbem induxerunt. De Bullae & Aquaeductu structura, magnificentia, forma, & utilitate ad ravim usque scriptitarunt Jo. Villani Chronic. cap. 17. Pontanus de Bel. Neap. 17. A. Summontius lib. 1. pag. 234. Capacius lib. 2. cap. 7. P. Summontius Adnot. ad Erid. Celanus variis in locis, aliique: hinc unum mihi tantum discutiendum superest, nempe quoto aevo, quove auctore, per Labullarem Aqueductum Sebethus intra urbem sit derivatus.

Jo. Villani ibid. asserit Sebethum Virgilii tempore intra urbem inductum fuisse, & Pontanus ibid. ait, *priscae quoque urbis magnificentiae praeter ipsa moenia est maximo inditio fluvius intra urbem inductus.. antiquum sane opus.* Verum haec falsissima sunt, & quia, ut evicimus, Sebethus antiquo aevo propter ipsius urbis menia revelato alveo fluitabat, & quia Bullae ac Aquaedu-

ductuum structura nullum antiquitatis vestigium profert: Hinc Celanus (Giornata X) subdit *gli aquedotti poi tutti sono di fabbrica, che non ha molto dell' antico, e se mi si dicesse, puol' essere che siano stati rifatti; risponderei, che sempre dell' antico se ne vedrebbe qualche reliquia.*

Alii ariolati sunt Bullae & Aquaeductus auctorem fuisse Constantinum, quem bis Neapolim adventasse blaterant, ibique S. Restitutae Basilicam fecisse, ad cujus commodum, praeter alia, fecisse quoque formam Aquaeductus per milliaria octo, ut conjectatur Celanus (*Giornata VIII.*) qui sibi non constat. *Constantino per non far mancare l' acqua alla Chiesa da lui fondata, fece forse fare quest' aquedotto, e prese l' acqua dal monte di Somma, che appunto otto miglia è lontano da Napoli.* Quod confirmant ex eo quod in Damasi Pontificali habetur. *Obtulit* (Constantinus) *duas patenas argenteas* cet. *fecit etiam formam aquaeductus per milliaria octo* cet. Verum hic de S. Restitutae Ecclesia non agitur. Deinde ut horum falsitas deprehenderetur duo hic demonstranda essent. Primo Constantinum nusquam Neapolim venisse. Secundo nullam inibi Ecclesiam aedificasse; sed haec jam occupata sunt ab Ludovico Sabbatino in peculiari Differt. Kalend. tom.4. pag.76. inserta, qui in adnot. pag. 78. ait *multas Ecclesias a Constantino piissimo Caesare Neapoli constructas fuisse ii omnes scripserunt, qui aquam ex flumine consueverunt bibere .... fabulae profecto & putidae.* Ita exclamat contra Jo. Villani, Caesarem Engenium, Caracciolum, Petrum de Stephano, Carolum de Lellis, & P. Caracciolum. In Sabbatini sententiam ivit Mazzochius, verum Anastasii Biblioth. auctoritate fractus, concedit Constantinum saltem unam Basilicam in urbe Neapoli fecisse, additque Kal. tom. I. pag. 410. hujus Basilicae appellationem IX. exeunte saeculo detexisse Jo. Diaconum, in Episc. Zosimo scribentem: *etiam in urbe Neapoli Basilicam fecit* (*Constantinus*) *asserentibus multis, quod sancta Restituta fuisset. Atqui ea verba*, ait pag. 346. *nil aliud significant, quam aevo Joannis a multis h. e. a multitudine existimatum fuisse, Basilicam a Constantino Neapoli aedificatam non aliam fuisse, quam illam, quae ejus-*

ejusdem Diaconi aevo vulgò S. Restituta dicebatur. At venia tanti viri, quem summa veneratione usque colui, huic sententiae nusquam adquiescere quivi, quae mihi saltem dubia videtur I. verosimile non est Constantinum in principe nostra urbe tantae molis Basilicam fecisse, atque ei nullum titulum, aut nomen dedisse. Aedificavit in Jerusalem templum, sed id Anastasin, seu martyrium nuncupavit. Videsis Valesium & P. Pagium. II. Jo. Diaconus rem tamquam non certam narrat, cui concinit auctor vitae S. Athanasii Ep. Neap. quam Petro Subdiacono tribuunt his verbis: *Ecclesiae vero S. Restitutae, quae a Constantino primo Augustorum Christianissimo, ut fertur, condita est*. His adde quod hi duoviri plusquam quingentos annos post Constantinum victitarunt. III. Auctor Chronici S. Mariae de Principio, David Romaeus, Caesar de Engenio, Chioccarellus, Ant. Caracciolo, auctor Rom. Martyrologii, Baronius, Bollandistae, aliique, qui Mazzochianam hanc sententiam jam adoptarunt, addiderunt etiam Constantini jussu S. Restitutae corpus ab insula Aenaria Neapolim fuisse translatum, atque in hac Basilica, ab eodem Imperatore ei martyri constructa, reconditum. Quae quam ab veri specie abhorreant, quamque puerilia sint, ad ravim usque demonstravit ipsemet Mazzochius scriptitans non ante VII. saeculum, nec post annum Christi nongentesimum eas reliquias Neapolim advectas fuisse. Denique omnia argumenta a P.Sabbatino allata nullam Ecclesiam ab Constantino Neapoli factas fuisse, aeque & hanc mei Mazzochii sententiam oppugnant. Ex dictis colligere mihi liceat falsos esse, qui scriptitarunt Constantinum ad hujus Basilicae suppostitiae usum, fecisse formam aquaeductus per milliaria octo. Ceterum concedat mihi Mazzochius nullum aquaeductum fecisse Constantinum, & sua sententia fruatur.

His ad liquidum perductis, alia, & non inanis objectio mihi diluenda occurrit. Reponunt. S. Gregorius lib. 8. cap. 24. praecepit Fortunato Episc. Neap. ut restitueret aquaeductum Rustico: hinc, ait A. Summontius lib. 1. *potria ben' essere, chè questo Vescovo confidato alle ragioni di Constantino avesse occupato l' acquedotto*. Verum haec imaginaria sunt. Primo si aquaeductus hujusmodi

ab

ab Conſtantino in Eccleſiae beneficium fuiſſet extructus, certe pertinuiſſet potius ad Eccleſiam, quam ad Ruſticum, virum ſaecularem. At S. Gregorius qui tunc temporis Metropolitani more particularem jurisdictionem in noſtris Eccleſiis, quae inter ſuburbicarias Provincias adnumerabantur, exercebat, juſſit Fortunato, ut Aquaeductum injuſte ablatum reſtitueret Ruſtico. *Idcirco fraternitatem tuum hortamur, illico ut praeſentia ſcripta ſuſceperit, Theodorico viro magnifico majori populi portas & Ruſtico viro clariſſimo ſeniori aquaeductum ſine aliqua contentione reſtituat, ne in hac re moram, vel aliquam excuſationem interſerat, ſe culpam indiſcretionis interſerat, ſi quod ultra facere debuerat, admonita differendum qualibet ſorte putaverit.* Neque excuſationem diſtuliſſet Fortunatus, ſi, ut ogganiunt adverſarii, aquaeductus jure ad ipſum pertinuiſſet. Igitur Gregorius, & Fortunatus illum aquaeductum ad Eccleſiam ſpectare minime arbitrati ſunt.

Hactenus noſtrae principis Urbis Fluvium illuſtraſſe ſit ſatis. Demum univerſi advertant, rogo, neminem huc uſque de patrio Sebetho aliquid ſcriptitaſſe, & me primum neglectam hanc diu ſpartam, nullo praeeunte, exornaſſe. Ceterum omnia oblectationis potius gratia, quam gloriolae aucupandae ſtudio ſcripta ſunt. Quod ab initio notavi, id & poſtremo iterum notandum duxi. Haud deerunt fortaſſe, qui me non ſemel acerbiori verbulo in Cl. Martorellium uſum eſſe effutient, aut vocibus, quae odii plenae videntur: verum gelidiſſimae conſtitutionis id genus homines meticuloſiſſimos valere jubeo, aut advertere quae Art. Cogit. Auctor part. III. cap. 20. illevit: *Quis acriter invehitur in opinionem, quam pernicioſam* (aut falſam) *credit, hinc forſan odii, offenſionisque accuſabitur adverſus eum, cujus haec opinio eſt. Sed inique & temere: quum haec acrimonia naſci poterit non minus ex veritatis zelo, quam ex perſonarum odio* cet. Ipſemet, maximae notae vir, Martorellius, qui liberum ſcribendi modum verbis, & exemplo probavit, & cujus in pectore morum virtus plurimi valet, nec eum inficit recti honeſtique ignoratio, haec novit ante alios, ideo amplius non urgenda. Sed tandem aliquando

Claudite jam rivos pueri, ſat prata biberunt.

ECLO-

E C L O G A
CVI NOMEN
SEBETHVS. (1)

EXpectatus adest revolutis mensibus annus:
Jam properat Virgo: laetetur candida Siren:
Totaque festivos geminet Campania plausus:
Jam properat Virgo: redierunt aurea saecla:
Nunc juvat undosos tractus, Neptunia regna,
Tyrrhenosque sinus lunato excurrere lembo:
Nunc juvat & patria deducere carmen in acta,
Et spectare vagas Crateridas ire per undas.
At tu, quae nostrae Spes, Lux, & Gloria gentis
Exoptata venis, summo Virgo edita caelo,
Rumpe moras omnes: nec te materna morentur,
Aut te pelliciant opulenta & maxima regna.
Huc ades, & celeri, Regina, allabere cursu:
Huc spes nostra veni: nostros ne despice lusus.
Nox erat in cursu: niveos rorata capillos
Ad culmen Phoebe jam jam properabat Olympi:
Candida transverso trepidabant sidera motu:
Ad mare luctabant trepidisque Favonius alis,
Et volucres undae: pueri juvenesque lucernis
Aequora lustrabant, & circum litora, circum
Crateris scopulos sua raetia quisque legebat.
Cum somnum in media Sebethus nocte repellit
Undisonumque torum linquit, projectat & urnam:
Conspersum capiti fucum discerpit, & algas
Frangit, & infausta circumdat tempora fronde.
Clamitat insuetus. Vicini litora ponti

Cla-

(1) *Quatuor jam praeterierunt anni, ex quo lusitans Eclogen hanc texui, eaque cum in pluteis ingloria diu latitaverit, nunc paucis adjunctis, & socia comitata Dissertatione in publicam prodire lucem ad lectorum oblectamentum nil metuit.*

Clamorem referunt. Zephyri ſua flamina ponunt.
Mirantur ripae, ſtupidae mirantur & undae.
Dant gemitum Nymphae Craterides, Ipſe Palaemon
Flebilis inſtaurat veteres cum matre querelas.
Stat lacrimans Delphin. Triton ſub gurgite frontem
Obruit, & querulum fundit ſub gurgite cantum.
Hinc fulicae, & mergi per concava ſaxa repoſti
Incipiunt longas in fletum ducere voces.
Advenit & cuſtos Proteus, pecudesque relinquit
Advenit & Nereus, quae tanta inſania? dicunt.
Ingeminant luctum Nymphae. Longinqua reſultant
Aequora. Jam gemitum fundo Neptunus ab imo
Sentit, & heus, inquit, quis tantus clamor ad auras?
Sed flentis caſum fluvii miſeratus amici
Congemit ipſe etiam, & lacrimis ſe humectat obortis.
Ille autem linquens antrum, muſcoſaque tecta
Multa gemit: tandem ſummis haec fatur ab undis.
Infelix ergo ſemper querar? amplius ergo
Per te non Flumen, ſed rivulus, invide, dicar?
Fons ego, non Flumen, tam vili nomine dicar?
Ros ego, non Flumen, quaenam injuria, quaenam
Heu tandem ſupereſt infamia? Siſtite cantum
Aonii vates, incoeptos rumpite verſus,
Non licet antiqua Sebethum voce vocare.
Dicite me Fontem, me parvum dicite Rivum.
Quid ruis in ſanctos? tandem, temerarie, tandem
Deſine ſacrilega convicia fundere voce.
Cur mihi, reſtituit quam Maevius Eutychus Aedem
Surripis, & rides numen? nomenque Fluenti
Quod Mitrhae collo ſervavit & ipſa vetuſtas,
Impie, quid laceras? ſanctum ſic temnere numen
Audes, & ſuperos verbo irritare profano?
Nec te clamantis Phlegyae (2) ſuſpiria tangunt?
Nec te deterrent disjecti fata Typhoei?
Rivulus ergo vocor, vel Fons! quid denique reſtat?
Ipſum Sebethi nomen radice retortum
Judaea tenuem undarum me denotat. Ergo

Pau-

(2) Aeneid. 6. 618. *Phlegyasque miſerrimus omnes Admonet, & magna teſtatur voce per umbras Diſcite juſtitiam moniti, & non temnere Divos.*

Qui circumfusi nobis tot sidera caeli
Prodidit. Hei misero! sed nil haec omnia prosunt,
Si tantum tibi displiceo. Quis credere possit?
Si tibi displiceo, saevissime Martorelli.
  Ah quoties, ingrate, mei prope fluminis alveum
Lusisti! quoties sacra tibi tempora lauro
Praecinxi! quoties (memini) de gurgite glauco
Surrexi plausu excipiens tua carmina! ventis
Perditus haec feci, miser hostibus arma paravi.
Omnia collaudas. Per te jam graja (5) superbit
Parthenope discussa jugum servile, nec illam
Amplius indigna (6) Romani voce salutant.
Tu Capreas (7) oleo, vino, pomisque feraces,
No-

dell' Adolescenza, e de' primi progressi del Sannazaro, e dal quale ebbe il nome di Azio Sincero, *con cui pretese il Pontano di alludere agli amori pescatorj introdotti dal Sannazaro in* Acta, *cioè sù i lidi del mare; e secondariamente alla sincerità del suo cuore. Huc spectant Pontani Meliseus, Maeon, & Acon, & Basilii Zanchii Meliseus, sive ecloga in funere Pontani pöemat. lib. V. & illa Sannazarii Eclog.* 2.

. . . . hanc mihi pastor
Ipse olim, dedit hanc pastor Meliseus ab alta
Cum me forte senex audisset rupe canentem.

(5) *Martorellius pag.* 462. *usque ad* 534. *probare conatur posteriori aevo a Tib. Aug. per octingentorum fere ann. cursum rem Neapolitanorum* ἑλληνικῶς *se gessisse, & perdurasse.*

(6) *Neapolim nunquam fuisse Coloniam adversus Reinesium, & Mazzochium, aliosque eruditissimos viros ostendit, & fidem multorum lapidum, quos isti recitant, elevat, & audaciter pessumdat pag.* 427.

(7) *Pag.* 477. *Ditium Caprearum insulam undecumque illaudat. Carissima Martorellio haec insula est, praesertim cum Helena de Vivo Neapolitana matris ejus germana soror inibi denata sit. Miror Martorellium in hujus insulae praeconio illud Taciti praetermisisse, qui Caprearum amoenitatem descripturus, sic incipit:* Caeli tem-

Nobilibus cultasque viris, avibusque canoris
Felices celebras, meritis & laudibus ornas.
A te Puteoli (8), juga florida Pausilypi (9)
Mergellina (10), palus Agnana (11), Megalia curva (12)
Tau-

temperies hieme mitis, objectu montis (*h. e. promontorii Surrentini*) quo saeva ventorum arcentur: aestas in Favonium obversa, & aperto circum pelago peramoena: prospectabatque pulcherrimum sinum, *cet. Hinc Mazzochius Spicileg. pag.* 75. *Caprearum amoenitatem Jordanicae regionis deliciis parem facit*.

(8) Pag. 457. *Puteolos vices municipiorum, & coloniarum subiisse probat. De Puteolis nova plurima & mira dicturus erit Martorellius in grandi opere, quod brevi lucem accipiet, praetitulatum* De Puteolana Chorographia.

(9) Pag. 420. *ait* „ Neapolitanos meos rogatos volo, ut advertant penultimam Pausilypi producendam, cum voce λυπη, atque ea compositis ita utantur Pöetae omnes. *Et in Gramm. Graec.* 559. Quindi non sappiamo la ragione, perchè Sannazaro, ed altri freschi eccellenti Poeti in questa voce si presero libertà di far brieve la penultima. *Ad haec reponi potest Sannazarium, aliosque nostrae Neapolis viros doctissimos, penultimam Pausilypi contraxisse necessitate compulsos, aliter nempe illa voce uti non potuissent in recta Hexametrorum vel Pentametrorum compositione. Debuerunt ergo necessario aut brevem antepenultimam producere, aut penultimam longam contrahere. Praeterea advertendum hic non omnia latina vocabula ex Graecis promanantia graecam quoque prosodiam exacte sequi. Videsis* 2. *Indicem Ricciolii. Utrum vero scribi debeat Pausilypum, non Pausilypus, affirmat Mazzochius, negat Martorellius, Mazzochio favet Dio, & Plinius*.

(10) Pag. 678. *plurima de Mergellina illevit, quamquo per Lycophronis* φαληροῦ τυρσιν *designari credidit, & ad id confirmandum quodnam Statii* χοιμενον *male detorquet & corrumpit. De hac re integra praeparatur Diatriba*.

(11) Pag. 710. (12) Pag. *Insulam Megaridem, seu Mega-*

Taurubulae virides(13), Platamon(14), Cumana caverna(15).
Omnia laudantur, debitoque ornantur honore,
Omnia laudantur, sic Porticus Herculis (16), Arces
Pompeji, veteres Stabiae, Paetinaque Villa (17)
Ipsaque (quis credat?) cognomina vera Vesevi (18)
Illustras late, & docto sermone fatigas.
Solus ego (forsan statuunt sic barbara fata)
Solus ego, hei misero! tibi sum despectus, Amice.
Cur me neglectum, & debita sine laude relinquis,
Cur me contemnis, dulcissime Martorelli?

O Sum

galidem, aut Megaliam ita vocitatam esse voluit Martorellius, eo quod ad exemplum falcis mari curva insideret. Videsis ibid. ejus etymon Martorelliano-Phoenicium.

(13) *Pag.* 481. *conjicit & eandem insulam ac Apragopolin, & aliam prorsus a Capreis fuisse, & terraemotu desedisse.*

(14) *Platamon locum esse amoenitatis plenum ostendit p.* 710.

(15) *Commentitium esse antrum Sybillae ostendit pag.* 221. *adeoque Sybillam non in specu oracula edidisse concludit, sed in quadam Basilica, seu praegrandi ad miraculum aedificio, & affabre aptatis* λίθοις *compacto. Ibid. nuperrimam Cumanae Cryptae Inscriptionem affert.*

(16) *Pag.* 710. *ait*, Meminit etiam Petronius loca non pauca proxima Neapoli veluti cap. 106. Herculis Porticum . . . . . oppidulum nunc augusto Regis nostri praetorio superbum, & toto orbe veteri theatro, duabus equestribus statuis, & veteribus mille picturis celebratissimum, & nunc primum scimus, cur vulgo *Portici* nomen acceperit, *cet.*

(17) *Pompeji & Stabiarum hebraea etyma exstant pag.* 566. *at pag.* 568. *nomen villae Retinae corruptum esse, & Paetinae restituendum esse evincit: inibi enim multa praedia habuisse Papirium Paetum, ibique perdiu commorasse ex Cicerone demonstrat. Contra hoc Martorellii adsertum expectatur Dissertatio ab politissimo viro, mihi amicissimo, quam breviter edenda.*

(18) *Pag.* 417. *Plurima de Vesuvii nominibus promit, & veteribus scriptoribus, qui hunc montem meminere multam lucem offundit.*

Sum nulli nocuus, rapido nec vortice torrens (19)
Praecipitor, nec agros ſterno, nec pinguia culta,
Sed me diſperſum per florea rura coloni, (20)
Perque vireſcentes ſinuoſis flexibus hortos
Inducunt, & mille modis, & mille figuris
Diſpenſant tortos cava per divortia rivos.
Per me conſurgunt cerealia ſemina ſulcis,
Per me vernat humus, florent & mollia prata.
Saepe recuſantem paſſis Pomona capillis
Oravit ſupplex: huc, o cum flumine pleno,
Huc Sebethe veni, ſine te naſcentia poma
Macreſcunt, languet tellus, viduantur & horti.
Denique, quid referam? me in dulcia Balnea mutant:
Ad me conveniunt pueri, teneraeque puellae:
Ad me concurrunt, habitant qui diſſita rura,
Quoſque ſuo mittit felix Campania fine,
Exoptantque meo ſua tingere membra liquore,
Contactuque mei laticis, lymphaeque ſalubris
Diffugiunt morbi, ſquamas, maculaſque remittens
Ceſſat dira lues, poſſeſſaque corpora linquit.
  An mea, crudelis, tibi ſordet cana ſenectus?
Nunc parvi an vultus aſpectus? an horrida barba?
Non ſum deformis, quondam me caerula Siren

Ut

(19) Sannaz. Arc. proſ.11. *Mi parea vedere il placidiſſimo Sebeto, anzi il mio Napoletano Tevere, in diverſi cavalli diſcorrere per l' erboſa campagna, e poi tutt' inſieme raccolto paſſare ſoavemente ſotto le volte d' un picciolo ponticello, e ſenza ſtrepito alcuno congiungerſi col mare.*

(20) Octavius Beltrano pag. 42. *E' queſto fiume molto famoſo per la memoria che ne hanno fatto gli Autori così antichi come moderni . . . apporta alla Città due grandi utilitadi: l' una è, che girando attorno alle paludi dà commodità di poterſi allo ſpeſſo adacquarſi, e rinfreſchar gli Ortolizj, che per queſta cauſa i terreni delle paludi di Napoli ſono così fertili, ch' è coſa di grande ammirazione: poichè in tutti i tempi dell'anno ſono abbondantiſſimi d' ogni ſorta di erbe. L' altra utilità è, che ivi colla commodità dell' acque ſi macina undici molini.*

Ut vidit, voluit dextram conjungere dextrae, (21)
Mitia, quid recolo? defixit & oscula fronti.
Non sum, ni fallor, non sum deformis. Ad austrum
Leniter ecce fluo, mea nec submurmurat unda,
Purior argento, lenique simillimus aurae
Somniferam duco lucenti gurgite lympham:
Candentes volucres volitant circumque, supraque:
Me virides herbae, me gramina pura coronant,
Meque ulmi & salices obtectu frondis opacant.
Est mihi molle torum, nec per declivia curro,
Mollis arena mihi, mea piscibus unda natatur.
Quin etiam cryptae mihi sunt, & vitrea tecta,
Rorantesque domus, & sparsa sedilia musco.
Hic conchas servo maculis & murice pictas,
Hic & purpureis curvata corallia ramis.
Hic sunt consortes, nitidissima turba, puellae
Candida quaeque rigant hyali sua pensa liquore.
Ad me, frondosos urit dum Sirius agros,
Cum nullae summis respirant collibus aurae,
Conveniunt pueri, Sirenis candida pubes,
Et se nudati currenti in flumine mergunt;
Hic caput & pectus nitidis humoribus implet,
Hic trahit & versat variis erroribus undas,
Hic modo libratur summa resupinus in unda,
Et modo labentem prono capit ore liquorem,
Hic trepidos pisces uda sectatur in ulva,
Hic canit irriguo decerpens margine flores.
Amnis (22) at ille tuus, quem currere divite vena,
Quem veterem dicis, quemque ornas laudibus, undam
Evomit insanam, campos, sata, ruraque sternit
Turbidus, & virides contemnit semper Acerras:

O 2 Hic

(21) *Pontanus Sebethum veluti Sirenis maritum illaudavit*
Sparge tuas, Sebethe, nuces; en colligit uxor
Parthenope . . . . *& alibi*
Parthenope Sebethon amat ec. *Videsis cap.III.*

(22) *H. e. Clanius. De quo Martorellius pag.* 632. Nil mirum si Lycophron Sebethi haud meminerit, utpote undarum egentissimi fluvii, & antiquiori hujus poëtae aevo ne nomine quidem noti: contra vero recitarit Clanium undarum divitem, ce. *Ibid. Clanii etymon raro eruditionis apparatu investigat.*

Hic piceam exhalans nebulam, purum aethera turbat,
Limoſaeque ſuo conclamant gurgite ranae:
Et tot progignit corrupta animalcula fundo,
Quot rigui in noſtro naſcuntur margine flores.
Quid loquor, ah demens! ſi deſpicis omnia. Nuſquam.
Flumen ego dicar? ſed vili nomine rivus.
Quis, quaeſo, Rivus per ſaecula tanta fluendo
Vixerit, aut mecum paribus defluxerit undis?
Cui querar infelix? lacrimae funduntur inanes.
  Di regni undiſoni, Sebethi audite querelas,
Tuque procelloſi Rector maris, o Pater, o Rex,
Da mihi contemtos alio convertere fluctus,
Da fluvium ſpretum, inviſum tellure ſub ima
Obvelare meum, tectaſque innare ſub umbras.
Tuque, Veſeve Pater, qui me de vertice ſummo
Lugentem cernis, tibi ſi conjuncta marito (23)
Me Nolana palus peperit, grave concute pectus,
Sparge, Veſeve Pater, nocturnas ſparge per auras
Pulveream nubem, vicinoſque obrue campos,
Obrue meque tuum ſparſo ſub pulvere natum. (24)
Parthenope mihi nupta vale. Vale proxime Crater,
Ah Crater, Crater fluctu interlite noſtro!
  Voſque mei memores, lectiſſima turba, valete
Delicium Phoebi, blandae Sirenis Alumni.
O Decus Italiae, Themidis fidiſſime cuſtos,
Ultima ſpeſque hujus, venerande Tanuccïe, Regni,
Accipe Sebethi ſuprema precantia verba,
Sis vindex noſtri ſis & Protector honoris.
  Culte Cyrille vale: vale tu mihi grate Carulli: (25)
  Tuque vale aeternum ſemper mihi culte Capyci, (26)
Non me Crateris per caerula nota fluentem,
Nec

(23) *Sebethi aquas non ex ſolis Veſuvii caveis emanare compertum eſt: imo Ambroſius Leo lib.I.c.1. ait, Sunt qui arbitrantur, eos latices non a Veſuvii concava, ſed de paludibus, quae ſub Abella congeruntur exortas eſse* cet.

(24) *Ignatius Surrentino cap.21. Hiſt. Veſuvii aſſerit ex Veſuvio olim haud parvum fluvium emanaſſe nomine Draconis, quem temporum ſucceſſu Veſuvianis cineribus obtrutum eſſe dicit. Simile fatum appetit hic Sebethus.*

(25) *Joſeph Carulli Juris Civilis Profeſſor de politioribus literis benemeritiſſimus.*

(26) *Cajetanus M. Capycius Theat. Ethices Profeſſor.*

Nec me tranquillo ſtringentem flumine ripas
Vicini Agricolae, vicinaque rura videbunt.
Me Thetys & Doris, me blandula turba ſororum
Me virides ſcopuli, ſinuataque litora circum,
Me flebunt piſces ſopita per alta, volucres
Me Zephyri flebunt, turbato murmure Nereus
Flebit, & a toto fugiet pax aurea ponto.
Et tu qui felix rerum penetralia luſtras,
Integer Antoni, (27) longinquis cognite terris.
Quid miſer heu tandem poſſum tibi dicere? ſolà
Extremum inclamare vale mihi copia reſtat.
Amplius inſpicies. Tua jam contenta [redacted] eſt.
Ignati (28) certa quondam mihi cognite fama,
Huc ades, & crinem nigris incinge corollis,
Collige pallentes violas, moeſtoſque hyacinthos,
Cupreſſuſque atras, & opacam collige myrthum:
Inde ſuper tumulumque meum, ſiccumque fluentum
Ter luſtrans circum lacrimoſo murmure funde.
Quo te praeterea rerum tutela mearum,
Et decus omne meum, ſuaviſſime Nicolaë, (29)
Scilicet & bene ſcis. Rerum natura priores
Deſtituet leges, & apertum per mare cervi
Depaſcentur aquas, & piſces per juga frondes
Anſer Amyclaeo jam nunc certabit olori,
Corvus & inſuetum patula dabit ilice cantum
Rurſus ad Amphryſi valles, & amoena fluenta
Ducet Apollo capras, antiquum Maenala linquent,
Caſtaliaeque choro praeerunt Melibaeus, & Aegon.
At tu, Sancheſiae, Januari, Gloria Lunae,
Feſtivos abrumpe modos, longum incipe luctum,
Incipe funereum ſumta teſtudine carmen,
Tu caſus effare meos, mea triſtia fata,
Te mare, te tellus, teque audiat arduus aether.
Tu quoque praeſentis qui diceris Oedipus aevi,
Symmache docte vale, noſtroque haec caede ſepulcro.
Fluxi olim nulli nocuus, jucundus & omni:
Areo nunc ipſis quia ſum contemtus Amicis.
Quaeque Viator iter ſiſtens legat, & lacrimetur,
Dicat &: hac olim fluxit Sebethus arena:
Haec ait, & raucus ſua vitrea tecta petivit.

F I N I S.

(27 *Antonius Genuenſis, qui inventi philoſophiae lumine noſtrum adhuc ſaeculum beare ſtudet.* (28) *R. D. Ignatius Calcius in R. Archigymn. Neap. Linguae Sanctae Profeſſ.* (29) *D. Nicolaus Ignarra graecorum literarum cultu clariſs.*

INDICES DUO

A praeſtantis ingenii juvene Joanne Bertonio juniore ſaltuatim confecti.

Index I. Auctorum, qui laudantur, vindicantur, notantur, corriguntur, illuſtrantur.

Cur

Ste-

INDEX PRIMUS.

INDICIS PRIMI FINIS.

II. INDEX
RERUM ET VERBORUM.

INDEX SECUNDUS.

EMINENTISSIMO SIGNORE.

GIanfrancesco Paci pubblico Stampatore, supplicando espone all' Em. V., come desidera dare alle stampe un' Opera intitolata, *Vindiciae Sebethi Neapolitani, &c.*, composta dal Diacono D. Antonio Vetrani. Supplica pertanto l' Em. V. di rimettere la revisione a chi meglio le piacerà, e l'avrà ut Deus, &c.

Adm. Rev. Dominus D. Dominicus Jorio S. Th. Professor, & Curiae Archiep. Examinator revideat, & in scriptis referat. Datum die 20. Junii 1767.

PHILIPPUS EP. ALLIF. VIC. GEN.

JOSEPH SPARANUS CAN. DEP.

EMINENTISSIME DOMINE.

OPus, cui titulus *Vindiciae Sebethi* &c. plurima eruditione refertum ad res patrias ab origine sua illustrandas non parum accomodatum, calamo nitidiori exaratum, jussu E.V. summa hilaritate perlegi, demiratus sum in eo Auctoris ingenium sagacissimum, atque ad novos nobilioresque foetus in lucem edendos aptissimum. Cumque nihil ibi offendi quod fidei, & moribus adversetur, quodque stilo censorio queat notari, si videbitur E. V. posse typis excudi censeo.

Datum Neapoli decimoquarto Calendas Octobris 1767.
E. V.

Obsequentiss. & addictiss. famulus
Dominicus de Jorio.

Attenta Relatione Domini Revisoris imprimatur. Datum Neapoli die 25. Octobris 1767.

PHILIPPUS EP. ALLIF. VIC. GEN.

JOSEPH SPARANUS CAN. DEP.

S. R. M.

SIGNORE

Gianfranceſco Paci pubblico Stampatore di queſta voſtra Capitale, ſupplicando eſpone alla M. V., come deſidera dare alle ſtampe un' Opera intitolata, *Vindiciae Sebethi Neapolitani*, &c. compoſta dal Diacono D. Antonio Vetrani. Supplica pertanto la M. V. di rimettere la reviſione a chi meglio ſtimerà e piacerà, e l'avrà, ut Deus &c.

A. & M. D. D. Michael Angelus de Ruberto in hac Regia Studiorum Univerſitate Profeſſor, revideat, & in ſcriptis referat. Datum Neapoli die 2. Junii 1767.

NICOLAUS DE ROSA EP. PUT. C. M.

ILLUSTR. ET REVER. DOMINE.

EA, qua potui diligentia, & accuratione Antonii Vetrani librum perlegi, qui inſcribitur: *Vindiciae Sebethi Neapolitani* cet. ubi diſertiſſimus Auctor mira ſermonis elegantia, & concinnitate, atque omnigena eruditione, Sebethi originem, vetuſtatem, famam, cultum, atque antiquam magnitudinem ex reconditiſſimis vetuſtatis penetralibus eruere conatur. Mirum ſane videri poteſt argumentum non ita foecundum tam fuſe pertractaſſe. Quantum vero ex ea lucubratione Doctiſ-

Die 7. mensis Decembris 1767. Neapoli.

Viso Rescripto Suæ Regalis Majestatis sub die proximi elapsi mensis Novembris currentis anni, ac relatione A. M. D. D. Michaelis Angeli Roberti, de commissione Rev. Regii Cappellani Majoris, ordinis præfatæ Regalis Majestatis.

Regalis Camera S. Claræ providet, decernit, atque mandat, quod imprimatur cum inserta forma præsentis supplicis libelli, ac approbatione dicti Revisoris. Verum in publicatione servetur Regia Pragmatica. Hoc suum.

GAETA. PERRELLI.

Ill. Marchio Citus Præses S. R. C. tempore subscriptionis impeditus, & ceteri Illustres Aularum Præfecti non interfuerunt.

Reg. fol.

Carulli. Athanasius.